

પ્રકાશક :

શ્રી જીન સ્વાધ્યાય મંદિર,
[આ શ્રી. વિજયદાન મુરિ-
સાનમંદિર દ્વારા સંચાલિત]
બ. જ્યન્તિભાઈ બેચરદાસ દોરી,
સાવરકુંડલા : ઝ. ૬ ૪૪.

પ્રથમ સરકરેણુ : પ્રત ૫૦૦

તા. ૧-૬-૧૯૪૬

ઃ મૂલ્ય :

જેનું મૂલ્ય આંકી ચક્રાવ તેમ નથી

મુદ્રક

નાથાલાલ મ શાહ
સ્વાધીન મુદ્રણાલય
સૌરાષ્ટ્ર રોડ,
રાણપુર

કહેવા જોગું

ધર્મના કલાણુકર મર્મમાન્ય તત્વોને મરજી, માઠી તેમજ સીધી ભાષામાં રજુ કરતુ આ પુસ્તક, મરથા દ્વારા પ્રકાશનને પામે છે જે અમારા માટે ગૌરવનો વિષય કહી શકાય પ્રસ્તુત પ્રકાશનની મહત્તાનું વર્ણન કે તેની યશોગાથા આ પ્રમગે અમારે કરવાની રહેતી નથી પુસ્તક પોતે જ તેના વાચકને આપમેળે કહેવાજોગું કહી દેશે, છતાં સપાદક પૂ મહારાજશ્રીના શબ્દોમાં કહી શકાય કે 'વિષયોનું સંયોજન, નિરુપણ પદ્ધતિ તેમજ ભૌતિક વસ્તુ ગૂઢશ્રી આ વગેરેના યોગે આ સાહિત્ય જૈનજૈનેતર વર્ગને એક સરખી રીતે આદરણીય બની શકે તેમ છે' *

પૂજનીય પરમકારુણિક પરમગુરુદેવ આચાર્ય મહારાજશ્રીના પ્રવચનોમાંથી મુખ્યત્વે નિશ્ચિત રીતે સંકલિત કરી, ભાષા, શબ્દપ્રવાહ, પ્રમગ નિરુપણ, ઇત્યાદિમાં અમુક આનંદપ્રકર પરિવર્તન દ્વારા પૂ મુનિશ્રી નિષ્કલિકાખૂએ આ પુસ્તકના વિષયોનું આયોજન કર્યું છે તદુપરાત અમુક ખામ વિભાગો, તેઓશ્રીએ પોતાની સરળ, મધુર, તેમજ મૃદુ ભાષામાં તૈયાર કરીને મુમુક્ષુ આત્માઓના હિતની વાત્મલ્ય દૃષ્ટિથી આ પુસ્તકમાં યોજ્યા છે

સપાદક મુનિશ્રી નિષ્કલિકાખૂએ લખેલું 'આદિવચન' પુસ્તકના પ્રારંભમાં વાંચી લેવા સહુ કંઈને આશ્ચર્ય છે જે, પુસ્તકના મહત્ત્વ, તેમજ તેના વિષયોને સમજાવા મળે જૂજ જ અગત્યનું તેમજ ઉપયોગી છે

પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં આદિ ગ્રંથ, ધર્મબંધુ મોટીમારડ (સોરઠ) વાળા ભાઈ શ્રી હવણુલાલ સોમચંદલાઈના સોહાઈભાવને બૂધી રાકાય તેમ નથી. 'શ્રી વીતરાગ પરમાત્માનાં તત્ત્વોનું સુંદર, શિષ્ટ અને લોકોપકારક સાહિત્ય રચક ભાષામાં પ્રકાશન પામે અને તે દ્વારા અર્થિ આત્માઓ પોતાનું કલ્યાણ સાધે !' આ ઉત્તમ કોટિની સદ્ભાવના તેઓનાં હૃદયમાં છેલ્લા કેટલાક સમયથી રમી રહી હતી. જેથી તેઓએ પોતાની આ ભાવના પૂ. મહારાજશ્રીની સેવામાં રજુ કરી હતી. અને આના પ્રકાશનનું ખર્ચ પોતે કરવાનું જણાવ્યું હતું. પરિણામે પૂ. મહારાજશ્રીએ મહેનત લઈને આ પુસ્તકનું મનોરમ પદ્ધતિએ સંપાદન કર્યું છે. જે સહુ કોઈ જિજ્ઞાસુ આત્માઓને જગતનાં શ્રેષ્ઠ તેમજ દિવ્ય તત્ત્વોનું દર્શન આપનારું નીવડે તેમ છે.

વધુમા રાણપુર નિવાસી ધર્મબંધુ શ્રી નરોત્તમદાસભાઈનો આ પ્રકાશનની પૂઠે લાગણી પૂર્વકનો સહકાર ભાવ કેમ વિસરી શકાય ? તેઓએ આ પુસ્તકમાં પ્રકાશન કાર્યને અંગેની જવાબદારી પોતાને શિરે ઉપાડી લઈને દરેક પ્રકારની કાળજી પૂર્વક આ કાર્યને પાર પાડવા જાતમહેનત લીધી છે. ડ્રવ્ય સહાયક ઉદાર દિલ ભાઈ હવણુલાઈના તેમજ ભાઈ નરોત્તમદાસ મોદીના—સહકાર ભાવથી વિના મહેનતે હું પ્રસ્તુત પુસ્તકને સંસ્થા દ્વારા પ્રકાશિત કરવાને ભાગ્યશાલી બન્યો છું.

જેઓશ્રીની અમીદૃષ્ટિથી, આ સંસ્થા જન્મી, સ્થિર થઈ, તેમજ વિકાસને સાધના દ્વારા પ્રગતિ કરતી રહી છે તે પૂજનીય મુનિરાજ શ્રી કનક વિજયજી મહારાજશ્રીનો, અનન્ય ઉપકારભાવ, અમારા માટે સદાકાય રમરંજીય સંભારણા રૂપે રહેશે, કે, જેઓશ્રીની સ્વાધ્યાય રૂચિ, તેમજ સ્વર્ગીય પરમ ગુરુદેવ આચાર્ય મહારાજ શ્રીમાન વિજય-

જ્ઞાન મૂર્તીધરજી મહારાજશ્રી પરસ્વે બુદ્ધિમાન ભર્યો ભક્તિમાન
 ઇત્યાદિ જ આ મંથાને કાચી કૂચી રાખવાના પ્રયત્ન પ્રેરકનવો છે.

અત્યુત્તમ પ્રજ્ઞાશનના સંપાદન કાર્યમાં ધટતી કાળજી રાખવા
 છતાં પ્રેમદોષ, કિંવા દુષ્ટિદોષથી છઠ્ઠરથમુખભ જે કાંઈ ક્ષતિઓ,
 ત્રુટિઓ કે મિદ્ધાન્ત વિરદ્ધ અતિપાદનો, જણાય તો મારઆહી
 મુમુક્ષુ આત્માઓ અવશ્ય મશોધન કરી, અમેાને જણાવશે. જેથી
 મંથાના વ્યવસ્થાપકોને માર્ગદર્શન મળી રહે

પ્રાન્તે પુસ્તકના વિષયોના અભ્યાસ, મનન કે પરિશીનન દ્વારા
 અધ્યાય કરી, અતિપાદિત દિવ્ય તત્ત્વોને, મિદ્ધાન્તોને કે આરાધના
 માર્ગના માધનોને, સડું કોષ કપાલુના અભિલાપુકો જીવનમાં આચરી,
 કર્તવ્ય પરાયણ બની, નિજના આરાધના પથને ઉત્તમી પરંપરાયે
 સ્વાધીનતાના અખડ મુખને પામે. એજ અભિલાષી,

તા ૨૫-૫-૪૩ }

-પ્રકાશક

વિ ધ યા નુ ક્ર મ

વિધય	પૃષ્ઠ
નિવેદન	૩
વિધયાનુક્રમ	૬
આદિવચન	૭
શુદ્ધિસૂચન	૫૦
અર્ચન	૫૨
૧ જીવનનાં મૂલ્ય [ખંડ ૧ થી]	૧
૨ ઠહ્યાણની ડેરી	૧૧
૩ શાન્તિની સાધના	૨૪
૪ સાચું સ્વરાજ	૩૬
૫ પવિત્રતાની ગંગા	૫૦
૬ પાંચ ઠહપવૃક્ષો	૬૩
૭ ભેજ અને છાયા	૭૬
૮ સાધ્યને માર્ગ	૮૮
૯ જાગતા રેભે	૯૮
૧૦ સંસ્કારોના ધડવૈયા	૧૦૭
૧૧ ઉક્તિનાં વહેણ	૧૨૧
૧૨ રસ જરણાં [૧ થી ૧૭]	૧૩૫
૧ ધન્ય જીવન [ખંડ ૨ થી]	૧૬૯
૨ પ્રતિજ્ઞા સ્વીકાર	૧૭
૩ નિત્ય નિયમો	૨૦૬
૪ શૃંગારનાં ધર્મવૃક્ષો	૨૧૬
૫ વિભાગ-૧	૧૧
૬ વિભાગ-૨	૨૩૦
૭ મહાસાગરનાં મોતી	૨૪૫
૮ સ્વાધ્યાય પાઠ	૨૬૫
૯ શ્રી દેવાધિદેવ પ્રત્યે	૨૮૧

॥ ॐ नमः सिद्धेभ्यः ॥

આ દિ વ ચ ન

ધર્મ : જીવનનું અમૃત :

[ધર્મો વૈ અમૃતમ્]

ધર્મ એ આત્માનું સંજ્ઞાવિની સત્ત્વ છે. જડ શરીરથી ભિન્ન આત્માનું પોષક વીટામીન [Vitamins] ધર્મ છે. ધર્મ શબ્દની મોહકતા, ધર્મ શબ્દની સુદરતા વિશ્વવ્યાપી છે. જીવનના પ્રત્યેક બ્યવહારોમા ધર્મ, શબ્દથી તો છેવટે ગુચાર્ધને તાણા-વાણાની જેમ રહેલો છે. 'ધર્મો' તરિકે પોતાની જાતને ઝોળખાવવાને અજે, જૂતકાસની જેમ સહુ કોઈ એક સરખી રીતે આતુર છે.

'અધર્મો' શબ્દ પણ આજે જેમ ગાળરૂપે કે આપરૂપે સહુ કોઈ, ડાહ્યા કે ગાડા, સમજી કે અણસમજીને કાનમા કાટાની જેમ મોહાય છે, તે જ રીતે પોતાની જાતને માટે સામા તરફથી 'ધર્મો' તરિકેની ઝોળખ મળતા છાતી ગળગળ ફૂલી જાય છે મુખ પ્રમન્ન બને છે. હૈયામાં દર્ષ માતો નથી, તેમ જ શરીરમા શેર-શેર લોહી ચઢી જાય છે.

આ રીતે જ્યારે ધર્મ શબ્દનું સૌંદર્ય કે મોહકપણું કંપનાની પેલે પાર છે, વર્ણનને કે શબ્દશાસ્ત્રની સામાન્ય મર્યાદાઓને લઈને

રહેલું છે, તો ધર્મતત્ત્વ કે ધર્મના સ્વરૂપનું મહત્ત્વ, મૂલ્ય કે સૌન્દર્ય સામે મહાતત્ત્વતાનિઓની વાણીને અગોચર હોય એ તદ્દન સહજ છે

છતાં પણ ખૂણીની વાત છે કે, 'ધર્મની જરૂર શી હોઈ શકે ?' આ પ્રશ્ન આજે વિકટ બની ગયો છે, ભયભવા પ્રાણો, વિદ્વાનો કે વ્યવહાર કુશળ ગણાતાઓ પણ, આજે ધર્મની બાબતમાં આમ પૂજારાઓની સામે કેટલીયે વાર માથું ખંજવાળતા આખા આડા કાન કરે છે જો કે આવાઓને પ્રાજ્ઞ, વિદ્વાન કે કુશળ તરિકે ગણવા કે યોગ્યભવા એ પણ આપણી સરળ પ્રજાને છેલ્લે દેનારું એક પ્રકારનું સાહુકમ જ ગણી શકાય, છતાં પણ લોકવ્યવહારને નજર સન્મુખ રાખીને આ વાત થઈ રહી છે

'લયા ! જ્યારે ધર્મશબ્દ કે ધર્મનું મથાર્થ સ્વરૂપ આ રીતે મહત્ત્વમયું, વચન કે કલ્પનાતીત તેમજ મહાશાનિપુરોની અનુભવ-વાણીમાં પણ આવવું દુષ્કર છે, તો તેની આવશ્યકતા માટે શંકા ઉભી કેમ થઈ શકતી હશે વાર ?' આની મામે કહેવું જોઈએ કે, કોઈ પણ સારી કે સુદર ગણાતી વસ્તુને પોતાની માનીને, તેને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપીને વિના બોગે કે કોઈ પણ પ્રકારના ઔદિક સ્વાર્થ ત્યાગ વિના પતંગીયાની જેમ તેની પૂઠે ઝપનાઈ જનારા આત્માઓ આ જગતમાં પ્રાપ્ત સેકડે માડી નરાણુ ટકા લગભગ મળી રહેશે

પણ આથી તે તે વસ્તુનું સાચું મૂલ્યાંકન તેઓ કરી શકે છે ના તે તે વસ્તુ તત્ત્વની વાસ્તવિક મહત્તા કે આવશ્યકતાને તેઓ સ્વીકારનારા છે આનું કોઈ માનવાની ઉતાવળ આપણે કરી જોઈએ નહિ કાન્ય કે, ધર્મને જે મહત્ત્વ અપાય છે, તે ધર્મની ખાતર સર્વસ્વનો ત્યાગ કરવાની ઉમદા નિ સ્વાર્થરૂતિ કે સધુકર્મિતાના યોગે નહિ પણ આજના વ્યવહારોમાં ધર્મ શબ્દ શ્રદ્ધિ માવથી જે ધરમથુ બની ગયો

છે, એટલા માત્રથી જ ધર્મને પોતે આચરનારો કે ધર્મમાં માનનારો પોતે છે, આમ સદુ દ્રષ્ટિને વ્યવહારમાં દેખાડવું છે.

આથી મોટે ભાગે જાને છે એવું કે, ધર્મી તરિકે પોતાની જાનને ઓળખાવવા માટેના પ્રયત્નો, પ્રયારો કે કાવાદાવાઓ આજે જે રીતે થઈ રહ્યા છે. અથવા પોતાની કોઈપણ પ્રગતિને ધર્મના નામે જાહેર કરવામાં જે શક્તિ, બુદ્ધિ કે સાધન-સામગ્રીઓનો વ્યય થઈ રહ્યો છે, તે તે સાધન સામગ્રીઓનો સદઅર્થે પશુ થી અનંતતાની પરમાત્મા પ્રરૂપિત કલ્યાણકર ધર્મનાં યથાર્થ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કે આરાધનાની પૂરે નહિ ખસ્યાતો હોય એ સાચું છે.

માટે જ ઉપર કહ્યું તેમ જનશયિ એ પ્રકારની ધડાઈ છે કે, કોઈ પશુ સારી દેખાતી વસ્તુને, પોતે એવું એટલું મહત્વ સ્વીકાર્યું હોય કે ન હોય, એની ખાતર મારું સર્વસ્વ છે આમ શ્રદ્ધાભાવ ફળ્યો હોય કે ન હોય, પશુ અમે આને માનનારા છીએ આમ દેખાડવાને માટે સમાજનો મોટો ભાગ કેવળ વારસાગત રૂઢ સંસ્કારોને લીધે તૈયાર જ હોય છે. એટલે જ 'વધારે પડતું મહત્વ' આ શબ્દ ઇગ-દાપૂર્વક 'અહિં' યોજ્યો છે. કારણ કે, 'ધર્મ' વિષે હૃદયગત આદરભાવ મૂળથી ન હોવા છતાં કેવળ દેખાડવાને માટે આધળીયા થાય છે'— એથી જ આમ કહેવું પડ્યું છે.

જીવનમાં જેમ શ્રામેશ્રામની જીવવાની ખાતર જે જરૂર છે, પાણી કે દવાની વ્યવહાર માત્રમાં થોડા-ધણા અરો જે આવશ્યકતા છે તેના કરતા અધિક અને અનેક ગુણી વિશેષ જરૂરીયાત નિરપવાદ રીતે આત્માને માટે ધર્મની છે. ખાન-પાન કે શરીર ધન યા સ્વજન વગેરેનાં જીવન વ્યવહારોત્તું ધંત્રની જેમ થતું સંચાલન સફળ રીતે પાર પડતું હોય તો તે પશુ કેવળ એક ધર્મતત્વના યોગેજ એમ સહૃદયતાથી કબૂલવું જોઈએ.

આથીજ ધર્મતત્ત્વની મહત્તાં સાચે જગતમાં અમાપ છે, એવું બસ અજ્ઞેય છે, એના મામલ્યનો મહિમા વાણીની પેવે પાર છે આ પ્રતિપાદન સભર છે. શાસ્ત્રીય તેમ જ નિષ્પક્ષ રીતે વિચારતાં બુદ્ધિના ત્રાજવાથી તોણી શકાય તેમ છે. આની મામે જે કાંઈ કહેવામાં કે લખવામાં આવ્યું છે તે કેવળ એકાન્ત પૂર્વમદ્દ પૂર્વક અને ચેન કેન ધર્મની બાબત હમી કાઢવા જેવી કે ફેંકી દેવા જેવી છે આમ માનીને જ.

ધર્મને નહિ માનનારા સમાજનો પ્રચાર જે કે આજે વિસ્તારને પામતો જાય છે. એમાં વર્તમાન યુગનું વાતાવરણ અનુકૂળ બનતું જાય છે. એટલું જ નહિ કિંતુ પૂરેપૂરે સહકાર આપી રહ્યું છે, આથી સદુ કાંઈ જાણે અગણે ધર્મની બાબતો જેમ કે આચારો તેમજ વિચારોની શુદ્ધિ-વગેરે આ કે આના જેવી મહત્ત્વની વાતોને હસી કાઢવામાં આજે એક પ્રકારની સબ્યતા સમજી રહ્યા છે.

આ એક ભયંકર પ્રકારનો અનિષ્ટ રોગચાળો છે. આનો ચેપ ડાહ્યા ગણ્યાતા ભલભલા માણસોને લાગુ પડી ચૂક્યો છે, આની સામે આથી લાલનતીરે કાંઈ પણ કહેવાજોગું કહેવું એ ધર્મ ગુણોનો કે ધર્મનાયકોનો, તથા ધર્મ કે સમાજના સાચા હિતચિંતકોનો, કર્તવ્યધર્મ યા આપદ્ધર્મ આપી લાગ્યો છે.

ધર્મને નહિ માનનારા કે તેને હમી કાઢનારા સમજી કે પોતાની જાનને શાણા તરિકે માનનારા આપણા બહુમાન્ય તે તે મહાભાગ પુણ્યોને મૌથી પહેલા આપણે આટલું પૂછી શકીએ છીએ-પૂછવાને અધિકાર યા હક્ક ધરાવીએ છીએ કે,

‘ઓ પુણ્યવાનો ! આ જગતમાં આપને આપના જીવનની, જીવનના પ્રત્યેક આવશ્યક બ્યવહારોની, કે નિજની માની લીધેલી જીવનની નજીવી-નાનીસૂતી જરૂરીયાતોને પોષવાની, જે જરૂર લાગે છે

તો એ મધ્યાયનુ આદિમારણ, મૂળ ઉપકારક તત્ત્વ અને જેના ઉપ-
કારના મેરૂતાર નીચે તમે આ જીવનમા કેવળ દયાધને અદના સેન-
કની જેમ બનીને રહેવાને પણ ચોખ્ખતા હજી મેળવી શક્યા નથી, તે
ધર્મ જેવા મહામૂલ્ય અને મમૃદ વૈભવશાની મહાનાયકની જરૂર શા
માટે નથી વાર ? ધર્મનો અપવાપ શા માટે લના ? જ્યારે તમને
જીવવાની જરૂર છે, તો તમને અથવા જગત માત્રને જીવાડનાર ધર્મને
જીવવાની જરૂર નથી શું ?

મારૂં, 'ધર્મનો અપવાપ કેમ કરો છો ?' આમ પૂછવું એ કદાચ
વધારે પડતું લાગશે તો ધર્મની મામે લખનાર કે બોલનાર તે તે
બુદ્ધિમાનોને એક જ સીધો સાદો અને સરળ પ્રશ્ન પૂછવાનું
અમને મન થાય છે, 'આજે આ સ્થિતિમા તમે હરી હરી શકો છો !
બોની થાવી શકો છો ! કે કાઈ પણ તમારી અનુકૂળતા મુજબ
તમે મેળવી શકો છો ! એનું કારણ શું હશે ?
બુદ્ધિ, આવડત કે હુશીયારીથી આ બધું બનના પામે છે
એમ રખે માની લેતા ! બુદ્ધિ હુશીયારી કે કુશલતાથી તમારા કરતા
દરેક રીતે ચઢીયાતા એવા કેટલાયે આજે જગતની સપાળી પર જન્મીને
જીવી રહ્યા છે, કે જેઓને શાસોશાસ લેનામા પણ અનેક પ્રકારની
નિતનવી મુશ્કેલીઓ આવીને ઉભી રહે છે '

માટે જ વારવાર તમારી મામે અમારી નમ્ર લાધામા અમારે
એક જ જણાવવું પડે છે કે, 'આવડત, હુશીયારી શરીર બંને જે
કાંઈ સુદર પ્રકારની વર્તમાન ગિથિતિ યા અનુકૂલતાઓ આજે જીવ-
નમા મળી રહી છે, એનું મૂલ્ય ખરેખર ધર્મ છે આ વસ્તુ છેવટે કૃત
સતા ગુણની ખાતર પણ કાંઈ પણ બુદ્ધિમાન ગણાતા પુરો જૂનવી
જોઈતી નથી.

ધર્મની મહત્તા સમજાવતી વેળાએ કે ધર્મની સર્વગાથતાનું પ્રતિ

પાલન કરતી વેળાએ; મંલવ છે કે કદાચ કોઈ અદ્વાણુ આત્મા લાગ-
ણીવશ બની જાય, કદાચ કોઈ સીધી અને સરળ વાતનું કેવળ પ્રતિ-
પાદન કરીને ‘હિતે ન પૌનરૌત્યમ્’ એ ન્યાયે પુનરૂક્તિ
દોષને અવગણીને પણ ગુણગાન ગાવા મંડી જાય એથી ધર્મ
જેવા આવશ્યક, સર્વજન માન્ય અને પૂજનીય તત્ત્વનાં મૂલ્ય ધટતાં
નથી પણ વધે છે.

પોતાની માતાનાં વાત્સલ્ય, પ્રેમ કે હેતને નહિ બૂલી શકનારો
કાલો સમજુ અને કૃતજ્ઞ દીકરો પોતાની કાલીધેડી કે સ્નેહભીની જખા-
નમાં પોતાના કૃતજ્ઞતાગુણને જામત રાખવા કદાચ માતાના ઉપકારોને
પ્રકટ કરે એથી તે માતાનાં પોતાના પુત્ર પ્રત્યેનાં વાત્સલ્ય, પ્રેમ કે
હેત-જે વાસ્તવિક રીતે મહા મૂલ્ય છે, તે શું મૂલ્ય વિદોહ્યાં કે નકામાં
કરે છે વા? ?

માટે જ ધર્મની મહત્તાનાં કે મહામૂલ્યતાનાં વર્ણનો તેની અમીઝરી
હું નીચે પોતાનાં સુખ, સ્વાસ્થ્ય કે આબાદીને મેળવનારા તેમ જ
મેળવવા મહેનત કરનારા પ્રાણ પુરો શા સાર [તેની મહત્તાનું જગ-
તને જાન કરાવવા માટે] ન કરે ? ધર્મની મહત્તા, આવશ્યકતા તેમ
જ જરૂરીયાતને જનસમાજની આગળ ઢાંડી પીટીને જહેર કરવી એ
જ તેઓનો કર્તવ્યધર્મ ગણાય છે. આના પાલનમાં જ તેઓ
પોતાના કૃતજ્ઞતા ગુણની વફાદારી જાગવી શકે છે. આ સિવાય
એ પ્રાણ પુરોને પોતાની કે પરની ઉન્નતિનો ઉપાય હજુ સુધી
જાણ્યો જડ્યો નથી. વાસ્તવિક રીતે ધર્મની મહત્તાના ગુણગાન કર-
વામાં જ એ આમ પુરોએ કળ્યાણનો માર્ગ સ્વીકાર્યો છે, અને એ
માર્ગની લોક દિગ્ગર કેડી પર તેઓ ચાલીને પોતાની જનનું ચેપઃ
માધી ગયા છે. બ્રહ્મકાવના અનાદિ મંમારમાં આ રીતે મહાત્મા
પુરોનો ઉપકાર માર્ગ ચાલી રહ્યો છે.

બેથક ધર્મનાં મિદ્ધાન્તો, તેનું વચાર્થ સ્વરૂપ કે તેના તત્ત્વોનું તત્ત્વપૂર્ણ જ્ઞાન, આ સધળું પ્રાપ્ત કરવું, એ કપડ કામ છે કેટલીયે વેળાએ એને મારેના પ્રગવ પુરુષાર્થો પૂર્વકાલીન અશુભોદયે કદાચ નિષ્ફળપ્રાય બને છે, આ બધું મલાબ્ધ છે ધર્મ કે ધર્મનાપોષના મનભંગે. અનાદિથી મસાગ્મા અમિતતાને ધગવે છે, આ પણ એટલું જ માયું છે. પણ જના ધર્મની મદત્તાને કે તેના મુદ્ધને આ હમીકતો દાખી શકતી નથી આથી તો ઉવદ્ધ માયા ધર્મનું મન વધતું જાય છે. કાંચુ કે, જે માવમા કૃત્રિમતા કે બનાવટો ઉની થતી હોય તે માવના જો કે સાચાપણને શોધવાની ત્રિતિ અવશ્ય જિમી થાય, પણ તેનાં માયા તત્ત્વોનું મન ખુલ્લુ વધી જાય છે તેની મદત્તા, આથી નિતનિત વધતી જ જાય છે

ધર્મનું મદત્ત મમજવવાને માટે, તેમજ તેના વચાર્થ સ્વરૂપની સમજણ આપવાને માટે, ભૂમિકારૂપે હકમા આટલું જણાવીને આ ધર્મની મદત્તા કે મુદ્ધ વર્તમાન જગતમા રિચાગ્રીવ ગણાતા પુરુષના શબ્દોમાં રિચારીયે તેઓ કહે છે કે, 'આપણુ મનોમજ, આપણો સ્વાર્થત્યાગ આપણી આશાઓ, એ સિધિય અને મદ થઈ પડ્યા છે, એનું એક મુખ્ય કારણ ધાર્મિક શિક્ષણનો અભાવ એજ છે જેમ આત્મા એ શરીરથી જિન્ન જતા શરીરના અણુઅણુમા બ્યાપી રહીને શરીરને ચેતન્ય અર્પે છે, તેમ ધર્મ એ મનુષ્યની સર્વ અદિક પ્રગતિ-ઓથી વિવક્ષણ હોવાની સાથે સર્વના અંતગમા પ્રવેશ કરીને એમને ચેતન્ય અર્પે છે, અર્થાત્ એમનામા જ્ઞાન, રસ, રમ્ય, બળ અને ગતિ પૂરે છે'

'વળી ધર્મ મનુષ્યને [આત્માને] સ્વજ્ઞાન મિદ્ધ છે. એટલું જ નહિ પણ આવશ્યક પણ છે. જડવાદના આચાર્યો એમ મનાવતા

મથે છે કે 'ધર્મ' કદાપિ જંગલી દશામાં અને ત્યાર પછી કેટલોક સુધારે પ્રાપ્ત થતાં સુધી આવશ્યક હશે, પણ વિદ્વાનોને અને સારી પેઠે સુધરેલી પ્રજાઓને તો તે નિરર્થક છે.' આ મતના જવાબમાં માત્ર એટલું જ કહેવું બસ છે કે વિચારશીલ મનુષ્ય આ સિદ્ધાન્ત લાંબો વખત સ્વીકારી શકે તેમ નથી.'

પૂર્વકાલીન તત્ત્વદૃષ્ટા મહાપુરુષોએ, પોતાની કલ્યાણકર આપ-વાણીમાં ધર્મની જે યથાર્થતા ઉપદેશી છે, તેના સામાન્ય આભાસરૂપત્વ આ આલેખન ધર્મની મહત્તા કે આવશ્યકતાને સમજવા માટે બસ થઇ પડશે. વળી આ પ્રસંગે પૂર્વકાલીન તે ઉપકારી મહા પુરુષોનાં સમજાણે પ્રતિપાદનો અહિં મૂકવા એ કદાચ લંબાણુ થવાનો સંભવ છે. આથી કલિકાલ સર્વજ્ઞ આચાર્ય લગવાન શ્રી હેમચંદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજ ધર્મનું મૂલ્ય, પોતાની ગંભીર વાણીમાં જે રીતે આકે છે, તેજ દુઃકમાં અહિં જણાવવું ઉચિત છે. તેઓ શ્રી કરમાવે છે કે:-

‘કલ્પવૃક્ષ આદિ પદાર્થો જે છૂટ આપનારા બને છે, તે ધર્મનો પ્રભાવ છે. ધર્મથી હીન એવા આત્માઓને આવી વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થતી નથી. સાગરની પેઠે અપાર એવા સંકટોમાં મૂંઝાતા આત્માઓને હંમેશા રક્ષણ આપનાર જે કોઈ હોય તો પાસે રહેલો, હિત-વત્સલ એવો બાંધવ શ્રીધર્મ છે, સાગર મર્ષાદા મૂકીને જગતને કુબાડી ફેંટો નથી, તેમજ સૂર્યના તાપથી તપી ઉઠેલી ધસ્તીને મેઘ જે ટાઢી પાડીને લોકોને અનુકૂળતા કરી આપે છે, આ સાચે એક ધર્મનો જ પ્રભાવ છે.’

‘અગ્નિ તિચ્છી’ ગતિથી સળગતો નથી પણ ઉર્ધ્વ ગતિયે સળગે છે કે વાયુ ઉચે ગતિ કરતો નથી, પણ પોતાની સ્વાભાવિક જન અનુકૂળ ગતિથી તિરછો વહે છે. આમ દરેક પ્રકારની સર્વ અનુકૂળતાઓ

આના પદાર્થો તરફથી પણ આપણને વિના પ્રેરણા કે પ્રયત્ને સસારમાં મળી રહે છે તેમાં અચિન્ત્ય મહિમાવાળા કેવળ ધર્મની જ બનવત્તર આરાધના કામ આપી રહી છે તે તે ધર્મની મહાપુરોની ધર્મમેવા ધર્મ સાધના કે પૂરકારીન ધર્મનો પ્રવન પ્રમાન આ રીતે જગતમાં પોતાની અમર પાડી રહ્યો છે ’

‘આનબન વિનાની તેમજ આધાર રહિત છતાં પણ સમગ્ર વિશ્વના એક આધારરૂપ પૃથ્વી જે આ રીતે સ્થિરપણે ટકી રહી છે તેમાં ધર્મ મિત્રાચ અન્ય કોઈ કાંઈ હોવું અભાવ્ય નથી—છે નહિ એમ નિશ્ચય બનીને અમે કહીએ છીએ વળી સૂર્ય કે ચંદ્ર જગતની ક્ષિતિજ પર દરેક પ્રકારની અનુકૂળતા મુજબ પ્રકાશીને પોતાના તેજ દેવાવી રહ્યા છે, તે કેવળ ધર્મ જૂપતિના શામનને શિરોમાન્ય કરીને જ ’

‘માટે જ બધુતાના, મિત્રતાના કે સનાયપણાના વારતવિક સુખોથી વચ્ચિત તેમજ મુમજળની જેમ કેવળ તે તે કાળ્પનિક સુખોમાં ભ્રમિત સસારી આત્માઓને તેના અનુપમ સુખોની-એટલે કે, બંધુજનનું, મિત્ર કે આત્મજનનું અને નાથની જેમ યોગ રક્ષણ સુખ આપનાર નિશ્વત્સવ શ્રીધર્મ છે ’

‘રાક્ષો, યક્ષો કે કૂર સર્પો, વળી વાધ, સિંહ કે બ્યાન જેવા કૂર જાતવરો તેમ જ અગ્નિ કે કાલીન ઝેર—આ સઘળા પે અનિષ્ટ પદાર્થો ધર્મના શરણાવાને મેળવનારો કાંઈ પણ અહિત કરવાને સમર્થ નથી વળી નારક કે પાતાનના પતનથી અસરણ આત્માઓને રક્ષણ આપનાર તેમ જ ક્રમશઃ સ્વચ્છતાની મહામૂલી સપત્તિથી જગતના જનુગણને સમૃદ્ધ કરનાર એક ધર્મ છે ’

આ રીતે સુદર યૈનીમાં ધર્મના મહત્ત્વભર્યા ગુણગાનો પૂરકારીન મહાપુરોએ જે કર્યા છે, તે કેવળ જગતના કે પાણકામિ આત્માઓના

હિતને નજર સમક્ષ રાખીને જ. આ સિવાય અન્ય કોઈ સ્વાર્થસાધનાની તે પરમાર્થ દૃષ્ટા મહાપુરુષોને આવશ્યકતા નહોતી, નથી અને રહેવાની સંભાવના પણ નથી.

જ્યાં સુધી ધર્મનું મહત્ત્વ વારતવિક રીતે સમજામાં ન આવે ત્યાં સુધી ધર્મનાં સ્વરુપને સમજવાની જિજ્ઞાસુતા પ્રગટી શકતી નથી, આ વાત સાવ સામાન્ય છે.

સૂત્રકાર મહર્ષિ શ્રી શયંભવસૂરિય મહારાજ 'શ્રી દરાવૈકાલિક સૂત્ર'ની આદિગાથાના પ્રથમ પાદમાં ધર્મનું સ્વરુપ કહેવા પહેલાં આ ધર્મની મહત્તાનું વર્ણન કરતા આ મુજબ ઉપદેશો છે—'યમ્મે મંગલ મુક્ષિદ્ધ'—ધર્મ એ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે.' વિધ્નો, અનર્થો કે આપત્તિઓને એકાંત તેમજ આત્મનિક રીતે ટાળવાનું અચિન્ત્ય સામર્થ્ય ધરાવનાર જે કોઈ તત્ત્વ, અનાદિકાલથી જગતના પદ પર અસ્થિતરૂપે ધરાવતું હોય તેો તે ધર્મ છે.

કેવળ શ્રદ્ધા કે આધીનીયા અનુકરણભાવથી જ આ કહેવાઈ રહ્યું છે, એમ રજે કોઈ માની લે! સીધી કે સાદી સમજમાં પણ આ હકીકત ઉતરી શકે તેમ છે. વાર! આપણે 'ધર્મના અસ્તિત્વનો અપલાપ કરનાર કે ધર્મ જેવી વસ્તુના મહત્ત્વમાં નહિ માનનારને નમ્ર ભાષામાં મૃદુ ભાવે પૂછીએ શકીએ છીએ કે 'જગતમાં જે કાંઈ શાન્તિ, સ્વસ્થતા, આખાદી કે ઉન્નતિ થોડી-ધણી આજે દેખા દઈ રહી છે તેનું કારણ શું હશે તે અમને કહેશો ભલા? પરસ્પરની મર્યાદા, સન્નિધિ કે ઔચિત્યતા જે સામાન્ય વ્યવહારોમાં જળવાઈ રહી ■ તે જ્ઞાને આધારે તે સમજાવશો અરુ ?'

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર સીધો અને સરળ છે. ધર્મને નકારનારા એનો જવાબ આપે કે ન આપે, મૌન પકડે કે વિતકાવાદ કરે છતાં આ પ્રશ્ન જ પોતાની મેળે જવાબમાં ધર્મનું મહત્ત્વ, આવશ્યકતા કે જરૂરી-

માત બોલી રહી છે હુંટીને બેઠું કરવાથી કે હુંટવામાં જ જીવનની શક્તિઓ ખરચવાથી જગતમાં શાન્તિ નથી, એ તર્ક સ્પષ્ટ છે ત્યારે હુંટવાનું બૂની ઉદ્ધતતા ગુણને મમરના ત્યાગદ્વારા કેળવવામાં જ શાન્તિ કે મહાધિમાની પ્રાપ્તિ છે, આ નિર્વિવાદ મત, ધર્મને ગમે તે કારણે નકારનાગને કાવિડ પ્રાણાયામથી સીકારવું જ પડશે.

હિંદ્રવનિબ્રહ્મ, હિંદુનિરોધ કે મયમ આદિ ગુણો વિના ઉદારતા કે મમતાનો ત્યાગ, કદિ શક્ય નથી આ મહાગુણોની જીવનમાં જ્યારે શાન્તિ, મહાધિ કે સ્વચ્છતાની ખાતર આવસ્યકતા છે જ્યારે જગતના બ્યવહારમાં અસાચકતા, વેર, વિરોધ કે વેમનસ્વના અનિષ્ટોને ટાળવાને આ અને આના જેવા અનુપમ કોટિના મહાગુણોની જરૂર છે. આ જ દ્વીકત પૂજાર કરે છે કે, જીવનમાં ધર્મની જરૂર છે, જીવનને જીવી જાણવા માટે ધર્મ કે, 'જે ઉત્તમ પ્રકારના લોકોત્તર કોટિના સદ્ગુણોની જડ છે, તે ધર્મ' વિના જમતમાં કાઈ નથી જે છે તે ધર્મમાં માટે જ કહેવું પડ્યું કે, ધર્મો વૈ અમૃતમ્-જીવનનું સત્ત્વ પ્રાણ કે જીવનનું મૂળ ધર્મ છે. માએ આત્માનું અમરભર તત્ત્વ કે અમૃત એ ધર્મ છે

૨

ધર્મનું સ્વરૂપ : તેનાં સાધનો :

ધર્મના માહાત્મ્યને સમજી, તેના સ્વરૂપને જાણવાને ગિરાસુતા જેનાં દેવામાં પ્રગટી છે તે આત્માઓ કોડય ધર્મ અર્થાત્ 'ધર્મનું સ્વરૂપ શું ?' આ પ્રશ્ન જ્યારે પૂછે છે, - પૂજ્યાની વૃત્તિ જ્યારે એમના આત્મામાં સહજ સ્ફૂરે છે, ત્યારે ધર્મના શાતા તત્ત્વશાસ્ત્રિ પુરુષો આવા આત્માઓના કેવળ દિલની આર્ષદષ્ટિથી ધર્મનું સ્વરૂપ ઉપદેશે છે.

શાસ્ત્રકાર ભગવાનના શબ્દોમા તે ધર્મનું તત્ત્વ કે સ્વરૂપ આ પ્રકારે છે
 દુર્ગતી પ્રવત્તજન્તુ ધારણાદ ધર્મ ' અર્થાત્ ' દુર્ગતિ કે દુર્ગતિમા પડતા
 આત્માને ધારણ કરવા પૂર્વક સદ્ગતિમા લર્ધ જનાર ધર્મ કહેવાય '
 આ રીતે જિજ્ઞાસુ આત્માઓને ઉદ્દેશીને પૂજનીય મહાપુરોએ,
 ધર્મનો ઉપદેશ અનેક પ્રકારે વાણીદ્વારા અર્થ્યો છે, અને શાસ્ત્રો
 દ્વારા શાસ્ત્રોમા ગૂઢ્યો છે.

હકીકત એ છે કે, ધર્મના સ્વરૂપનું વર્ણન યોગ્ય આત્માને જ
 અસર કરી શકે છે જેનામા સર્વ પ્રકારની યોગ્યતા બને અણુવિક્રમી રહી
 હોય પણ માધ્યસ્થ્યઆવરૂપ યોગ્યતા વિશેષ પ્રમાણુમા વિકાસને
 મેળવી શકી છે, એટલે ધર્મ, આત્મા, પરત્વેક, પુણ્ય કે પાપ
 જેવા તત્ત્વ સ્વરૂપ પદાર્થો પરત્વે કે તેના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટેના
 સાધનો પ્રત્યે અશ્વિભાવ વા દ્રુપભાન જેઓમા ન હોય તેમ જ
 ધન્વિયોના વિપયોની આધીનતા, ક્રોધાદિ કપાયો, ક્રુષ્ણા, લાલસા કે
 દ્વિસાદિપાપોની તીવ્ર રચિ કે અમુક કાટિની ધર્મ વિમુખતાના યોગે
 ધર્મના તત્ત્વો પ્રત્યેનો પૂર્વગ્રહ આ વગેરે કારણોથી જેઓ પર રહ્યા
 છે, તેઓ માધ્યસ્થ્યતા ગુણને પામી કે કેળવી શક્યા હોવાથી ધર્મને
 માટે યોગ્ય કહેનાય છે

આવા આત્માઓ જો કે, સમ્યક્ પ્રકારની ધર્મદૃષ્ટિ હળુ પામ્યા
 ન હોય તો પણ પાપ તેમજ પાપમન્ધના નિમિત્તોથી તેઓની
 મનોવૃત્તિ હમેશા દૂર રહેનારી હોય છે. ધર્મ માટે આ યોગ્ય કક્ષામા
 રહેલા આત્માઓ, કદિ નિર્ધ્વંસવૃત્તિથી કે પુનર્મન્થ રિયતિથી પાપા-
 ચરણો આચરનારા હોતા નથી સ્વાભાવિક રીતે પરમાર્થને શોધવાની
 શોધક વૃત્તિ તે માર્ગસન્મુખ આત્માઓમા રહેતી હોય છે

આથી આત્માના દુર્ગતિ પતનથી બચને પામીને તેઓ ધર્મના
 સ્વરૂપની પ્રાપ્તિને માટે તેના સાધનોને સેવના કે આરાધના માટે

ઉત્પાદનપૂર્વક આત્મમામર્થ્યને સિકમાવી એ માર્ગ પગરીઓ પાડવાને પ્રયત્ન કરે છે.

કોઈ પણ વસ્તુનું સ્વરૂપ વા તેનું મહત્ત્વ તેની પ્રાપ્તિના માધનો, અનુદાનો કે ક્રિયામંડોની આરાધનાથી જ પ્રાપ્ત થયે છે. કારણ કે, વસ્તુના આત્મ સ્વરૂપની ઓળખ અતીન્દ્રિયતાના કારણે આમાન્ય રીતે મનુષ્ય કોઈને થઈ શકી નથી. જ્યારે બાહ્ય વ્યવહાર દૃષ્ટિથી જો ઓળખ કે પ્રાપ્તિ થવી વ્યવહારિક આત્માઓને આવશ્યક છે, તે તેના બાહ્યમાધનોથી બેચક થઈ શકે છે.

આ રીતે ધર્મના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવાને માર્ગ તેના માધનોની આધના કે આરાધના, એ ધર્માર્થ મુમુક્ષુઓનો કર્તવ્યધર્મ છે. કારણ કે ‘ધર્મના વાસ્તવિક સ્વરૂપની પ્રાપ્તિના અનન્યકારણ જો ગણના હોય તેની સેવા કે ઉપાસના વિના ધર્મના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકી નથી’ આમ જ્ઞાનિમંડાપુરોનો આદેશ છે.

ધર્મનું આમાન્ય સ્વરૂપ આમ સ્થૂન દૃષ્ટિએ પ્રતિપાદન દ્વારા જાણી શકાય કે ‘જીવનની શાન્તિ, મરણની મમાધિ આગામિભવની સુદૃઢતા પાવત્ પ મમુખના પામરપ મિદ્ધિપત્ની માધના આત્મ સાક્ષાત્ કે પરપરાપે પ્રધાન કારણ તે ‘ધર્મ’, પરમ મગનરૂપ ધર્મનું સીધું અને સાદું તેમજ અપ્રત્યક્ષ આ સંદેશ મનુષ્ય કોઈને આત્મ અને સ્વીકાર્ય બની શકે તે રીતે પરમ શિલ્પિ મહાપુરોએ કરમાવ્યું.

જ્યારે ધર્મના આ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે, જગતમા અનેક પ્રકારના વાદો, વિવાદો કે મતભેદો અનાદિ કાનથી જન્મતા, જીવના અને જગતના રહ્યા હતા, છે અને રહેશે આ નિમરેહ છે છતાં પણ કોઈ પણ પ્રકારના ગમ દ્વેષ વિના કેવળ કલ્યાણ કરવાની પરમાર્થ જાનના પૂર્વક મધ્યસ્થદૃષ્ટિએ લોકોત્તર ધર્મના મૂળભૂત સાધનોની ગવેશણા કરનારા મુમુક્ષુ આરાધકો માટે, શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓએ ખૂબ વિસ્તૃતરીતે

રપટ, સરળ અને અનુપમ કોટિનાં માધનો ઉપરનાં છે, કે જે દિતની રૂચિ ધરાવનારા માર્ગગામિ આત્માઓને અવશ્ય આકર્ષણીય છે.

સ્વકાર લગનાન થી સંખ્યાલવસૂરિજી, ધર્મની મહત્તા, મંગલમયતા કે અન્ય આકર્ષણીયતા સમજાવ્યા બાદ, તેનાં સ્વરૂપભૂત સાધનોને આ પ્રકારની સંજ્ઞનગ્રાણ રીતીએ સૂચવતા ફરમાવે છે, 'અહિંસા સંજમો તવો' એટલે કે, અહિંસા સયમ અને તપ આ ત્રિવેણી સંગમ એજ ધર્મનું સ્વરૂપ, યા તેની પ્રાપ્તિનાં અનન્ય સાધનો.

મયમ અને તપ, જેને લોકઆચ્ય સગળ બાપામા ઇન્દ્રિય નિગ્રહ અને ઇચ્છા નિરોધના નામથી ઓળખાવી શકાય, આ બન્ને સદ્ગુણો ધર્મના અદ્વિતીય સાધનરૂપ અહિંસાની રક્ષાને માટે મજબુત કિલ્લેબંધી ગણાય છે. અહિંસાની પ્રાપ્તિ, રિયરતા કે અખંડિતતા સયમ તેમજ તપ દ્વારા જ શક્ય બને છે તપની સાધના સંયમ દ્વારા છે, અને આ બન્નેની જાગૃણીમા સાચે બનેતું પરસ્પરતું મૂળભૂત સ્વરૂપ કે સંસ્વ અખંડિત રહે છે.

ઇચ્છા, લાલસા કે મનની બૂખથી જ ઇન્દ્રિયો નિરકુશ બની, મર્યાદા મૂકી સયમના તાજમાર્ગ પરથી ખસી જાય છે, પરિણામે અહિંસા કે જે મન, વાણી કે કાયાના યોગેને ષવિત્ર કરનાર ગંગા-મધુનાના નિર્મળ, મધુર અને શીતળ ઝરણારૂપ છે તેનો નાશ થાય છે એટલે અસંયમના યોગે કે લાલસાના પાપે જીવનમાથી ધર્મ ચાલ્યો જાય છે. જ્યારે હિંસાના યોગે અસ્પૃશ્ય બનેલા તે ત્રિવિધયોગો સાચે બચંકર કોટિના વિષટ્કો બની જાય છે. પરિણામે જેની ઇચ્છા, ફજો કે પ્રલો અનન્ત મરણના રૌદ્ર દુ જોને આપનારા બને છે.

આ ત્રણ સાધનોની જેમ, સાત્ત્વકાર મહાપુરુષોએ અન્ય પણ ધર્મસાધનોને, સામાન્ય રીતે મુમુક્ષુ આત્માઓની અધિંતોને સમજી, બાલ તેમજ મધ્યમશુદ્ધિતાને લક્ષ્યત રાખી સાત્ત્વોમા રથાને રથાને

પ્રતિપદિત કર્યા છે, પૂજનીય સૂરિપુરુષ શ્રી હરિદ્રસૂરિ મહારાજ
આવી જ શૈલીમાં ફરમાવે છે કે,—

‘સાધુસેવા સદામહત્ત્વા મૈત્રી સત્ત્વેષુ માવત. ।

આત્મોપગ્રહમોક્ષઞ્ચ ધર્મદેહુપસાધનમ્’ ॥ ૧ ॥

‘ધર્મના હેતુને સાધનારા તેના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિના મૂળ અંગો
આ ત્રણ છે—૧ નિરતર ભક્તિપૂર્વક સાધુપુરોની સેવા-શુશ્રૂષા ૨
વિશ્વના પ્રાણિ માન પ્રત્યે બંધાની આશા વિના મૈત્રી ૩ જગતના
વિનશ્વર પૌદ્ભિક પદાર્થો પરની મમતાનો ત્યાગ.’

‘આ રીતે દાન, શીન, તપ કે ભાન જેને સામાન્ય ધર્મશાસ્ત્રની
આધામા ઉદારતા, સદાચાર, ઈદ્રિયનિગ્રહ અને સદ્ભાવના—આ
ચત્વૃધી ઓગખાણુ આપી શકાય છે તે, આ અને આના જેવા
પગ્મ જ્ઞાનિપુરોએ ધર્મની સાધનાના—આરાધનાના મૂળ માર્ગો કે
અંગો તરીકે ઉપદેશ્યા છે, તેની મહત્તાને ઉપદેશ દ્વારા સમજાણુ
આપવી, કે જેના યોગે ધર્મના ખપી અને હજુ મુધી અભ્યાસ-
વૃત્તિમાં જ રહેનારા અધિકારિ આત્માઓને શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના
લોકોત્તર ધર્મમાર્ગનું, તેના દિવ્યતત્ત્વોનું કે સિદ્ધાન્તોનું ક્રમશઃ
દર્શન થાય, અને તે દ્વારા તે આત્માઓ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને વિરતિના
ક્રમ્યાણુ માર્ગને પામી પોતાના આત્માને ધન્ય બનાવી શકે’

સામાન્ય રીતે આજ એક ધ્યેયને અનુસરીને અનન્ત ઉપકારી
શ્રી સર્વ પરમાત્મા વિદિત લોકોત્તર ધર્મની પ્રાપ્તિના આદિ સાધનો,
પ્રથમ ભૂમિકા રૂપ અંગો, તેમજ ધર્મપ્રમાદની પીઠિકાના સદાયકારી
આવબનો, અમુક પ્રકારની નિશિષ્ટ નિરપણુ ચૈત્રી પૂર્વક પ્રસ્તુત પુસ્ત-
કમાં રજુ કરાયા આગ્યા છે. કહેવું જોઈએ કે, ‘વિપયોનું’ આ

રીતે યોગ્ય સંયોજન; વિશિષ્ટ નિરૂપણ પદ્ધતિ; તેમજ મૌલિક વસ્તુ ગૂંથણી; આ ત્રિવિધ યોગોની અપૂર્વ સંકલનાથી આમાં રજુ થયેલું સાહિત્ય જનજનેતર વર્ગના ખાસ અભ્યાસ રૂચિવાળા આત્માઓને અવશ્ય આદરણીય બનેશે.’

હું કબૂલીશ કે, આમાં એવું ઉંડું ગંભીર કે મર્મગ્રાહી તત્ત્વ પર્વતોચ્ચ નથી, કે નથી આત્મા, પરમાત્મા, પરતોક, પુણ્ય કે પાપ જેવા સર્વમાન્ય તત્ત્વોની સૂક્ષ્મ છણાવટ; છતાં આમાં છે જરૂર, ઝુઝુમુ દહિના ખપી આત્માઓને પોતાના કર્તવ્ય ધર્મને સંદેશો આપનારા આચારો તેમજ વિચારો : અથવા જ્ઞાન કે ક્રિયા : કે ‘જે સધળાંયે તત્ત્વજ્ઞાન, સિદ્ધાન્તવાદો કે સૂક્ષ્મ પદાર્થ ગવેયણાઓનાં એકમાત્ર સર્વ-સાર રૂપ કલ્યાણ પ્રાપ્તિના અનન્તજ્ઞાન મહાપુરુષોએ ઉપદેશ રાજમાર્ગ છે.’ તે આમાં સૂચ્યો છે. જે શાસ્ત્રીય શબ્દોમાં ‘જ્ઞાન ક્રિયાભ્યાં મોક્ષ.’ના સૂક્તથી નિરંતર ધર્મસમાજના વાતાવરણમાં પ્રચારને પામતો રહ્યો છે.

મધ્યસ્થ, માર્ગાભિમુખ તેમ જ અર્થિ ગણાતા સરળ આત્માઓને ધર્મના-શ્રી વીતરાગ દેવ પ્રરૂપિત જ્ઞાન કે ક્રિયાના સર્વશ્રેષ્ઠ માર્ગ દોરવણી આપવાની કેવળ પરમાર્થદષ્ટિ પૂર્વક આ પ્રકારની પદ્ધતિનું સાહિત્ય; સરળ ભાષામાં રોચકરીતીયે ઉપદેશ, પ્રવચન કે પુસ્તકરૂપે રજુ કરવાથી વર્તમાનકાળના વાતાવરણમાં કહી શકાય કે ‘આ દ્વારા અનુપમ ઢાઢિનો ઉપકાર થઈ શકેલા સલામ્ય છે.’

પૂજ્ય પરમકારુણિક દિતવત્સલ ગુરુત્વશ્રીનાં ધર્મપ્રવચનો કે, જે સર્વજન ગ્રાહ્ય ભાષામાં બાલ તેમજ મધ્યમબુદ્ધિના ધર્માર્થિ જન-સમાજની અર્થિતા તેમજ જિજ્ઞાસુતાને અનુલક્ષીને પ્રાય.થયેલા છે. તે પ્રવચનોમાંની ઉપદેશવાણીના વહેતાં વહેણોને, યોગ્ય રીતે ભાષા; શબ્દસંકલના; તેમજ પ્રસંગ નિરૂપણ : દત્તાદિમાં આવશ્યક

પરિવર્તન કરવા દ્વારા ભાવને અખંડિત રાખવાની કાળજીપૂર્વક આ પ્રકાશનમાં સંકલિત કરવામાં આવ્યાં છે.

આ પુસ્તકના પ્રથમ ખંડમાં વિષયોની સંયોજના, સામાન્ય જાણના આચારધર્મોની મહત્તાનાં પ્રતિપાદનને લક્ષ્યગત કરીને જ કરવામાં આવી છે. જે ગુણો, આચારો કે ધર્મવ્યવહારો; રથુલ-દૃષ્ટિએ પણ માનવ તરિકે જીવનશુદ્ધિના પરમ અંગ ગણાય છે, તેની આવશ્યકતા યા મહત્તા તેમ જ પવિત્રતાને સરળ તેમ જ શિષ્ટ ભાષામાં આના પહેલા ખંડમાં વિસ્તારથી લિન્ન લિન્ન વિષય ગૂંથણી દ્વારા પ્રતિપાદન શૈલીએ સમજાવવા માટે પ્રયત્ન થયો છે.

૩

સિંહાવલોકન

પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં પ્રતિપાદનો કે ઉપદેશવચનો એવી સર્વમાન્ય પદ્ધતિથી રજુ થયેલા છે, કે તેની સંવાદિતાને માટે સહુ કોઈ નિષ્પક્ષ વિચારકો એકમત બની શકે તેમ છે. આ દૃષ્ટિએ આની વસ્તુ સંકલના સાથે માર્ગાભિમુખ તેમજ માર્ગાનુયાયી બનને વર્ગને એક સરખી રીતે માલ્ય બની શકશે એ નિઃસંદેહ છે.

જેમ કે, ‘જીવનનાં મૂલ્ય’માં ‘નીતિ, પાપબીરતા કે ઇન્દ્રિય નિગ્રહ’ આ ત્રણ ઉત્તમ સદ્ગુણોનાં સ્વરૂપદર્શન આપવા દ્વારા તેની મહત્તા માટે જે કહેવાયું છે તેની વહુન શૈલી; કોઈ પણ ધર્મ દર્શનમાં કે માનવીય સમ્યક્તા યા આદર્શ જીવન-વ્યવહારોમાં માનનાર વિચારક વાચકને જાણે કે; સુંદર વિચારણામાં કે ઉન્નત મનોરાજ્યમાં વિચરનારો મહા માનવ બનાવી દે છે.

જીવનનાં મૂલ્યને આંકતા સ્પષ્ટ ભાષામાં આ સ્થાને કહેવામાં આવ્યું છે, કે 'નીતિ, પાપભીરતા અને ઇન્દ્રિય નિગ્રહ આ ગુણ ત્રિવેણીના સુંદર સદયોગ એજ માનના જીવનનું મૂલ્ય છે.' નીતિ આદિ ઉપરોક્ત સદગુણોના પરસ્પરના સંબંધને—સદકાર ભાવને સ્વયંવતા ત્યાં આમ કહ્યું: 'નીતિમાં દૃઢ રહેના માટે પાપભીરતાની જરૂર છે. અને પાપની ક્રિયામાંથી બચના માટે ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબૂ હોવો એ જરૂરી છે.' 'નીતિ એ જીવનનો પાયો છે, માથુમ ગમે તે અવસ્થામાં હોય પણ તેણે પોતાના જીવન માટે જે કસ્યાણુનો માર્ગ નક્કી કર્યો હોય તે માર્ગને વળગી રહેવાની શક્તિ, નીતિની આધીનતામાં રહેથી છે. નીતિ જીવનને મર્યાદિત બનાવે છે. સુનીતિવાનથી કાષ્ટને હાનિ પહોંચતી નથી.' [જીવનનાં મૂલ્ય પૃ. ૫:]

નીતિની મહત્તાનું આ આલેખન કેટલું વાસ્તવિક, સ્પષ્ટ અને સરળ છે, કે જે સહુ કાષ્ટને કબૂલ્યા વિના કે સ્વીકાર્યા વિના આવી શકે તેમ નથી. કાષ્ટ પણ વસ્તુતઃ સ્વરૂપ દર્શાવતી વેળાએ તેની બંને બાજુનું મથાર્થ મિત્ર અવસ્થા આપવું જોઈએ. જેથી તેમાં માનનાર જિદાસુ પોતે દિતાદિનના નિયારપૂર્વક કર્તવ્યકર્તવ્યનો વિવેક કરી શકે. નીતિ જેવા ઉમદા ગુણની બામ્લતા પણ આમજ છે. આથી જ શાસ્ત્રીય અને અશાસ્ત્રીય આ બંને વિભાગોમાં વિભક્ત નીતિના તત્વને સ્પષ્ટ કરતાં આમ કહ્યું કે,

'જગતના આધિભૌતિક પદાર્થોની પ્રાપ્તિ માટે નીતિનો ઉપયોગ કરનાર, નીતિમાંથી ક્યારે લપસી પડે તે કહી શકાય નહિ, આથી કોઈનું પણ જીરૂ ન થાય એ નીતિવાને જોવાનું રહે છે.' નીતિનું આ શાસ્ત્રીય સ્વરૂપ છે. આથી જ કેવળ દુનિયાના માનપાન કે કીર્તિને મેળવવાની વૃત્તિથી કે પ્રતિજ્ઞા જમાવવાના ઇરાદાથી જે નીતિ કે પ્રમાણિકતા જળવાય તે શાસ્ત્રીય યા ધર્મદૃષ્ટિપૂર્વકનો નથી આમ

કહી શકાય આ દર્શનને 'નીતિનો સર્વોચ્ચ આદર્શ' મા રૂપ કરી છે, 'જીવદા કે અદિસા આ જ વાસ્તવિક રીતે ધર્મની જ છે, ધર્મના અન્ય સધળા અનુગતો, ત્રતો વગેરેની આરાધના યાનિમહા-પ્રરોએ આની જ કેવળ રહાને માટે થોજી છે નીતિ કે પ્રમાણિ-કતા જેવો બ્યવહારધર્મ' પણ દયાની લાવનાથી સંકળાયેલો જોઈએ તો જ તે ધર્મરૂપ બને છે' [૫ ૧૬૨]

આ પ્રકારની નીતિ સર્વ શાસ્ત્રકારોને માન્ય-ગ્રાહ્ય લક્ષણ આ રૂપેદોમાં જણાવ્યું છે 'નીતિ એટલે હૃદયની નિખાલસ વૃત્તિથી કાપે' કરવાની રીતિ,' વગી 'હુ ધર્મા હોય તેજ દિતકર રીતે વચનમાં આવ્યું જોઈએ અને તેજ પ્રમાણે વર્તવાનો સ્વ-પરહિતના ખ્યાન પૂર્વકનો શમ્ય પ્રયત્ન હોવો જોઈએ' [૫૦ ૬] અત્યાપ્તિ અતિ-આપ્તિ, કે અમભવ દોષથી રહિત તદ્દન નિદુષ્ટ નીતિ આ લક્ષણ કેવું રૂપે, સરળ અને સાદું છે મર્વ શાસ્ત્રોનો જાણે સાર આમાં લાવીને મૂક્યો હોય તેની જ ગંભીરતાપૂર્વકની વાણીમાં આ વસ્તુનું પ્રતિપાદન અહિં થયું હોય એમ નિચારક વાચકને જરૂર થાય

નીતિ આદિના મૂળ કારણો કે સહાયક અંગો ઈન્દ્રિયનિગ્રહ અને પાપ બીજાની ગુણુ બેનકી છે, આ વસ્તુને પુન રૂપે કરતા તેઓથી ઉપદેશ છે કે 'નીતિને લાગી નાખનાર જેમ પાપ છે, તેમ પાપને જીવનમાં લાવનાર ઈન્દ્રિયોની આતીનતા છે' 'ઈન્દ્રિયોને સ્વ-જન્દતા પોષક સામગ્રીઓ આપી એને તે બંધી ઈન્દ્રિયો હેવાન બની જાય છે, આ ઈન્દ્રિયો જેટલી છૂની તેટલી પાપની પરાયણતા અધિક' 'ઈન્દ્રિયો જેટલું માગે તેટલું આપીયે તો જીવન દુઃખમય બની જાય'

આથી સધળા સદ્ગુણોને સ્થિર તખનાર ઈન્દ્રિયનિગ્રહ છે, આ યતન આમાંથી રૂપે રૂપેદોમાં ધ્વનિત થાય છે આ માટે તેનો ઉપાય

દર્શનતાં આગળ જણાવ્યું છે કે, ‘માટે સધળાં પાપોનું મૂળ ઈદ્રિ-
યોની આધીનતા છે, અને તે ઈદ્રિયોને છૂતવાને માટે મનોનિગ્રહની
આવશ્યકતા છે.’ આ મનોનિગ્રહ કે વૃત્તિઓના જયનો સર્વ દર્શન
સમ્મત માર્ગ આ શબ્દોમાં સૂચવ્યો છે ‘મન ઉપર કાબૂ મેળવવો
માટે મનને તૃષ્ણાથી દૂર રાખવું’ નોંધ્યો, મનને વશ રાખવાનો એક
રસ્તો એ છે કે, મારી યા ખોટી ઈચ્છાની પરીક્ષા કરવી નોંધ્યો,
જેટલી ખોટી ઈચ્છાઓ હોય તેના ઉપર કાબૂ મૂકવો અને સારી
ઈચ્છાઓનો અમલ કરના પ્રયત્ન પ્રયત્ન કરવો.’

આ જણાવીને તેઓથી કહે છે કે ‘માત્ર સાધુઓએ જ નહિ,
પણ સસારિઓએ પણ સુખી જનવું હોય તો મન ઉપર સંયમ
રાખવો નોંધ્યો સંયમ ન રખાય તો છતી સામગ્રીએ દુઃખી થવાય,
માણસે ક્રોધ પણ રીતે ખરાબ ઈચ્છાને દાખી રાખી સારી ઈચ્છા
પ્રમાણે તેને પ્રવર્તાવવાનો પ્રયત્ન કરવો નોંધ્યો’ [૫ ૧૦]

કેવો સંકેતો સીધો અને સાદો કલ્યાણ પ્રાપ્તિ રાજમાર્ગ પણ
આ વસ્તુ શબ્દોમાં, જેટલી સરળ છે, તેના કરતાં બેશક જીવનમાં
આચરવી અનેક શુભી કપરી છે

કવિકાવ્ય સર્વજ્ઞ આચાર્ય જગદાનુ શ્રી હેમચન્દ્ર સૂરીન્દરજી
મહારાજે, મનોનિગ્રહ પર જ સધળાં સુખોની પ્રાપ્તિનો આધાર
છે-આ સમજાવવાને અમુક ક્રમ, સામાન્ય રીતે રૂપરૂ કરતા
શરૂમાં ઉપદેશ્યુ છે કે, ‘કપાયો તેમજ નિષયોથી જીતાર્થ ગયેલો
પરાધીન આત્મા પોતે જ સંસારમય છે, જ્યારે તેના પર વિન્ય
મેળવનારો આત્મા સ્વયં મોક્ષના અનન્ન સુખરૂપ છે.’ આમ
કહીને તેઓએ કપાયજનના ઉપાય તરીકે વિષયજન્ય-ઇન્દ્રિયવિન્ય
સૂચવ્યો છે અને તેના પ્રધાનસાધન તરીકે મનોજન્ય જણાવ્યો
છે. તેઓ શ્રી કહે છે કે,

‘તદિન્દ્રિયજયં કુર્યાન્મનશુદ્ધ્યા મહામતિ ।

યા ધિના યમનિયમૈ કાયકલેશો વૃથા નૃણામ્ ॥ ૧ ॥

[શ્રી યોગસાસ્ત્ર પ્રમથ ૪ ૩૪]

‘આ કાશ્ચથી મહામતિ પુરો, મનશુદ્ધિ દ્વારા દિવ્યજય કરવો જોઈએ છિદ્રિયો પરના જય વિના યમ કે નિયમો દ્વારા થઈ શકે ને શરીર કનેશ નિરર્થક છે’ આ મનની શુદ્ધિને માટે તે મહાપુરુષ ફરમાવે છે કે,

‘મનની શુદ્ધિને સારૂ રાગ તેમજ દ્વેષનો જય સર્વ પ્રથમ કરવો જોઈએ, જેથી આત્મા સ્વયં વિકારોની મનીનતાને ટાળી નિજના નિર્મલ સ્વરૂપમાં સ્થિર થઈ શકે’

આ ઉત્તમ સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ જેને નથી થઈ, તે માનવ ગણાતો આત્મા, ઉત્તમતાના શિખરેથી ખમી અધમ બની શુ કરે? તેણે સામાન્ય દર્શન કરાવતા ‘કલ્યાણની કેડી’ મા ગરૂદેવશ્રીએ ફરમાવ્યું છે, કે, ‘હિસકે પ્રાણિઓને ભેળા કરવામાં આવે તો ય એ જેટલું તુકશાન ન કરે તેટલું તુકશાન દુનિયામાં અધમ બનેતો એક માનવી પણ કરે’ આ કમ્પના નથી કિંતુ વાસ્તવિકતાની મર્યાદામાં કહીને કરેલું વિધાન છે આથી જ એઓશ્રીએ કહ્યું કે ‘મનુષ્ય જેવી યોજનાપૂર્વક સહાર કરી રોકે છે, તેવી યોજનાપૂર્વક સહાર કરવાની પશુમાં બુદ્ધિ કે શક્તિ નથી.’ [૫ ૧૬]

માટે સર્વથી પ્રથમ, માનવપણ કે માનવતા પ્રગટાવવી એ અતિ આવશ્યક છે, આથી જ તે માનવતા ગુણનું સીધું તેમ જ સાદું સ્વરૂપ દર્શાવતા તેઓશ્રીએ કહ્યું છે ‘જમતના જીવમાત્રુ પોતા તરફથી રક્ષણ કરવાની ઉચામાં ઉંચી ભાવના આતુ નામ માનવતા’

‘આ પ્રકારનો અનુપમ ક્રોડિનો માનવતા ગુણ પ્રગટ કરી રીતે થઈ શકે?—મુમુક્ષુના આ પ્રશ્નનો જવાબ, તેઓશ્રીના

ઉપદેશમાથી મળી રહે છે, આ માટે તેઓશ્રી ફરમાવે છે કે, 'ત્યા-
જ્યનો ત્યાગ, કરણીનો અમન, પ્રયસનીયની પ્રયસા અને શ્રવણ
કરના ચેત્સુનું જ શ્રવણ માનવજીવનને સફળ બનાવનારા આ
સાધનો ગણી શકાય તેમ છે ધર્મિતાની પ્રાપ્તિના આદિકારણ્ય તરીકે
આવી સુદર ધર્મપ્રમાદની પીઠિકારૂપ ગુણુશ્રેણી કાણુ દર્શનકારોને
અમમ્મત હશે વાર ?

એક ઉત્તમ કોટિના આર્થદૃષ્ટા તેમજ કન્યાણુ માર્ગના સદેશ
વાહક જ્યોતિષ્ઠર મહાપુરુષ તરીકે, જગત માનના જીવોને માનવતા
શુણના વિકાસ દ્વારા જીવન જીવનાના સાચા દિતમાર્ગની ઉદ્દેશ્યશુ
કરતા તેઓશ્રી ઉપદેશે છે કે 'હિસા કરવાથી લાખજોની મીનમ્મત
મળતી હોય કે જૂઠું બોલવાથી ગમે તેટલો લાભ થતો હોય પણ તે
ન જોષ્ટએ કોષ્ટની સારામા સારી ચીજ પણ બદલે આપ્યા વિના
લેવી ન જોષ્ટએ અવલયય' મહાપાપ છે. પરિગ્રહ પૈસા ટકા
આદિની મૂર્ઠા છૂટે તો કન્યાણુ-આ માન્યતા આવે તો માનવતા
પ્રગટવી કપરી નથી [૫ ૧૬]

આ પાય મહાપાપો, કે જે જગતના સર્વ પાપોના આદિ
બીજરૂપ છે. તેનો ત્યાગ, દાન-શીલ-તપ તેમજ લાનધર્મની સેના કે
આરાધના દ્વારા શક્ય બને છે આથી આ ચાર ઉત્તમ શુણુધર્મોનું
સ્વરૂપ, સરળ અને રોચક લાધામા સ્પષ્ટ કરવા અગાઉ પ્રથમ તેની
ઓળખ લોકલધામા આપતા તેઓશ્રી કહે છે કે 'દાન, શીલ, તપ
અને લાન એ ચારને ઉદારતા, સત્યચાર, ધ્યજાનિરોધ અને સદ્વિચાર
એ નામે સમજાવના માટે કહી શકાય' આ રીતે તે ચાર ધર્મોની
ઓળખ આપી તેના સ્વરૂપને બાવ કે મધ્યમ શુદ્ધિના માનવ સમા
જને નજર સામે રાખીને તેઓ ફરમાવે છે કે

'ઉદારતા એટલે દુન્યવી સ્વાર્થના ભોગે પણ પરમાર્થનું સેવન,

પોતાના દુઃખની સ્વાર્થને અવગણીને ખીળ જીવેલું કલ્યાણનાગી
 આચરણ એ ઉદારતા છે. ત્યાગની શુદ્ધિએ લક્ષ્મીનો ત્યાગ એવ ઉદાર-
 રતા છે' શી-તું સ્વરૂપ, આમઆપામા સમજાવતા તેઓએ કહ્યું કે,
 'આ શરીર દ્વારા લેશ અગર વધુ પાપ ન થઈ જાય અને આત્માનું
 મૂળભૂત સ્વરૂપ પ્રગટ થાય એ શુદ્ધિએ ઉત્તમ આચારોનું
 જે પાલન એ સદાચાર,' જ્યારે 'તપ એટલે ઈચ્છાનો નિરોધ
 આ જોઈએ તે જોઈએ-આ બંધી જે તૃષ્ણાઓ તેનો જે લોપ તેનું નામ
 તપ ખરે તપ એ છે. ખીળ બધા એ તપના સાધનો છે વાસ્તવિક
 તપ એક પણ અયોગ્ય ઈચ્છાને આધીન ન થવું તે છે. સધળી પાપની
 વાસનાઓનો જેમા નાશ છે, તે તપ છે' આ તપના સાધનરૂપ દાહ
 ઉપવાસ, આયંબીન આદિ તપશ્વર્ગોનો જે ગણાય છે તે પણ લાભસા-
 કે ઈચ્છાનિરોધના પ્રેરક સાધન તરીકે છે આ વસ્તુના હાર્દને સમ-
 જાવતા કહ્યું કે, 'વાસનાઓને પોષનાર કારણોમા રસના ઇન્દ્રિય મુખ્ય
 છે એમાથી બરા દુઃખો જન્મ્યા. માલક ખોરાક ખાવાથી અને
 અયોગ્ય પદાર્થો પેગમા જગાથી વિકાર જાગે, શુદ્ધિપ્રદ થાય એ પિકા-
 રને પોષના નાટકને સીતેમા બે તૈયાર મહિનામા બે પાગ વાર તો
 ખરા, ત્યા જઈને કુચેટા જોનાય, તેથી આવે ઉન્મત્ત અવસ્થા, પરિ-
 છામે અનેક પ્રકારના દુઃખસંતો જન્મે માટે કાંઈ પણ જાતની પાપ
 વાસનાઓને આધીન ન થવું.' [૫ ૨૧] તપધર્મની વ્યાખ્યા, મહત્તા
 તેમજ આવશ્યકતા આ કથનમા સરળ તેમજ સાદી ભાષામા સમજાવાઈ છે.

પ્રિયાર કે વાતાવરણની શુદ્ધિ માટે આહાર શુદ્ધિની જરૂરિયાતને
 દરેક ધર્મદર્શનકારોએ એકમતે સ્વીકારી છે તેમા શ્રી જૈન દર્શન
 આચારોની શુદ્ધિમા ખૂબ કડક અને ચુસ્ત છે શ્રદ્ધા, જ્ઞાન વગેરે
 ગુણો, સ્થિર તેમજ અખંડ ત્યારે જ પ્રાય જળવાઈ રહે કે
 ચારિત્રની શુદ્ધિ જીવનમા ચોક્કસરીતે સચવાઈ હોય આથી જ ભાવ-

ધર્મની રક્ષાને માટે દાન, શીય તેમજ તપની આરાધના જૈન શાસ્ત્રોમાં ઠામ ઠામ ઉપદેશનામાં આવી છે.

માટે ઉદારતા, સદાચાર કે ઈષ્ટાનિયત્વની ચુસ્ત ઉપામનાના પરિ-
ણામે મુંદર પ્રકારની ભાવનાઓ, ઉત્તમ કાદિના વિચારો કે નિર્મળ
મનોવૃત્તિઓ અન્તરમાં પ્રગટી જીવનમાં શાન્તિ કે સમાધિનાં દિવ્ય
સુખોની પ્રાપ્તિ કરાવે છે.

‘શાન્તિની સાધના’માં શાન્તિના ઉપાયો દર્શાવતાં આથી આમ
કહેતામાં આબુ છે કે ‘જગતના પ્રાણી માત્રનું કલ્યાણ થાયો !
જગતના સંધ્યાય જીવો પારકાના હિનમાં રક્ત બનેા ! દુનિયાના દોષો
માત્ર નાશ પામે અને લોક માત્ર સુખી થાયો, —આ ચાર ભાવનાઓમાં
જે રમણ કરે તેને સદા શાન્તિ જ હોય’ [પૃ ૩૦] ‘પણ
શાન્તિનાં સુખનો જેને સાક્ષાત્કાર કરવો હોય એણે સર્વ પ્રથમ
શું કરવું જોઈએ ?’ આ પ્રશ્નનો જવાબ તે જ પ્રકરણમાં સ્પષ્ટ
શાસ્ત્રોમાં અપાયો છે. જેમાં કહ્યું છે કે : ‘શાન્તિના અર્થિ’એ ઈર્ષ્યા
દુર્ગુણને ત્યજવો જોઈએ અને ‘સૌ સુખી થાયો !’ —આ ભાવનાને
અપનાવવી જોઈએ. જેમ ઈર્ષ્યા, અશાન્તિની ઉત્પાદક છે, તેમ તૃષ્ણા
પણ અશાન્તિને ઉત્પન્ન કરના સાથે વધારનારી છે. —આ વિધાનેને
જનમમાજ સમક્ષ રજુ કરતા તેઓશ્રી કેવળ બ્યાખ્યાનકાર કે ધર્મ-
શુદ્ધી જેમ ક્રૂર ઉપદેશ આપીને નહિ રહેતા સામા શ્રોતાજનોની
લાગણીના તારને આ વસ્તુના વિધાનોમાં એકત્ર કરના જાણે એક કુશળ
કલાકારની જેમ મથતા હોય એ રીતે અહિં તેઓ સ્પષ્ટતા કરતાં
આહુ વર્તમાન વાતાવરણને નિર્દેશ કરવા પૂર્વક ઉપદેશ કરે છે કે :

‘આજે તૃષ્ણા ઉપરના અકુશળા અભાવે, તે દિનપ્રતિદિન
વધતી જ જાય છે. એ તૃષ્ણાના યોગે જરૂરીયાતો વધતી જાય છે
અને તે પૂરી ન થાય એટલે પરિણામે અશાન્તિ આવીને ઉભી જ

રહે છે. માટે જ્ઞાનિ પુરૂષો ફરમાવે છે કે, ઇન્દ્રિયોની તૃદ્ધિ એજ અશાન્તિ. આશાઓ-લાલસાઓને આધીન બની અનેક પ્રકારની ઇન્દ્રિય કરનારાઓ ઇતિદાપૂર્વક પોતાનાં જીવનની શાંતિનો નાશ કરે છે. નિગૂંથ ઇન્દ્રિયો કયે જનારો જીવનભર શાન્તિ પામી શકતો નથી.' [૫૦ ક૨]

અશાંતિ, દુઃખ કે દીનતા કે જે આજે જગતની ચોમેર દિન-પ્રતિદિન વધનાં જ રહ્યા છે, તેનું કારણ ઉપરોક્ત ઉપદેશમાં અમ્મ-દિગ્ધ શબ્દો દ્વારા પૂ. ગુરુદેવશ્રીએ સ્પષ્ટ ફરમાવી દીધું છે. જેમ જેમ જગતમાં સાધનો વધનાં જાય છે, તેમ તેમ અશાન્તિ વધતી જ જાય છે. એ જ કહી આપે છે કે: જડ—અનાત્મ સાધનો જ એવાં છે કે, તે મગવા છતાં તેને વિશે અસંતોષ, ભોગવટામાં ઈર્ષ્યા વગેરે સદજ રીતે ઉત્પન્ન થાય છે. આજ તેનો સ્વભાવ છે. આથી તે પદાર્થોનો સંસર્ગ કે સ્વભાવ એ જ અશાન્તિ કે દુઃખનું મૂળ કારણ છે.

જર્મન વિદ્વાન શોપનહૌર [Schopenhaur] પણ આ વસ્તુને ગણિતની રીતથી ઘટાવતાં આ મતવજ્જનું કહે છે કે, *એકંદર મનુષ્યની જેટલી સુખેચ્છા થાય તેમાંથી કેટલી સફળ થાય છે તે ઉપરથી તે કેટલો સુખી છે, એમ સમજાય છે. અને જો સુખોપભોગ સુખેચ્છાથી કમી પડ્યો તો તેટલા પ્રમાણમાં તે દુઃખી સમજાય છે, આ જ પ્રમાણ ગણિતની રીત પ્રમાણે નીચે મુજબ આવે છે. 'Happiness divided by will' અર્થાત્ સુખોપભોગનો સુખેચ્છાથી ભાગાકાર કરવો એટલે અપૂર્ણાંકની રીતે સુખોપભોગ ÷ સુખેચ્છા આ પ્રમાણે લખતું જોઈએ પણ આ અપૂર્ણાંક એવો તો વિતરણ છે કે એનો છેદ (સુખેચ્છા), એના અંશ (સુખોપભોગ) કરતાં અધિક પ્રમાણમાં વધતો જ ચાલે છે. અર્થાત્

પ્રથમ ૩ દોષ તો પછીથી ૪૩ થાય છે. એટલે મુખોપભોગ ત્રણ ગુણો થાય તો સુખેચ્છા પાંચ ગુણી વધે છે એટલે પરિણામે વધારેને વધારે અપૂર્ણ જ થયે જાય છે.’

પાશ્ચાત્ય નિદાનની આ અનુભવનાણી આર્યદેશની સંસ્કૃતિયે અનાદિકાલથી પોતાના તત્ત્વજ્ઞાન દ્વારા જનસમાજના સંસ્કારોમાં ચિરસ્થ અનાવી છે. દરેક ધર્મશાસ્ત્રો પૌદ્ધલિક પદાર્થો જેવા કે-ધન, ધાન્ય, શરીર કે વૈશ્વિક સાધનો-તેના ભોગવટામાં સ્વભાવગત રહેના અમતોય દુર્ગંધને સ્પષ્ટ સમ્બોમાં જાહેર કરી, તેનાથી દૂર રહેવાનો ઉપદેશ આપતા જ રહ્યા છે.

કલિકાલ સર્વંશ આ. શ્રી હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજીના સમ્બોમાં આમ કહી શકાય કે, ‘ધનદીન સો મેળવવાને ઇચ્છે છે સોવાળો હજારને ઇચ્છે છે હજારનાળો લાખને મેળવના માથા ફેડે છે લાખવાળો કોડને ઇચ્છે છે અને કોડવાળો જ્યારે અગળની મૂઠીને ભેગી કરવાને તત્પાપક બને છે અગળવાળો રાગ થતા ઇચ્છે છે ત્યારે રાગ વળી ચક્રવર્તી થવાને ઇચ્છે છે, છ ખડનો માત્રીક ચક્રવર્તી વળી દેવ થવાને ઇચ્છે છે તેમ જ દેવ વળી ઇન્દ્ર બનવાને ઇચ્છે છે, વળી ઇન્દ્રપણુ પ્રાપ્ત થતા છતાં ઇચ્છાનો અત આવતો નથી કારણ કે, મૂલમ નાતુ કોડીયુ જેમ વતુંલમાં કમશ વધતું જાય છે, તેમ લોભ હમેશા વૃદ્ધિને પામે છે’+

દુકમાં આ કથનને ખૂબ સાદી તેમ જ ઝાણુ લાપામાં સમજાવતા અહિં આ પ્રકારે કહેવાયુ છે કે, ‘જેમ લાભ તેમ લોભ વધે. ઇચ્છાનુ કાષ્ઠ માપ નથી જ, જ્યારે ઇચ્છાનુ માપ નથી તો ‘ભોગઆ પછી જ શાંતિ પ્રાપ્ત થાય’-આ સિદ્ધાન્ત ટકતો જ નથી’ આમ કહીને ઉપદેશક વાણીમાં તેઓશ્રી આપણને આમ ફરમાવે છે કે,

‘માટે હજીના તરંગો મેકવા લેઈએ, દુનિયાનાં પદાર્થોની વધુને વધુ ઈછા તે દરાદાપૂર્વક અશાંતિને આમંત્રણ આપવા જેવું છે. કારણ કે, દુનિયાના પદાર્થોને મેળવવાની ઈચ્છા એ અશાંતિનું મૂળ છે, અને એ નહિ મેળવવાની ઈચ્છા એ જ શાંતિનો રાજમાર્ગ છે.’ (૫૦ ૩૫) વર્તમાનમાં અનેક પ્રકારની ધાંધલ, ધમાલ તેમજ અરાજકતા, નીતિનાશનો અવળચડો માર્ગ, વગેરે જે કાંઈ અનિષ્ટો દેખા દઈ રહ્યા છે, તેમાં મૂળ નિદાન તરીકે આજ સાલસાનાં મહાપાપનો નિર્દોશ દરતાં તેઓ શ્રી કહે છે કે : ‘આજની અશાંતિનું મુખ્ય કારણ એકજ છે, અને તે એ જ કે ‘બધું’ જ મેળવવાની ઈચ્છા, દુનિયામાં અનીતિ આદિ ન થાય એ લાવના આજે નથી. તેનું કારણ એ જ કે ‘ચહા, પાન, સીગારેટ એ વગેરે નકામી વસ્તુઓ પણ લોકોએ જ’ આ લાવના થઈ, પછી ન મળે તો ‘અનીતિ કરવામાં પણ હરકત નહિ’ આ રીતે કામ આગળ વધ્યું. એકના બે કરે એ આજે વેપાર મનાય છે. પણ એ ભપકર અનીતિ છે. જુમાર જેવો સદો પણ ધંધામાં ખપ્યો. ખિસ્સામાં પાંચ નહિ અને પાંચસોનો સદો કરે, કારણ કે હજીનો અંત નહિ અને લાવના જુદા પ્રકારની.’ (૫૦ ૩૬)

થોડાં શબ્દોમાં સ્પષ્ટ રીતે રજુ થયેલું આ વસ્તુદર્શન; મૂડીવાદ જેવું પરિબ્રહ્મું મહાપાપ; વિશ્વયુદ્ધનો રોદ્રમુખો દાવાનળ; વેર, વિરોધ અને શબ્દોમાં ચાલતી અસ્વસ્થતાની મહામચ્છી ઈત્યાદિ એવી રાગ-ચાળાની સામે સાલગતીરૂપ છે.

વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ એ છે કે; વાસનાથી પ્રેર્યા જન્મીએ જેને ભોગવતા હારા પૂર્ણ કરવા ઈચ્છે છે. તે વાસના, તેમજ તે પદાર્થો જન્મેની પ્રકૃતિ અપૂર્ણ રહેવામાં જ છે. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોમાં પણ આ કથન સ્પષ્ટ શબ્દોમાં આપવાને મળી રહે છે. સ્મૃતિકાર શ્રી મનુ ઋષિ આ મુજબ કહે છે કે;

‘વિચિત્રોનો ઉપભોગ કરનાથી કામ કદાપિ શાન્ત થતો નથી, પણ જેમ અગ્નિમા ઘી દોમવાથી અગ્નિ વધતો જ નથી એ તેમ વિચિત્રોને મેનનાથી કામ વધારે જ વધતો જાય છે’ નામના માનવ સામાય લક્ષણ એક જ અને તે એ કે ‘ઉપભોગથી થમે નહિ, એટલે બોગથી રમન ન થવું એને જ અદ્ધિ નામનાનો નેમ ગિંક ગુણ કહ્યો છે ડો સિગ્મંડ ક્ષામ્લ કહે છે કે ‘સ’ જડ પદાર્થોના નિકારોમા એ નેમગિંક સ્વભાવ છે કે પૂણી રીતે સમાધાન ન મળવું.’

અનાદિકાનથી ભયકર ભૂતાનગની જેમ આત્માને લાગ પડેતું વાસના કે ભાવસાત્ આ મદાપાય, કષ્ટ રીતે આત્માથી છુટું પડે, તેમ જ આ સાધનો દ્વારા તેનું નિવૃત્તિ શક્ય બને. આ વગેરે મૂળવશો માર્ગના ખપી મુમુક્ષુ આત્માઓના હૃદયમાગરમા જરૂર ઉઠે આનો જવાબ, ‘સાચુ સ્વરાજ’ નામના પ્રકરણમા સ્પષ્ટતાથી જિજ્ઞાસુ વાચકને મળી રહે છે.

આનંદનજીવી જગતમા ઉત્તમ પ્રકારોના શુણેને પ્રાપ્ત કરના સ્થિર રાખના તેમ જ ખરાબ વાતાવરણમાથી આત્માને અગો રાખવા સુદર આત્મજનો જરૂર જોઈએ જો કે, દેવ કે ધર્મ એ જરૂર ધર્મશ્રિ આત્માઓને માટે અનુપમ કોટિના તરણ તારણ આલ મનો છે પણ તેઓની ઓળખ, મદત કે ઉત્તમતાનું જ્ઞાન કરાવી જગતને તે માર્ગની તરફ મમતાનું બનાવનાર કોઈ પણ હોય તો તે નિર્મન્ય સાધુ પુરો છે.

આથી એઓની સેવા કે ઉપાસના આસાધક આત્માઓને ઘણું ઘણું મેળવી આપે છે જગતના સઘળાએ અનિષ્ટો કલેશો કે સતા

* મનુસ્મૃતિ - અ. ૨ ક્ષો. ૯૪

* સમાજ રચના શાસ્ત્ર પૃ. ૩૭૩

પોની અગ્નિ જ્વાળથી સંતાપી જાત હ થી આત્માઓ માટે સાચે સાધુપુ પોનું ચરણ, ચીનજ સ્વચ્છ અને નિર્મળ જળમયું સરોવર મમુ છે

પૌદ્ધલિક-આધિ ભૌતિક પાર્થોની તૃષ્ણાના નિમિત્તે દબારી દધ આત્મસ્વાસ્થ્યની મહામૃતી મ પત્તિની પ્રાપ્તિનું સાધન સાધુસેવા જ છે આના ઉત્તમ તેમજ કલ્યાણકારિ રૂપો દર્શાવના ઉપદેશકાર મહર્ષિ રૂપાવે છે કે *

‘ હમેશા શુભ ઉપદેશ, ધર્મના આચરનારા આત્માઓનું દર્શન અને રચાને વિનય આ ત્રણ સાધુસેવાના મહાદેવો છે હમેશા માધુઓ પામેથી સુહર ઉપદેશ મળે, એના પરિણામે હિંમા, જૂઠું, ચોરી, બળિ આર વગેરે દુષ્ખના દારણ્યરૂપ પાપોથી બચવાનો પ્રયત્ન સ્વાભાવિક રીતે જ થાય નિયોત્તુ સેવન સર્વથા ન છોડી શકે તો તેના ઉપર અકુશ તો આવે જ સદગુરુઓના સદુપદેશને પામી તેને પરિણુમાવ નારા આત્માઓ, પેમાના લોભથી અતીતિ ન કરે, વાતરાતમા ગુસ્સે ન થાય, અક્રુક ન બને, કપટ જગમા જગતને ન ફસાવે, લોભને વશ થઈ સારામારને ન બૂને, રાગમા અઝાઈ અનર્થ ન કરે, દુશ્મન પ્રત્યે પશુ દ્રેષ કરનાનું જૂતી જાય, કજ્જ્યા કંકાસ ન વધારે, કોઠના ઉપર ખોટા આળ ન મૂકે, સુખમા છટ્ટી ન જાય, દુષ્ખમા દીન ન બને, પારખની નિંદા ન કરે, તેમજ સફાઈ પૂરંક સાચાને ખોટું અને ખોટાને સાચું કહેવાની અધમતા ન કરે આ વગેરે ઉત્તમ રિય-તિને પામે ’ [૫૦ ૪૫]

માધુસેવાથી પ્રાપ્તિ ન આ સુંદર વાતાવરણ અવશ્ય માનવ જીવ-નને ઉજાગીને દિવ્ય જનાવી શકે તેમ છે મૈત્રી લાવના કે વિશ્વ બધુ-તાની પ્રાપ્તિ આના યોગે જ થાય છે. તેમજ મમતા કે વાસનાનો

નાથ, સાધુસેવાના સતત આરાધનથી રહેજે યાચ છે આ બન્ને ઉત્તમ ફોનો માધુસેનાથી ફારી ફૂલીને મીઠાચને આપનારા બને છે સાધુસેવાની મહત્તાનું તેમજ તેનાથી પ્રાપ્ત થતા સદ્ગુણોનું વર્ણન કરીને ઉપમહારુપે ત્યા જળ્યાબ્ધ કે, 'ગુરુસેવાના યોગે જગત આટલું અમણ શક્ય પ્રવલ્નો કરે, તો આજની ધાધન, ધમાન, વતમાન વિમલ, અને નોમેર બહુ બગતી અશાંતિની જવાબાઓ આપમેળે શમી જાય' [પૃ. ૪૨]

આ વગેરે હકીકત, એક પરમાર્થદષ્ટા તેમજ સાતા તરીકે સુદર શબ્દોમા ઉપેશકાર સુરિહેવે રોચક ચેરીમા ત્યા જળ્યાવી છે કે જે વાચકને જરૂર દિવ્ય અને ઉચ્ચ કાલિની વિચારણાના સુમધુર રસમા ક્રીમનારો બનાવીને કતવ્ય ધર્મનું જ્ઞાન કરાવે છે

'પવિત્રતાની ગંગા મા ઉદારતા ગુણનું જે સૂક્ષ્મ, સચોટ તેમજ જ્ઞાનનાહી નિરૂપણ થયું છે, તે બેચક્ર ઓતાજનોના કે વિચારક વાચક વર્ગના દેખામા એક ધારી અમર પાડી શકે તેવી ચેરીમા થયું છે આ પ્રકરણમા ઉદાર આત્માનું સ્વરૂપ દર્શાવતા કહેનામા આબ્ધ છે કે 'જે કોઈનું પણ અશુભ છપ્પે નહિ પણ સસારના સધળા જ પ્રાણિઓનું ભનું છપ્પે, જે કોઈનાય કોઈ સાચા ગુણને જોઈને રાજ થાય, કે બને જોઈને જોને દયા આવે અને દુર્ગુણી તરફ પણ જે ગુરુસે ન થાય, સુધારવાની મહેનત કરવા છતાં પણ ન સુધરે એવી કાલિના દુર્ગુણી પ્રત્યે પણ જેનામા દુર્ભાવ ન હોય તેજ સાચો ઉદાર અને મહાન પુરુષ' [પૃ. ૫૧]

શ્રી જૈન શાસ્ત્રકારોએ તેમજ છતર ધર્મદર્શનકારોએ સામાન્ય રીતે મેત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ આ ચાર જ્ઞાનનાઓનું જે સ્વરૂપ ધર્મશાસ્ત્રોમા દર્શાવે છે તેને જ લક્ષ્યગત કરીને ધર્મશીલ મહાનુભાવ પુરુષની ઉદારતાનું આલેખ પણ સ્પષ્ટ રેખાચિત્ર અલિ

દોરવામાં આપ્યું છે જે મદત્તરું તેમજ ખપી આત્માઓને નિઃ-
ક્રાંતવા માર્ગદર્શન આપી શકે તેમ છે. ઉદારતા ગુણની મદત્તરું જાન
દગવવા માટે અભિં તેઓથી ઉપદેશ છે કે :

‘ઉદારતાનો ગુણ એક એવો અદ્ભૂત ગુણ છે, કે, એના યોગે
ખીન અનેક ગુણો આત્મામાં બેઠું જ મહેનાઈતી પ્રતી શકે છે.
કારણ કે, ઉદાર આત્માની વૃત્તિમાં અને પ્રતિભાં સદ્વિચારોની
સુંદર છાયા મદામગ પચનાઓની રહે છે અને એ સદ્વિચારોની
સુંદર છાયા સદ્ગુણીય દુન્યની ઇષ્ટાઓનો નિરોધ કરતા તરફ આત્માને
મદજ રીતે વાગે છે [૫૫ ૫૦]

ઉપરોક્ત ઉદારતાગુણ, જેના યોગે ટકી રહે છે, તે સદાચાર
ગુણનીમદતા, આનંદપ્રકાશ તેમ જ તેના આછા સ્વરૂપેનું આત્મેષ્વર
ધર્મી હૃદયગમ રીતે ‘પાય કમ્પરસો’માં જણાવ્યું છે પુણ્યના યોગે
પ્રાપ્ત થયેલી દુન્યની પદાર્થોની સુદરતા કે અનુકૂળતાઓનો સાચો
સદુપયોગ કરવા દ્વારા આત્માના દિલનો માર્ગ કઈ રીતે સાધી
શકાય ? તેમજ પરતું કલ્યાણ કઈ રીતે કરવું શક્ય બને ? આ
મધ્યગી દક્ષીકૃતો ગ્રામ્યમાયામાં વિસ્તારથી આ વ્યાખ્યાનમાં જણાવ-
વામાં આવી છે. જે રજુઆત મામાન્ય વ્યવહાર કે અશુદ્ધ માણ
સના દેવાના તારને હવાળી નાખે તેવી રીતે અહિં કરવામાં આવી
છે દલીલો, મુક્તિઓ તેમ જ કુશળતા પૂર્વકની મમળવટથી પાય
પ્રકારના મદાચારોનું મદત્ત મમળવીને અતિ આ જ વસ્તુને ફરી
ઉપમ દાર રૂપે દુક્રમાં તેઓથી આ મુજબ ઉપદેશ છે કે,

‘ જ્ઞાન સાથે વિનીતતા જોઈએ, મુમ્મતા સાથે સુશીલતા જોઈએ,
અનુતા માથે નીતિમત્તા જોઈએ, ધનાઢ્યતા સાથે ઉદારતા જોઈએ અને
સત્તા સાથે પ્રશમિપણ જોઈએ. વિનીતતા, સુશીલતા, નીતિમત્તા, ઉદારતા
અને પ્રશમિપણ એ પાંચ સદાચારો છે, ’ [૫૫ ૭૫] યોગ્ય અને દિતા-

નાશ, સાધુસેવાના સતત આરાધનથી રહેજે થાય છે આ બંને ઉત્તમ ફોા સાધુસેવાથી ફાળી ફૂળીને મીઠાસને આપનારા બને છે સાધુસેવાની મહત્તાનુ તેમજ તેનાથી પ્રાપ્ત થના સદ્ગુણોનુ વર્ણન કરીને ઉપમહારરૂપે ત્યાં જણાવ્યુ કે, 'ગુરુસેવાના યોગે જગત આટલુ મમજી શક્ય પ્રયત્નો કરે, તો આજની ધાધન, ધમાન, વર્તમાન વિમ્મડ, અને ચોમેર ભડકે જળની અસાતિની જવાબાઓ આપમેળે શમી જાય' [૫૦ ૪૨]

આ વગેરે હકીકત, એક પરમાર્થદૃષ્ટા તેમજ યાતા તરીકે સુદર શબ્દોમા ઉપદેશકાર સૂરિદેવે રાચક સૈનીમા ત્યાં જણાવી છે, કે જે વાચકને જરૂર દિવ્ય અને ઉચ્ચ કાટિની વિચારણાના સુમધુર રસમા ઝીનનારો બતાવીને કર્તવ્ય ધર્મનુ જ્ઞાન કરાવે છે.

'પવિત્રતાની ગંગા'મા ઉદારતા ગુણનુ જે સૂક્ષ્મ, સચોટ તેમજ જ્ઞાનનાહી નિરૂપણ થયુ છે, તે બેશક શ્રોતાજનોના કે વિચારક વાચક વર્ગના હૈયામા એક ધારી અસર પાડી શકે તેવી સૈનીમા થયુ છે આ પ્રકરણમા ઉદાર આત્માનુ સ્વરૂપ દર્શાવતા કહેવામા આવ્યુ છે કે 'જે કાષ્ઠનુ પથુ અણુમ છપ્પે નહિ, પથુ સસારના સધળા જ પ્રાણિઓનુ ભનુ છપ્પે, જે કાષ્ઠનામ કાષ્ઠ સાચા ગુણને જોધને રાજી થાય, હુ બને જોધને જોને દયા આવે અને દુગુણી તરફ પથુ જે ગુરુસે ન થાય, સુધારવાની મહેનત કરવા છતાં પથુ ન સુધરે એવી કાટિના દુગુણી પ્રત્યે પથુ જેનામા દુર્ભાવ ન હોય તેજ સાચો ઉદાર અને મહાન પુરુષ' [૫૦ ૫૧]

શ્રી જૈન શાસ્ત્રકારોએ તેમજ ઇતર ધર્મદર્શનકારોએ સામાન્ય રીતે મૈત્રી, પ્રમોદ કરણા અને માધ્યરથ આ ચાર ભાવનાઓનુ જે સ્વરૂપ ધર્મશાસ્ત્રોમા દર્શાવ્યુ છે તેને જ લક્ષ્યગત કરીને ધર્મશીન મહાનુભાવ પુરુષની ઉદારતાનુ આહુ પથુ સ્પષ્ટ રેખાચિત્ર અહિ

દોરવામાં આપ્યું છે જે મહત્ત્વ તેમજ ખપી આત્માઓને નિશ-
ક્રાયા માર્ગદર્શન આપી શકે તેમ છે. ઉદારતા ગુણની મહત્તાનું જ્ઞાન
કરાવવા માટે અહિં તેઓથી ઉપદેશ છે કે :

‘ઉદારતાનો ગુણ એક એવો અદ્ભૂત ગુણ છે, કે, એના યોગે
ખીજ અનેક ગુણો આત્મામાં બેઠું જ મહેનાઈવી પ્રગટી શકે છે
કારણ કે, ઉદાર આત્માની વૃત્તિમાં અને પ્રવૃત્તિમાં સદ્વિચારોની
સુંદર ધાયા સદાકાળ પથરાયેલી રહે છે અને એ સદ્વિચારોની
સુંદર ધાયા સધર્મીય દુન્યની ઇચ્છાઓનો નિરોધ કરવા તરફ આત્માને
મદ્દજ રીતે વાળે છે [૫ ૫૦]

ઉપરોક્ત ઉદારતાગુણ, જેના યોગે ધ્રી રહે છે, તે સદાચાર
ગુણનીમહત્તા, આવશ્યકતા તેમ જ તેના આછા સ્વરૂપોનું આલેખન
ધણી હૃદયગમ સીનીયે ‘પાય કલ્પવૃક્ષો’માં જણાવ્યું છે પુણ્યના યોગે
પ્રાપ્ત થયેલી દુન્યની પદાર્થોની સુંદરતા કે અનુકૂળતાઓનો સાચો
સદુપયોગ કરવા દ્વારા આત્માના હિતનો માર્ગ કઈ રીતે સાધી
શકાય ? તેમજ પરતું કલ્યાણ કઈ રીતે કરવું શક્ય બને ? આ
મધ્યગી હકીકતો આત્મમાપામાં વિસ્તારથી આ બ્યાખ્યાનમાં જણાવ
વામાં આવી છે જે રજુઆત સામાન્ય બ્યવહાર કે અણુધડ માણ
સના દેવાના તારને હલાવી નાખે તેવી રીતે અહિં કરવામાં આવી
છે દીનીનો, મુખ્તિઓ તેમ જ કુશનતા પૂર્વકની અમળનગ્થી પાય
પ્રકારના સદાચારોનું મહત્ત્વ સમજાવીને અતે આ જ વસ્તુને ફરી
ઉપમહાર રૂપે દુકમાં તેઓથી આ મુગ્ધ ઉપદેશ છે કે,

‘જ્ઞાન સાથે વિનીતતા જોઈએ, સુખમતા સાથે સુશીનતા જોઈએ,
પ્રભુતા સાથે નીતિમતા જોઈએ, ધનાઢ્યતા સાથે ઉદારતા જોઈએ અને
સત્તા સાથે પ્રશમિપણ જોઈએ. વિનીતતા, સુશીનતા, નીતિમતા, ઉદારતા
અને પ્રશમિપણ એ પાંચ સદાચારો છે,’ [૫ ૫૫] થોઅ અને હિતા

ભિયાપી જનનાના કેવળ કલ્યાણની વાત્સપ્યત્તિથી ત્રેરાષ્ટ્ર ઉપદેશરૂપે બે શબ્દોમાં ત્યારબાદ ફરી પૂજ્યશ્રી કરમાવે છે કે, ‘જીવનની શાંતિ જોઈતી હોય, મરણની સમાધિ જોઈતી હોય તેમજ પરિણામે મુક્તિ જોઈતી હોય, તો જીવનમાં મજેલી ઉત્તમ સામગ્રીઓને તે તે પ્રકારના સદાચારોથી વાસિત બનાવી કંપવૃક્ષની મીઠી, શીતળ જાવાનો અનુભવ કરવા પ્રયત્નશીલ બનવું જોઈએ’ [૫. ૭૫]

ખાત્યકામ, યૌવનવય અને વૃદ્ધાવસ્થા : આ રીતે મુખ્યતઃ જીવનના ત્રણ તમકાઓ સામાન્ય રીતે કહી શકાય. ઉપર જણાવેલા ધર્મસાધનાના મુખ્ય અંગો, સદ્ગુણો કે વિકાસની ભૂમિકાના આઘસાધનો—વગેરેની સાધના—આરાધના કરવા માટે જીવનની આ ત્રણ અવસ્થામાં ખાત્યાવસ્થા ધણી જ અનુકૂલ છે. તેમજ આ વયમાં નાખેલા સંસ્કારોની પરિણતિ ભાવિમાં સ્થિર બનવાની શક્યતા છે. વળી યુવાવસ્થા કે વૃદ્ધાવસ્થાને સફળ કરવાને માટે આ કાળ ખૂબ જ ઉપયોગી છે. પણ આ અવસ્થાનું જીવન તદ્દન અચાન તેમજ પરાધીન છે. આથી એ વયમાં બાળકોના જીવન સંસ્કારોનું ધક્કર માખાપ વગેરે વડિલજનોના હાથમાં રહે છે. આ વડિલો મોહ, પ્રમાદ, ઉપેક્ષા કે અન્ય કોઈપણ કારણે તે બાલકોમાં ધર્મ કે ધર્મનાં સાધનભૂત ઉત્તમગુણો કે સુંદર ક્રાંતિના સંસ્કારોનું વાવેતર કરવામાં બેપરવા બને તો તે બાળ-પ્રજાનું ભાવિ ખરાબ બનવાનો પૂરો સંભવ છે. જેથી પરિણામે તે બાળકો પોતાના ભાવિ જીવનના નિકાસ માટેની યોગ્ય ભૂમિકાને ખોટાં બેસે છે.

એટલે કે માખાપ કે અન્ય વડિલ હિનૈયિ વર્ગની બેદરકારીનું પરિણામ તે બાળ પ્રજાની યુવાવસ્થામાં ધણું અનિષ્ટ તેમજ સ્વ-પરના અહિતમાં આવે છે. તે યુવાનો, યુવાવસ્થાના મદમા સાચો માર્ગ ભૂલી વિવેકથી પર બની પોતાના કર્તવ્ય માર્ગથી ભ્રષ્ટ બની પ્રાય નૈતિક

તેમ જ ધાર્મિક અથવા પવનના મર્મમાં મગડી પડે છે યુવાનીના ઉબરે પગ મૂકનારા યુવકોને આથી આવી ગિયતિમાં તેઓ ન ધમકાઈ જાય તે માટે ચેતવણીનો કલ્પાબજર મદદર મળવાવવા માટે, મરં પ્રથમ તેઓના દિનની જવાબદારી જોએને સિરે જૂલકાવમાં દર્શાવે અને વર્તમાનમાં પણ ચંદી છે તેઓએ યુવકોની પાસેથી કઈ રીતે કાપ લેવું જોઈએ ? તેમજ વડિલોએ યુવકોના માર્ગદર્શક અને આત્મજન તરીકે ગર્ભાંગના, ધીમતા તેમજ ક્ષમાશીલતા પૂરક પોતનું કર્તવ્ય યથ રીતે કરવું ? કલ્યાણિ : તે વડિલોને કહેવા જોઈએ કહેવા માટે 'તેજ અને છાયા' માં જ્ઞાનપાઠ શ્રુતિવે વડિલોને ઉદ્દેશીને પોતાની લાભિષ્ઠિ ભાષા રીતીમાં આ મુજબ કથુ છે :

'યુવાની, એ એવી વય છે કે, એ વખતે ઉત્સાહ રોકવો રોકાતો નથી યુવાવસ્થામાં લાગણીઓનું પૂર ઉડે છે, એ લાગણીઓનું પૂર બાળ્યાવસ્થામાં જેવા મરકારો મત્સ્યા દોષ તેનું ઉડે શુભ મરકારો મત્સ્યા દોષ તો શુભ લાગણીઓનું પૂર ઉડે, અને અશુભ મરકારો મત્સ્યા દોષ તો અશુભ લાગણીઓનું પૂર ઉડે એ વચન એવી છે કે 'કાષ્ઠક ને કષ્ઠક કલા જોઈએ' એવે 'યુવાવસ્થામાં ઉર્મિઓના પૂર ઊતરે, અનેક પ્રકારની ભાવનાઓ ઉત્પન્ન થાય, વિચારોનો ધોધ બધા પ્રવાહ વહેવા માટે તે આત્માનિક છે એને કવન રોકવાની મહેનત કરવી એ મૂર્ખાઈ છે, એ પૂર પશુ રોકી શકાતું નથી છતાં એ પૂરને યોગ્ય દિશાએ જરૂર વાળી શકાય છે અને એમ કરવામાં જ હતાપશુ છે આથી યુવાવસ્થાના વહેજો સમાજે વગે એવી જ યોગ્યતાઓ દિનેશ્વરોએ ધડવી જોઈએ, [૫ ૭૬-૮૦]

આ રીતે આગળ પશુ, યુવકોના માયા હિતૈર્નિ વડિલોને યોગ્ય શબ્દોમાં ધણુ ધણું કહેવાયુ છે, અને યુવકોની જોડતી ગભીર બૂલો ઉદનાર્જ, અસાન કે અસચાના મદ દોષથી વર્તમાનમાં યથ રહી છે,

તેની જવાબદારી અમુક અંશે વડિલોની છે. આ બધું ખૂબ સચોટ રીતે આ પ્રકરણમાં પૂજ્યશ્રીએ નિષ્પક્ષ બનીને ગંભીરતાપૂર્વક કહી દીધું છે. વળી, વર્તમાનમાં યુવકોની પાસેથી કામ લેવામાં ઉતાવળા નહિ બનવું તેમજ કોઇ પણ પ્રકારની ઉશ્કેરણી કે મર્યાદાભંગનું કોઈ કારણ તેઓને પોતા તરફથી ન મળે તે રીતે વડિલોએ તેઓની સાથે બ્યવહાર રાખવો એ હિતાવહ છે. આ વસ્તુ તેઓશ્રીએ વડિલો તેમજ યુવકોની વચ્ચે ચાલી રહેલા સંઘર્ષોના નિરાકરણ માટે જાણે એક જવાબદાર મધ્યસ્થ તરીકે વડિલોને જણાવી છે. જે બંનેને પ્રિય, પથ્ય તેમ જ શ્રેયિકર બની શકે તેમ છે.

તેઓશ્રીએ આ મુજબ કહ્યું છે કે, “શક્તિ છે, શક્તિ ખીલી છે, અમલનાં દ્વાર ઉઘડ્યાં છે, પછી ચોખ્ખ દિશાએ વાળનાર નહિ મળે તો એ ગમે તે માગે” વળશે માટે એ સારા માર્ગ વળે એવી યોજનાઓ ઘડવી એ હિતચિંતકોનું કાર્ય છે. માત્ર જુવાનીયા ખરાબ છે, જુવાનીયા ઉદ્ભવ છે. આમ જ કહ્યા કરનારા અને વિવેકપૂર્વક યોજના નહિ કરનારાઓ, જુવાનીયાઓને ઉધે માગે જવામાં કેટલીક વાર ઉત્તેજન આપનાર નીવડે છે. [૫૦ ૮૦] યુવકો દ્વારા કાર્ય લેવામાં ધીરતા તેમજ ઠંડક રાખીને તાત્કાલિક પરિણામની આશા નહિ રાખતાં ખામોશથી કામ કરવું, આ મુજબનું હિતચિંતન કરતાં તેઓશ્રી દરમાવે છે કે; ‘એ યુવકોને પોતાની જુદિમાં જે સાઈ લાગે છે તે તેઓ કરી રહ્યા છે. ત્યારે શાણા તરીકે આપણું કામ એ કે, ખોટું શું અને સાઈ શું?—એ આ યુવાનોને સમજાવી દેવું, એથી જે પરિવર્તન શક્ય હશે તે એની મેળે આવશે. તાત્કાલિક પરિણામની આશા નહિ રાખવી. સાઈ થશે એમ ધારીને જે કોઈ અવસરોચિત હિતકર હોય તે ચોખ્ખ પદ્ધતિથી કહી દેવું. અને જે એમ કહેવામાં આવશે તો તેણે કોઈ પણ સુંદર પરિણામ આપ્યા વિના નહિ રહે.’ [૫૦ ૮૦]

વડિલોને આ રીતે અવસરોચિત બે શબ્દો કહીને તેઓથી યુવાવ-
સ્થાના સદ્વપયોગને માટે યુવકોને કર્તવ્ય ધર્મનો બોધ આપતાં છેવટે
આ પ્રકારના ત્રણ સદ્ગુણોને કેળવવાનો તેઓને ભારપૂર્વક ઉપદેશ
કરે છે : જે આ મુજબ;

‘ ભાગ્યવાનો ! મળેલી આ યુવાવસ્થાને સફળ બનાવવાને તમારે
અવસ્ય આટલું કરવું જોઈએ. ૧ અવસરે ધર્મને સાચવવાને માટે
દુનિયાના પદાર્થોને તજવાની તૈયારી ૨ આત્મમાં અદીનતા ૩ સાચા
માલિકનો સ્વીકાર કરીને તે માલિકની આજ્ઞા સમજી એનો અમલ
કરવાની તૈયારી અને અમલ કરતાં પણ ઔચિત્યને મૂકવાનું
નહિ. ’ [૫૦ ૮૬]

ઉપર જણાવ્યું છે તે મુજબ યુવાવસ્થાની પ્રાથમિક ભૂમિકા રૂપ
આત્માવસ્થામાં જે સંસ્કારો પડે છે, તે જ સંસ્કારો પ્રાયઃ યુવાવસ્થામાં
પાંગળે છે, ફાલે છે અને પુલે છે, તેમ જ પરિણામે તે સંસ્કારો પ્રાયઃ
વૃદ્ધાવસ્થામાં સ્થિર, ફઢ અને પુર્ણવિકાસને પામે છે. આ માટે બાળકેળવણી
કે બાળમુદારને સારૂ સહુ કોઈ ભારપૂર્વક આગ્રહ સેવી રહ્યા છે પણ
બાળમુદારનો પ્રશ્ન બાળકો સિવાયની વ્યક્તિઓ પર મુખ્યતઃ અવલંબીને
રહ્યો છે. તેમાં મુખ્યત્વે માળાપ અને શિક્ષકો પર આ પ્રશ્ન આધાર
રાખે છે એમ પ્રાયઃ કહી શકાય. આ હકીકત તદ્દન સ્પષ્ટ તેમજ
અનુભવ ગોચર છે. આથી ‘સંસ્કારોનાં ધડલેયા’માં બાળમુદારના પ્રશ્ન
પરત્વે શરૂમાં જ ઉપદેશકાર સૂરિમહારાજ આ મુજબ ફરમાવે છે કે,
‘બાળકોમાં તો, જેવું દેખે એવું શીખે અને કહીએ તે કરે એ ગુણ
હોય છે, એટલે આવા ગુણવાળાં બાળકોને સારા બનાવવાં કે ખરાબ
બનાવવાં તે તેમના વાલીઓ કે વડિલોના હાથની વાત છે’ [૫૦ ૧૦૮]

બાદ આગળ બાળકોનાં જીવનમાં જેઓનો પરિચય, સંસર્ગ
કે સહવાસ; સામાન્ય રીતે વિશેષ રહેવાનો-હોવાનો સહજ સંભવ છે,

તે લોકોને પોતાના જીવનને સુધારવાની ખામ જરૂર છે આ વસ્તુને તેઓશ્રી આ પ્રકરણમાં આ મુજબના ચમ્દોમાં જણાવે છે કે

‘જો બાળકના માતાપિતા, અને શિક્ષક ઉત્તમ હોય તો ઉત્તમ કોટિના મરકારો પડે અને માતાપિતા તથા શિક્ષક જો અધમ હોય તો અધમ કોટિના મરકારો પડે માટે બાળકને સુધારના હોય તો પહેલા તો એ જાણે એ અવશ્ય સુધરવુ જોઈએ’ [૫૦ ૧૩૬]

આ રીતે, આ પ્રકરણમાં બાળસુધારણાને અંગે ખામ માતા, પિતા તેમજ શિક્ષકને ઉદ્દેશીને ધણી ધણી વાતો કહેવાઈ છે જે સરમ, દિનમર તેમજ સહુ કોઈ બાળકોનાથીના પ્રશ્નના મહત્વને સમજનાર વગેરે માટે માર્ગદર્શન આપનારી છે

‘ઉક્ષર્ણ વહેણ’ના પ્રકરણમાં સતોષગુણના નામે જે ગુણાભામરૂપના કેવાકે બનવારો પ્રયત્નિ બન્યા છે, બનના જન છે તેની સામે લાનમત્તિ ધરીને બ્યાખ્યાનકાર મહર્ષિએ આવસ્થક ઘટસ્ફોટ કર્યો છે, તેમજ સાચા સતોષ્યું મધ્યમ સ્વરૂપ પણ તેઓશ્રીએ આમા રૂપરૂપ કયું છે. તેઓશ્રી સાચા સતોષગુણની ઓળખ કરાવતા આ મુજબ કહે છે ‘જ્યા સુધી ઈર્ષ્યાઓ ઉપર આસિક પણ અકુશ આવી જાય નહિ, ત્યા સુધી સતોષ આવે નહિ અને અમ તોય જાય નહિ ઈર્ષ્યાઓ ઉપર અકુશ ત્યારે જ આવે કે જ્યારે હૃદયમાં જે ભોગની વૃત્તિઓ ધરેલી છે તેના ઉપર કાબૂ આવી જાય’ [૫૦ ૧૩૨]

સતોષુ તદ્દન સીધુ અને સાદું સ્વરૂપ દર્શન, અને તેના સાચા અને પારમાર્થિક તત્ત્વને પામનારાના જીવનમાં જે સુદર પરિસ્થિતિ આપમેળે નિકાસની પામતી જાય છે તેનું વર્ણન તેઓશ્રી આ પ્રકારે કરે છે કે, ‘સતોષને સયમથી અન્ય પાડી શકાય તેમ છે નહિ મન ઉપર, વચન ઉપર અને દરેક પ્રવૃત્તિ ઉપર સયમ કેળવવાનો પ્રયત્ન થાય તોજ સાચો સતોષ ગુણ પ્રગટે સતોષગુણ માણસને

છીઝરો બનાવી દેતો નથી, પણ ઉઘાર બનાવી દે છે. એની જ્ઞાન સ પાદન કરવાની ભાવના દમાઈ જતી નથી પણ ખીની નીકળે છે. એનામાથી અસત્યના ત્યાગનું અને સત્યના આદરનું જોમ એસરી જતું નથી, પણ વધી જાય છે.' [૫૦ ૧૩૨]

આ રીતે અગીઆર પ્રકરણોમા વહેચાઈને અહિ દોહનરૂપે પ્રસિદ્ધિને પામતી, પૂજ્ય પરમ કાર્ણિક ગુરદેવની આ ઉપદેશ વાણીમા; અનેક પ્રધારની વિવિધતા, ભાષાની સરળતા, શબ્દોની નિરાડખર શેની, આવેગપૂર્ણ વાક્યરચના, વગેરે નૈમર્ગિક આકર્ષણો રહેના છે આથી જ સુદર તેમજ પ્રભાવપૂર્ણ વક્તૃત્વ અને અનુપમ પ્રભાવક શક્તિ, આ બંનેના યોગે જ આજે તેઓશ્રી સાચેજ શ્રી જૈનશામનની અનેક રીતે પ્રમાનના કરી રહ્યા છે

૪

પ્રસ્તુતપ્રકાશનને અંગે :

અજે જ્યારે ગત પોષ મહિનામા સુઆનક ચુનીભાઈના આગ્રહથી જોરાવરનગર ખાતે સ્થિરતા કરીને રહ્યા હતા તે દરમ્યાન રાણપુરનિવાસી સુભાવક શાન્તિભાઈ મોદીએ અવસર મેળવીને મને કહ્યું કે, 'જો પૂજ્ય ગુરદેવશ્રીની ઉપદેશવાણીનું સુદર રીતે દોહન થાય તો તેને મન્થરૂપે પ્રકાશિત કરવાની એક ભાઈની ઈચ્છા છે' જવાબમા મે તે વેળાએ કહ્યું, 'કાર્ય જરૂર મહેનતનું છે કરવા ધારે તો કરી શકાય' તેમણે મને ફરી આગ્રહ કર્યો, 'આપશ્રી જો કરી શકો તો કેવું સારું જો કે મને આ કાર્યમા તે વેળાએ સામાન્ય રીતે અનુકૂળતા ન હતી પણ છતાં તેઓના આગ્રહથી અને પાઞ્જળથી મૂળ મોદી મારડ [સોરઠ] વાળા હાથ વ્યાપારાથે' કલકત્તા ખાતે રહેના સુઆનક ઇવજન-

લાલસાઈના ખામ આગ્રહ પૂર્વકના કહેણથી સામાન્ય માર્ગસંબુધ્ધ આત્માઓના લાભની દૃષ્ટિથી મેં આના સંપાદનનું કાર્ય સ્વીકારી લીધું.

પૂર્વ પગમ ગુરૂદેવશ્રીના વ્યાખ્યાન ગ્રન્થોમાંથી અમુક ખાસ વિષયો કે જે તેઓશ્રીએ શ્રોતાઓને ઉદ્દેશીને જ વ્યાખ્યાન પીઠ પરથી ઉપદેશવા, તે વિષયોને કેવળ વિવેચનાત્મક નિબંધરૂપે સળંગ સંકલના કરી અમુક ભાષા કે વાક્યરચનામાં પરિવર્તન કરવા પૂર્વક મેં તૈયાર કર્યા, જે આજે પ્રસ્તુત પુસ્તકનાં ચરના ૧૧ પ્રકરણોમાં પ્રકાશિત થયા છે.

આટલું તૈયાર થયા પછી મને લાગ્યું કે, 'લોકોત્તર ધર્મ'ની આરાધનાના અંગભૂત જે જે સુંદર ગુણો આમાં બનાવ્યા છે, કે જે માનવજીવનમાં ઉત્તમ પ્રકારની ધર્મિતા પ્રગટાવવા માટે અનન્ય સાધનરૂપે છે. તે ગુણોની વિશેષ મહત્તા, આવશ્યકતા તેમ જ આકર્ષણીયતા સહજ રીતે વાચકવર્ગને સમજાવ આ માટે આ ગુણોની પ્રાપ્તિદ્વારા જેઓએ પોતાના જીવનપંથને ઉગ્રાવ્યો છે, આત્માને ધન્ય બનાવી ધર્મિતાને વિકસાવી છે, તે પવિત્ર મહાપુરુષોનાં જીવનનાં તે તે પ્રસંગો; દુઃકમાં સીધા અને સાદા રેખાચિત્ર દ્વારા આ પુસ્તકમાં સંકલિત થાય તો તે વધુ હિતજનીય કહેવાય.'

કારણ કે; જ્ઞાન અને ક્રિયાનો; સમજણ અને આચરણનો; સુમેળ પ્રાપ્ત કવચિતજ હોય છે, એક મહાપુરુષે પોતાની અનુભવકથામાં આ મુજબનું કહ્યું છે, 'કેટલાક જાણનારા હોય છે પણ તે જાણેલાં તત્ત્વને આચરણમાં મુકવાને અસમર્થ' હોય છે. ન્યારે કર્તવ્યોને આચરણમાં મૂકવાનું સામર્થ્ય હોવા છતાં એવા પણ આત્માઓ હોય છે કે જેઓ તેના જ્ઞાનને જ હળુ પામી શક્યા નથી. તત્ત્વના કર્તવ્યમાર્ગની દિશાના જાણકાર અને તેને આચરણમાં આણવાને

સમર્થ આત્મા ધન્યજ્ઞી આત્માઓ સાથે આ જગતમા વિરત
જ હોય છે’

મણે જ્ઞાન તેમજ ક્રિયા દ્વારા જ જીવન ધન્ય બની શકે છે અને
થી વીતરાગ પરમાત્માએ લાખેલા કદનાણુકર રત્નત્રયીની આરાધનાના
માર્ગે ગિયર પ્રગતિ સાધી શકાય છે શ્રદ્ધા કે સમજણ, અથવા દર્શન
કે જ્ઞાન જે મોક્ષ માર્ગની આરાધનાનો રાજમાર્ગ છે, તે માર્ગની
સફળતા, ચારિત્રધર્મ અથવા આચરણની પ્રાપ્તિ પર નિર્ભર છે,
દર્શન કે જ્ઞાન સત્યરુપ છે, પણ તે સત્યને નક્કર તેમજ સફળ બના-
વવા માટે ચારિત્ર અવસ્ય હોવું ઘટે એક અગ્રેજ લેખક બાને અગે
લખે છે કે ‘સત્યને આચરણમા મૂકવામા આવતું નથી માટે માનવી
પાયમાલ થયો છે. સત્ય એ કોઈ શબ્દનો શબ્દગાર નથી, સત્ય એ
કોઈ નાટક એટલે નથી કે મત્સ્ય એ કોઈ જીવનની જાહેર ખબર નથી
મત્સ્ય તો માનવ મંદિરના ટોડલે મૂંઝવું આચરણ છે બેશક સત્ય એ
જીવન છે’*

આથી જ ‘રક્ષ કરણાં’ ના પ્રકરણમા, મત્યને, ઉત્તમ
ધર્મ સાધેને કે મુંઢર ધર્મ બ્યવહારોને જીવનમા તાણાનાણાની જેમ
વણી સેનારા પવિત્ર આત્માઓના જીવન પ્રસંગોને મુખ્યત્વે શબ્દોની
રંગોળી પૂરીને મગજ સભારણુરૂપે રણુ કરવામા આવ્યા છે

આ રીતે પૂજ્યશ્રીના બનાખ્યાનોમાથી અમુક પ્રસંગો છૂટી છૂટી રીતે
જે ગોઠવાયેલા હતા, તેને વાક્યરચના, ભાષા સંસ્કાર, ઈત્યાદિ દ્વારા નવો
રેલુ આપવામા આવ્યો છે, અને સકલનામા પણ નવીન પદ્ધતિથી
વસ્તુ મૂકનામા આવી છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમા ખાસ આનંદમકતા હોવાને
અગે જ આ પરિવર્તન કરવું યોગ્ય માન્યુ હતું

અથના બીજા ખડમા, ધર્મશીન ગૃહસ્થોના નત, નિયમો તેમજ ઉત્તમ આચારોની રૂપરેખા હુકમા દોરનાનો પ્રયાગ થયો છે આ મકનનાઓની ચેજના કરનાતુ અને કટીને વારવાર યાદ આપનાર તેમજ આ અથના આઘ-પ્રેરક સુત્રાવક શ્રી જીવજીહ્વાન છે, તેઓ એ ગત વર્ષમા [વિ સ ૧૯૯૮] શ્રી સિદ્ધક્ષેત્રની પૂતીત જન જાયામા પૂજ્ય પરમશાસનપ્રભાવક ગુરુદેવની ધર્મનિશ્રાયે ચૈન મહિનાની શ્રી શાશ્વત ઓળીતું જીવનચા પહેરી જ વાર વિધિવિધાન પૂર્વક આરાધન કરી જીવનનો મહામૂલો લ્હાવો લીધો હતો

ત્યારનાદ પૂજ્યશ્રીના સદુપેશ તેમજ જ્ઞસર્ગના પરિણામે તેઓના ધર્મભાવિત હૃદયમા ઉત્સાહતુ નવુ ચૈતન્ય પ્રગળા લાગ્યુ ધર્મની અરાધના કરનાને આથી તેઓ વધુ સમર્થ બન્યા પરિણામે, તે વર્ષમા શ્રી સિદ્ધક્ષેત્ર ખાતે પૂજ્યશ્રીની નિશ્રામાં તેઓએ ચાતુર્માસ ક્યું અને ચાહુ વર્ષમા શ્રી સિદ્ધગિરિરાજની પવિત્ર જાયામા પૂજ્યશ્રીની પાસે શ્રી પચમગનમહાશ્રુતરકે ધત્રતધર્મના આચારરૂપ ઉપધાન તપની મગલમય આરાધના કરી, માળ પહેરી જીવનની સાધન—સામગ્રીઓને એકલે અરો સફળ બનાવી તેઓની ખાસ ઇચ્છાથી ‘ધન્ય જીવન’ તેમજ ‘ગૃહસ્થનાં ધર્મવ્રતો’—આ બંને વિભાગો લખીને આ પ્રકાશનમા જોડી દેવામા આવ્યા

‘ધન્ય જીવન’ના વિલાગમા, શરૂઆતમા પ્રતિજ્ઞાના સ્વીકારતુ જન, આવશ્યકતા તેમજ ધર્મજીવનમા તેનાથી ચતા મહાલાભોતુ ત્રીજીવટથી રિવેચન કરના પૂર્વક સમગ્રજી આપી છે જ્યારે ‘નિત્ય નિયમોની નોધ’મા આવક ધર્મની આરાધના કરનારા ગૃહસ્થોના જીવન વ્યવહારોની અને પરપરાયે ધર્મની શુદ્ધિ માટેના ખૂબ જ મહત્વના નિયમોની આછી નોધ આપવામા આવી છે વળી ‘ગૃહસ્થના ધર્મવ્રતો’—વાળા વિલાગમા બાર વ્રતો અને ચૌદ નિયમોની ઉદ્દેશ, ધ્યેય

વગેરેની મમજીની સંક્ષેપથી આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે ત્યારનાં મહાસાગરના મોની અને 'સ્વાધ્યાયપાઠ'માં સુંદર પ્રકાશના વિચારો જે શીર હોવાને અમર કરે તે રીતે દુઃકમાં વાળ્યો તેમજ મહાનાક્યો દ્વારા મૂલવામાં આવ્યા છે જે મુમુક્ષુ આત્માઓને અવસ્થા ઉપમારક અને તેમ છે.

એકદરે આ પ્રકારે આ પ્રકાશન, સર્વદેશીય અને મર્મગ્રાહી અને તે રીતે પ્રયાસ પૂર્વક તૈયાર કરામાં આવ્યું છે સપા દક કે મગ્રાદ્ય તરિકે પરિશ્રમ લઈને મે માથે પડેના આ કાર્યને પૂરે પરમ કારણિક તારક ગુરુવોની પૂજીત કૃપાદષ્ટિથી પૂર્ણ કર્યું છે આમાં જે કાંઈ ચોગ્ય અને હિતકર છે, તે તેઓશ્રીની કૃપાની અમીવર્તન મૂર્ત પરિણામ છે જ્યારે જે કાર્ય ત્રુટિઓ ક્ષતિઓ કે સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ પ્રતિપાદનો નજરે ચડે તો તે મારા પોતાના પ્રમાદજન્ય રખલનાના મીમા ચિહ્નો છે આથી જ 'નિઘ્યા હુક્તમ્'ના પ્રદાન પૂર્વક મારી અપૂર્ણ ગિચિતિની આ કબૂલાત હું અહિં કરી રહ્યો છું

મારા આ પ્રયત્નમાં, પ્રેમકોપી મુક્તસૌધન વગેરે કાર્યોમાં મને દરેક રીતે ઉત્સાહ પૂર્વક સહાયક બની રહેનાર પરમશ્રદ્ધેય વડિન મુનિરાજ શ્રીમદ સુષુદ્ધિવિજયજી મહારાજના તે અપૂર્વ સહમરલાવને હું કદિ જૂની શકું તેમ નથી થી વીતરાગ પરમાત્માના આરાધનાના માર્ગની સમુખ, વાત્સલ્ય ભાવે મને વાળના દ્વારા તેઓએ મારા પર જે ઉપકારો કર્યા છે તેના ઋણુભારથી હળુ હું સાચે મુક્ત થઈ શક્યો નથી

પ્રાન્તે સહુ કોઈ પરમાર્થ કલ્યાણના અભિલાષુકો આ પ્રથમ પ્રતિપાદિત વિષયો કે જે દિવ્યતત્ત્વોનું દર્શન કરાવનારા છે તેના વાચન, મનન અને નિદિધ્યાસનરૂપ સ્વાધ્યાયદ્વારા શ્રી અનન્તરાત્રી

પરમાત્માના આરાધના માગે પ્રગતિ કરી, ભવદુ ખરી મુક્ત બની
ક્રમશઃ મહાનન્દના પરમસુખને પામે । એજ અસિલાપા.

તા ૨૬-૪-૪૩ - ગુરુવાર.
દશાપોરવાર, સોસાયટી.
એલીસમીન, અમદાવાદ

}

શ્રમણ સંઘ સેવક
શ્રી 'નિલુસિકપૂ'

: સુકૃતના સહભાગી :

મૂળ માટીમારક [મિતરક]ના રહેવાળી પણ દાવ વ્યાપારાયે
કલકતા રહેતા સ્વાધ્યાયપ્રેમી ધર્મચીન ભાગ્યશ્રી
જીવજીવતા મોમયદ કે, જેઓએ મન પોત મદિ-
નામા શ્રી સિદ્ધજેત્રની પવિત્ર ધર્મભૂમિમા, પૂ પગ્મ
શામન પ્રભાવક વ્યા વા આચાર્ય દેવ શ્રીમાનુજિય
રામચન્દ્રસૂરીયરજી મઠની જાનજાયામા શ્રી ઉપ
ધાન તપની મગનમર આરાધના નિરિધે પૂર્ણ
રી, તેની પ્રુષ્ઠ રમૃતિ નિમિત્તે તેઓએ આ પ્રમાણ
કાર્યમા ઉદારભાવે પોતાના તરફથી જે સહાય કરી કે,
તે અવશ્ય અનુમોદનીય છે

વળી વીરમગામ નિવાસી ધર્મપગપણ ભાઈ ઓલટલુ
ભાઈ રાયચંદની શ્રુતભક્તિ તેમજ આના પ્રકાશનોના
પ્રચાર માટેની માયાગુ લાગણી જરૂર ઉલ્લેખનીય છે
સુકૃતના સહભાગી આ જન્મે ભાઈઓની મમ્યગૂ પ્રકારના
સાહિત્યપ્રચાર માટેની શુભ જાનના, અને તે માટે
શક્તિ મુજબનો સહકાર આપનાની તૈયારી, અવશ્ય
પ્રશસા માગી લે છે

સહુ શક્તિ સંપન્ન ધર્મદ્રમાઓ, આના અનુમોદનીય જ્ઞાન
પ્રચારના કાર્યનું પોતાના જીવનમા અનુકરણ કરી
સુકૃતના સહભાગી બનો !

शुद्धि सूचन

पृ.	प	अशुद्धि	शुद्धि
२०	२१	सद्गुणद्विपूत्रक	सद्गुणद्विपूत्रक
२६	५	शाति	शाति
२६	१५	सर्वजगत	सर्वजगत
२६	१६	भवतु	भवतु
५४	४	आ २२	आ २२
३४	८	प्रमोदमात्मन् ?	प्रमोदमात्मन् !
३८	३	भवार्ति कीनेषु	भवार्ति कीनेषु
५६	६	धर्महेतुप्रसाधम्	धर्महेतुप्रसाधनम्
४१	६	नित्य	नित्य
४१	७	इत्येतत्	इत्येतत्
४३	१०	द्वेषामि-	द्वेषामि
७४	११	पे ५३	पे ५३
१०३	२	समप्रप्राणिवर्ग	समप्रप्राणिवर्ग
११०	१४	स्वपरय	स्वपरय
१४०	११	आरोना	आरोना
१४४	७	पौर्णलिक	पौर्णलिक
१५५	६	आरत्ये श्रमशोभे	आरत्ये श्रमशोभे
१७६	२	नपुसक छु	नपुसक छु
१८५	२४	रगने	रगने
१८४	१७	काष्ठ रीति	काष्ठ रीति
१८८	४	तदेन्द्रियजय	तदेन्द्रियजय

પૃ.	પં.	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૨૦૫	૪	જાત સવાસની	જાત મલામતી
૨૭૦	૧	ગંગામેયા	ગંગામૈયા
૨૭૮	૨	ચરિત્ર	ચારિત્ર
૨૨૦	૨૦	ત્રામ	ત્રસ
૨૩૧	૧૬	ત્રિકાલ	ત્રિકરણ
૨૩૩	૧૭	આપી ને	આપી બ
૨૪૨	૧૭	નિયમધારિઓને	નિયમધારિઓએ
૨૪૪	૭	નિરિતિ	વિરતિ
૨૫૭	૨૨	બનેનાઓમ	બનેનાઓમા
૨૬૫	૧૫	નિયંચ	તિયંચ
૨૬૬	૧૪	બળવવામા	બનાવનામા
૨૭૧	૨૨	ગયલા	ગયેલા
૨૭૩	૮	જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતુ તે	તે પ્રાપ્ત થતું જ્ઞાન
૨૭૪	૫	-પ્રતિપૂજતાથી	-પ્રતિપૂજતાથી
૨૮૧	૪	પૌદ્ગલિક	પૌદ્ગલિક
૨૮૩	૧૬	અશ્વયં	અશ્વયં

અ ઠયાં જ લિ

જેઓશ્રીની સરસ્વતીનાં સ્વચ્છ, શાન્ત
અને મધુર વહેણોને સંકલિત
કરવાનો અહીં પ્રયત્ન થયો છે,
તે પરમકાવ્યેષુક ગુરુદેવને

॥ नमो जिनानं मय्यन्तं ॥

दिव्य दृशी न

(Divine Slight)

આમપુરુષોની વાણી દ્ર.રા
દિવ્યતત્ત્વોનું દર્શન થાય છે.

: શ્રી જિજ્ઞાસુ :

વિવિક્તરૂપાઽઽમરણા મુસયુતિ
 પ્રસાદયન્તી હૃદયાન્યપિ દ્વિપામ્ ।
 પ્રવર્તતે નાઽકૃતપુણ્યકર્મણામ્
 પ્રસન્નગંભીરપદા સરસ્વતી ॥ ૧ ॥

વિવિધ વર્ણોત્તમ ભૂષણોથી મુન્દર,
 સાંભળવામાં સુખને આપનારી અને
 રિપુજનોનાં હૃદયોને આનંદ દેનારી
 તેમજ પ્રસાદયુક્ત એવા ગણીર-
 ખંડોથી શોભતી શ્રી સરસ્વતી-
 [વાણી] એ, પ્રાય પુણ્યહીન જનોને
 પ્રાપ્ત નથી થતી. અર્થાત્ આવી
 વાણી પુણ્યવાનોને પ્રાપ્ત થાય છે.

જીવનનાં મૂલ્ય : નીતિ પાપભીરતા અને ઉન્દ્રિયનિયંત્ર

૧

ઝડપી દુનિયાના સર્વ કામ તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષોએ એકી અવાજે જે જીવનની મદદતા સ્વીકારી છે અને જમતની સન્મુખ જે જીવનની મદદતા ધણા જોરશીરથી માંદ છે, તે માનવજીવનની પ્રાપ્તિ આપણને થઈ ચૂકી છે : જ્યાં તેની સાર્થકતા જો ન સાધી શકાય, તો એ મેળેથી વસ્તુને આપણે સમજી ન શક્યા-તેની પીઠાન ન કરી શક્યા એમ કહેવાય. અને એમ બને, તો તે આપણી મોટામાં મોટી કમન-શિખી ગણાય. જ્ઞાની પુરુષોએ જે જીવનની પ્રશંસા કરી છે, તે જીવન દ્વારા આપણે સારું કાંઈ જ મેળવી શકીએ નહિ અને જે મેળવીએ તે એવું મેળવીએ કે જેથી આતાં જીવનની પુનઃ પ્રાપ્તિ ધણા કાલે પણ થવી મુશ્કેલ બને, એ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી જ.

આ જીવન માત્ર ખાનપાન અને મોજશોખમાં પસાર કરવા માટે નથી. આ કિંમતી જીવનને કેવળ રંગરાગમાં અને બાલ સુખોમાં રાચતા રહેવા દ્વારા આપણે જો પાપમાલ કરી નાખીએ, તો માનવ-

જીવન પામ્યા કે ન પામ્યા એ બન્ને સરખા જેતુ ॥ એમેય બને કે આ જીવનના બાગે આપણે જે નુકસાનને પામીએ, તે આ જીવનના અભાવે ન પણ પમાય દુનિયામાં જ્યાં ને ત્યાં મનુષ્ય કર્તવ્યનો વિચાર થાય છે, પણ પશુકર્તવ્ય કે દેવકર્તવ્યનો વિચાર કોઈ કરતુ નથી

આ વાત દરેકે વિચારવા જેવી છે. જો નહિ વિચારાય, તો જ્ઞાનીઓએ વખાણેલી જીદગી પણ આપણે માટે તો કિંમત વિનાની જ બની જશે. આથી આપણે માનવકર્તવ્યની દિશા ઓળખવી જોઈએ.

આજે જે મારવાઈ ચાલી રહી છે, તેથી જુદી જ કારવાઈ મનુષ્યાની હોવી જોઈએ, એમ સસારના પરમ અનુભવી સમર્થ જ્ઞાની અને જગતના માયા હિતેરી મહાપુરુષોત્ત્વ કહેતુ છે. આ કદાચ ધણાઓને નવાઈભરેલુ પણ લાગશે. કારણ કે દુનિયાના પ્રમુખ પદાર્થોમા ધણાઓ એના બીન ચર્ચ ગયેલા છે કે તેમને એ સિવાયની બીજી વસ્તુના વિચારો કરવાને દુરસદ પણ નથી. પરંતુ જે વસ્તુના યોગે આ કિંમતી જીવનની માર્થકતા સાધવી શક્ય છે, તે વિશેષ જ્ઞાનીપુરુષોની આજ્ઞા મુજબનું કથન અવશ્ય સાંભળી લેતુ જોઈએ અને તે વિશે વિચાર કરવો જોઈએ.

મમજનુ જોઈએ કે માણસને ઉચ્ચ ક્ષાંટિના બનવા માટે કોઈ જુદીજ કારવાઈની જરૂર છે. ખરો માનવ તે કે જે વિચર કર્યા વિના એક પણ પગલુ ન લેરે. ‘મારી ક્રિયા અને મારી પ્રવૃત્તિથી બીજાને હાનિ પહોંચવી ન જોઈએ.’—એ મનુષ્ય જીવનનો મુદ્દાનેખ હોવો જોઈએ. જે બીજાનુ રક્ષણ કરે તે ઉચ્ચ કહેવાય. રક્ષણ ન થાય તો પણ બીજાને તકલીફ પડે તેતુ કામ તો તેનાથી ન જ થતુ જોઈએ. પોતાના સુખ મટે બીજાને દુઃખ ઉત્પન્ન કરવાનુ જે ઇચ્છે, તે મનુષ્ય માનવકોટિમા રહી

શકતો નથી. જે મનુષ્ય અનેકનું રક્ષણ અને પાલન કરીને હિંમત કાઢીને મજાવાને લાયક બની શકે છે, તે જ મનુષ્ય જે વિવેકદીન બને-મર્યાદા હોડે, તો પશુ કે પશુ કરતાં પણ અધમ મજાવાને લાયક બની જાય છે અને એ અધમતાના યોગે તે પોતાના આત્માને માટે તેમજ બીજા પણ ધણા જીવોને માટે ધણું જ હારમુ પરિણામ લાવનારો પણ નિવડે છે.

જીવનની સાચકતા માટે જેમ અનેક વસ્તુઓ સાનીજનોએ બનાવી છે, તેમ નીતિ આદિ ત્રણ વસ્તુઓને પણ આવશ્યક જણાવી છે. એ વસ્તુઓ તે-નીતિ, પાપભીરતા અને ઇન્દ્રિયનિગ્રહ છે. આ ગુણત્રિવેળીના મુન્દર સહયોગ એજ માનવ જીવનનું 'સાચું' મૂલ્ય છે. નીતિ ઉપર મનુષ્ય જીવનની સાચકતાનો પાયો રહેલો છે : નીતિમાં દૃઢ રહેવા માટે પાપભીરતાની જરૂર છે અને પાપની ક્રિયામાંથી બચવા માટે ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબૂ હોવો એ જરૂરી છે. જે આ ત્રણ વસ્તુઓ જીવનમાં એકતાર બની જાય, તો જીવન હિંમત કાઢીનું બને અને મર્ગને નમસ્કરણીય થાય. ઇન્દ્રિયનિગ્રહ માટે મનઃશુદ્ધિની પણ જરૂર છે. જેના જીવનમાં નીતિ પરિણત થઈ જાય છે, તેનાથી સુધમા પ્રપંચ વેળળા રહે છે.

નીતિ એ જીવનનો પાયો છે. માણસ ગમે તે અવસ્થામાં હોય પણ તેણે પોતાના જીવન માટે જે કલ્યાણનો મામો નક્કી કર્યો હોય તે માર્ગને વળગી રહેવાની શક્તિ, નીતિની આધીનતામાં રહેલી છે. નીતિ જીવનને મર્યાદિત બનાવે છે. સુનીતિવાનથી કાષ્ટને દાનિ પહોંચતી નથી. સારી વસ્તુનો ઉપયોગ દુન્યવી તુચ્છ સ્વાધ માટે ન થવો જોઈએ, જગતના આધિભૌતિક પદાર્થોની પ્રાપ્તિ માટે નીતિનો ઉપયોગ કરનાર, નીતિમાંથી ક્યારે લપસી પડે તે કહી શકાય નહિ. આથી કાષ્ટનું પણ જૂઠું ન થાય એ નીતિવાને જોવાનું છે.

‘નીતિ એટલે હૃદયની નિખાલસવૃત્તિથી કાર્ય કરવાની રીતિ, એમ પણ કહી શકાય. નીતિના અનેક અર્થો થઈ શકે, વચન એક, પ્રવૃત્તિ એક અને વિચાર એક, તે પણ નીતિ છે. વિચારમાં કાંઈ અને વર્તનમાં ઇરાદાપૂર્વક જુદું, તે નીતિમાં ન ચાલે. હૃદયમાં હોય તે જ દિલકર રીતે વચનમાં આવતું જોઈએ. અને તેજ પ્રમાણે વર્તવાનો સ્વપરદિતના ખ્યાલ પૂર્વકનો શક્ય પ્રયત્ન હોવો જોઈએ.

જેમ દરેક કાર્યમાં શિષ્ટ પુરુષોની સલાહનો સ્વીકાર કરવો જરૂરી છે, તેમ અહીં પણ, આત્માનાં કલ્યાણની વાતમાં પણ, શ્રી સર્વજ્ઞની અને એ તારકની આજ્ઞાને અનુસરતા સાચા શિષ્ટ પુરુષોની સલાહનો સ્વીકાર કરવો દિલકર છે, આમ કરવાથી જ માનવજીવનની વારત-વિક સાથઈકતા સાધી શકાશે.

આ રીતે શિષ્ટ પુરુષોનું સરજી સ્વીકારાય, તો નીતિ આદિનું પણ સાચું સ્વરૂપ સમજવા વિના રહે નહિ. નીતિ પરધાતક અને કેવળ સ્વાર્થસાધક ન જોઈએ. એ નીતિ તો સ્વપરનું કલ્યાણ કરનાર જોઈએ. સ્વપરનું કલ્યાણ કરનારી નીતિને ટકાવવા-મજબૂત બનાવવા માટે પાપભીરુ બની, પાપથી બચવા ખાતર સર્વસ્વનો ત્યાગ કરનાર થવું જોઈએ : સર્વસ્વનો ત્યાગ કરવાનું સામર્થ્ય ન હોય, તો બની શકે તેટલા વધુ પ્રમાણમાં ત્યાગી બનવું જોઈએ, પણ હૃદયમાં પાપને મૂળમાંથી તજવાની મજબૂત ભાવના તો હોવી જ જોઈએ.

પાપભીરુ બનેલા આત્માને અનીતિ કરતાં સેંકડો વિચારો આવશે. અનીતિ ન થઈ જાય, તેને માટે તે કાળજી રાખનાર બનશે. પાપનો ડર રામેરોમ વસવો જોઈએ. નીતિને પાળનાર પાપથી અવશ્ય પાછો હઠે. કિંમતીમાં કિંમતી, પવં દિવસે પહેરવાની, ધણી દિવસથી સાચવી રાખેલી મૂલ્યવાન પાધડી પહેરીને જનારને આસપાસ કાદવ કીચડ હોય અને કાંઈ ખૂમ પાડે કે, ‘પાધડીમાં સાપ છે’ તો

તે પાપડી કાઢીને ફેંકી દે છે. કારણ કે, ‘માપ એમ્ને જીવેલું જાંતું’ એમ તે સમજે છે અને માને છે. એને, એ વખતે પાપડી ફેંકી દેતા આસપાસના કાલ્પ કીમ્બડનો વિચાર આવે નહિ, ઉનટું ઘેર જઈને એ વિચાર કરે કે, ‘પાપડી બગડી ગઈ તો કાંઈ નહિ, પણ જીવનો ઘેર આજ્યો એ જ બચ્ચ છે.’

જ્યારે અનીતિ આદિનું પાપ તો માપથી જ બચાવે છે : કારણ કે સાપના દંડનો અન્ત છેવટમાં છેવટ જીવનના અન્ત માથે તો આવી જ જાય, જ્યારે પાપનો અંશ અનેક ભવો મુધીં પણ આત્માને ખરમાઈ કરે છે. જ્યારે સાપના નોટડી પણ પાપની બીતિ ભાગે તે દિંસા ધટે જૂઠું, ચોરી, વ્યભિચાર અને લોભ ધરે, આને જ ‘વાત વાતમાં જૂઠું’ બોલાય છે અને જરા જરામાં ચોરી થાય છે—‘મોટી ચોરીની આ વાત છે—આમ થાય છે એનું કારણ એ જ કે, ‘પાપની બીતિ રહી નથી.’ પરમ કારણિક જ્ઞાની પુરોહ કહી ગયા છે કે ‘પરને પીડા થતી અટકાવના માટે પોતે પોતાના પૈદ્ગમિક મુખને જતું કરતા જરાય અચકાતું નહિ સામા આત્માને તકતીક આપવાથી આપણા આત્માને શાંતિ થાય એવી સ્વપ્ને પણ આશા રાખતી નહિ.’

માપ કરતાં પાપ તો કાંઈ ગુણ વધારે હેરાનગતિ કરનાર છે, સાપ કરડે અને ઝેર ચઢતા મૃત્યુ થાય તો જ તેનાથી માત્ર આ ભવનો જ નાશ થાય છે : જ્યારે ભયંકર પાપો તો ભવોના ભવો મુધીં પણ આત્માને દુઃખ દેનાર બને છે. પાપનો ડર એ તો ગુણની જાડ છે. પાપના ડર વિનાનો ગુણી હોતો નથી અને પાપના ડરવાળો મર્વંચા ગુણ સંહિત હોતો નથી. પાપથી નહિ કરનારો માત્ર પોતાનું જ બચાડતો નથી, પણ બીજા અનેકાનું બચાડે છે. જ્યાંમુધી આત્મા પાપથી કરનાર ન બને. ત્યાંમુધી એના દાથે કાંઈનું વાસ્તવિક

જનુ થાય, એવી આશા રાખવી એ પણ વ્યર્થ જ છે. જેને પાપનો કે અનાચારનો ભય નથી તે સ્વ-પરતું જનુ નહિ સાધી શકે પાપ રસિઃ તો કોઈના ભવાનો દેખાન કરીને પણ, પોતાના સ્વાર્થની મિદ્ધિ માટે ખીજના બૂઝામા જ રમનારો હોય છે. એનાથી તો સામાનું જેટલું જુકું ન થાય તેટલું સાફ એજ માનવું પડે

નીતિને ભાંગી નાખનાર જેમ પાપ છે, તેમ પાપને જીવનમાં લાવનાર ઇન્દ્રિયોની આધીનતા છે. સુર પ્રકારના શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ મેળવવા માટે આંખને સુંદર જોવાનું જોઈએ છે, કાનને સુર અવાજ સાંભળવો છે, નાકને સુંદર ગંધ જોઈએ છે, જીભને સુંદર રસ જોઈએ છે અને સ્પર્શોન્દ્રિયને સુંદર સ્પર્શ જોઈએ છે. આ જ પાપનું મૂળ છે પાપ કરાવનાર, આ પામેય ઇન્દ્રિયોની આધીનતા છે બધી ઇન્દ્રિયોની પોષક રસનાઈન્દ્રિય છે, બધી ઇન્દ્રિયોને મજબૂત કરી બહેકાવી મૂકનાર રમના એટલે જીમ છે રમના, ખાનપાન અને ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો વિવેક જૂનાવે છે

ઇન્દ્રિયોને સ્વચ્છતા પોષક સામગ્રીઓ આપી એટલે તે બધી ઇન્દ્રિયો હેનાન બની જાય છે આ ઇન્દ્રિયો જેટની છૂટી, તેટલી પાપની પરાયણતા અધિક. બધી ઇન્દ્રિયોએ જ્યાં મનઃમની વસ્તુઓ ઉપર ત્રાપ મારવા માડી, ત્યાં પાપની બીતિ ન રહે અને પાપની બીતિ ન રહે એટલે નીતિ પણ ન રહે ઇન્દ્રિયો જેટલું માગે તેટલું આપીએ તો જીવન દુઃખમય બની જાય; ઉત્તમમાં ઉત્તમ ચીજો ભાણામાં આવી જાય, ને જમીનેય સુખ તે જ ભોગવી શકે કે જે રસના ઉપર કાબૂ રાખી શકે છે રસનાઈન્દ્રિયને આધીન બનેલ આત્મા પગકાયા વગર ન રહે. જે કાબૂ ગુમાવીને ખાય, તે ઘેર જઈને સુખે મુગ શકતો પણ નથી, કારણ કે તેને અકળામણ થાય છે, અને અનેક પ્રકારના વ્યાધિઓ પણ થાય છે વ્યાધિ થવા પછી પણ ધણા માણસો પાટલે એમની વખતે પાછા કાબૂ ગુમાવી બેસે છે

આ રીતે જ્યાં ઇન્દ્રિયોની આધીનતા આવી, એટલે પાપનો ભય ગયો: પાપનો ભય ગયો, એટલે નીતિ ગર્ભ: અને નીતિ ગર્ભ એટલે માનવતા ગર્ભ પછી તે માનવ તરીકે જીવી શકતો નથી. પછી તો માત્ર આકૃતિએ મનુષ્ય છે એમ માનવાપણું રહે. એનામાથી સ્વ-પરનો, મારા-નરમાનો અને લાભદાયી મા નુકસાનકારક વસ્તુનો વિચાર નાખૂદ થાય છે.

આ રીતે જ્યારે મારા-ખોરાનો વિવેક કરાવનારી વિચારશક્તિ ગઈ એટલે તેના જીવનમા સારું કાંઈ રહેતું નથી. મારે મધર્જા પાપોનું મુગ ઇન્દ્રિયોની આધીનતા છે અને તે ઇન્દ્રિયોને જીતવાને સારું મનોનિમ્ન-દની આવશ્યકતા એટલે મન ઉપર સંયમ રાખવો જરૂરી છે. કહ્યું છે કે :

‘ મન એવ મનુષ્યાણાં કારણ વ્યવમોહયો ’

[છૂટું મૂકેતું મન બંધનનું કારણ છે, અને કાળુમાં રાખેતું મન મુક્તિનું કારણ છે] જેનું મન સ્વચ્છન્દપણે પ્રવેશે છે તે પાપ કરે છે અને એથી આત્માનું અકલ્યાણ કરે છે જે મન ઉપર કાળૂ મેળવે છે અને તેને થી મરંજની આત્મા મુજબ પ્રવર્તે છે, તે પોતે તથા પરતુ પણ કલ્યાણ માધી શકે છે.

સિદ્ધ, એ મનુષ્ય કરતા જગવાન અને ધાતકી હોય છે છતાં કુચળ માણસ તેના ઉપર કાળૂ મેળવી શકે છે. તો તે રીતે મનને વૃત્તિઓના નિમ્નદપૂર્વક નિયંત્રિત કરી શકાય છે. મિંદને પદેમાં તે, પાંજરામાં પૂરે છે તે પાજરુ દેવદારના પાટીઆનું નહિ, પણ સોર્ષાંડગી મજબૂત બનાવેલું રાખવામાં આવે છે મિદ આ પાંજરામાં પૂરાયા પછી છૂટવાને મારે ધમપગડા કરવા છતાં ય છૂટી શકતો નથી. એટલે તે પાંજરામાં આમતેમ આંટા મારતો ઘૂમે છે. આખરે થાકાને તે એક જગ્યાએ બેસી જાય છે પેનો કુચળ માણસ તે પછી તેની પાસે આવીને કહે છે, ‘કયા મધુ તારૂ જગ ? દેખાડ હોય તો !’

આટલેથી ન અટકતાં તેને મારી ભોજો કરે, એમ કરતાં ધીમે ધીમે તેનું ખજ દરી લે. કુશળ કળાકાર તે પછી સિંહને ખાવાનું પણ ન આપતાં ભૂખે મારે, તે પછી તેને થોડું ખાવાનું આપી, તેની પાસે અમુક ક્રિયાઓ કરાવે. તે આવડ્યા પછી તેને બહાર કાઢે, પણ સાવધાનીથી પૂરી રાખે. કામ પતી ગયા પછી તો તેને પાછો પાંજરામાં જ પૂરે. કારણ કે આખર તો તેની જાત જંગલી અને હિંસક જ રહી. એવા જ કુશળ કળાકાર બનીને સિંહની જેમ મન ઉપર આપણે અંકુશ રાખવાનો છે. મનની ઇચ્છાને આધીન આપણે થવાનું નથી, પણ તેને આપણી ઇચ્છાને આધીન બનાવવાનું છે. જે માગે તે તેને આપવાનું નથી. પણ આપણે ઇચ્છીએ તે તેને આપવાનું છે. આ રીતે પ્રયત્નપૂર્વક મનનો સંયમ કેળવવાની જરૂર છે.

આથી મન ઉપર કાબૂ મેળવવા માટે મનને તૃષ્ણાથી દૂર રાખવું જોઈએ. મનને વશ રાખવાનો એક રસ્તો એ છે કે, સારી યા ખોટી ઇચ્છાની પરીક્ષા કરવી જોઈએ. જોઈ જોઈ ઇચ્છાઓ હોય તેના ઉપર કાંઈ મૂકવો અને સારી ઇચ્છાઓનો અમલ કરવા પ્રયત્ન કરવો. માત્ર સાધુઓએ જ નહિ, પણ સંસારીઓએ પણ સુખી બનવું હોય, તો મન ઉપર સંયમ રાખવો જોઈએ. મંયમ ન રખાય તો છતી સામગ્રીએ દુઃખી થવાય માથાસે કોઈ પણ રીતે ખરાબ ઇચ્છાને દાખી રાખી સારી ઇચ્છા પ્રમાણે તેને પ્રવર્તવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એટલે, મહામુલ્ય માનવજીવનની સાચકતા માટે મનના તરંગો, મનસ્વી ઇચ્છાઓ અને અયોગ્ય તૃષ્ણાઓને દબાવી દેવી જોઈએ પાંચે ઈંદ્રિયો કે જે વિષયોની વાસનામાં લીન થઈ ગઈ છે તેને અંકુશમાં લેવી જોઈએ એને અગે જે પાપ થઈ રહ્યું છે તેનાથી બચી આ જીવનને સુદર બનાવવું જોઈએ, તેમ કરવાથી જૂઠું, ચોરી, અનાચાર અને લોકને વશ પડી કોઈ પણ

પ્રાણીને દુઃખી કરવાની પ્રવૃત્તિમાંથી બચી શકાયો. અને એવી જાતિની ઉત્તમ નીતિને જીવનમાં ઉતારી શકાયો. તો આ લોકમાં હિંચામાં હિંચી ક્રાંતિની ઉત્તમ આત્મશાંતિ અનુભવી-પરલોકમાં જ્યાં જવાનું થશે ત્યાં પણ અનુકૂળ સ્થિતિ અને સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી, ઉન્નતગામી બની, આધિ, બ્યાધિ અને ઉપાધિમાંથી છૂટી, જે જાતિનાં સુખની પ્રવૃત્તિ-ચાહના છે તે મેળવી શકાયો. મજાતરીના બધામાં તે મેળવવા જેવી સ્થિતિ આ જીવનમાં પ્રાપ્ત થાય તો જ આ જીવન સારુંક થયું એમ કહેવાય. અને આ રીતે આ બધાં અનુપમ તત્ત્વોની પ્રાપ્તિમાં જીવનનાં મૂલ્ય મૂલવી શકાય.

કલ્યાણની કેડી : માનવતા, આત્મશુદ્ધિ
અને અન્ય સદ્ગુણો.

૨

એક 'નાસ્તિક દર્શન' વિના મન દર્શનકારોએ શરીરથી વિન્ન એવા આત્માના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કર્યો છે. સ્વરૂપ તેમજ વસ્તુનમાં ભેદ હોવા છતાં, આત્મતત્ત્વ માનવામાં કોઈ પણ આસ્તિક દર્શનનો ઇનકાર નથી. માટે જ આત્મા શરીરથી વિન્ન છે. શરીર અને આત્મા એ જુદા જુદા વસ્તુઓ છે. શરીરના ઉદયથી આત્મશુદ્ધિ નથી, વગેરે માન્યતાઓ સિદ્ધાન્તરૂપે તત્ત્વજ્ઞાની પુરૂષોએ સ્વીકારી છે. એટલે તત્ત્વજ્ઞાની પુરૂષોની દૃષ્ટિએ શરીરની કિંમત આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના સાધન સિવાય કશી જ નથી. સાધનરૂપ શરીરને સાધ્ય માની, મારીય દુનિયાના અજ્ઞાન પ્રાણીઓ પોતાના જીવનને તેની સેવામાં જ ખપાવી દે છે. એ વસ્તુ ઉપકારી નાત્માઓને જરૂર ડાંખે છે. કારણ કે, જે વસ્તુને નિઃશ્વરૂંક છોડીને જવાનું છે, રાખવા માગે તો પણ જે વસ્તુ નથી રહેવાની તેની જ સેવામાં જે, પોતાની સારીય જીંદગી વ્યતીત કરી નાખે તેને જુદામાન કેમ કહેવાય !

જ્ઞાનીઓએ મનુષ્યોને જીવિમાન સાથે સંક્રિસ્ટ પન્ન અને વિશિષ્ટ લાપકાતવાળા પશુ માન્યા છે, માટે જ એમને ઉદ્દેશીને આત્મવિષયક વાત કરી છે. ખીજામાં તે જાતિની સંક્રિત અને લાપકાત નથી. આમ જનાં, ત્યારે મનુષ્યો પશુ કેવળ બાહ્ય પદાર્થોમાં જ લીન રહ જાય અને તેમાં જ જીવનને ધરેઝપણે ગુમાવી દે ત્યારે ઉપકારી મદ્દાપુરોને દુઃખ થયા સિવાય રહે નહિ. મળેલાં માનવ-જીવનમાં પશુ આજ્ઞા સારા સારા ગણાતા માણસો પામે, પશુ, તેમની મોટાઈ માટે પાંચ-પચીસ લાખ રૂપિયા, સારી પેદીઓ અને મોટી લાગવગો વગેરે જ હોય અને એ સિવાય, એમની નોંધપોથીમાંથી પ્રાયઃ ખીલું કાંઈ એવું ન મળે કે જે એમના આત્માને ઉજ્જળનાર હોય, તો એ દશા ઉત્તમ કાટીનાં મનુષ્યપણાને એણે ગુમાવવા જેવી છે. લાભને બદલે નાશને નોતરવાનો જ એ ધંધો છે.

જ્ઞાનીઓએ મનુષ્યપણાને દુર્લભ કહ્યું છે અને મનુષ્ય જીવનને ખીજા ભવોનાં જીવનો કરતાં શ્રેષ્ઠ ફરમાવ્યું છે, પશુ તે કંઈ દૃષ્ટિએ, એ ખ્યાન વિચારવા જેવું છે. આકૃતિએ તો મનુષ્ય ધણું છે, પશુ માણસાઇથી મનુષ્યો બહુ થોડા છે. આત્મશુદ્ધિને પહેલામાં પહેલો ઉપાય માનવતા કેળવવી એ છે, એ આવે એટલે માનવી સ્વયં કલ્યાણ માર્ગની કેડી પર આવીને જીમે રહે છે. એટલે એક માણસાઇ આવી જશે, તો બાકીના બધાય સદ્ગુણો સહેલાઇથી જીવનમાં આવી જશે. એ માણસાઇની જ આજે મોટામાં મોટી પહેલી ખામી છે, મનુષ્ય એટલે સર્વ પ્રાણીઓમાં જીંવી કાટીનો આત્મા, આ સનાતન સત્ય આપણે મમજવું જોઈએ.

એવા પશુ મનુષ્યો હોય છે, કે જેઓને પશુની અને રાક્ષસ આદિની પશુ ઉપમાઓ આપવામાં આવે છે. એવા પશુ માણસો હોય છે, કે જેને જોતાં જ ત્રાસ થાય. એનો સદ્વાસ ન થાય

તો સારું એવું થઈ આવે. માણસ તો ધણાએ જન્મે છે અને મરે છે. માણસોની ખોટ કાઠ દિવસ પડવાની નથી, છતાં મનુષ્યપણાને જે ઊંચું કહેવામાં આવે છે તે તેનામાં રહેલી માનવતાથી જ.

ઉત્તમ પ્રકારની સામગ્રીઓ સહિત મેળવેલ મનુષ્યજીવન દ્વારા આત્મા જે ધારે તો દુસ્મનનું પણ ભણું કરી શકે, પણ જે મિત્રનું પણ ન કરે તે માનવતાની મીઠી, શીતળ સુવાસ વિનાનો, કેવળ ખાલ પદાર્થોની જ સેવામાં પડેલો. બીજાનું ભણું ન કરી શકે એમાં નવીનતા નથી. જેઓનાં જીવનમાં દરરોજ શરીરશુદ્ધિનાં સધળા ઉપાયો ચાલુ હોય-સ્નાન કરે, મોઢું સાફ કરે, સારાં કપડાં પહેરે, તેલ લગાવે, મેલે શરીરે મેલે કપડે, કપડાં રીતસર પહેર્યા વિના બહાર ન નીકળે, ઢંગ બરાબર રાખે. આ રીતે કેવળ ખાલ શુદ્ધિમાં જ શ્રેય માની, ખાલથી જ રૂપાળા જેઓ રહેતા હોય અને અન્તરના મળને કાઢવાની દરકાર પણ ન રાખે તેઓ માનવતાને કંઈ રીતે વિકસાવી શકે ?

દુનિયાની હાલિ આજે કેવળ ખાલ તરફ વળેલી છે. આપણે તેને બીજે રસ્તે વાળવી છે. અમુક કાર્ય કરાવવું છે એ નિશ્ચિત છે. પરંતુ એ કાર્યનું સૂચન કરવાને હજી વાર છે. કારણ કે જેને દાતાર બનાવવો હોય, એનામાંથી પારકાનું ઝૂંટવી લેવાની વૃત્તિને પહેલી જ કઢાવવી જોઈએ. જ્ઞાનીઓ કહે છે કે દાતાર બંધે મોડો અને, પણ પારકાનું ઝૂંટવી લેવાની વૃત્તિ તો પહેલી જ જન્વી જોઈએ. કારણ કે જે દાતાર નથી બન્યો તે બહુ તુકચાન નહિ કરે, માત્ર તેના દાનથી જે લાભ ચવાનો તે નહિ થાય, પણ જેનામાં લૂંટવાની વૃત્તિ છે તે તો બીજાઓને પણ દાનિજ કરવાનો છે. માણસ દાતાર ન હોય તો ચાલે, ત્યાગ ન કરી શકે તો તેવ નબે, પણ લૂંટણવૃત્તિનો હોય તે ન ચાલે. તે રીતે ગુણવાન ન હોય તો ચાલે, પણ ગુણના પ્રતિપક્ષી

દુર્ગુણો આત્મા હોય તો ત્યાં સુધારણાનું કામ કરવું છે. એટલે જેઓ માનવતાને જૂની કેવળ સ્વાર્થની જ ચિન્તામાં પડ્યા છે, માનવ તરીકે મારે શું કરવું છે, એ સ્વપ્ને પણ જેઓને યાદ નથી આવતું અને શરીરની સેવામાં પડીને માનવતાને જૂની ગયેલા તેઓ, મનુષ્યપણુ પામવા છતાં ઉચ્ચ સ્થાનની પ્રાપ્તિ કર્યા છતાં, જન્મતને લાભ-રૂપ નહિ થતાં, શ્રાપ રૂપ થાય છે.

પોતાની શક્તિને સન્માનને ન વાળે, તો શક્તિહીન કરતાં શક્તિ-વાળાઓ પોતાને માટે અને જન્મતને માટે પણ ધણાજ હાથકર નિવડે એ સ્વાભાવિક છે. જેના જ્ઞાનમાં ત્યાગ નથી, જે જ્ઞાનીને ત્યાગ વરેલો નથી, તેના જ્ઞાની અજ્ઞાની કરતાં હાથકર છે. શક્તિ આવી લે કામ તો કરશે, કામ કર્યા વિના રહેવાની નથી, એટલે તેની પાસેથી જે યોગ્ય કામ લેવાનો પ્રયત્ન કરવામાં નહિ આવે તો જરૂર તે બિધું કામ તો કરવાની જ.

આપણને મનુષ્યજીવન રૂપી ઉંચામાં ઉંચી વસ્તુ મળી છે, તેથી આપણે પુણ્યવાન તો ખરા, શક્તિ અને સામગ્રી તો મળી. હવે આપણે હાથકર છીએ કે મનોહર છીએ એ વિચારવાનું છે. મનુષ્ય બન્યા એથી જ મલકાવાનું નથી. પશુ કરના મનુષ્ય થયા એટલા માત્રથી જ રાજ થવાનું નથી રાજ તો ત્યારે જ થાય કે જ્યારે સાચી માણુમાઇ આવી જાય દુનિયાની સરકાર પણ પશુઓ માટે કાયદા કરતી નથી પશુ માથું મારે તો ફરી-યાદ ન ચાલે, જ્યારે માણુમ ઠોસો મારે તો ચાલે, કારણુ એજ કે તે માણુસ છે. દુનિયાની સરકાર પણ માણુમનો હોદ્દો ઉઘો ગણે છે. વધારે યોગ્યતા સમજીને માણુસો માટે જ સરકારે કાયદો કર્યો છે. પશુને અછલ્લ વિનાનાં માન્યાં. એથી એ માથું મારે તો પણ એની ફરીયાદ એ કાયદાના પાલનમાં માનનારી સરકાર પણ ન સાંભળે

એણે એ માન્યું છે કે, 'પશુ એ અજ્ઞાન છે' જ્યારે મનુષ્યમાં જ્ઞાન આવ્યું તેથી એની ચોક્કસતા વધી અને જવાબદારી પણ વધી.

જ ગવનું ચિકારી દિંસક જનવર દુનિયાનો જેટલો મંદાર ન કરે તેટલો સંહાર કરે એ દિંસક બનેલો માનવતાથી પરવારેલો એક માનવી કરે. મંખ્યાજંઘ દિંસક પ્રાણીઓને લેળાં કરવામાં આવે તોય એ જેટલું નુકશાન ન કરે, તેટલું નુકશાન દુનિયામાં અધમ બનેલો એક માનવી પણ કરે. કારણ કે મનુષ્ય જેવી યોજનાપૂર્વક સંહાર કરી શકે છે તેવી યોજનાપૂર્વક સંહાર કરવાની પશુમાં બુદ્ધિ કે શક્તિ નથી. મનુષ્યમાં બુદ્ધિ અને શક્તિ આવી, એટલે એ ઉપો યાય તો પરિણામ બધંકર.

આથીજ જગતના જીવમાત્રનું પોતા તરફથી રક્ષણ કરવાની ઉચામાં ઉંચી ભાવના એનું નામ માનવતા. અમલ ન થાય તો પણ વિચારણા તો એ આવવી જ જોઈએ. એક જ વિચાર કરવામાં આવે કે, 'માનવજીવન પામ્યા છીએ તો અમારા નિમિત્તે અમારા પ્રયત્નથી અમારા દ્વારા કોઈની પણ હાનિ ન થવી જોઈએ,' તો માનવતાને નિકાસ પામતાં વાર ન લાગે. બીજાનું રક્ષણ કરવાની-હિત કરવાની ભાવના આવી, તેમાં પોતાના રક્ષણની વત તો આવી જ ગઈ.

સાચી જનકલ્યાણ જતિ કે રક્ષણબુદ્ધિ આત્મહિતને અવગંબીરે જ રહેતી છે અને એથી તે દ્વારા આત્માને નિયમા સામ થાય છે જે જનમમાજના કલ્યાણની જતિ, આત્માને માટે દાનિકર દોષ, તેને જાનીએ સાચી જનકલ્યાણની જતિ કહેતા જ નથી, રક્ષણની ભાવના અને રક્ષણની કાર્યવાહી એ મધ્યુષ આત્મિક કલ્યાણની દૃષ્ટિવાળું દોનું જોઈએ. જેમાં કેળ પારમાર્થિક દિતની દૃષ્ટિ દોરી જોઈએ. પ્રયંસા માટે કે મોટાઈ અંકાજ્ઞા માટે દાતાર બનેલાને લૂંટ ચપાવતાં વાર નહિ લાગે.

ન્યારે સામાનું બનું કરવા દાતાર બનેલાથી કોઈ દિવસ પણ તુંટ ચલાવાશે નહિ. દાતાર સાચો તે, કે જે અનીતિથી એક પાપ પાણુ તીન્તેરીમાં મૂકવાની ભાવના ન રાખે. રાજ પાંચ પર ફાડું અને રાજ મેંકડોનુ દાન દઈ એવું કોઈ કહે અને કરે તો એવા દાતારની પ્રશ્નમા કરવા આપજે તૈવાર નથી. કારણ, દાન-ધર્મની આરાધના કરવા માટે ચોરી કરવામાં પાપ છે આ પ્રકારની માનવતા આરી જશે તો બીજા ગુણો આપોઆપ આવવા માંડશે : કારણ કે જેનામાં માણુમાઇ પ્રગટી છે, તે સ્વપરદિનકારક પ્રવૃત્તિથી પર રહી શકવાનો નથી આથી પદેલાં મનુષ્યમનને પામેલા આત્માએ પરા રક્ષણની પરમાર્થવૃત્તિરૂપ માનવતા પ્રગટાવવી જોઈએ. તે ન પ્રગટે તો પણ સર્વથી પદેલા સ્વાર્થવૃત્તિને અસંગી કરવી પડે તેમ જ તે જાતિના ઉત્તમ રિયાગમાં મુનિશ્ચિત બની જવું જોઈશે કદાચ મનુષ્ય પરમાર્થવૃત્તિરાજો નહિ હોય તો આસજો પણ કેવળ સ્વાર્થો નહિ આસે જીમી નતિપૂર્વક આવનારો નહિ હોય તો નમશે, પણ અનીતિની વૃત્તિરાજો તો નહિ જ નહો ઉપકાર ન કરે એ જૂની વાત છે, પણ અપકારની વૃત્તિ તો નહિ જ હોવી જોઈએ ! રાજ સવારે ઉડીને આત્માને પૂછવું જોઈએ કે, 'મેં કયું શું ? કરવા લાયક શું ? જોડા આક્રમર માટે, મોટાઇ માટે મેં કેટલું કયું અને મારામાં માનવતા પ્રગટાવવા મેં કેટલું કયું ?'

આથી મમજી ચકારો કે, માનવજીવનને પામ્યા છતાં ન્યા મુધી ઉત્તમ પ્રકારની માનવતા સુદર રીતે પામરી રાખી નથી, ત્યાં મુધી આત્મશુદ્ધિ પ્રગટી શકતી નથી. આ પરનુ રક્ષણ કરવાની ભાવના-પૂર્વકની પ્રવૃત્તિરાજી માનવતા પ્રાપ્ત કરવી તે પણ જ કપર કામ છે, એ બેચક માયું છે પણ તે વિના આત્મા, કદિકાલે નિમનું દિ. ૨

કલ્યાણ શ્રી સર્વજ્ઞ પ્રશિત સાધના દ્વારા સાધી શકે એ શક્ય નથી કલ્યાણમાર્ગની કેડી પર તે ઉભો રહી શકે તેમ નથી

આ માટે તત્ત્વજ્ઞાની મહાપુરુષોએ માર્ગ જતાવ્યો છે, જે માનવતાની મીડી મેરામણમાં માણુનાર પ્રત્યેક કલ્યાણુકામી આત્માને માટે આદર્શીય છે તે આ મુજબનો છે.

हेयं हानोचित सर्वं कर्तव्य वरणोचितम् ।

शान्धे शगोचित वस्तु योतव्य अवरोचितम् ॥ ૧ ॥

આમા ચાર વસ્તુઓ જતાવવામાં આવી છે આ ચાર વસ્તુઓનો સુંદર પ્રગરે અમલ કરવામા આત્મા જો અપ્રમત્ત બને, તો તેની માનવતા સપૂર્ણ રીતે સધાવા વિના રહે નહિ, એ સુનિશ્ચિત વાત છે આત્મશુદ્ધિની સાધક આ ચાર વસ્તુઓમા-ત્યાગ્યનો ત્યાગ, કરણીયનો અમલ પ્રશસનીયની પ્રશસા અને અવજ્ઞ કરવા યોગ્યનું જ અવજ્ઞ- એ પ્રકારનો સવમ કેળવવાનું જણાવાયુ છે

પહેલી વાત એ છે કે હેયનો સર્વથા ત્યાગ કરવો અર્થાત્- તજવા લાપકને તજવા લાપક જણીને અને માનીને તેનો ત્યાગ કરવાને ઉચમશીન જનનુ

બીજી વાત એ છે કે, જે ક્રિયાઓ કરવા યોગ્ય હોય તે સધગી ક્રિયાઓ વધોચિતપણે આવરવી તેમાં શક્તિ અને સામગ્રીનો વ્યય કરવામા પ્રમાદી ન જનવુ

ત્રીજી વાત એ છે કે પ્રથમાને પાત્ર વસ્તુની પ્રથમા કરવી, પ્રશસા કરતા રા કે પર-કોષ્ટને પગુ નુકસાન ન થઈ જાય તે જોવાનુ. માટે પ્રથમાંને પાત્ર કયી વસ્તુ હોઈ શકે, તેનુ જ્ઞાન મેળવીને પત્રીજ પ્રથસા કરવાની

અને ચોથી વસ્તુ એ છે કે, સામગ્રવા યોગ્ય હોય તેનુ જ

આત્મ કરવું. આત્મહિતસાધક વાતો માટે જ્ઞેય મની જવું, અને આત્મહિત સાધક વાતો સાલગરામાં જરાય ધ્યાનમ્ કરવી નહિ.

આત્મશુદ્ધિ કરવાને માટે પ્રયત્નરીત જનેના આત્માએ, સૌથી પહેલાં તે આત્માને અનર્થ કરનારી જંધી વસ્તુઓને સમજીને, એને સર્વથા છોડવી જોઈએ ન છૂટે ત્યાં સુધી એને ડાડવાના પ્રયત્નમાં જોઈએ જોઈએ વ્યાધિ થાય અને ચિકિત્સક પાસે જવ, એટલે તરત એ નાડી હાથમાં લે મૌથી પહેના મળ માફ કરવા દસ્તની દવા આપે કારણકે જ્યાં સુધી બદર મળ છે ત્યાં સુધી આપેલ ઔષધ મળમાં વધારો કરશે એમ એ માને છે તેવીજ રીતે મોગમાં મોટા ચિકિત્સક ઝાનીપુરોએ, આત્મશુદ્ધિ માટે પહેનામાં પહેનો ઉપાય એ કહ્યો કે, તજવા યોગ્યને જાણી તેને તજનારા જનનું તજવા લાયક દિસા, જૂઠું ચોરી અલ્પચર અને પરિગ્રહ, વધારે ગણીએ તો કોઈ મન, માયા, લોભ રાગ દ્વેષ વગેરે

દિસા કરવાથી લાખોની માં જન મળતી હોય કે જુઠું બોલ વાંચી ગમે તેટલો લાભ થતો હોય, પણ તે ન જોઈએ કોઈની સારામાં સારી ચીજ પણ જ નો આખા નિતા લેવી ન જોઈએ અલ્પચર મદાપાપ છે પરિગ્રહ-પૈમાન્ય અતિ મૂર્ખા છૂટે તો કન્યાણ આ માન્યતા આવે તો માનવતા પ્રગટી કપરી નહીં

અદારે પાપચાનકો તજવા છે તેને તજવા યોગ્ય માની શક્તિ પૂરક તજવા એ આત્મશુદ્ધિનાં સાધનરૂપ માનવતાને પામવાનો પહેલામાં પહેનો ઉપાય ■ જોતી માન્યતા રૂપી મળ નાશ ન પામે, ત્યાં સુધી માનવજીવનની સફળતા મધાવાની નથી એટલે જોત તરીકે તજવા યોગ્યને તજવા યોગ્ય તરીકે માન્યા પછી, પાપને વધારાશ્રિત તજવા પછી કરવા યોગ્ય કર્યા સિવાય પણ છૂટકા નથી શરીરનો મળ નીકળી ગયો એની

ખાત્રી એ છે કે, શરીરમાં સ્થૂતિ આવે તેમ પાપનો મળ નીકળી ગયાં. પછી આચરવા યોગ્યને આચરવાની ઉત્સુકતા આવવી જોઈએ એટલે કરવા યોગ્યને કરવું એ આત્મશુદ્ધિનો ખીજો ઉપાય છે. જેનામાં માણસાદ્ય નહિ હોય તે તો જતાવવામાં આવતા આ ચાર ઉપાયોની મરકરી કરશે પરંતુ માણસાદ્યવાળા તો નમરકાર કરશે તરરાની કળા જાણનારો નદીમાં પડ્યા પછી હાથ ન દલાવે તો શુ થાય ? દૂધી જાય કળાનો જાણકાર પણ અમલ ન કરે તો તરી શકતો નથી.

તે રીતે તજવા યોગ્ય જાણ્યું ને માન્યું પણ કરવા યોગ્ય ન થાય તો કેવી રીતે તરી શકાય ? વચર પૈસે પણ આ ધર્મ થાય એમ છે. મર્યાદિત સયમપૂર્વક નિર્વાહ કરનારા શૂદ્રસ્થ મનાય, તોય ધણા પાપોથી જાતી શકાય કારણ કે, જીવનનિર્વાહ માટેના ખર્ચા ધો ખર્ચા ધટે એટલે વહેપાર ઓછા કરવાનું મન થાય એમ કરતા અનીતિ ધો તથા શાન્તિનો સતોષ મળી જાય એથી સુખ થાય છે, અને દુઃખ ટળે છે. ધરડા પણ મરતા સુધી તેપાર છોડે નહિ એમને ત્યારે જીવાનીઆઓને વેપારનો સાંખ લગાડનાનો ને ? તો ધર્મની સેવા ક્યારે કરવાની ? અજોપામ આલે ત્યાં સુધી પાપની ક્રિયામાં મસ્ત રહેવાનું અને ઠંડા પડ ત્યારે ધર્મ કરવો એ ગતિ ન જોઈએ. પણ આ દશામાં જીન્દગી ગુમાવ નારને તે વખતે પણ ધર્મ મદ્જુદિપૂરક યાદ કેમ આવશે ? અને અંતિમ સમયે પણ ધર્મ જો મદ્જુદિપૂરક યાદ નહિ આવે, તો ગતિ સુધરશે ત્રી રીતે ?

કરવા યોગ્ય વસ્તુઓ પણ ચાર જ દાન, શીત, તપ અને આપ એ ચારને ઉતારતા, મદાચાર, ઇશ્વરનિરોધ અને ગદિચાર, એ નામેય સમજાવવા માટે કહી શકાય.

પહેલી ઉદારતા: ઉદારતા એટલે દુન્યવી સ્વાર્થના ભોગે પણ પરમાર્થનું સેવન. પોતાના દરેક દુન્યવી સ્વાર્થને અવગણીને બીજા જીવોનાં કચ્છાણુવાળી આચરણુ એ ઉદારતા છે. ત્યાગની બુદ્ધિએ સદ્બુદ્ધિને ત્યાગ એય ઉદારતા છે. દાન એટલે પાંચ આપીને પચાસ લેવાનો સદો નદિ. ધર્મના કલશમાં પણ આજે મટો બેસનારા છે. એમ કરનારા વસ્તુતઃ દાન કરનારા નથી. આ પહેલી કરણીય વસ્તુ.

બીજી કરણીય વસ્તુ સદાચાર : આ શરીર દ્વારા લેણ અગર વધુ પાપ ન થઇ જાય અને આત્માનું મુજબત સ્વરૂપ પ્રગટ થાય, એ બુદ્ધિએ ઉત્તમ આચારોનું જે પાલન, એ સદાચાર. શરીરથી ધણું પાપો થાય છે. તેને રોકી લેવા માટે અને પૂર્વનાં પાપોના નાશ માટે ઉત્તમ આચારોનું મેવન એ સદાચાર કે શીન કહેવાય છે.

ત્રીજી વસ્તુ : તપ. તપ એટલે ઇચ્છાનો નિરોધ. 'આ જોઇએ તે જોઇએ'—આ બધી જે તૃષ્ણાઓ, તેનો જે લોપ તેનું નામ તપ. ખરો તપ એ છે. બીજાં બધાં એ તપનાં સાધનો છે વાસ્તવિક તપ એક પણ અયોગ્ય ઇચ્છાને આધીન ન થવું તે છે. સધળી પાપની વાસનાઓનો જેમાં નાશ છે તે તપ છે. વાસનાઓને પોષનાર કારણોમાં રસના ઇન્દ્રિય મુખ્ય છે. હોટલમાં જતાં કેણે શીખવ્યું ? રોટલી અને એક શાકથી પેટ ભરાય કે નદિ ? પણ રોટલી એક અને આળુમાળુ બીજી વસ્તુઓ દશ. શરીરને પોષક રોટલી કે બીજું આળુમાળુ ? ઘેરથી સાંજે ખાઈને નીકળવા છતાં, બન્ન-રનું વામ્પી અને સડેલું રાત્રે ખાવાની વ્રતિ જો શીખરી હોય તો તે માત્ર સ્વાદે. ધરના ખર્ચા કરતા ચઢા અને હોટલના ખર્ચા વધી ગયા. એમાંથી બધા દુગુંણો જન્મ્યા. માદક ખોરાક ખાવાથી અને અયોગ્ય પદાર્થો પેટમાં જવાથી વિકાર જાગે, શુદ્ધ બ્રહ્મ થાય. એ નિકારને

પોષવા નાટકને સીનેમા જે તૈયાર મહિનામાં જે પાચવાર તો ખરાં. અને ત્યાં જમીને શું જોવાનું ? કુચેષ્ટા તેથી આવે ઉન્નત અવસ્થા, પરિણામે અનેક પ્રકારનાં દુર્બંધનો જન્મે માટે કાર્મ પણ જાતની પાપ વાસનાઓને આધીન ન થવું, એ ત્રીજી ઈચ્છાનિરોધ નામનું કાર્મ

ચોથી વસ્તુ છે સદ્વિચાર કાર્મનું પણ બૂકું ન ચિતવવું, બહુ સૌનું ચિતવવું. વિચારથી, ઉચ્ચારથી ને વર્તનથી કાર્મનું ૫ બૂકું ન થાય, એની કાળજી રાખવી

પહેલો ગુણ હેયનો ત્યાગ અને બીજો ગુણ કરણીયનું આચરણ આ જે મુખ્ય ગુણોને ટકાવવા માટે બીજી પણ જે વસ્તુઓ જોઈએ. અને તે એ છે કે પ્રયત્ન કરવા યોગ્યની જ પ્રયત્ન કરવી અને સાબળવા યોગ્યને જ સાબળવું. આજે ભાટવેડા બહુ વધી ગયા છે મહેતેવાના ગુણગાવા એ ધધો યજ્ઞ પડ્યો છે આજે ગાંડને ડાઘા અને મૂખાને છુદ્ધિમાન કહેવાનો મોટામા મોટો પાપાચાર વધ્યો છે ગુણ હોય ત્યાં બૂકી પડતું ગુણવાનના ચરણોની ધૂળ માથે મૂકવી પણ ગુણ અને ગુણાભાસનો વિવેક શીખવો જેમ સુરતા અને રવ મજતા એ ગુણ છે, છતાં પણ વેસ્થાની સુરતાના વખાણુ થાય નહિ તેમ જ ગુણનું પરિણામ માત્ર હોય, ને જેનાથી ભવિષ્યમા એકાંતે સાબ થવાનો હોય તેની પ્રયત્ન કે અનુમોદના, પણ તે સિવાયના બીજા ગુણોની પ્રયત્ન ન હોય. પાપીની પ્રયત્ન કરનારા, પાપમા જાંને વહેતો કરનારા છે પ્રયત્ન સાનેયોગ્ય હોય, તેની જ પ્રયત્ન કરવી અયોગ્યની પ્રયત્ન કરનાથી આજે અનેક પ્રકારની અવસ્થા ઉની થઈ છે જેથી ધર્મ જેવી મહામુલ્ય વસ્તુનો મદાર ઘસર્યો છે

આ ગુણોને પ્રગટાવવા અને ટકાવવા માટે સાબળવા યોગ્યને જ સાબળવું આજે ચોરે ને ચોરે પાપા વિનાની એટલી વાતો ચાલે છે છે કે, તે બધી સાબળવાથી એકાંતે નુકસાન છે. એક પેટભરો આત્મી

છેટ રહીને બોલે પાપ માંબળે અને પચીમને સહજાવે બે નિદક ને બાવીસ માહગનાર ન મળે તો યાકે ત્યાં સુધી બોલે પછી એની મેળે બધ યાપ ‘માહગવા યોગ્ય ન હોય તેને સાહગતું જ નહિ—’ આ નિયમ થઈ જાય, તો ખરામની પ્રયસા ન યાય, ખોટું કામ અટખી જાય અને તમવા યોગ્ય તમમ્ જાય અરોગ્ય વાતો કહેનારાના ફદામા પડવાથી આત્માનો ઉદ્ધાર દુ સમ્ય બને છે પણ આજે ત્રવજેન્દ્રિય તેજ થઈ છે કાન તીણા બન્યા છે ખરામ પણ માહજ્યા વિના રહેવાતુ નથી આજે નદિ વાચવા જેવું વાચીને, નહિ માહગવા જેવું સાહગીને, અનેક પાપો, અનેક કારરથાનો ઊમા થઈ રહ્યા ■ એક તરફ આવી ભયકર દયા થઈ છે અને બીજી તરફ સાહગવા યોગ્ય માંહગવા પ્રત્યે બેદરકારી વધી મધ છે પોતાના દોષોને સાંહગવા જેટલી તાકાત પણ આજે ધણામા રહી નથી તત્વજ્ઞાનની માહગવા, મમજવા અને યાદ રાખવા જેવી વાતો સહગાવનાર કોઈ મળે તોય આજે ધણાએને રમ આવતો નથી પરંતુ ખરૂ માહગવા જેવું તો એ જ છે કારણ કે, એ વિના આત્માનો ઉદ્ધાર નથી

‘શરીરથી આત્મા જુગે છે શરીર ગમે તેજુ માત્રુ તો પણ પડી જવાતુ માટે મારે નને મળેતુ આ નિષ્કળ આશુ ન જાય કે તુક શાનકારક બનીને ન જાય એ રીતે વર્તવું જોમએ’—આ જાતિની ભાવના કેળવવી, એવું નામ માનવતા છે માનવજીવનને નિષ્કળ બનાવનાર ભક્ષણની ભાવના કે અને માનવજીવનને સફળ બનાવનાર રક્ષણની ભાવના છે ભક્ષણની ભાવના જાય અને રક્ષણની ભાવના આવે, તો જ માણસાઈ આવી કહેનાય જીવમાત્રના રક્ષણની ભાવનામા જ સાચી માનવતા મમાએલો છે કલ્યાણ માગની કેડી રૂપ આત્મશુદ્ધિ માટે આવી માણસાઈ કેળવવાની સૌથી પહેલી જરૂર છે

‘શરીરની મેવામાં આત્મકલ્યાણ નથી એ માન્યા પછી પાપને તજવા યોગ્ય સમજીને પ્રયત્નશીલ બનવું,’ એ આત્મશુદ્ધિ સાધવાનો પહેલો ઉપાય ‘ત્યાગબુદ્ધિએ લક્ષ્મીનો ત્યાગ, શરીરની સેવાનો એકી સાથે પા ક્રમેક્રમે અભાવ, રસનાની લાલસા ઉપર કાપ અને ક્રોધનું બૂકું નહિ ધમ્મવાની ભાવના-એ’ બીજો ઉપાય ત્રીજો ઉપાય એ કે ‘જે પ્રશ્ન સામે યોગ્ય હોય, તેની જ પ્રશ્ન સા કરવી એટલે કે ખોટા માનપાન ખાતર કે ક્રોધપણ લાલસાની ખાતર ભાટવેડાનો ત્યાગ અને સ્વપર ઉપકારક શુભોની ગદ્યારિયત પ્રશંસા’ અને ચોથો ઉપાય એ કે, સ્વપરનું કલ્યાણ થાય તે સિવાયની કોઈ પણ વાત સાંભળવા માટે સાંભળવી નહિ

આ ચાર ઉપાયો અજમાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે, તો આત્મામાં જે મલિનતાઓ ધૂમી છે, તે થોડા કાળમાં સાફ થઈ જાય, અનંત દુખો ટળી જાય અને અનંત સુખના સ્થાનરૂપ મુક્તિ સ્થાનને પામી શકાય એટલે ઠીક શકાય કે, માનવજાત દ્વારા આત્મકલ્યાણ સાધવાનો આજ એક સાચો માર્ગ છે

શાન્તિની સાધના : સદ્ભાવનાઓથી વાસિત ઉન્નત જીવન.

૩

જગતમાં દરેકે દરેક પ્રાણી શાન્તિની શાદના રાખે છે, એ તો એક ચંકા વિનાની વાત છે. જગતમાં અશાન્તિની ધ્વજા ફાફનીય હોય, એમ માનવાને એક પણ કાગલ નથી. નાનાથી મોટા સુધી દરેક જીવ, શાન્તિ ધ્રુવે છે અને શાન્તિ મેળવવાના ધ્વજાથી પોતાથી શક્ય એટલા પ્રયત્નો કરે છે, પણ શાન્તિનો અનુભવ કરનારા આ જગતમાં બહુજ વિરલ જીવો છે સૌથી પહેલી વાત તો એ છે કે, શાન્તિ એવી હોવી જોઈએ, કે જેના પોગે આત્મા વર્તમાનમાં પણ સુખ પામી શકે અને અંતે પણ મુખને પામી શકે. આપણે જે શાન્તિ બતાવવા માગીએ છીએ, તે આવી કાર્યસાધક. આપણું ધ્વજ જેનાથી મુખે સધાય, એવી શાન્તિ જોઈએ. આપણને રમશાનવત્ શાન્તિ નહિ, પણ જીવત શાન્તિ જોઈએ છે. જ્યાં સુધી જીવન શાન્તિમય ન બને, ત્યાં સુધી સત્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થાય. દુનિયામાં જે જવાજ શાન્તિના ઉપાસક છે, તો આજે કગલે ને પગલે અશાન્તિ કેમ દેખાય છે !

દરેકને કાંઈ ને કાંઈ અશાંતિ બેઠીજ છે. એ અશાંતિના હેતુઓને ટાળવામાં આવે, તોજ જીવનને શાંતિમય બનાવી શકાય.

જે વસ્તુ જોઈએ તેને, તેનાં સ્વરૂપને અને તેનાં સાધનોને ન વિચારાય તેમજ તેને બગાડનારાં માધનોને જીવનથી દૂર ન ખસેડાય તો ધ્યેયની પ્રાપ્તિ ન થાય. મહાપુરુષોએ તો ફરમાવ્યું છે કે, ‘જો શાંતિ જોઈએ તો ખૂદ શાંતિમય બનો.’ સામે કેવો છે તે ન જોવું, પણ આપણે કેવા છીએ એ જોવું. આપણે જો વાસ્તવિક રીતે શાંત બનીશું, તો ખીજામાં પણ, જો તે યોગ્ય હશે તો આપોઆપ શાંત ભાવી શકાશે.

જીવનને વાસ્તવિક રીતે શાંતિમય બનાવવાના ઉપાયો, જ્ઞાની મહાપુરુષોએ દર્શાવ્યા છે. એ ઉપાયોનો જો અભ્યાસ કરવામાં આવે અને આક્રાંક્ષિતપણે એ ઉપાયોને જો સેવવામાં આવે, તો સાચી શાંતિની પ્રાપ્તિ, એ કાંઈ અશક્ય વસ્તુ છેજ નહિ.

મહાપુરુષોએ શાંતિની પ્રાપ્તિ માટે આ પ્રકારની ભાવના બતાવી છે કે,

“શિવમસ્તુ સર્વજગત : પરહિનનિરતા ભવન્તુ મૃતગણા : ।

દોષાઃ પ્રયાન્તુ નાશ, સર્વંત્ર સુખી ભવન્તુ લોકઃ ॥ ૧ ॥”

(૧) સર્વ જગત્તુ કલ્યાણ થાઓ, (૨) મૃતગણો—મર્ત્ય પ્રાણીઓ પરહિતમાં રક્ત થાઓ, (૩) દુનિયાના તમામ દેવો નાશ પ મો અને (૪) સર્વંત્ર લોક સુખી હો !—આ રીતે ચાર પ્રકારે વહેંચાએલી ભાવના, શાંતિના અર્થોઓમાં દેાવી જોઈએ. જ્ઞાની પુરુષોએ શાંતિને માટે દર્શવેલી આ કેવી ઉમદા ભાવનાઓ છે ?

દુનિયાનો કાંઈપણ આત્મા હો, તેની સાથે સબંધ હો કે ન હો, તેનાથી લાભ મળો કે હાનિ, પણ એનું કલ્યાણજ ઈચ્છવા રૂપ ભાવના દેાવી ધટે. જીવનને શાંતિમય બનાવવાનો આ એક અમોઘ

હિપાય છે. જગતના જીવ માનનાં કલ્યાણની ભાવના હૃદયમાં વ્યાપી જવી જોઈએ. આ ભાવના સાથેજ ‘૧-બૂનગણો પરહિતમાં રક્ત થાઓ, ૨-દોષો નાશ પામો અને ૩-લોક સર્વત્ર સુખી થાઓ’-આ ત્રણ ભાવનાઓ પણ શાંતિના અર્થો આત્માઓના રોમે રોમમાં વસી જવી જોઈએ. આ વિચારોથી રંગાએલો આત્માજ સાચી શાંતિને સાક્ષાત્કાર કરી શકે છે.

માટે જ ક્યું ક-

- ૧ સારાય વિધેનું કલ્યાણ થાઓ
- ૨ પ્રાણી માત્ર પરહિતમાં રક્ત બને
- ૩ દોષો સર્વ પ્રકારે નાશ પામો
- ૪ તેમ જ લોક સર્વ રીતે સુખી હો

આ ભાવના સક્રિય રીતે દરેક શાન્તિના સાધકમાં હોવી જોઈએ.

જે આત્મામાં પ્રાણી માત્રના કલ્યાણની ભીંમીએ નથી જિજ્ઞાસી, જે આત્મા પ્રાણી માત્ર પરહિતમાં સક્રિયપણે રક્ત બને એવું હૃદયથી નથી ઇચ્છતો, જે આત્મા દોષોના નાશમાં ઉત્સાહિત છે અને જે આત્મામાં સર્વનેષ સુખી જોવાની તાકાત નથી, તે આત્માના જીવનમાં અશાંતિ હોય, એમાં કશું જ આશ્ચર્ય નથી. જે શાંતિની ઝંખના કરવામાં આવે છે, તે શાંતિને સિદ્ધ કરી આપે તેવી સાધન-સામગ્રી મેળવ્યા વિના છૂટકા થવો જ નથી.

પરંતુ આજની પરિસ્થિતિ, વાતાવરણ કોઈ વિચક્ષણ છે. સામાનાં સુખોને જોવાની તાકાત જ દિન પ્રતિદિન વિલય પામતી જાય છે. સામાને સુખી જોવાની સાથે જ તે યોદ્ધે હા કે, ‘હું’ દુઃખી છું, છતાં આ સુખી કેમ ?’ જે આ રીતે યોદ્ધા નદિ જીહ્વા, સામાને સુખી અને પોતાને દુઃખી જોઈને, સુખ અને દુઃખના હેતુઓનો તે વિચાર કરે, દુખના હેતુઓને દૂર કરે તથા સુખ ના

હેતુઓને સેવે, તો તો તેજ વખતે તેને શાંતિનો સાક્ષાત્કાર થવા માટે, પણ આ તો એકદમ, સામાને સુખી જોનાંની સાથે જ, ચોક્કી કોડે અને કહેના માંડે કે, 'શા માટે અમુક સુખી મનુષ્યો પોતાના સુખનો ભાગ અમને ન આપે ? અમે દુઃખી હોઈએ, ત્યાં સુધી સુખ ભોગવવાનો એમને અધિકાર જો ? જ્યાં સુધી અમે દુઃખી હોઈએ, ત્યાં સુધી સુખીને પણ સુખ ભોગવવાનો હક્ક નથી !' આવી વિચારમાળાના પરિણામે આત્મા ઉપરનો કાબૂ મયો, મનુષ્યોનાં મર્યાદાશીલ જીવને પથટો ખાધો અને તે આંતરભાવનાનું રૂપક બદાર આપ્યું. એનાજ થોડે આજે એમોર અશાંતિની જ્વાળા વિશેષ પ્રમાણમાં મળગી રહી છે.

જે કાળમાં આવા વિચારોનું સામ્રાજ્ય હોય, તે કાળમાં કાંઈ ભાગ્યવાનજ સુખી હોય. આજે સાધનો ઘણાં છે એમ કહેવાય છે, છતાં શાંતિનો છાટાય નથી દેખાતો.

'સાધન તેનું નામ, કે જે સાધ્યને સાધી આપે, પણ સાધન તે નહિ કે જે સાધ્યથી દૂર કરે.' આ સત્ય આજની દુનિયા સર્વથા જૂલતી જાય ■ આજની દુનિયાએ, 'સાધન તેને કહેવાય કે જે જીવનને સહાયક થાય, પણ યોગજીવ ન જીવે' આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે.

વિવેકપૂરક વિચારાય તો સમજશે કે, આજના સાધનો જીવનમાં યોગ્ય રૂપ છે, એટલે કે જીવનમાં યોગ્યે વધારનારા છે ખરેખર, 'હું દુઃખી છતાં બીજાં સુખી કેમ ?' આ દુષ્ટ વિચાર જ્યાં સુધી હૃદયમાં છે, ત્યાં સુધી 'જગતના સઘળાં જીવો સુખી ચાઓ'—એ ભાવના તો માત્ર મુખપાઠ રૂપેજ રહેવાની.

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ આ ચાર પુરુષાર્થો ગણાય ■ એ ચારેયમાં પુરુષાર્થપણની આપેક્ષાએ સમાનતા છે, કારણ કે,

ચારેયમા પ્રયત્ન વિના છૂટકો નથી એ દરેક પુરુષાર્થ પ્રયત્નથી સિદ્ધ થાય છે ચારમાથી એકની પણ સિદ્ધિ કે સરક્ષણ પ્રયત્ન વિના શક્ય નથી પણ ઉપમારી મદધિંઓએ જીડામા જીડી શોધ કરીને કહ્યું ॥ કે 'અર્થ અને કામ જીવનમા ચરણુ રૂપ છે જ નહિ !' માનો કે અર્થ અને કામની સામગ્રીનો સુમાર ન હોય, માગે તે મળી શકે એટલા સાધનો પાસે હોય, ધનની કે બોગની ખામી ન હોય અને નોકર ચાકર રનેલી સખધી પણ અનુકૂળ હોય આવા પણ સુખી અદમીને અતિમ અવસ્થાએ એ જાંધી ચીજોમાથી કહેતુજ પડશે કે એક પણ ચીજ શાંતિ આપનારે સમર્થ નથી બધા પાસે જીમા હોય, પણ કરે શુ ? ચીરમા તીવ્ર પીડા ઉત્પન્ન થઈ, ત્યાં થાય શુ ? એ જાંધી સામગ્રીઓ તે વખતે તો જીનગી મૂઝવણુ જીભી કરે. એવા સમયે જીવનમા શાંતિ આપનાર જે ઉપકારક વસ્તુ છે તેની જ આપણે સાધના કરવી જોઈએ

જડના સસર્ગથી અલગ થવા વિના કે અવગ થવાની જાવના વિના આત્મામાં શાન્તિ આવવી, એ સ્વપ્ને પણ સંભવિત નથી સપૂર્ણ અને શાશ્વત શાન્તિ તો આત્માને ત્યારે જ પ્રાપ્ત થશે, કે જ્યારે તે જડના સયોગરૂપ અશુદ્ધિથી સર્વથા મુક્ત બની જશે પરંતુ તે પહેલાં આત્મા જો સુરોચ્ય બને, તો માયા સમજાવના યોગે પ્રાપ્ત થતી અનુપમ એવી શાન્તિનો, આ જગતમા પણ અનુભવ કરી શકે ॥ જડ પદાર્થોમા તો શાન્તિ ॥ જ કારણુ કે જડ પદાર્થો ઉપર અગ્નિ મૂકા તો પણ તે ખસવાના નથી પણ આપણે તો તે શાન્તિ નથી જોઈતી, મિત્ર આત્મમુલુના પ્રગીકરણુ રૂપ શાન્તિ જોઈએ છે આત્મ શાંતિના ફક્ત બે જ માગ ॥ અને તે આ પ્રમાણે -

૧ એક તો આત્માની સાથે એકાકાર થઈ ગયેલા જડના સયોગથી સર્વથા અવગ થવું : અને—

૨. ખીજો માર્ગ એ છે કે, જડના સંયોગથી આત્માને સર્વંથા મુક્ત ન બનાવી શકાય ત્યાં સુધી જડના સંયોગથી ભાવનાપૂર્વક અક્ષય થવાય તેવી ક્રિયાઓ ચાલુ રાખવી

અર્થાત—‘કાં નો એ સંયોગથી સર્વંથા મુક્ત બની જવું અથવા તો મુક્ત બનવાની ભાવનાવાળા બનવું.’ તો જ શાન્તિ જેવી જે ચીજ જગતમાં વિદ્યમાન છે, એનો જીવનમાં અનુભવ થશે. જે આત્મામાં પોતાના આત્માને જડના સંયોગથી સર્વંથા મુક્ત બનાવવાની ભાવના પ્રગટે છે, તે આત્મામાં આગળ કહેલી તે ચાર ભાવનાઓ ઉત્પન્ન થયા વિના રહેતી જ નથી અને જેનામાં એ ચાર ભાવનાઓ ઉત્પન્ન થઈ જાય, તેને સાચી શાન્તિનો તેટલા પ્રમાણમાં અનુભવ થયા વિના પણ રહેતો નથી.

(૧) જગતના પ્રાણી માત્રનું કલ્યાણ ચાઓ, (૨) જગતના સઘળાં જીવો પારકાના દિલમાં રક્ત બનો, (૩) દુનિયાના દોષો માત્ર નાશ પામો અને (૪) લોક માત્ર સુખી થાઓ.’

આ ચારેય ભાવનાઓમાં જે રમણ કરે, તેને સદા શાન્તિ જ હોય. બાકી શાન્તિ કાઈ એવો કાઈ રસ નથી, કે જે ઘેળાને પીઈ લેવાય. જે આત્મા પારકાનું સુખ જોવાની તાકાત નથી ધરાવતો, તે આત્માને શાન્તિ ન મળે આજે આખા જમતમાં જ્યાં ને ત્યાં જળાતા ઉપદ્રવ માત્રની મૂઝવ જડ એ છે કે, ‘અન્યને સુખી દેખવાની કે સાંભળવાની તાકાત નાશ પામતી જાય છે.’ જ્યાં સુધી એ ઉદારતા ન આવે, ત્યાં સુધી સાચી શાન્તિની પ્રાપ્તિ અશક્ય છે ‘ન કોઈનું સુખ જોવાય’—‘ખીજાઓ પરદિલમાં જોડાય તે પણ ન સદાય’ અને ‘દોષો સાથે મિત્રાચારી હોય’—આ ત્રણેય મહાન દુષ્ટોથી ઘેરાયેલા આત્માઓ, શાન્તિને ન પામી શકે એ બનવા જોય છે.

કેવળ સદ્ગુણી અને તેના ઉપજોગોની જ ગરજ હોય, ત્યાં છર્પા

આદિ દોષો ઉત્પન્ન થવા, એ કાંઈ અસ્વાભાવિક વસ્તુ નથી અને બીજાની પામે સદૃશી દોષ તે અગર તો તે જે કાંઈ સુખ ભોગવતો દોષ તે ખમાય નહિ, ત્યાં શાન્તિની આશા આકાશકુસુમ જેવી જ છે. બીજાનું સુખ જોઈને જેને મૂંઝવણ થાય, તેના દેવા-માંની ભડકે જગતી અશાન્તિની ચિન્તા, કદિદાજે શાન્ત ન થાય. જે આત્મા બીજાનું સુખ જોઈ શકતો નથી, તે આત્મામાં જન્મનાં પ્રાણીમાત્રનાં કલ્યાણની ભાવના નથી પ્રગટી શકતી. જ્યાં પોતે પરદિન જોઈ શકતો નથી, ત્યાં 'બીજાઓ પરદિનમાં રક્ત રહે-' એ ભાવના ન આવે અને તે, બીજાનું ભણું ન જોઈ શકવાના દોષદાણો, જન્મતાના છા માત્રના દોષો નાશ પામે- 'એવી ભાવના કદી સેવવાનો નહિ. એટલે જે આત્મા પોતે પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિર થઈ જાય અને કમંવચ થઈને કેગરી સીંધેલી પોતાની કુટ્ટેલાને તણ દે, તો કાંઈ શાન્તિ કોઈની પાસે લેવા જવી પડે તેમ નથી : ખરીદ કરવી પડે કે બીજીની સાવડી પડે તેમ પણ નથી : દારણ્ય કે શાંતિ પોતાના આત્મામાં જ છે. હરેક આત્માની શાન્તિ પોતાની પામે જ છે, પણ તેને ઉપયોગ કરતાં આવડતું જોઈએ. બીજાની શાન્તિ દેખીને ગળનારને કદી જ શાન્તિ મળવાની નથી બીજાનું સાક્ષી જોઈ શકાય નહિ- 'એ તો છપ્પા ૬ અને છપ્પા એ કુચું છે. કોઈને સુખી જોઈ શાન્તિ ન થાય, એવા આત્માને આ ભવે તો શું, પણ અનંતા ભવે પણ એ દશામાં શાન્તિ મળતી મુશ્કેલ છે.

આથી શાન્તિના અર્થોએ આ (હૃદય) કુચુંને તગવો જોઈએ અને 'મો સુખી થાઓ'-એ ભાવનાને અપનાવવી જોઈએ. જેમ છપ્પા અશાન્તિની ઉત્પાદક છે, તેમ તૃણા પણ અશાન્તિને ઉત્પન્ન કરવા સાથે વધારનારી છે. આજે તૃણા ઉપરના અંકુચના અભાવે,

તે દિન-પ્રતિદિન વધતી જાય છે એ તૃષ્ણાના ચોગે જરૂરીઆતો વધતી જાય અને તે પૂરી ન થાય, એટલે પરિણામે અશાન્તિ આવીને બીજી જ રહે માટે જ્ઞાનપુરો તો ફરમાવે છે કે

‘ધ્મ્યાઓની વૃદ્ધિ એ જ અશાન્તિ’

આશાઓ-લાલસાઓને આધીન બની અનેક પ્રકારની ધ્મ્યા કરનારાઓ ધરાદાપૂર્વક પોતાના જીવનની શાન્તિનો નાશ કરે છે નિરકુશ ધ્મ્યાઓ કહે જનારો જીવનભર શાન્તિ પામી શકતો નથી ‘આટલું આટલું ક્યું’ છતાં આ ન મળ્યું-એવું અશાન્તિ છે અને એ અશાન્તિ મરતા પછી એને પીડે છે તૃષ્ણાના તરંગોમાં નાચનારની મરતી વખતની દશા જોઈને પણ દયા જ આવે કાઈ પર માતમાનું નામ સંભળાવવા આવે તોય એનાથી ન સંભળાય અસંતોષની ભાવનાથી જ એ દુખી ને દુખી હોય એને ન જીવતા શાન્તિ ન મરતા શાન્તિ માટે જ જો શાન્તિ જોઈએ તો જીવનને શાન્તિમય બનાવવું

જીવનને શાન્તિમય બનાવવાને માટે તૃષ્ણાના વેગને રોકવો જોઈએ મનનો વેગ એકદમ રોકવો એ શક્ય નથી, એટલે પહોંચા તો તેમાં કાયપવટ આણવી જોઈએ એમ કર્યા વિના, પૌદ્ગલિક તૃષ્ણાના જ તરંગોમાં તણાવાથી ભાવિ ભયકર બને છે જ્ઞાની પુરોષોએ ઉપદેશોથી કરેલી ભાવનાઓ જો જીવનમાં જડાઈ જાય તો તૃષ્ણાના તરંગો આપોઆપ શમી જાય પણ એ ભાવનાઓ જીવનમાં જડી દેવી એ સહેલું નથી મને તેવા પ્રસંગે પણ એ વિચારોને અખડિત રાખવાને માટે જીવનને મર્યાદાથી ન બનાવવું જરૂરી બને છે પૌદ્ગલિક તૃષ્ણાઓ બીજર કાળૂ મેળવ્યા વિના પ્રાણી માત્રના કલ્યાણની ભાવના આપવાની નથી આપણને શાન્તિ જોઈએ, તો આપણે જગતને શાન્તિ આપવી જોઈએ, આપણામાં શાન્તિ આવી,

એટલે જન્મતમા આપોઆપ શાન્તિ દેખાશે. જેવો આરીસો તેનું મુખ દેખાય આરીસો મેલો તો નિર્મલ મુખ પણ મેલુ દેખાય અને આરીસો ચેખો તો મુખ ચોકખું દેખાય. મુખનો ડાઘો મારો, પણ અરીમાનો ડાઘો ખોટો.

આરીસા બિપર ધૂળ ચડે એ ન ચાલે. નાહી, ઘેાષ, અલંકાર પહેરી, બદાર જતી વખતે 'જરાગર છે'—એવું પ્રમાણ પત્રક આપનાર આરીસો છે એટલે પ્રમાણપત્રક જ્યારે મેળવવાનું, તે શુદ્ધ જોઈએ જ. તેરી જ રીતે આત્માને શુદ્ધ સ્વરૂપ પમાડનારા આનંબનો પણ તદ્દન સ્વચ્છ જોઈએ. જ્ઞાનીઓએ 'શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ ગુરુ અને શુદ્ધ ધર્મ' ને શુદ્ધ આલંબનો કહ્યાં, એ આલંબનોમાં મલિનતા ન ચાલે: શુદ્ધ આલંબનોને સદૃશ મા રાખી તેને અનુભરીને ચલવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને એમ થાય તો જ આત્મામાં રહેતી મલિનતાનો નાશ થાય. શાન્તિનો અખૂટ ખજાનો આપણી પાસે જ છે. કાંઈ પાસે માગવા જવું પડે તેમ નથી. પરંતુ તે ત્યારે પ્રમટ થાય, કે જ્યારે, અત્મા એને ભોગવવાને લાવક બને

જ્યાં સુધી એ ચોખ્ખતા નહિ આવે, ત્યાં સુધી શાન્તિ નહિ મળે. 'જગતના પ્રાણી માનવ કલ્યાણ હજીયું'—એ ભાવનામાં કે 'બધા પારકાના હિતમાં રક્ત રહે, દુનિયાના દોષો નાખૂદ થાઓ અને લોક માત્ર સુખી થાઓ—' આ ભાવનામાં કાંઈએ કઠિનતા નથી છતાં આ ચાર ભાવનાઓ જીવનમાં આવતી નથી એ ભાવનાઓથી જીવન રંગાતું નથી, એજ અશાન્તિનું મૂળ છે. આત્માની શાન્તિ જોઈતી હોય, તો ચારે ભાવનારૂપ ગુણો જીવનમાં બિતારવા જોઈએ. જગતના પ્રાણી માનવ કલ્યાણની, જગતના પ્રાણી માત્ર પરહિતમાં રક્ત રહે તેરી, દુનિયાના દોષો નાખૂદ થવાની અને સર્વ સુખી થાય તેવી—ભાવનાથી રંગાઈ જવું જોઈએ. જીવનનો અખૂદ આનંદ લૂંટવો હોય દિ. ૩

અને મુક્ત દશા પામતાં પહેલાં પણ અનુપમ શાન્તિનો રામેરામ અનુભવ કરવો હોય તો આ ચારેય ભાવનાઓને જીવનમાં ઉતાર્યા સિવાય ચાલશે નહિ.

આ ચાર ભાવનાઓને જીવનમાં લાગાને માટે ‘મૈત્રી, પ્રમોદ, કાશ્પય અને માધ્યસ્થ્ય’ એ ચાર વસ્તુઓને અપનાવવી પડશે. એ ચાર વસ્તુએ ને દર્શાવતા એક મંત્રિયં ફરમાવે છે—

મમસ્વ મૈત્રી જગદન્નિરાશિષુ
પ્રમોદપાત્મન્ ? ગુણિષુ ત્વયેષત ।
મન્નાત્તદીનષુ કૃપારસ સદા—
પ્યુત્તસૃષ્ટિં યસ્ય નિર્ગુણેશ્વરિ ॥૧૧॥

જગતના સર્વ જીવો વિશે મૈત્રીને ધારણ કરવી, ગુણમંપન્ના આત્માઓને વિશે સર્વ રીતે પ્રમોદને ધારણ કરવો. હું ખરે અર્ચના યોગે દીન બનેના આત્માઓને વિશે કૃપારમથી પરિપૂર્ણ બનવું અને નિર્ગુણી આત્માઓને વિશે પણ ઉદાસવૃત્તિનો સ્વીકાર કરવો.

આ ચાર ભાવનાઓ અબ્યા વિના, પહેલાં કહી તે ચાર ભાવનાઓ અવે નહિ અને એ વિના સાચી શાન્તિનો અનુભવ થય નહિ. આમાં મોટી પહેલા તો, જગતના પ્રાણિમણુ પ્રત્યે સાચી મૈત્રીને રાખવાનું કંઈ પણ આ ‘પરહિતવિન્તા’ સાચી મૈત્રી ભાવના, હૃદયની શુદ્ધિ વિના આવી શકતી નથી શુદ્ધ હૃદયવાળો આત્મા, ઓછી મહેનતે પણ ધારેનો લાભ મેળવી શકે છે ખરી મહેનત જ હૃદય પર જૂમિને વિશુદ્ધ બનાવવાને માટે કરવી પડે તેમ છે હૃદય પર જૂમિ જેમ નિર્મળ, તેમ સાચી શાન્તિનો સાલત્કાર વધારે, અને એવો આત્મા શાશ્વત શાન્તિને પણ અરપ કાળમાં જ પામી શકે છે.

આ રીતે જૂમિક શુદ્ધિ પર હૃદયની શુદ્ધિને માટે સૌથી પ્રથમ ઉચ્ચાઓ, આશાઓ અને પોદ્ગતિક પદાર્થોની તૃષ્ણાઓ પર સંયમ

કેળવવો જરૂરી બને ■ કારણ કે એનાથી આત્મામાં દરેક પ્રકારની મહિનતાઓ પગપેમારો કરે છે, એટલે મૈત્રી આદિ સુંદર પ્રકારની સદ્ભાવનાઓનો દીપક, સિંચર, અને અખડ પ્રકાશ આપનારો બની શકતો નથી ખરેખર જગતમાં પૌદ્ગનિક પદાર્થોની ઇચ્છાને કાંઈ માપજ નથી. એક મહાપુરુષે આ વસ્તુસ્થિતિને આ મુજબનાં સૂત્રોથી રજૂ કરી છે કે,

‘સો વાળો દગ્ગરને ઇચ્છે છે કોડવાળો અગ્નને ઇચ્છે છે, અમજવાળો રાજ થના ઇચ્છે છે રાજ વળી શહેનશાહ થવાને ઇચ્છે છે, શહેનશાહ ચક્રવર્તી થવાને ઇચ્છે છે, છ ખડનો મલિક ચક્રવર્તી દેવ થવાને ઇચ્છે છે, દેવ વળી ઇન્દ્ર થવાને ઇચ્છે છે’ એટલે જહા લાહો તહા લોહો—જેમ લાભ તેમ લેભ વગે. ઇચ્છતું કાંઈ મ પ નથી જ જ્યારે ઇચ્છતું માપ નથી, તો ભોગના પછી જ શાંતિ પ્રાપ્ત થાય’—એ મિદ્ધાત ટકતો જ નથી અમિ સળગતો હોય, એમા લાકડા નાખે જાન કે ધામનેના કમ છટો જાય, તો અમિ જુઝાઈ જાય નહિ અમિને જુઝાવવા માટે તો પાણી અગર ધૂળ જોઈએ પાણી અગર ધૂળ ન હોય તો પણ ‘ધમલે’ છાટવાનું તથા લાકડા નાખવનું તો બધ કરવું જ જોઈએ, અને ભેગા થએનાં લાકડાને અનય કરતા, તો પણ બે-ચાર કમાકે આગ બૂઝાય આજ રીતે ઇચ્છાનો અંત નથી, માટે ઇચ્છાના તરંગો રોકવા જોઈએ દુનિયાનાં પદાર્થોની વધુ ને વધુ ઇચ્છા, તે ઇરાદાપૂર્વક અશાન્તિને આપત્તણ આપના જેવું છે. કારણ કે, દુનિયાના પદ્યોને મેગવવાની ઇચ્છા એ અશાન્તિનું મૂળ ■ અને એ નહિ મેગવવાની ઇચ્છા એ જ શાન્તિનો રાજમાર્ગ છે

આજની અશાન્તિનું મૂળ કારણ એક જ છે અને તે એ જ કે, ‘મધું જ મેગવવાની ઇચ્છા’ દુનિયામા અનીતિ અદિ પાપો આથી

વધ્યા 'સુકો રોટલો મળે તે દા, પણ અનીતિ આદિ ન થાય' એ ભાવના આજે નથી, તેનું કારણ એજ કે ચાહ, પાન, સીગારેટ એ વગેરે નકામી વસ્તુઓ પણ જોઈએ જ, એ ભાવના થઈ પછી ન મળે તો 'અનીતિ કરવામાં પણ હરકત નહિ' એ રીતે કામ વધ્યું એકના બે કરે-એ આજે વેપાર મનાય છે, પણ એ ભયકર અનીતિ છે જુગાર જેવો સદો પણ ધધામા ખર્યો. ખિરસામા પાચ નહિ અને પાચસોનો સદો કરે, કારણ કે ઈચ્છાનો અત નહિ અને ભાવના જુદા પ્રકારની વર્તતી હોય

આવી રીતે ધનની પાછળ પાગલ બનવાથી જ જો શાન્તિ આવતી હોત, તો આ મહેનતને સફળ કહેનાય પણ ધણા મહાપુરુષો દુનિયાની સાલમી, રાજપાટ કુટુંબ પરિવાર હોડી આવી નીકળ્યા, મજબૂત મનોબળવાળા પણ રિદ્ધિ, સિદ્ધિ મૂકી એકાકી પડે ચાલી નીકળ્યા, એનો હેતુ શો ? આ બધું વિચારાચ તે આજે જીવનમાં શાન્તિ આવે 'અનાજ અને પાણી વિના નથી ચાલતું'—એમ કહે તો એ મનાય, પણ 'ચાહ, પાન, ચીરુટ, સીગારેટ નાટક અને હોટલ વિગેરે વિના નથી ચાલતું'—એમ કાંઈ કહે, તો એ કેમ મનાય ? હિન્દુસ્તાનના માત્ર ચાહ-પાનના જ ખર્ચાનો હગલો કરીએ, તો એકના ખર્ચામાં આઠ જખૂને સારી રીતે ખીચડી મળી શકે તેમ છે, જૂખમરાની અને બેકારીની બૂઝો મારની અને ખોટા ખર્ચાઓ બધ ન કરતાં તેને વંચાર્યે જ જવા એ શાંતિ મારેની પ્રવૃત્તિ નથી મારે જ શાંતિ મેળવવા ઇચ્છનારના એએ જીવનને મર્યાદિત તેમજ સંબંધી મનાવવું જોઈશે

'હિન્દના કોઈ પણ માણસે ચાહ, ચીરુટ, સીગારેટ વિગેરે ન પીની, પાન ન ખાતું, નાટક-ચેટક ન જોવાં અવશ્યવતું જ્યાં બક્ષણ થતું હોય અને અપેક્ષવતું જ્યાં પાન થતું હોય તેવા

સ્થળોએ નહિ જતું.'-એવા એવા સુધારા શાન્તિ માટે પ્રચાર કરનારાઓએ અવશ્ય કરવા જેવા છે.

હવે પ્રમોદભાવના, એટલે ગુણ માત્રને વિશે હૃદયની કાષ્ઠ પણ જાતના બેદ વિનાની પ્રસન્નતા. પણ જ્યાં અનીતિખોર નીનિવાનની ટીકા કરે ત્યાં પ્રમોદભાવના ન રહે. કાષ્ઠ એવો સદ્ગુણી નથી, કે, જેના સદ્ગુણ ઉપર અણસમજાએ ટીકા કર્યા વિના રહે. કેવળ પેતાની વાદ-વાદ ખાતર ગુણના દ્વેષી બનેલાઓની હયાતિમાં, પ્રમોદભાવના ખીસવવામાં મુશ્કેલી પડે જ. જ્યાં જગતનું બધું જોવાની જ શુદ્ધિ નથી, ત્યાં પ્રમોદ ભાવનાની હયાતિ દોષ જ ન થકે. આગતો વ્યભિચારી ખાસવધમાં થતા બ્રહ્મચરીને બેવફૂર કહેવાની મુવાન વગે થતા બ્રહ્મચારીને વીખંડીન કહેવાની અને જલ્દવધે થતા બ્રહ્મચારીને પૂરવારી બેઠેલા કહેવાની ધૂટના કરતાં પણ લાજે તેમ નથી. અને આગતો કરપીણ કૃપણ પેતાની માથે વસતા ઉદાર દિલના આત્માની શ્રીતિને ઢાંકી દેવા માટે, ગમે તે કહેતાં કે કરતાં જરાય આશંકા ખાય તેમ નથી. આજે આમ ભખંડર રીને ગુણોનો દોહ ઘણ રહ્યો છે અને ગમે તેમ કરીને ગુણવાન આત્માઓને હનકા પાડવાનાં પ્રચારકાર્યો ચાલી રહ્યાં છે. જે અનિચ્છનીય છે.

નીતિમાનને હસકા પાડનારા અનીતિમાનોનો આજે સુમાર નથી. આજે દિંસા, અસત્ય, ચોરી અને કાવા-દાવાથી પેતાનું પેટ ભરનારો પણ, પવિત્ર સાધુઓ માટે ખુશીની સાથે મનમનું બોલી શકે છે. આ ઓછી ભખંડર દયા નથી. ખરેખર, ગુણ ઉપર પ્રેમ અને ભક્તિ બહુ દૂર છે. આથી જ મૈત્રીભાવના સાથે પ્રમોદ ભાવના પણ ઘણી જ જરૂરની છે. કદ્યાણુના અર્થે આત્માએ કાષ્ઠ પણ જાતના બેદ વિના ગુણી માત્રને ;જોઈને પ્રમોદ પામતાં શીખવું જોઈએ.

પરન્તુ આવા પ્રમોદગુણનું અર્થિપણુ આત્માને શુદ્ધ બનાવવાની સાચી ભાવના પ્રગટયા વિના નહિ આવે

ત્રીજી કર્ણભાવના : એટલે ‘ મવ તિંદીનેષુ કૃતારસ સદા ’ ભવની પીડાથી દીન બનેલા આત્માએ ઉપર હમેશા કૃપા-રસથી હૃદય આદ્ર રહેવું જોઈએ વિષય-કષાય રૂપ સમરથી જીમનો આત્મા પીડા પામતો હોય, તેમના ઉપર કૃપારસનો છટકાવ કરવો જોઈએ. આ દયા સર્વોત્તમ છે. વિષય અને કષાયની આધીનતા એ જ દુખની જડ છે જે આત્મા વિષયોથી વિરાગી બને અને અપ્રશરત કષાયોનો ત્યાગી બને, તે આત્મા પરિણામે મુક્ત બની શકે. બધા આત્માએ વિષય અને કષાયથી મુક્ત બનો, એવી કૃપાભાવના હોવી જોઈએ અને એ ભાવનાને ફલવતી બનાવવાનો શક્ય પ્રયત્ન પણ કરવો જોઈએ.

હવે રહી ચોથી ભાવના નિગુંણી આત્મા ઉપર પણ માધ્યસ્થ્ય-ભાવ રાખવો. દુગુંણી કે ગુણહીન આત્માઓને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરવો પ્રયત્ન કર્યા છતાં ન સુધરે, તો તેનું બાગ્ય આમ વિચારી ઉદાસવૃત્તિને સ્વીકારવી

આ ચાર ભાવનાઓ આવી એટલે- ‘ શિવમસ્તુ સર્વજગત ’ ‘સર્વ’ જગતનું કલ્યાણ થાઓ’-એ ભાવના આવે જ. એ આગ્યા પછી, ‘પરહિતમા પ્રાણી માત્ર રક્ત રહો’-એવી ભૂમિ’એ. એના અતરમા આપોઆપ ઉછળે અને તો જ રોમેરોમમા શાન્તિ અનુભવાય, રોમાય ખડા ચાપ અને જીવન શાન્તિવાણું બને અને પરિણામે શાન્ત શાન્તિનો સાચો સાક્ષાત્કાર થઈ શકે.

સાચું સ્વરાજ્ય :

સાધુસેવા, મૈત્રીભાવના
અને મમત્વત્યાગ

૪

જગતના પ્રાણિઓ સુખને ઝાહે છે, તેમાં જે મત નથી જ. તેને માટે ધમધીકાર પ્રવર્તે કરી રહ્યા છે તેમાં પણ જે મત નથી અને તે છતાં સુખી નથી, એ વાત પણ નિશ્ચિત છે. એટલે એમાં જે મત નથી : સુખ ધર્મથી જ થાય છે, ખીમથી નહિ એ પણ નહીં છે : અને એ ધર્મ તે, કે, 'ગોતાને પ્રતિભૂજ ખીમની પ્રતિ આચરવું નહિ.' નીચે મુજબના ત્રણ સદ્ગુણો જીવનમાં આવે તો ધર્મ આવે તે દર્શાવતા એક મહાપુરુષ કૃત્રાવે છે .-

‘સાધુમેઝા સદા મવત્યા, મૈત્રી સત્વેષુ માવત. ।

આત્મીયમદ્મોક્ષય ધર્મદેહુપ્રસાધમ્ ॥ ૧ ॥

૧ દનેશાં હંયના જલુમાનપૂર્વક સાધુસેવા,

૨ પરમાર્થવૃત્તિથી પ્રાણિ માત્ર પ્રત્યે જલ્લાની આચા વિનાની પ્રીતિ અને

૩ દુનિયાના નાશવંત પદાર્થો પ્રત્યેની મારાપણાની જુદિનો ત્યાગ.

ધર્મના હેતુને સિદ્ધ કરી આપનારાં આ ત્રણ માધનો છે, માટે જ તે માયા સુખના પણ સાધનો છે.

સુખનું પહેલું સાધન : ‘ સાચુએવા સદા મન્તયા ’ એ છે. હમેશા બક્ષિતથી-હૃદયના બહુમાનથી, સાધુજનોની સેવા કરવા તત્પર રહેવું, એ સાચા સુખનું પહેલું સાધન છે. સાધુ એટલે ગુણોએ કરીને ગદ્-વયે કરીને જ નહિ. વયે ધરણ તો એવા ધણા છે, કે જે નામ દેવાને પણ લાયક નથી; માટે ગુણગદ્દની સેવા, એમની આજ્ઞાનું પાલન, એટલે હૃદયના બહુમાનપૂર્વક હમેશા ગુણોથી વહિસતી આજ્ઞામાં રહેવું, એ સુખનું પહેલું સાધન છે. વિશ્વમાં સુખનું પહેલામાં પહેલું સાધન આ જે. આ ગુણ જેનામાં આવે તેનામાં વિનય અને ઉદ્વેગ ન હોય, લઘુતા હોય. મોટાઈ ન હોય. એ નીચું જોઈને નમ્રતાપૂર્વક ચાલે. છાતી કાઢીને ચાલવું એ એની નમ્રતાને લાઘવરૂપ છે.

ગુણથી મોટા પ્રત્યે હૃદયથી બહુમાન હોય અને હમેશાં એની આજ્ઞાની ઝંખના કરતો હોય, તે નમેયો જ રહે. અચ્છડતા એનામાં હોય જ શાની. દુઃખની વાત છે કે, ‘ આજે ન્યાં ન્યાં જોઈશું, ત્યાં ત્યાં ધર્મસ્થાનોમાં પણ મોટાઈની ખોટી અને તુચ્છ વાસના કે ઢવાના પ્રયત્નો થતા નથી. દુનિઆના પરમતારક પાસે છાતી કાઢીને ઊભા રહેવું અને તેમાં બહાદુરી માનવી તેના જેવી પામરતા અન્ય કંઈ હોઈ શકે વાડુ ? જેને ગુણવાન પ્રત્યે આ રીતે બહુમાન નથી તેને સુખ આપડે કઈ રીતે ? આત્માના ગુણોની પ્રાપ્તિમાં જ વાસ્તવિક સુખ રહેવું છે, અને ગુણવાન આત્માએ પ્રત્યે બહુમાન, એ ગુણ પ્રાપ્તિનું એક અનુષ્ઠાન આલંબન છે.

આથી રપજ છે કે, સાચા ગુણવાનની આજ્ઞા મુજબ જીવન ધડવા જે જે આત્માએ તૈયાર થાય છે, તે તે આત્માએ જાનીલાખ્યા

સ્વાધીનતાના સાચા માર્ગે સુન્દર પ્રકારે ગતિ કરી શકે છે. કારણ કે : સ્વધીનતા એ સુખનું એક અભિન્ન રુપાન્તર છે, એટલે સ્વાધીનતાનું સુખ સાચા સુખની પ્રાપ્તિમાં જ રહેતું છે. આના પદેમાં સધન તરીકે ગુણેવા કહી. એના યોગે આ લોકમાં પ્રાપ્ત થતાં ત્રણ મહાફોને તે મહાપુરુષ આ મુખ્ય જણાવે છે :

વ્યદેશ. શુભો નિય, દર્શન ધર્મચારિણામ્ ।

રયાને વિનય દરયષ્ટેન્ સધુસેવાફલ મહત્ ॥ ૧ ॥

‘ ૧ દંમેશાં શુભ ઉપદેશ, ૨. ધર્મ’ આચરનારા આત્માઓનું દર્શન, અને ૩ રયાને વિનય : આ ત્રણ સાધુસેવાનાં મહાફો છે’ હમેશાં માધુષો પાસેથી મુદ્દ ઉપદેશ મળે એના પરિણામે દિંસા, ભૂક, ચેરી, બળિયાર વગેરે દુઃખના કારણરૂપ પાપોથી બચવાનો પ્રયત્ન સ્વભાવિક રીતે જ થાય. વિનયોનું સેવન મર્વંધા ન છોડી શકે, તો તેના ઉપર અંકુશ તો મૂકે જ. મદ્ગુરુના સદુપદેશને પામી, તેને પરિણમાવનારા આત્માઓ, પૈમાના લોભથી અનીતિ ન કરે, વાત-વાતમાં ગુરુસે ન થાય, અસ્થક ન બને, કપટ જાળમા જગતને ન ફમાવે, લોભને વશ થઈ મારામારને ન બૂચે, રાગમાં અજાન અનર્થ ન કરે, દુસ્મન પ્રત્યે પણ દ્વેષ કરવાનું બૂચી જાય, કજીઆ કંકામ ન વધારે, કે.કના ઉપર ખોટા આગ ન મૂકે, સુખમા છડી ન જાય, દુઃખમાં દીન ન બને, પારકાની નિન્દા ન કરે, તેમજ સદાકપૂર્વક પાયાને ખોટું અને ખોટાને સાચું કહેવાની અધમતા ન કરે । આ વગેરે ઉત્તમ સ્થિતિને પામે.

ખીજું, મદ્ગુરુ પાસે અનેઃ ધર્મઆત્માઓ આનતા જ હોય, એટલે એવા ઉત્તમ પુરુષોનું દર્શન થાય અને ત્રીજું, કયા કયા આદમી માથે કઈ કઈ રીતે વર્તાવ, એ પણ સમજાય. યોગ્ય રયાને કરવા લાવક વિનય સમજાય. ગુરુસેવાના યોગે જગત આટલું મમજી શક્ય પ્રવર્તે કરે, તો આજની ધાધત,

ધમાલ, વતંમાન વિગ્રહ, અને ચોમેર લાડકે બાળની અશાન્તિની જવાબદારી આપ મેળે સમી જાવ. એટલે કે, યોગ્ય રીતે વર્તતાં આવડે, તો ખોટી પ્રવૃત્તિ રોકાય અને સાચી પ્રવૃત્તિઓ શરૂ થાય : અધમતા અટકે અને ઉત્તમતા આવે : પાપવૃત્તિ નાશ પામે અને પુણ્યવૃત્તિ જાગે : બહુ કરવાની ભાવના થાય અને ઓછું કરવાની છુદ્દિ નાશ પામે : લુટવાની અધમતા અટકે અને દાન દેવાની ઉદારતા જાગે. અધમ આચરણ ન સેવાય, ગાજો દેવાનું મન ન થાય અને કોઈ ગાળ દર્ષ પછુ દે, તોય તે સાબળીને મહન કરવાનું મન થય : તેમજ પોતાની વસ્તુ કોઈ લઈ જાય તો સંતોષ માને અને ખીજીનું લઈ લેવાની વૃત્તિ નાશ પામે

આ રીતે ‘સાધુસેવા’ અનુપમ પ્રકારનું સુખનું સાધન છે. કારણકે એના થોમે આ લેકમા પરમ શાન્તિ પ્રાપ્ત થાય છે અને પશ્ચિમામે મપૂર્ણ, રાશ્વત તેમજ દુષ્કર્મના અસમાનથીય રહિત એવું વસ્તવિક સુખ મળી રહે છે

વળી આ મહાપુરુષ સુખના બીજા સાધન તરીકે હરમાવે છે કે, ‘ મૈત્રી સરવેષુ ભાવત ’

જેટલા પ્રાણીઓ જન્મતમા છે, તે બધાના પ્રત્યે પરમાયવૃત્તિથી, કોઈ પણ જાતિના સ્વાધની આકાંક્ષા વિનાની મૈત્રી-ઉપકારનો બદલો નહિ લેવાની ઇચ્છા વાળી હિતચિન્તા રૂપ પ્રીતી, એ સાચા સુખને પામવાનું બીજું સાધન છે જેનામાં સાધુસેવાનો ગુણ આવે, તેનામાં આ ગુણ પ્રગટ્યા વિના રહે નહિ, તેમજ આ ગુણને વાસ્તવિક રીતે પામેયો સાધુસેવાના ગુણથી રહિત હોય નહિ પરમાયવૃત્તિથી પ્રાણી માત્ર પ્રત્યે, એટલે કે તેમાં સ્વ નહિ જોવાનો કે પર નહિ જોવાનો, સ્વજન નહિ જોવાનો કે પરજન નહિ જોવાનો, મિત્ર કે દુશ્મન, ઉત્તમ કે અધમ, મોટા કે નાના, કોઈ નહિ જોવાના, પણ પ્રાણી માત્ર પ્રત્યે પ્રીતિ, તે પણ ઉપકારનો બદલો લેવાની

ધમ્મ વિનાની. આવી પ્રીતિવાળા દુનિવામાં જોકે જન્મ થોડા, છતાં આદર્શ તો આજ દોલો ધટે.

આ ખીન્ને મુલ્ય જન્મ ઉત્તમ કોટિનો છે. કાઈ પણ પ્રાણી પ્રત્યે પરમાર્થવૃત્તિથી અને પછો જાયો નદિ લેવાની દૃઢાથી જે પ્રીતિ બંધાય, તેમાં બંધાનું દિત થાય, એ ચિંતા છે અનાથી બંધાનું બહુ થાયો, બધા મુખી થાયો, જન લેવા આવે એ પણ સુખરુપ જીવો, એ બુદ્ધિ થાય. આ રીતે, આનાં માદાત્મ્યને સમજાવતાં આ માદાત્મા ફરમાવે છે કે,

મૈત્રી ભાવયન્તે નિયં શુભો ભાવઃ પ્રજાયતે ।

સત્તો માણોદવાત્મન્તે દ્વેષામિદરશમ્યતિ ॥ ૧ ॥

દમિયા આ પ્રકારે મૈત્રીને ભાવતા આત્મામાં શુભ ભાવ પેદા થાય છે અને તે જાનરુપ જળથી દ્વેષરુપ અગ્નિ ઉપશાંત થઈ જાય છે.'

વાત પણ માચી છે કે, દમિયાં મૈત્રી બંધનાને જાવનાર આત્મામાં ઉત્તમ કોટિનો ભાવ પેદા થાય છે: તે જાવરુપ જળથી હૃદયમાં સળગી રહેયો દ્વેષ રુખી અગ્નિ બૂઝાઈ જાય છે અને એથી આત્મા અનુપમ કોટિની શાન્તિનો અનુભવ કરી શકે છે કોઈના પ્રત્યે દ્વેષ ન હોય, તેને સકલ વિશ્વેષોની મધામણુ શાની ?

સાધુઓ ત્યાગી, જાત વિનાના, વિનાશ માથાવાળા અને ઉધાડા પગ વાળા હોય, છતાં પ્રમજનાથી રહી શકે છે, તે પ્રતાપ આ જાવ નાનો છે. જીંદગીમાં આટલું યાદ થઈ જાય અને આને અનુસરતું આશિક પણ વર્તન આવી જાય, તો પણ માનવજીવન પામીને ધણુ ધણુ મેળવ્યું એમ કહી શકાય. પરન્તુ એ ધ્યાન રાખવું કે, આ જન્મે મધનોનો આધાર છેલ્લા ત્રીજા સાધન ઉપર નિર્ભર છે. સુખનું ત્રીજું સાધન દર્શાવના યાદે કવ્યુ કે 'આત્મીયમદમેલ્લધ'

આત્મીયમદ એટલે કે, દુનિયાના વિનશ્વર પદાર્થોમાં પોતાપણની ભુદ્ધિનો ત્યાગ. ધરમાર, કુટુંબ પરિવાર, ગિદ્દિમિદ્દિ, રાજપાટ, મહેલ, માનપાન, મોજશોખ—એ ગણે તે બધુંએ નાશવત છે આપણું નથી, સ્વેચ્છાએ સંવત્સરનું નદિ મૂકાય તો પણ મૂકીને જતું પડશે, આનાકાની કરવા છતાં પણ નદિ રાખી શકાય. બંગલા, બગીચા કે સ્ત્રીપરિવાર કોઈ રક્ષણ આપી શકે તેમ નથી. બહુ લાગતું દરો, તો પાસે ઊભા રહીને રોશ અને દુઃખમાં થોડો વધારો કરી આપતો.

આપણે એક વેળાએ પૂર્વકાલીન શુભોદયથી—પુરુષથી એમ માનીએ કે, ‘આ જન્મમા મને કોઈની પરવા નથી’ પણ કમંડી સત્તા આગળ ચમરખંભીને પણ વગર ખતની—દસ્તાવેજવિનાની ગુનામ-ગીરી કરવી પડે છે. અજ્ઞાનના આવરણ આંખની આગળ આવી જાય છે, ત્યારે એ ગુનામગીરી સમજાતી નથી. બધા પદાર્થો મને કે કમને હસતે કે રોતે, હજીએ કે અનિચ્છાએ મૂકીને જવાનું છે. માટે એ પદાર્થો મારા નથી, નાશવંત છે, આમ માનીને તેના પ્રત્યે મારા-પણાની ભુદ્ધિને ત્યજ દેવી.’ આ ત્યાગ જીવનમાં આવી જાય તો સમતાભાવની પ્રાપ્તિ સહેલી અને છે.

આ રીતે આત્માથી પર, મરં પદાર્થો પ્રત્યેની મારાપણાની ભુદ્ધિ જે દિવસે નાશ પામી જાય, તે દિવસે પ્રાણી માત્ર પ્રત્યેની પ્રતિ કરનામા અને સાધુની સેવા કરવામા વાધો નહિ આવે. એમ ખમર આવશે કે, ‘ધર પડી ગયું’ તો કહેશે કે, ‘મારું હતું નહિ.’ એકના એક જીવાનજોધ જેવા પણ હોકરાના મરણના સમાચાર આવતાં, એ ખીનજોની જેમ વિદ્યવ નહિ અને અને કહેશે કે, ‘એક દિવસ મૌ કોઈનું મૃત્યુ થવાનું જ છે. હોકરો મારો નહોતો.’ કોઈ કહેશે કે, ‘લક્ષ્મી ગઈ.’ તોય એ કહેશે કે, ‘એમા આશ્વર્ષનું કારણ નથી. પુરુષ દીકરા થયે લક્ષ્મી ટકે નહિ’ પેટમાં ખાડો દરો અને પ્રયત્ન કરવા છતાંય આવડતું નહિ મળે, તોય કહેશે કે, ‘પાપનો ઉદય’

આ જગતમાં એવું પણ જો છે કે, મહેનત કરવા છતાં ખાડા નથી પૂરાતા અને જીની સામગ્રીએ કાટ્યાધિપતિઓને બોજનના યાજ તૈયાર હોવા છતાં કેન્સર (Cancer) જેવા દરોનો ભોગ થવાથી જૂંખ્યા રહેવું પડે છે. એમ ન માનવું કે, પેટમાં સીધું ઉતરી જાય છે, તે જુદિના જો. મોટા મોટા ડોક્ટરો પણ જ્યારે કેન્સર (Cancer) થાય છે, ત્યારે હાથ ખંજેરી નાખે છે. એવો કુસમય આવે તે પહેલાં આપણે આપણી જાતે નાશવંત વસ્તુઓની મમતા છોડવી, એમાં જુદિમતા છે. આટલા આટલા દુઃખના અનુભવો જે જુદિમાનને ગળે નથી ઉતરતા, તેની જુદિ માટે દેને ખેદ ન થાય !

આથી સૌથી વધારે હઠાપણુઓ માગે એ જ છે કે, કાંઈપણુ પણ મરણ આવે તો ય કરી ચિંતા-મૂંઝવણુ ન થાય એવી તૈયારી કરી લેવી. એ તૈયારી ત્યારે જ થઈ શકે કે, જ્યારે જગતના પદાર્થો પરસ્પરની મમતાથી મુક્ત બનાવ : આથી સાધુ સેવા અને સાચી મૈત્રીનાં પરિણામે સાધ્ય ત્રીજું સાધન એ કે, પર પદાર્થો પ્રત્યેની મારાપણાની જુદિનો ત્યાગ. દુનિયાના સધળા પદાર્થોમાંથી મારાપણાની જુદિ નાશ પામી જાય, ત્યારે જે લાભ પ્રાપ્ત થાય છે, એ દર્શાવતાં એજ મહાપુરૂષ કહે છે કે,

અશેવદોષજનની નિ.શેવગુણપાતિની ।

આત્મીયમહમોલ્લેષ તૃષ્ણાડપિ વિનિવર્તતે ॥ ૨ ॥

મમતાના ત્યાગથી સધળા દોષોને પેદા કરનારી અને સધળા ગુણોનો ઘાત કરનારી તૃષ્ણા પણ નાશ પામી જાય છે. તૃષ્ણા એટલે લાલસા—અનેક જાતિની ઇચ્છાઓ, આ સધળા દોષોને પેદા કરનાર છે. કારણ કે, જેટલી પૌદ્ગલિક ઇચ્છા એટલો દોષ : જેટલી લાલસા એટલું પાપ : જેટલી ઇચ્છા વધારે, એટલા દોષો વધારે. પૌદ્ગલિક પદાર્થો ઉપરની મારા પણાની જુદિ જતી નથી માટે જ સાચા સુખનો

માર્ગ આજે દૂર સુદૂર ગયો. વર્તમાન જીવનનો મતિપ્રવાહ આનાથી કાંઈ બિંધા જ માર્ગે વહી રહ્યો છે.

તૃષ્ણા વધે ત્યાં દોષો આનંદ માટે અને ગુણો નષ્ટ થવા માટે એ સદગ છે માટે જ સધળા દોષોને ઉત્પન્ન કરનાર તૃષ્ણા છે જગતના પદાર્થો પ્રત્યેની મારાપજાની ભુદ્ધિ ગ્રહ એટલે તૃષ્ણાનો અભાવ થયો : અને દુનિયામાં વર્તતા મસારી કે ત્યાગી આત્મ મા, તૃષ્ણા ન હોય એટલે પ્રાણી માન પ્રત્યે પ્રીતિ તથા સાધુનો મસર્ગ પણ હોય, તે સ્વભાવિક છે.

જે માનવી પૌદ્ગલિક પદાર્થોની તૃષ્ણાથી નિવૃત્ત હોય સારાંય વિચિત્રતા પ્રાણીઓ પ્રત્યે નિઃશૃંખલાવે પ્રીતિ સખતારો હોય અને નિરતર સાધુ સેવા કરનારો હોય : તે દુખી હોય, એવું એ પણ દૃષ્ટાન્ત કે ઇ આખી સકલ તેમ નથી જ્યારે તૃષ્ણાવાન હોય, બીજાઓ પ્રત્યે કબ્જાવાળો હોય અને ક્રુરગી હોય, તે જરૂર દુખી જ હોય, એમ જ્ઞાનીઓ કહે છે, અને એ વસ્તુ અનુભવમિદ્ધ પણ છે. તેવા અનેક આત્માઓ આજે દુખી છે તેવા દૃષ્ટ-નેનો પાર નહિ આવે. આ ત્રણ ગુણ ત્રણ સાધન મળી જાય, પછી કાંઈ દુખી છે એવું દૃષ્ટાન્ત નહિ મળે

આથી જ આ જ વસ્તુને જગતમાં પ્રચાર કરવા માટે, આપ્ત-પુરુષો પોતાની વણી દ્વારા પ્રવલ્નો કરી રહ્યા છે કારણ કે આ માર્ગ એકાન્તે સુખનો છે અને સાધુકુળોનો ધરદો એક જ છે કે, જગતને ઉત્તમ માર્ગે દોરવણી આપવી અને જગતના લોકોને ઉત્તમ જનારના-સાધુ જનાવવા, અથવા તે—‘સાધુ થવું એ સર્વ છે’ એવી માર્ગતવાળા જનાવવા આટલું જોયની જાય, તો આજે બધા વિરોધો શાન્ત થઈ જાય કાતો આપણે સાધુ અને ન સધાય તો સાધતાને હાથ જોડવા, સદાય કરી.

ગુણવાન બનવું. નરિતર ગુણવાનની સેવામાં નમ્રતાપૂર્વક ઝૂકી પડવું. ગુણવાન બનવું નહિ અને ગુણવાનની સામે કડવી દૃષ્ટિએ ઊભા રહેવું, એ મહાનદોષ છે. પોતે ઉત્તમ થવું નહિ, બીજાને યથા દેવા નહિ, બીજાની ઉત્તમ ભાવન પ્રુષ્ટ ન કરવી, જાી રક્તિએ સદાપ ન કરવી અને ઊપટા સામે થવું, એ એક પ્રકારનો માનસિક રોગ છે.

હુંકમાં ફરી આપણે આ ઉપદેશને વિચારી જોઈએ. જ્ઞાનીએ એમ કહે છે કે: દરેક જાંતુ સુખને ઈચ્છે છે: નાનામાં કે મેટામાં, 1૫લા-નમાં કે ગાંડામાં કોઈમાં એ મટે બે મત છે નહિ. ઈચ્છે છે એટલું જ નહિ, પણ ચોરિએ કસાક તેને માટે ધમપછાડ કરે છે. તે છતાં આજદિન સુધી સુખ નથી મળી શક્યું તે નિશ્ચિન છે સુખ નથી મળ્યું માટે દુનિયા ઊધે રસ્તે ધમકાઈ રહી છે તે નહીં છે. તેથી સુખનાં સાધનો જ્ઞાનીએએ બતાવ્યા. શાસ્ત્રોમાંથી સાર દોહન કર્યો અને બે વસ્તુ દહી કે, 'ધર્મ' કરવો તે સુખનું સાધન અને પાપ આચ વું તે દુઃખનું સાધન'. આ પંતી કહ્યું કે, 'આપણી જાતને બચાવે લાગે-દુઃખમય લાગે તે પારકા પ્રત્યે આચરવું નહિ' એવું નામ ધર્મ. 'જે જે કાર્યોથી મને તકલીફ થાય, તે મારી જીદગીમાં બીજા પ્રત્યે આદરવા નહિ' 'આ મનઃકામના માધુપણું આવે તો જ સંપૂર્ણ થાય; અને એજ સાચું સ્વરાજ્ય છે સ્વાધીનતાનો આજ એક અને અનુપમ ભાગ' છે.

કેવળ મુક્તિના જ કરદથી કરેયો શુદ્ધ ધર્મ, એ તો આત્મા ઉપર લાગેન કમંચળને સાફ કરે છે અને સાધો મેક્ષે લઈ જાય છે. એ ધર્મ કરતાં પૌદ્ગલિક પદ્ધતિથી થોડી પણ આમકિત રહી જાય, તો પ્રુષ્ઠ પેદા થાય અને તે પ્રુષ્ઠ સારી સારી સામગ્રી પમાડી, વળાવા રૂપે ય-ને આત્માને મોક્ષ માર્ગમાં યેજે છે અને અંતે મોક્ષપદે પણ પહોંચાડી દે છે. પ્રુષ્ઠ એ આત્માને લાગેલું શુભ

કર્મ ૭ આત્માને કર્મથી સર્વથા રહિત બનાવવામાં સદાયક નિવડે તે કર્મ ૮ શુદ્ધ કર્મ જીવવિશેષે પુણ્યનું ય કારણ બને પણ સુધર્મને મુક્તિનું જ સાધન કહેવાય

આથી સ્પષ્ટ છે કે, કર્મ એ જ સ્વરાજ-આત્મરાજ્યની પ્રાપ્તિનું માયું સાધન હોવાથી જે સાધનો કર્મના છે, તેજ સુખના છે. આથી કર્મ કહો અગર તો સ્વરાજ્યનું સુખ કહો, એના હેતુની સિદ્ધિને માટે ત્રણ વસ્તુઓ અહીં ઉપદેશવામાં આવી છે.—

૧ પહેલી એ કે, દમ્બેશા, બને તો એવીસેય કલાક અગર તો જોડો બની શકે તેટલો વધારે સમય, હૃદયના બહુમાન પૂર્વક સાધુ એટલે ગુણોએ કરી ૭૬ એવા જે મદાપુરો, એમની સેવા-એમની આશનું પાલન. આ સાધનાની સેવાના ત્રણ રૂપો દર્શાવ્યા : ૧. સુંદર ઉપદેશની પ્રાપ્તિ, ૨ કર્મભાગ્યોનું દર્શન અને ૩. યોગ્ય સ્થાને વિનય

૨ બીજી વસ્તુ એ કે, પરમાર્થવૃત્તિથી દુનિયાના પ્રાણિયો પ્રત્યે-નિષ્ઠ પ્રત્યે, બહો લેવાની પ્રવૃત્તિ વિનાની પ્રીતિ-સૌના દિલની ચિંતા. આથી શુભ ભાવના થાય અને એ શુભ ભાવનાના યોગે દ્વેષરૂપ અગ્નિ જુગાઈ જાય,

૩ અને ત્રીજી વસ્તુ એ કે, દુનિયાદારીના સ્વયમેવ નાશવંત, મૂંઝીને જવાના, તેવા પદાર્થો પ્રત્યે મારાપણાની ખોટી કંપી જાહેરી જુદો નાશ આ ત્રીજી સાધન. આથી તૃપ્તિ કે જે અર્ધજા દેવોની માતા છે અને સધળા ગુણોનો ધાત કરનારી છે, તેને નાશ થાય છે

આ માનવજીવનને સફળ કરવાને માટે આ જે ત્રણ સાધનો સેવવાના બતાવ્યા, તે ત્રણને વિશુદ્ધ હૃદયપૂર્વક સેવનાર આત્માને

આ ભવમા તેમજ પરભવમાં પણ સાચી શાન્તિ, સુખ અને આત્મ-
સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થાય છે આ સાધનો આ ભવમા શાન્તિ પ્રમાટે છે
અને તેથી ભવાતરમા પણ શાન્તિ મળે એવી સામગ્રી પ્રાપ્ત થાય
છે. તેના આરાધનથી ભવિષ્યમા એવી કામવાહી થશે કે, આત્માની
સાથે અનાદિકાળથી લાગેલ કર્મમજ સાફ થશે અને જે સુખને
પ્રાણી માત્ર ઇચ્છે છે, તે મુક્તિનું અદ્વિતીય સુખ કે, જે દુખના
લેશ વિનાનું પરાધીનતાની પીડા વિનાનું, પૂર્ણ અને શાશ્વત છે, તે
મળી શકશે. વધુમા આવા આત્માઓને દુખના દાવાનળોની સહેજ જાળ
મરખી પણ રૂપરૂપી શકશે નહિ !

આ જીવનમા જે આ પ્રયત્ન યરો તો જ મળેન આર્થદેશ,
આર્થક્રુષ્ણ અને આર્થજાતિ આદિ ઉત્તમ સામગ્રીની મદગતા
થશે આથી જ્ઞાનિઓની તો એક જ ભરામણ છે કે, 'પાપના
ત્યાગમા અને ધર્મની આરાધનામા સધળીય શક્તિનો અને
સધળીય મામગ્રીનો સદ્વ્યય કરવામા લેશ પણ પ્રમાદી ન
બનવું !' પાપના ત્યાગમા અને ધર્મચિરણના સેનમા જે પુણ્યાત્માઓ
• આ પ્રકારે પોતાના જીવનને ઉપયોગી બનાવે છે, તે પુણ્યાત્માઓ
પોતાની દુખરહિત બનવાની, સ્વાધીન બનવાની અને એકાન્ત
શાશ્વત સુખને પ્રાપ્ત કરવાની અભિનાયને સફળ કરે છે

પવિત્રતાની ગંગા :

ઉદારતા ગુણગુરુ
સ્વરૂપદર્શન

૫

ઉદારતાનો ગુણ, એ એક એવો અદ્ભૂત ગુણ છે કે એના યોગે બીજા અનેક ગુણો આત્મામાં, જહુજ સહેવાપ્રયી પ્રગટી શકે છે. કારણ કે, ઉદાર આત્માની વૃત્તિમાં અને પ્રતિભામાં સદ્વિચારોની સુંદર છાયા તદા કાળ પથરાએલી રહે છે અને એ સદ્વિચારોની સુંદર છાયા મધણીય દુન્યવી ઇચ્છાઓનો નિરોધ તથા સદાચારોનો સ્વીકાર કરવા તરફ, આત્માને સદ્ગતિ રીતે વાળે છે આ રીતે જ્યાં ઉદારતા, સદાચાર, મહિષ્વૃત્તા અને સદ્વિચાર—એ ચારેય ઉત્તમોત્તમ ગુણોનો યોગ મળે, ત્યાં કશી કમીના નથી રહેતી.

ખરેખર, એવા પુણ્યાત્માઓ આ જીવનમાં જે કાંઈ સાધવા-જોયું છે, તેને સુંદરમાં સુંદર રીતે સાધનારા બની જાય છે. આ ઉદારતા ગુણ, માત્ર પોતાના આત્માને માટે જ દિતકારી છે એમ પણ નથી. એ ગુણના યોગે, બીજા પણ સંખ્યાબંધ

આત્માઓ ઉપર, ઉદાર આત્મા ધર્મો ધણે ઉપકાર કરી શકે છે. અનેક યોગ્ય આત્માઓ, સાચી ઉદારતાને ધરનારા આત્માના સંસર્ગ વગેરેથી, ગુણસમ્પન્ન પણ બને છે. આવા અદ્ભૂત અને સ્વપર-ઉપકારક ગુણને જે આત્માઓ પોતાના જીવનમાં ઉતારી શકે છે, જે આત્માઓમાં આ ગુણ વિકસે હોય છે, તે આત્માઓ જ આ દુનિયામાં મદદન ગણાવાને લાયક છે, અને મહાપુરુષ તરીકેની વાસ્તવિક ખ્યાતિને આવા આત્માઓ જ પામી શકે છે !

આ ઉદારતા ગુણ સ્વ-પર ઉપકારક હોવાથી, બીજા અનેક ગુણોને આણી લાવનાર હોવાથી અને આત્માને મદદન બનાવનાર હોવાથી એનું સ્વરૂપ સમજ એ ગુણોના પરિપૂર્ણ વિકાસ સાધી શકાય એ માટે, દરેક ક'યાલુકામી આત્માએ પ્રયત્નશીલ બનવું જોઈએ

પૂર્વે જે મહાપુરુષો ઘર્ષ ગયા, વર્તમાનમાં જે મહાપુરુષો વિદ્યમાન છે અને ભવિષ્યમાં જે મહાપુરુષો થશે, તે મહાપુરુષો માત્રી ઉદારતાના ગુણ વિના થયા નથી, વર્તમાનમાં વિચરતા મહાપુરુષો પણ માત્રી ઉદારતાના ગુણને પામીને જ મહાપુરુષ બની શક્યા છે અને ભવિષ્યમાં પણ સાચી ઉદારતાના ગુણ વિના મહાપુરુષો થશે નહિ એ ચોક્કસ છે.

જે કોઈનું પણ અશુભ ધ્વજ નહિ, પણ સ સારના સધગાજ પ્રાણિઓનું બધું ધ્વજ, જે કોઈનાય કોઈ પણ સાચા ગુણને જોઈને રાજ થાય, દુઃખીને જોઈને જોડે દયા આવે અને દુઃખી તરફ પણ જે ગુસ્સે ન થાય, સુધારવાની મહેનત કરવા જતા પણ ન સુધરે એવી કોટિના દુઃખી પ્રત્યે પણ જેનામાં દુર્ભાવ ન હોય તેજ સાચો ઉદાર અને મહાનપુરુષ છે. શાસ્ત્રદષ્ટિની વાત, કે તત્ત્વજ્ઞાનિઓની દૃષ્ટિની વાત બાજુએ રાખીએ, તો પણ સામાન્ય માત્રી સમજ હોય, તો આ પ્રકારના ગુણોવાળા આત્માઓ મદદન લાગ્યા

વિના રહે નહિ. એ મદત્તા સાચી ઉદારતા પ્રગટયા વિના આવે નહિ. જોણે એવા મદ્દાન જનનુ હોય તેણે પોતાનામાં સાચી ઉદારતાનો ગુણ પ્રગટે એ માટે મહેનત કરવી જોઈએ.

પોતાના માનેલાઓનું, પોતાની ઉપર ઉપકાર કરનારનું, પોતાને ક્યારેક કામ લાગશે, એવી સંભાવનાવાળાનું, પોતાના ઉપયોગમાં આવનારનું, પોતાને મદદગાર થનારનું—એમ પોતાને જ્યાં જ્યાંથી અંગત લાભ છે અગર લાભની સંભાવના છે, એનું જ અશુભ ન ઈચ્છવું એમ નહિ, પરંતુ પોતાનું ખરાબ કરનારનું પણ અશુભ ન ઈચ્છવું, આ ઉદારતાની પૂર્વજૂમિકાનો ગુણ છે. આપણા માટે વર્તમાનમાં એ સમ્યક હોય કે ન હોય, પણ, આ ગુણની જ સાચી મદત્તા છે, આ ગુણ આત્મામાં ત્યારે જ પ્રગટે કે, જ્યારે અપકાર કરનારને પણ ખમી આવતી તાકાત આવે અને ખરબાદ કરનારને પણ સહી લેવાનું સામર્થ્ય ફળવાય.

અમુક મને ખરબાદ કરે છે, એમ ચોક્કસપણે જાણવા છતાં પણ, એની હુદયમાં અસર ન જોઈએ. એ તાકાત ફળવી હોય, તો એના અકલ્યાણની ભાવના ન આવે. એ તાકાત હાથની સાચી ઉદારતા વિના ન આવે. હુદયની સાચી ઉદારતા હોય, તો જ અપકારીનું પણ ભૂંડું નહિ ઈચ્છતાં બાહુ ઈચ્છાય.

જૈન ઇતિહાસ કહે છે કે, અમણુ ભગવાન ઓ મહાવીરદેવ ઉપર સગમે કારમાં ઉપસર્ગો કર્યા, તે પણ ૭ ૭ મહિનાઓ સુધી માત્ર પાંચ જ દિવસ ઝોઝા. એ ૭ મહિના સુધી ભગવાનને અન્ન અને પાણી વિના રહેવું પડ્યું. એક રાત્રિમાં એ સંગમે વીસ વીસ ઘોર પીડાઓ કરી ૭ માસ સુધી સંગમે ભગવાનને ઉપસર્ગોથી એવા કાયર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે, સાચી અને સંપૂર્ણ ઉદારતા વિનાનો આત્મા, પોતાના જાનો એની સામે ઉપયોગ કર્યા વિના રહે નહિ. ભગવાન પોતાના જાનો એક અંશનો એક અંશ દ્વારા પણ જે

ઉપયોગ કરે, તોપણ મદા ઉત્કાષ્ઠાત મર્યાદી થઈ, એવું તેઓશ્રીમાં જળ દત્ત એટલે તાકાત નહોતી માટે પીડા સદન કરી, એમ ન હતું. એટલી તાકાત છતાં, એને રોકવા આંખ બીંચી કરીને જોયું પણ નથી. આખરે સગમને લાગ્યું કે, ‘અહીં મહેનત ફળે એમ નથી’ અને તે થાક્યો, પણ ભગવાન ચળ્યા નહિ આટલી પીડા કરનારો થાકાને જાય છે, ત્યારે પણ ભગવાનને એમ પણ નથી થતું કે, ‘આનું અકલ્યાણ થાઓ !’ જીતકું એમ થાય છે કે ‘બીયારો અમારા પરિચયને પામ્યો તોય સંસારનો દુખમાં દૂધી ગયો !’

જેને કમની આધીનતાના યોગે સંસારની વિવિધ પરિસ્થિતિનો, આમ પુરુષોનાં વચનો દ્વારા ખ્યાલ આવ્યો છે, કમનાં વિપાકોને જે મમજે છે, તેનામાં આ ઉદારતાનો ગુણ સહેજે પ્રગટે, ‘આપણે પહેલાં બૂકું ન કયું હોય, તો આજે આપણું બૂકું ન જ થાય,—’ આ વાત તેના દેવામાં નક્કી હોય

આત્માની વાતો, કમસત્તાના વિચારો, તત્ત્વજ્ઞાનના વિવેચનો, એ બધું જરાય સમજવાથી, વિચારવાથી, હૃદયમાં સ્થિર કરવાથી આ જાનની ક્ષમા જન્મે. પણ આજે નો ખેદની વાત છે કે, તત્ત્વજ્ઞાનની વાતોનો પ્રાયઃ અનુભવ જ નથી અને એ જ્ઞાન હૃદયમાં પરિણમ્યા વિના સાચી ઉદારતા નહિ આવે એ નિશંક છે. આના પ્રકારની ઉદારતાની વાત અસ્પષ્ટ કપરી ખરી. માટે જ ‘મારું દુરમન કોઈ નથી, છતાં કોઈ મને તેનો દુરમન માનતો હોય, તો પણ તેનું કલ્યાણ થાઓ !—’ એ ઉદારતા કેળવવાને માટે તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ, વિચાર અને એવું હૃદયમાં પરિણમન એ જરૂરી છે. સાચી ઉદારતા લાવવાને માટે તત્ત્વજ્ઞાનને દેવા સાથે એક તાર બનાવવું પડશે અને આના પરિણામે જ્યારે આ દયા આવે એટલે બીજા ગુણો છેટા ન રહે, આ એક જ ગુણ જરાયર આવી જાય, ‘બૂકું કરનારું પણ ભતું થાઓ’—એવી વૃત્તિ બની જાય, તો એ નાનીસુંબી ઉદારતા નથી

ઉદાર આત્માથી દિંસાદિ થઈ શકે નહિ, કોઈનું ય જૂઠું નહિ પણ સૌનું જાતું ઇચ્છનાર દિંમા આદિને રમપૂર્વક આચરી શકે, એ સંજવિત નથી. દિંસા આદિને રમપૂર્વક આચરનારો સાચો ઉદાર હોઈ શકે નહિ અને સાચો ઉદાર દિંમાદિને રમપૂર્વક આચરનારો હોઈ શકે નહિ એ નિશ્ચિન વાત છે. ઉદારતા ગુણ અમુક અશમાં પણ પ્રગટવા પછી દિંસા, જૂઠું, ચોરી એ વગેરે પાપોથી આત્મા કંપશે ઉદારતાના યોગે દિંસાદિ કરવાની જતિ નાશૂદ્ધ થશે અને દિંસાદિ થઈ જશે તોય આત્માને એથી દુઃખ થશે. ધીરે ધીરે એને છોડવાના અને એ પાપોથી બચવાના ચક્ર પ્રવર્તેલા થશે. માટે સઘળાં પાપોને કાઢવાનો અને સઘળા ગુણોને મેળવવાનો ઉપાય પણ સાચી ઉદારતા છે. એટલે કરેલું જોઈએ કે, ઉદારતા એ પવિત્રતાની વહેલી ગંગા છે, એના શાન્ત, સ્વચ્છ અને સુમધુર પ્રવાહમાં માણનારા આત્માઓ પાતાનાં જીવનની અગુદ્ધિઓ, દોષો અને ક્ષુદ્રતાઓને ટાળી સ્વસ્થતા, શાન્તિ અને સમાધિ અવશ્ય મેળવી શકે છે.

જો આટલો નિશ્ચય કરી લેવાય કે ‘અત્યારથી મારા દેવામાંની દુશ્મનાવટને હું કાઢી નાખું છું, ધણાનું હું જૂઠું ઇચ્છતો હતો પણ હવે નહિ, હવે તો એ જ ઇચ્છા કે, મૌનું કલ્યાણ થાયો અને કોઈનું પણ જૂઠું ન થાયો’-તોયે સામાન્ય વાત નથી. એ માટે આત્માએ ખરાખર વિચારી નક્કી કરી લેવું જોઈએ કે, ‘ખરી રીતે મારું જમાડનાર ખીજે કોઈ જ નથી. મારું જમાડનાર જે કોઈ હોય તો, તે હું પોતે જ છું.’ કોઈને કોઈ પ્રત્યે, તો કોઈને કોઈ પ્રત્યે દુશ્મનાવટ દેવામાં બેડી છે, એ કાઢી નાખી મનને સમજાવી દેવાય કે, ‘જે કોઈનું તે અત્યાર અગાઉ જૂઠું ઇચ્છ્યું તે મૂર્ખાઈ કરી છે. હવે કોઈનું પણ તારે જૂઠું ઇચ્છવું નહિ.’

ખરીવાત એ કે, કોઈનું પણ જૂઠું ઇચ્છવું અગર કોઈનું જૂઠું કરવું, એ જો પાપ ન હોત, તો સમર્થ

મદાપુગોએ બૂકું કરનારનું બૂકું તો ક્યું નહિ, પણ તેમનું ય બહું જ ચિન્તન્યુ તે એમ ન કરત એ જ રીતે આપણે પણ એ નહીં કરતુ કે 'મોનું બહુ જ ચિન્તવતુ, અને તો કાંઈનું ય બહુ કરતુ. પણ બૂકું તો કરતુ જ નહિ' આ મોટો ગુણ છે. જગજર ઉદારતા છે. આ માટે આટલું કરતુ કે, 'આજ સુધીમા મે જે કાંઈ પણ બૂકું ક્યું અમર બૂકું ઇચ્છ્યુ તે ખૂન કરી' બૂકું કરનારને પણ ઉપકારી માનતા બનતુ અને કહેતુ કે, 'મારા અશુભને અપાવવામા તે મદદ કરી' જેનું જેનું બૂકું ઇચ્છ્યું હોય, જેનું જેનું બૂકું ક્યું હોય, તેમની ક્ષમા માગવી.

તેમની તેવક ન હોય તોય પશ્ચાત્તાપ તો જરૂર કરવો ચક્રિત હોય તો જેનું બૂકું ક્યું હોય, તેનું બહુ કરીને મનો વાગી આપવા મથતુ આ કરના જેનું છે. મામાને જ્યા ખાત્રી થશે કે, આપણી ભાવનામા કાયપત્ત આવી છે અને આપણે એના બનામાં જ રાજી છીએ એને જે મામો ગોચ દશે તે પત્ર પૂજશે એના ઉપર સુન્દર છાયા પડશે. મામો અયોગ્ય હોય અને એથી એ એવો ને એવો રહે, તો પણ આપણુ કત્તાણુ તો નિયમા થવાનું એમા નિ થક ગ્હેતુ

પૌદ્ગલિક પદાર્થોમા રાગનારો, એમા જ ઉદય માનનારો અને રાત-દિવમ એમા જ અટવાઈ રહેનારો. આ ગુણને તદ્દિ કેળવી શકે વિષયો જ્ઞાનીઓએ કલ્યા છે તેમા અમાર અનિષ્ટરૂપ અને દુ ખકર લાગ્યા વિના, તથા, તેનાથી મુક્તિ જરૂરી છે એમ લાગ્યા વિના, તેમજ મુક્તિ માટેના જ્ઞાનીઓએ કહેવા ઉપાયો ગમ્યા વિના, સાચી ઉદારતાનો ગુણ નહિ આવે જ્યારે એ દશા આવશે એટલે જ્ઞાનીઓએ કહેલી તત્ત્વજ્ઞાનની વાનો રચશે પરિણામે સાચી ઉદારતાનો ગુણ આત્મામા પ્રગટશે

જેનામાં આ ગુણ આવી જાય, એ આત્માને આપત્તિના પ્રસંગે પણ અશાન્તિ ન થાય. મૂઝવણો આવા આત્માથી દૂર રહે ગમે તેવા કપરા પ્રસંગોમાં પણ એ આત્મા સમાધિ જાગરી શકે અશાન્તિ અને મૂઝવણ ટાળવી હોય તેમજ સમાધિને પ્રાપ્ત કરી તેને અખડપણે ટકાવવી હોય, તો આ ગુણ કેવલો એ ખૂબ જ જરૂરી છે આ ગુણ વિના સમાધિમય જીવનની અને સમાધિમય મરણની પ્રાપ્તિ શક્ય નથી.

હવે ઉદારતાના બીજા પ્રકારનો વિચાર કરીએ જે આત્મામાં માત્રી ઉદારતાનો ગુણ પ્રગટ્યો હોય, તેની એ દશા હોય કે, બીજાના નાના પણ ગુણને એ પ્રસન્નતાથી પ્રદુક્કનદેએ જુએ અને પોતાના મોટા પણ ગુણને એ અહંમાત્રે ન દેખે. બીજાના નાના પણ ગુણને મહાન માને અને પોતાના મોટાંય ગુણને અંધ માને. બીજાના નાના પણ ગુણને જો કહેવાથી નુકસાન ન હોય તો, કહેતાં આનંદ આવે અને પોતાનો મોટો પણ ગુણ કહેતા જીભ ખચકે. આજે તો મોટે ભાગે એવી વિપરીત દશા છે સામાના અજ્ઞતા પણ દોષની નિન્દા થાય છે અને પોતાના અજ્ઞતા પણ ગુણો ગવાય છે પારકા દોષ લહેરથી મરાય છે અને પોતાના સામાન્ય પણ માની લીધેના ગુણને આગળ કરાય છે. બીજાના ન હોય તોય દોષ કહેવાય અને પોતાના ન હોય તોય ગુણ કહેવાય, એવી આજની મોટે ભાગે દશા છે.

કામને સારી ક્રિયા કરતો ભાગ્યેય તે વખતે, તેની પૂરતી ખરાબ ક્રિયાઓ યાદ આવવી અને એ દ્વારા, સામાની સારી ક્રિયાને ભૂતરી, તેની મહત્તાને ગોણું કરવી એ મુશ્કેલી છે. સામાની ઉત્તમ ક્રિયા આંખે ન ચઢતા, બીજા જ યાદ આવે છે, એ અશક્ય તુટિ છે એમ કરવામાં મારી ક્રિયા પ્રત્યેના અનાદર ભાવ રહેતો છે

આ રીતે ઉત્તરતાના બે પ્રકારો નક્કી થઈ ગયા. તેમાં પહેલો પ્રકાર : કોઈનું પશુ બૂકું ઇચ્છતું નહિ : પ્રાણી માનનું બહુ ઇચ્છતું બૂકું કરનારનું પશુ બૂકું નહિ ઇચ્છના બહુ ઇચ્છતું : અને બૂકું કરનાર કે બનું કરનાર-મૌનું અને તેટલું બનુ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરવો.' જ્યારે કોઈના પશુ સ્વ-પર ઉપકારક નાના ગુણને જોઈને પ્રભાદ થવો,' એ માયી ઉદારતાનો ખીજો પ્રકાર થવો.

હવે ત્રીજો પ્રકાર દુખીને જોઈ તેના પ્રત્યે કરણાભાવ ઉત્પન્ન થવો અને તેના દુખને દૂર કરવાની અમર તેનું દુખ દૂર થાયો એવી ઇચ્છા થવી, એ ઉત્તરતાનો ત્રીજો પ્રકાર છે સાચા હરમાવે છે 'દુખી આખ મામે હોય, તેના દુખને દૂર કરવાની તાકાત હોય, તે છતાં જે પોતાની તાકાતને ગોપચી દુખીની ઉપેક્ષા કરે, એ ધર્મ પાળવાને માટે પશુ અગ્રેય છે ' આવા આત્માઓ કદાચ કોઈ ધર્મ કિના કરે, તો પશુ એને ધર્મ જે રીતે ફાવે જોઈએ તે રીતે ફો નહિ, માયા ધર્મોમા અનુક પાળાવનો છાટો થ ન હોય, એ ન અને એને ધર્મો કહેવાય જ નહિ

આમ તો દુખી અનેક જાતિના હેય છે, પશુ આપણે અહીં તેના બે વિભાગો પાડીએ છીએ એક તો રાહસા વગેરેથી દુખી અને ખીજા જગથી દુખી પૈમા વગેરે ન હોય તો એના વિના બટકબુ પડે છે માટે દરિદ્રતા જગતના વ્યવહારોમા દુખરૂપ જાણે છે, તે રીતે ધર્મ વિના આત્માને મસારમા અપાવવું પડે છે, એથી ધર્મહીન આત્મા પશુ દુખી છે એકનું દુખ આત્મિક છે, અને ખીજાનું બાહ્ય એમ બે પ્રકારના દુખો છે એ બે દુખોમા આત્મિક દુખ અવકર, કારણ કે, એ દુખ ન જન ત્થા સુધી મસારમા એક જગમાથી ખીજા જગમા એમ અનુક ન પડે છો અને જો

એ દુ ખ જાય તો એ પત્રી ખાણદુ ખ પશુ રહેતું જ નથી. આથી જે આત્મિક દુ ખને ટાળે, આત્મિક દુ ખને ટાળવામાં મદદગાર નિવડે તે ખરો ઉપકારી છે. એથીજ પરમકાર્ણીક વીતરાગ પરમાત્માને આપણે પૂજનીય માનોએ છીએ. કારણ કે એ આત્માઓમા, ઉચામા ઉચા પ્રકારની ભાવદયા રહેલી હોય છે.

એટલે કે, આત્માની દયા એ ભાવદયા છે. સાચી ઉદારતા રૂપ ગુણને પામેના આત્મામા આ ભાવદયા જરૂર હોય, એને સફળ બનાવનારી શક્ય પ્રગતિઓ પશુ જરૂર હોય જેનામા સાચી ઉદારતાનો ગુણ ખરાબર ખીંચ્યો હોય, તે ભાવદયાથી હીન હોય, એ શક્ય જ નથી

જેનામા ભાવદયા હોય, તેનામા સાચી દ્રવ્યદયા પશુ જરૂર હોય કાંઈ અનધી દુ ખી છે, કાંઈ પાણીથી દુ ખી છે, કાંઈ વસ્ત્રથી દુ ખી છે, કાંઈ મકાનથી દુ ખી છે, તો એના દુ ખને ટાળતા પશુ એનામા એના સરકારો નાખવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, કે ન્હી એને આત્માનું જ્ઞાન થાય આજે બિખારીને ન્હોં ઓછું, વધેલું કે એક અપાય છે, તે પશુ બહુ ખોટી રીતે અપાય છે એવું પશુ આપતા આપતા બિખારીનો તિરસ્કાર કરાય છે, માલો દેરાય છે અને એમાં પશુ વધારે બિખારીઓ આની જાય તો 'ભાગી જન!' એમ પશુ કહેવાય છે પશુ આ રીતે બિખારીઓને માલો દેરી, એ દયા નથી, અને અનુકંષા પશુ નથી

ધર્મી આત્માઓએ ટુકડો દેરાય તો ટુકડો, પશુ તે એવી રીતે દેવો જોઈએ કે ન્હી બિખારીના હેવામા મદદલાપ જાગે એના હેવામા ધર્મ પ્રત્યે જલુમાન લાવ પ્રગટે. એટલે જ્યારે બિખારી આંગણે આવે, ત્યારે દાતાર શેઠ બદાર નીકળે, પશુ આજે જ્યાં સુખાનરૂપ સાધુપુરુષોને પશુ જાતે દેવા ઉઠવાની જલુધા પુરસદ અગર દરકાર નથી, ત્યાં બિખારુને જાતે દેવાની પુરમદ કે દરકાર ન

હોય તે સ્વાભાવિક છે જે ધણુ અનિચ્છનીય અને ભાગિના અનર્થની આગાહીરૂપ છે દાતાર શેઠ બિખારુને દેના ધર બહાર નીકળે અને અનુક પાલાવપૂર્વક આપે, તો બિખારુને શેઠને માટે હૃદયમાં બદ્ધમાન ભાવ પેદા થાય.

શરીરો બિખારીને આપવી વખતે જે કંઈ બોલે, તેને એ આદરથી સાંભળે, શેઠના અતરમાં ભાવદયા હોય, દાતાર શેઠના દૈવે ધર્મવશ્યો હોય, તે આત્મા અને કર્મના સ્વરૂપને સમજેનો હોય, તો એવી શાન્ત અને ગભીર ભાષામાં હું યની પ્રદુવતાથી પ્રસન્ન વદને બોલે કે,

‘મહાનુમાન ! આ તમને આપવાની વૃત્તિ મારામાં ઉત્પન્ન થઈ, તે ધર્મને પ્રતાપ છે જૂઓ, તમે પણ આદમી છો અને હું પણ આદમી છું, છતાં તમારે હાથ ધરના પડે છે અને મારા હાથ ભરેના છે આટલું આપવા છતાં મારા ધરમાં પાર વગરનું ભરેલું છે અને તમે આ ખંધ જશો, એટલે તમારી પાસે કંઈ નથી આનું કારણ કદી વિચારું છું પૂર્વે કરેલા કર્મોના એ પ્રતાપ છે, પૂર્વે ધર્મ કર્યો હોય, જીવદિસા વગેરે પાપો ન કર્યા હોય, તો આ ભવમાં આ સામગ્રી મળે અને એ સામગ્રીનો સદુપયોગ કરી મુક્તિમાર્ગની આરાધના કરીએ, આત્માને ઝોળખી આત્માને તારવાને પ્રયત્ન કરીએ, તો એવું સુખ મળે કે જે કદી જાય નહિ પૂર્વે જીવેને માર્યા હોય, જીવે બોલ્યા હોય, ચોરી કરી હોય આવા બધાં પાપો કર્યા હોય, તો આ ભવમાં અનેક પ્રકારના દુઃખો ભોગવવા પડે અને એ પાપોના પ્રતાપે ખાનાના પણ સાસા પડે તમે આવો એથી માત્રુ ખૂટતું નથી તમે રોજ આવજો, તમે લઈને માત્રુ ભરુ કરનારા છો, માટે રોજ લઈ જઈ ખાજો, પણ પાપ ન કરજો, જેથી બીજા માગવાનું જાય અને ધર્મ કરજો, જેથી સાચું સુખ પ્રાપ્ત થાય તમે ખુશીથી રોજ આવજો અને

ખીનને લેતા આવજો. કોનું પણ બધુ કયેં આપણું બુંડું
નથી થતું. અને બધુ અવસ્ય થાય !

આવું આવું પાપનાં ફળનો અને ધર્મના પ્રતાપનો ખ્યાલ
 આપનારું બોલવા માથે, દાતાર શેઠ જે ભાવપૂર્વક અન્નદાનાદિ દે,
 તે એની સુંદર પ્રકારની અસર તે બીજા માંગનારનાં હૈયામાં નીપજે,
 ધાયું પરિણામ આવે, અને ટુકડો ફેંકે, તિરસ્કાર કરે ગાજો દે તો
 એની કયી અસર થાય ? મારી રીતે અપાય તો, એ દાન લેનાર
 અને દેનાર બેયને ઉપકારક નિવડે.

એ રીતે જે પ્રકારનાં દુ.ખોને ટાળવાનો સૌએ પોતાની શક્તિ
 અને મર્યાદા મુજબનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એક તો આત્મા મુક્તિએ
 પહોંચે એ માટે પ્રયત્ન કરવાનો છે અને બીજો પ્રયત્ન અનુકંપા
 આદિને અંગે કરવાનો છે. આત્માને મુક્તિએ પહોંચાડવાની ઈચ્છા,
 એ ભાવદયા કહેવાય છે. દ્રવ્યદયામાં પણ ચોખ્ખી રીતે અપાય તો,
 લઈને જાય તે સારા માગે વળ્યા વિના રહે નહિ છતાં ન સુધરે તો
 એની જોખમદારી આપણે માથે નથી. દયામાં કારી ભાવના નહિ.
 શક્ય પ્રવૃત્તિ પણ ખરી જ. સાચા દયાળુએ શક્તિ હોય તો, અને
 પ્રકારના દુ.ખોને ટાળવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ પરંતુ દ્રવ્યદયાના
 નામે ભાવદયાનો ધાત ન થઈ જાય, તેનો પણ ખ્યાલ રાખવો જોઈએ.

હવે ચોથી વાત એ છે કે, ‘દોષિત આત્માને સુધારવાની મહે-
 નત ખૂબ કરી, સુધારવાને માટે અને તેટલા પ્રયત્નો કર્યા, તે છતાં
 પણ માનો કે એ સુધરતો નથી, તો શુ કરવું ? દુનિયામાં એવા પણ
 રોગ હોય છે કે, જે અમાધ્ય મનાય છે. ડોક્ટરો અને વૈદ્યો હાથ
 ખંખેરી નાખે છે. રક્તપીત, કેન્સર, કોલ અને બીજા પણ એવા
 કેટલાક રોગો આજે અસાધ્ય ગણાય છે, આવા દર્દીને ‘સારો થાયા
 મરી જા’-એમ તો ન જ કહેવાય. જેઓ એવા રોગથી પીડાતા હોય,

તેઓનો તિરસ્કાર કરવો અથવા તેઓનો નાશ કરવો, એ તે જીવોના કલ્યાણનો ઉપાય નથી

આ રીતે જેઓ ભયંકર દોષોથી દોષિત હોય, ને સુધારવાના પ્રયત્નો કરવા છતાં સુધરતા ન હોય, સુધરવાની યોજનાઓ જેને અસરજ કરતી ન હોય, જેમ સુધારવા મથો તેમ તેઓ ઉલટા વધુ પાપમાગે જતા હોય અને ખીજાઓને પોતાના તે પ્રકારના ભયંકર દોષોનો એપ સગાડતા હોય, એવા આત્માઓ ખીજાને જગાડી ન જાય, એ માટે પણ કાષ્ટક કરવાનું તો બાકી રહે છે. અને તે એજ કે કાતો એમને આધા મૂક્યા અથવા આપણે એમનાથી આધા રહેવું અને ખીજાને આધા રાખવા. આમ કરવામા અનુદારતા નથી એ તો વિવેક છે જેનામા સાચો વિવેક હોય, તેનામા આ આવડત આવે અને ઉદારતા હોવાથી, એનાઓ પ્રત્યે પણ દ્વિતણુદિ તો જરાજર જળવાઈ રહે

પૈમાની ઉદારતા આમા આવી જાય છે દુ ખીના દુ ખને ટાળનાની ધમ્મજામા એનો મમાવેશ થઈ જ જાય છે આજે જસો પાયસો કે એ પાય દુગ્ધર દધ દેવા એટલા માત્રથી જ, દેનાર એમ માને છે કે, ‘હુ ઉદાર થઈ ગયો’-એને અંગે થોડુ વિચારી લાઇએ માત્ર બમો-પાયસો કે એ - પાય દુગ્ધર દધ દેવા, એ ઉદારતા નથી, બસ, કે એ ઉદાર, એ નીકળી જવું જોઈએ

આપનાર પારકાને માટે કદાચ ઉદાર તરીકે ઓળખ અપાય, પણ જ્યા પોતાની વાત આવે ત્યા વિચાર કરવો કારણ કે, સામાના અ તરને જાણુતા નથી, એની પરીક્ષા નથી, પણ પોતાના અ તરની તો પરીક્ષા છે હેવા ઉપર હાથ મૂકીને પોતાના અત્માને પૂજુ કે, ‘આ તે આપ્યા તો ખરા, પણ કયા ઈરાદે આપ્યા વાકુ,’ જે ઈરાદે આપવા જોઈએ તે ઈરાદે નહિ આપતા, ખીજા જ કાઈ વિપરીત ઈરાદાથી આપ્યા હોય, તો એ સાચી ઉદારતા નથી બ્યાજ મેજાવાને માટે બે-કોમા અગર તો ખીજે મૂકવા જાય એ ઉદારતા નથી. બ્યાજ સદિત લેવાને ઇરાદે કાઇને

એ લાખ આપવા તો એ દાન નથી.

એવી જ રીતે આજે થોડું આપીને પછી એનાથી કેમગુણ મેળવવાની ખત્રજાએ દેવાય, એ ઉદારનાથી દેવાયું એમ નહિ. પરંતુ મોહથી દેવાયું એમ કહેવાય, લોક ઉદાર કહેશે, આપણને સામાના ધરાવાની ખસર નહિ માટે આપણે પણ બીજાને ઉદાર કહીએ એ વાત જુદી છે, પણ આપણી પોતાની વાત આવે ત્યારે તો આત્માની સાથે સરળતાપૂર્વક ગોળિ કરી લેવાની જ.

‘લક્ષ્મી અસાર છે, વસ્તુતઃ એ મારી નથી એ મોતે નથી મળી પણ પુણ્યને મળેલી છે, પુણ્ય પૂરું થયા બાદ રાખવા ધારીયે તો પણ પાસે રહેવાની નથી. એવી ચંચળ લક્ષ્મીમાં મુંઝાવું અને ભોગોમાં રક્ત ખનવું, એ ડહાપણ નથી પણ ગાંડપણ છે. આ બધું આત્માથી પર છે. પણ એ પરને મૂકી માત્ર સ્વની સાધના કરવાની શક્તિ નથી તો એ ચાલી જાય અગર એને મૂકીને આલ્વા જવું પડે તે પહેલાં બને તેટલી મૂર્ઝા ઉતારીને, મૂર્ઝાથી મૂકાઈ જવાના ધરાદે આપવું જોઈએ.’ આ રીતની સુંદર વિચારણા પૂર્વક અપાય તો એ ઉદારતાના ધરતું દાન કહેવાય. આજે દેવાય છે એની ના નથી પણ દેવા છતાં એનો જેવો લાભ મળવો જોઈએ તેવો લાભ મળતો નથી માટે આટલું સમજવું જરૂરી છે. કારણ કે, સાચી ઉદારતાથી, મૂર્ઝાથી મૂકાઈ જવાના ધરાવાથી, જે રાત્રી પાછ પડ્યું અપાય, તો તે પણ ઉગી નીકળે.

હાર્દિક ઉદારતા પ્રગટયા વિના આ પ્રકારની ઉત્તમ ભાવના પૂર્વક દાન આપવું અને એ દ્વારા લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય થવો, એખનવા જોગ નથી પૂર્વકાળમાં અનેક પુણ્યાત્માઓ પોતાની લક્ષ્મીનો મોટા પ્રમાણમાં સન્માર્ગે વ્યય કરી ચક્રવા, એ પ્રનાય તે પુણ્યાત્માઓમાં પ્રગટેલી ઉદાર વૃત્તિનો જ છે. એટલે એ કહી ચક્રાય કે : આત્મકલ્યાણની અભિ-લાષામાંથી પ્રગટેલો પરકલ્યાણની સાચી ભાવના એજ ઉદારતા, આવી પવિત્રતાની ગંગા દ્વારા સૌ કોઈ પોતાનાં પાપમળને પખાળી નિર્મળ બનેા. એજ અભિલાષા:

પાંચ કલ્પવૃક્ષો :

ઉત્તમકોટિના પાંચ
સદાચારાનુ' સ્વરૂપ

૬

જીવનની શાન્તિ, મરણની સમાધિ, આગામી જીવની સુન્દરતા અને યાવત પરમસુખનાં ધામરૂપ સિદ્ધિપદની સાધના, સદાચારથી જ શક્ય છે. સદાચાર વિના કોઈ પણ આત્મા જીવનની સાચી શાન્તિ પામી શક્યું નથી અને પામી શકશે પણ નહિ. સદાચાર વિના કોઈ મરણની સમાધિ મેળવી શક્યું નથી અને મેળવી શકશે પણ નહિ. સદાચાર વિના કોઈ આગામી જીવની સુન્દરતા પ્રાપ્ત કરી શક્યું નથી અને કરી શકશે પણ નહિ. સદાચાર વિના સિદ્ધિપદની સાધના કોઈ સિદ્ધ કરી શક્યું નથી અને કરી શકશે પણ નહિ. આ વસ્તુ એટલી બધી સ્પષ્ટ કે, શુદ્ધ વિચારકને સદગ્રંથો સમગ્રજ તેમ છે. સદાચાર વિના જીવતાં શાન્તિ મળે, મરતાં સમાધિ ટકે, પરલોક સારો નિવડે અને સંપૂર્ણ સુખ મળે, એવું કોઈ પણ શુદ્ધ વિચારકથી બોલાય તેમ નથી. પછી કોઈ વિચાર વિના એમ કહે કે, 'સદાચાર વિના જીવનની શાન્તિ, મરણની સમાધિ, પરલોકની સુન્દરતા અને સિદ્ધિપદની સાધના

શક્ય છે—તો એનાં વચનોની કિમ્મત પોતાના અસ્તિત્વને નકારનારા મૂખે માનવીના બકવાદ જેટલી જ ઠીક શક્ય.

જીવનમાં સુખ મેળવવાને માટે દુનિયાના જીવો તરફથીયં મારી રહ્યા છે. મરતી વખતે શાન્તિ ટકી રહે, મૂંઝવણ ન થાય, એવી દરેકની ઈચ્છા છે. જાપિ સુખની જંખના ઝોણી નથી અને દુનિયાના જીવો સંપૂર્ણ સુખના અભિલાષી નથી, એમ પણ નથી, એ અભિલાષા સિદ્ધ કરવાને માટે સાધન તો એકઠાં. યોગ્ય સાધન વિના એ અભિલાષા સિદ્ધ નહિ થાય. જ્ઞાનિઓએ એ સાધન તરીકે સદાચારને દર્શાવેલ છે. અમુક વસ્તુને માટે જ સદાચાર જરૂરી છે એમ નહિ, પણ બધી જ ઉત્તમ વસ્તુઓને માટે સદાચાર જરૂરી છે એવી એની વ્યાપકતા છે. કોઈ પણ ઉત્તમ કાર્યમાં સદાચાર આવશ્યક છે. આથી જ સદાચાર ગુણ, જીવનમાં અમૃતપ્રવાહ રૂપ ‘અમીના વહેણ સમાન—છે.’ એના વિનાનું જીવન નિજીવ છે.

આથી જ જ્ઞાનિઓએ દરેક ઉત્તમ વસ્તુની સાધનાના સાધનમાં સદાચારને યોજ્યો છે. દરેક આત્મા ભયેને પોતાની ભૂમિકા મુજબ જ સદાચારને આચરી શકે, પણ—‘સદાચાર વિના તો ચામે જ નહિ.’ અમુક અમુક ગુણોને માટે તો આ આર્થદેશે ઈન્દ્રિયો રાખ્યો છે, એમ કહેવાય આ તે આર્થદેશ છે, કે જે દેશમાં અનેકાનેક ઉત્તમ આત્માઓ જન્મ્યા છે. અનેકાનેક આત્માઓએ જીવનની સાધના સુદર પ્રકારે સાધી છે અને ઉત્તમ પ્રકારના સિધાન્તો પ્રદેખ્યાં છે. આવા દેશની દના સદાચારમય હોય અને એથી જ આર્થદેશનું ઉત્તમ વાતાવરણ ખૂંસુ ખૂસાય નહિ તેનું હોય. આમ છતાં પણ, એ દના અને એ વાતાવરણની જો આર્થદેશમાં જન્મેલાઓને જાણી ન થાય, તો સમજવું કે, આર્થદેશની પ્રાપ્તિ જેટલું પુણ્ય મળ્યું, પણ આર્થદેશની સાચી અસર અનુભવવા જેટલું પુણ્ય મળ્યું નહિ.

હવે એ ક્યારા નથી રહેવા દેવી ભૂતકાળમાં ખામી રહી ગઈ, એમ અનુભવ કહે છે કારણ કે, જન્મતા આ આર્ષદેશ માથે જે ઉત્તમ વાત નરણુ મળવું જોઈતું હતું તે મળ્યું નહિ ! 'હવે આ કાળમાં એ ખામી નથી રહેવા દેવી તો આ માટે ચોખ્ખતા ફળવવી જ છે, ન' આટલો જો નિશ્ચય થઈ જાય, તો જ્ઞાનિઓ જેને સદાચાર હશે છે, તે રુચે અને એને જીવનમાં ઉતારવાના પ્રયત્નો પણ થાય. જીવનને સુદર બનાવવાની આજના કાળમાં લભ્ય એવી લગભગ બધી જ સામગ્રી, ઓછા-વધવા પ્રમાણમાં પણ, આપણી પાસે છે માત્ર રુચિ જાગી જવી જોઈએ. મામગ્રી છે અને રુચિ પ્રગટે, એટલે સદાચાર ઉઠે નથી. અને એ થાય એટલે આ આર્ષદેશમાં આપણી આસપાસ પુનઃ મદાચારની હવા અને મદાચારનું વાતાવરણ ફેલાય.

આ રીતે આપણે સદાચારની મદત અને આવરણના વિશે ભૂમિકા-રૂપે વિચરણ કરી. પણ 'સદાચાર કાણે કઈ રીતે સેરવે નહિએ' એ વસ્તુને હવે સામાન્યપણે આપણે અહીં વિચારવાની રહે છે

અહીં મદાચારને આપણે પાંચ વિભાગોમાં વહેચીને વિચારીશું

દુનિયામાં પાંચ વસ્તુઓ બહુ કિંમતી ગણાય છે એ પાંચ વસ્તુઓમાંની જેને જેટલી વસ્તુઓ મળે, તેટલો તે ભાગ્યશાલી ગણાય છે. તે પાંચ વસ્તુઓમાંની પહેલી વસ્તુ છે 'જ્ઞાન'. દુનિયામાં જ્ઞાન એ કિંમતીમાં કિંમતી વસ્તુઓમાંની એક વસ્તુ છે, એનો તો કાઈનાથી પણ નિષેધ કરી શકાય તેમ નથી. મીજ કિંમતી વસ્તુ તે 'સુસમગતા'. સુમગતા એટલે જે જુએ તેને રાગ થય એવી શારીરિક રચના ત્રીજી કિંમતી વસ્તુ તે- 'પ્રભુતા' પ્રભુતા એટલે રામભવ, સત્તા. ચોથી વસ્તુ તે- 'શ્રીમન્તાઈ' અને પાંચમી વસ્તુ તે- 'શરીર-સામર્થ્ય'.

આ પાંચ વસ્તુઓ દુનિયામાં કિંમતી ગણાય છે જેને આ પાંચ વસ્તુઓની પ્રતિ થઈ હોય તેને દુનિયા ભાગ્યશાલી દિ. ૫

માને છે. એ પાંચમાંની એક વસ્તુ પણ જો સારા પ્રમાણમાં મળી હોય, તો સોકે એને પુણ્યશાળી કહે છે, તો પછી પંચેયની જેને પ્રાપ્તિ થઈ હોય તેનાં તો પુણ્ય નિરવધિ જ ગણાય.

જ્ઞાનીઓ પણ ફરમાવે છે કે, 'તેવા પ્રકારનો ક્ષયોપશમ અને પુણ્યોદય વિના આ વસ્તુઓ મળતી જ નથી।' દુનિયામાં પણ એ પાંચેય વસ્તુઓ કિંમતી ગણાય છે. દુનિયા એ મેગવવામાં રાજ છે. કાઈ પાસે જ્ઞાન છે, કાઈ પાસે સુખગતા છે, કાઈ પાસે પ્રભુતા છે કાઈ પાસે શ્રીમન્તાઈ છે અને કાઈ પાસે શરીરનામધ્ય છે કાઈ પાસે પાંચેય વસ્તુઓ હોય અને કાઈ પાસે અધિક-ઓછી પણ હોય. જેની પાસે આ પંચમાંની એક પણ વસ્તુ ન હોય, તે આ દુનિયામાં માયકાંમલો ગણાય છે. જેની પાસે ત્રિષ્ટા નહિ, જેની પાસે સુખગતા નહિ, જેની પાસે પ્રભુતા નહિ, જેની પાસે શ્રીમન્તાઈ નહિ અને જેની પાસે શારીરિક નામધ્ય નહિ, કહેવું પડે કે એ બીયારાઓ પોતાનાં પાપનું ફળ ભેગવે છે. પણ દુનિયાના જીવોનો અમુક ભાગ આ પાંચમાં વહેવારોનો છે આ પાંચ વસ્તુઓમાંથી જેની પાસે જો હોય, તે દ્વારા તે કયી રીતે મદદચાર સેવા શકે એ આપણે જોઈએ.

આ પાંચ વસ્તુઓ કિંમતી છે, પણ એનો ઉપયોગ કરનાં આવડવું જોઈએ. જેની પાસે આ પાંચ હોય, તે દ્વારા તે આ દુનિયામાં જંગમ કરવતરૂં જોવા બની શકે જે જ્ઞાન આદિ પંચ કિંમતી વસ્તુઓની સાથે, જો તેને યોગ્ય એવો મદદચાર ભજોનો હોય તો તો એ જ્ઞાનાદિ કિંમતી વસ્તુઓથી સંપન્ન આત્મી જંગમ કરવતરૂં બની શકે પણ એ મદદચાર ન હોય, તો એ કારમા કંટકતરૂંની ઉપમાને જ લાગે અને જ્ઞાન આદિ યજ્ઞના માત્રથી જ યજ્ઞપત્ર બની શકાય છે એમ નથી. એ પામવા સાથે એને યોગ્ય

સદાચાર પમાય તો જ કલ્પતરૂ બની શકાય છે. આથી જ્ઞાન આદિને કિંમતી માનવા અને કહેવા છતાં, તેની સાથે જે સદાચાર જરૂરી છે, તેનું વર્ણન તો કરવું જ જોઈએ.

જ્ઞાની કલ્પતરૂ બની શકે, સુખમતાવાળો કલ્પતરૂ બની શકે, પ્રભુનાને પામેયો કલ્પતરૂ બની શકે. શ્રીમંતાઈ જેની પાસે હેમ તે કલ્પતરૂ બની શકે અને જે સમય હોય તે કલ્પતરૂ બની શકે, પણ ઘનાદિ સાથે જ્યાં મુશી તે તે વસ્તુને યોગ્ય એવા સદાચારનો યોગ ન થાય, ત્યાં સુધી તે તે કિંમતી વસ્તુઓને પામેલા આત્માઓ કલ્પતરૂ બની શકતાં નથી, એટલું જ નહિ પણ કંટકતરૂ ન બને તોય બસ છે.

વિનીત એવો જ્ઞાની કલ્પતરૂ બને, આથી જ્ઞાની માટે મુખ્ય સદાચાર નમ્રન પૂરંકનો વિનીતભાવ. જેમ જેમ જ્ઞાન વધે તેમ તેમ નમ્રતા વધે અને ધમંડ ઘટે. સાચો જ્ઞાની યેગ્યનો યોગ્ય રીતે સત્કાર કરવામાં પાછો પડે નહિ. યોગ્યની આગળ યોગ્ય રીતે લઘુના બનાવતાં, જ્ઞાનીને સંકોચ થાય નહિ ઉપકારી તરફથી મળતી દિલગીજી સાંમગવાની એન માં કામગના હોય અને યોગ્ય એવા દિલસિમ્મ-કોનો અનાદર કરવાની અપેક્ષાનાનો એનામાં અભાવ હોય. તરજાનીઓ ફરમાવે છે કે, 'જનનું પરિણામ વિનય છે.' જે જનીમાં આ વિનય મુશ્ય નહિ. તે જ્ઞાની કલ્પતરૂ નથી. એવા જ્ઞાનીને ધમંડના પ્રતાપે કંટકતરૂ બનનાં વાર લાગતી નથી. જ્ઞાન આવે અને વિનય ન આવે, તો કાં તો જ્ઞાન નહિ અને કાં તો તેને પામનારમાં યોગતાની અ.મી. જ્ઞાન આવે તેમ વિનય આવે તો જ જ્ઞાન ફળનું કહેવાય, સ્વચ્છતા કે સૈવલાર આવે, તો ફળનું નહિ પણ ફટનું કહેવાય. સાચો વિનયમુશ્ય તો બીજા પણ અનેક મુશ્કેલી પમાડનારો હોય છે. કેરળ પેટ ભરવા માટે જ

જે ભણે, તેનામાં વારનવિક્ક સમુતા ન આવે, કેવળ પૈમા કમાવને માટે જ જે ભણુનો હોય, તેનામાં સાચો વિનયગુણ ન આવે. કેવળ નોકરી કરી ખાવા માટે કે વ્યાપારી બની પેઢીએ ચલાવવાને માટે જ જે વિદ્યાને મેળવતો હોય, તેનામાં મુન્નર કાટિની નમ્રતા ન આવે, આથી એની વિદ્યા એને કદાચ ગુણામ બનાવે પણ સાચો વિનયી ન બનાવે. એ ન છૂટકે ગુણામી થઈ શકે, પણ જ્યાં એનું શાવન થાય તેમ હોય ત્યાં તે. એ ઉછૂળન જ બને એટલે નમનાનો સાચો ગુણ એનમાં ન આવે.

માયી નમ્રતા કે વિનયગુણ જ્ઞાનીમાં ત્યારે આવે કે જ્યારે જ્ઞાન મેળવનારો તેને, પેતાનાં જીવનને સુખંસ્કારોથી વામિત બનવા માટે પોતાના કષ્ટાણુના ઉદ્દેશથી ભણે. આત્મ કષ્ટાણુને માટે જે જે વિદ્યા મેળવી હોય, તે મદાચારમાં વધતો જાય, પણ સદાચારથી પરા-ક્રમુખ ન બને આ માટે વિદ્યા મેળવાય, તે જ્ઞેમ જ્ઞેમ ભણતર વધે, તેમ તેમ અનાચાર ભાગવા માટે અને મદાચાર આવડા માટે. જે વિદ્યા ભણવા છતાં સદાચાર ન આવે અને અનાચાર વધે, તે વિદ્યા ભણનારો કષ્ટનરુ તો ન બને, પણ કટકનરુ બને, જ્ઞેમ જ્ઞેમ ભણતા જાય, તેમ તેમ સદાચાર જ્ઞેમ ભગનો જનો હોય તો માનડુ કે, 'અમારી પાસે આત્મા માટે ભણેલી વિદ્યા નથી' આત્મા માટે ભણાએલી સદ્વિદ્યાનો એ પ્રતાપ છે કે 'એ જ્ઞેમ જ્ઞેમ ભણાય તેમ તેમ સદાચાર પૂડે પૂડે આવતો જાય અને દુરાચાર દૂર દૂર જતો જાય.'

સાચો જ્ઞાની પૌદ્ગલિક સ્વાર્થની સિદ્ધિને માટે વિદ્યાને અમ્ભડાવે નહિ. વિદ્યા જેવી મદાદેરી, આત્માનો ઉદ્ધાર કરનારી વસ્તુ, એને કેવળ આધિભૌતિક રસાયં માટે અમ્ભડાનાય નહિ. વિદ્યાને ભણનાર માટે તો વિનયરૂપ સદાચાર ધર્માર્થ જ ગમેલો છે પ્રાયઃ

તેજ જ્ઞાની જ્ઞાનના યોગે ઉદ્ધત અને ધમડી બને છે કે, જે પેટ બરવા માટે કે નામનાદિને માટે વિદ્યા ભણ્યો છે, અને આવો બોલેલો સુંદર સંસ્કારોના અમીરહોણરૂપ મદ્યારને પામી શકતો નથી, વિદ્યા કાંઈ કામને લૂંટવાને માટે ભણવાની નથી. પૌદ્ગલિક સ્વાર્થ સાધવાની પાપી યોજનાઓ બડવાને માટે વિદ્યા ભણવાની ન હોય. વધુ લેવા અને થોડું દેવા માટે અગર ઈમારાથી ગ્રાહકને ઈગવામાં હોશિયાર બનવાની કૃત્રેવ ઈગવવાને માટે વિદ્યા ભણવાની હોય નહિ આત્માના શ્રેયના ધરાદા સિવાય વિદ્યા ભણવાનો પ્રયાસ, એ પણ એક અનાચાર જ છે.

સ્વાર્થ સાધવા માટે આજનો કાપદાગાજ પણ પાળેલા કૂતરા જેવો મને એવા દાખના મળશે, પણ એ વિનય નથી આપણી વાત છે વિનયશુભ્રની આત્માના શ્રેયના ધરાદે ભણાય, તો વિનયશુભ્ર ખીયે અને જ્ઞાન વધવા સાથે સદાચાર પણ વધુ અને વધુ નજદિક આવતો જાય બકી તો ધમંડ વધે માટે જ્ઞાની કંપતરુ તે જ કે જે વિનીત હોય, વિનયહીન જ્ઞાની એ વસ્તુતઃ જ્ઞાની જ નથી, એટલે એને કંપતરુની કાંટમાં તો ચૂકાય જ નહિ

હવે સુખમતાની વાત જેમને પાંચ ઇન્દ્રિયો રીતસર મળી છે અને સુદર રૂપ મળ્યું છે, તેઓ પણ પુરુષાણી રૂપરસેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય ધ્રુવેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય અને શ્રોત્રેન્દ્રિય, એ પાંચ ઇન્દ્રિયો છે વિચારવાનું એ છે કે, ભવાન્તરના પુરુષયોગે પ્રાપ્ત થયેલી સુખમતાનો સદાચાર સુશીનતા છે, પુરુષના યોગે મળેલી ઇન્દ્રિયોનો તેમજ સુદર રૂપનો ઉપયોગ, સજ્જનને નહિ અજ્ઞતાં કારોમા-તેજા પાપે મા જે ન કરે તેમ જ જે પાપે ઇન્દ્રિયો દ્વારા અને સુદર રૂપદ્વારા આત્માના કલ્યાણને સાધનારી પ્રવૃત્તિમા જોડાએલો રહે, તે સુખ સુર્ધ છે.

¶ વીતરાગ પરમાત્મા અને નિર્ગુણ ગુરુએ ની ભક્તિમાં તેમ જ આત્માને તરનારી ક્રિયાઓમાં સ્વચ્છના ઇન્દ્રિયને ઉપયોગ કરવો, એ એનો સદાચાર છે: સ્વાધ્યાય કરવામાં, ગુણિજનોના ગુણો ગાવામાં, દેવ-ગુરુની સ્તુતિ કરવામાં અને જેમાં સ્વપરતું કથાણુ છે એવું ખેલવા વગેરેમાં રસનાનો ઉપયોગ કરવો, એ એનો સદાચાર છે: દેવ-ગુરુ આદિની ભક્તિ નિમિત્તે કાંઈ સુંઘવું પડે તેમ હોય અને તે માટે ધ્યાણેન્દ્રિયને ઉપયોગ કરાય, તો તે તેનો સદાચાર છે: નેત્રાથી પ્રેમપૂર્વક શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની મૂર્તિનાં દર્શન કરવાં, સાધુપુરુષોનાં દર્શન કરવાં, સાધર્મિઓનાં દર્શન કરવાં, શ્રી વીતરાગદેવની વાણીથી અવદૂત મ થાકે જોવા-વાંચવા અને આગા મુજબ આસતાં-બેસતાં ભૂમિ જોવી, એ વગેરે એનો સદાચાર છે: એજ રીતે શ્રોત્રેન્દ્રિયનો સદાચાર, શ્રદ્ધાપૂર્વકના વૈરાગ્યને પ્રુષ્ઠ કરનારી પરમાત્માની વાણી સુગુરુના મુખે સાંભળવાને તત્પર બનવું.—એ વગેરે છે અનાથી વિરુદ્ધ ઉપયોગ, એ એનો સદાચાર નથી પણ અનાચાર છે.

જેમ જ્ઞાનને અંગે, ભણેલો-જ્ઞાની ગણાતો આદમી, સામાની અજ્ઞાનતાનો લાભ લઈ એને ભૂંટવાની ક્રિયા-કે જે જ્ઞાનનો દુરુપયોગ કરે તે અનાચાર છે, તેમ ઇન્દ્રિયને પામનારો આત્મા એ દ્વારા આત્મા કે આત્માના સ્વરૂપથી પર એવા વિષયોમાં આસક્ત બની, જે કાંઈ કરે તે તેને માટે અનાચાર છે. આથી એના સદુપયોગ કરવાની વૃત્તિવાળાએ, પારકી લક્ષ્મી હોય, પારકી પાછ સરખી પણ હોય, એમ પારકી કાંઈ પણ વસ્તુ બદલાનતથી નહિ જોવી એ માન્યતા વાળા બનવું જોઈએ. જે જન્મતર્માં આ મુજબના સદાચારનું વાતાવરણ ફેલાઈ જાયતો આજ્ઞના સરકારી કારગૃહો, વર્તમાનનો મુદ્દાવાનલ બચંકર ચાતનાઓ, અને રીયામણો જે આજે નજરે જોઈ શકાતી નથી, સાંભળતા કંપારી છૂટે છે, એ કદી

બનતા પામે નહિ. પણ કમનસીમી એ છે કે, પારકી કાંઈ પણ વસ્તુ તરફ વિકૃત દૃષ્ટિથી નહિ જોનારાઓ આ જગતમાં સખ્ય ગણાતા સમાજમાંથી પણ જવલ્લેજ મળે તેમ છે. આ ત્યારેજ અને કે, જ્યારે પારકી વસ્તુને પોતાની બનાવવાની મહેનત નીકળી જાય, તેમજ દેવામાં પણ એવી દાનત રહે નહિ.

કુળવાન આદમીઓમાં, પરત્વી સામે જરાક ખીજ દૃષ્ટિ કરવી, એ પણ બ્યભિચાર મનાય છે: તેમ આ આમપુરુષેની દૃષ્ટિએ આત્મા, આત્માના ગુણો અને આત્માના ગુણોને ખીચવનારી સામગ્રી - તે સિવાયની વસ્તુને પોતાની તરીકે જોવી, તે એક પ્રકારનો અનાચાર મનાય છે. આત્મા, આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણો અને આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોને પ્રગટાવવામાં સદાયક નિરંતરે તેની સામગ્રી-દેવ, ગુરુ અને શ્રી આત્માશ્રી-જિનવાણી વગેરે-એ સિવાયની વસ્તુઓને મારી માનવી, એ પણ સદાચારની વિરુદ્ધ જતી ક્રિયા છે.

પારકી કાંઈ પણ વસ્તુ તરફ અદાનતથી નહિ જોવાનો એક નિયમ થાય, તે ક્ષત્રીયાતા દર નથી અને એથી જ કહેનાય છે કે, આ પ્રકારની સુશીલતા તે સુમતતાને મદાયાર છે સુમત જો સુધીલ હોય તો તે પણ આ જૂઠિના કંપતર જોવો છે.

આ દુનિયામાં પ્રભુતા પણ પુણ્ય વિના મળતી નથી, માગી મળતી નથી. અમુકને પ્રભુતા મળી અને અને કેમ નહિ, એની માથા ફેરવ કરે પ્રભુતા મળી જાય નહિ. પ્રભુતા, એ એવી વસ્તુ નથી કે તોફાનો કરે મળી જાય અગર તો માયું જીયું કરે મળી જાય જેનું પુણ્ય હોય તેની પ્રભુતા ટકે. માટે પુણ્યના થોડે જેટલી પ્રભુતા મળી હોય, તેટલી પ્રભુતાની સાથે નીતિમત્તા ગુણરૂપ સદાચાર રાખવો જોઈએ કે જેથી એ પ્રભુતાવાળો કંપતરુની હિમમાને લાયક ગણાય.

કારણ કે, પ્રભુનાવાળાને માટે સદાચાર નીતિમત્તા છે.

ન્યાયના માગે આશુ, તે પ્રભુનાવાળાનો સદાચાર. સત્તાધીય ન્યાયમાર્ગ ચૂકે અને લોક મીઠી નગર ચૂકે, એટલે તોફાનો ઉત્પન્ન થયા વિના રહે નહિ આજે થોડી દણી સત્તા મળી ગઈ હોય, તેમાં તો હાથમાં સોટી દલાવતો તે સત્તાવળો ફરે અને રરને મળતાં જનાવરોને કદાચ ત્રાસ પણ દેતો જાય. એજ રીતે મોટરમાં બેસવા-રૂપ કાંઈક સત્તા મલી એટલે તે મોટરમાં બેમી ફરનારને, આગળ અને પાછળ, બીજાઓને એ કેટલો ત્રાસરૂપ થાય છે, એની ચિંતા નથી હોતી. ફાઈવરને ક્ષી રાખ્યું હોય કે 'સ્પીડ મૂકી દેવી' પછી ફાઈવર સ્પીડ (Speed) મૂકી દે. આગળ બો બોં થાય અને પાછળથી ધૂમાડો છૂટે. અગળ ચાલનારાઓ માટે બોં બોં નો ત્રાસ અને પાછળ રહેનારાઓને ધુમાડાનો ત્રાસ.

આ રીતે મળેલ સત્તાનો દુરુપયોગ કરનારનું જીવન બીજાઓને કેટલું અનર્થ આપનારું બને છે. માટે જ કહેવું જોઈએ કે, જેની પાસે જેટલી સત્તા હોય, તેજે પોતાની તેટલી સત્તાનો દુરુપયોગ નહિ કરવો જોઈએ, પણ નીતિમાન બનીને વતંચું જોઈએ પાતાને મળેલી સત્તાને જે રિવેકપૂર્વક પચાવી શકે, તે સદાચારી અને સત્તાના શુભાનમાં અન્યાયના માગે પ્રવર્તે તે અનાચારી. મત્તા પચે તો સાફ, નહિતર સત્તા ન હોય તે સારું જેમ ખાવું પડે તો તે ખવું કે જે પચે, તેમ સત્તા રાખવી હોય તો તે રાખવી કે જે પચે. જે સત્તા જીવનમાં અનાચાર લાવે, તે મત્તાને ફગાડેલી. સત્તા લેવ તો તેની સાથે નીતિમત્તરૂપ મદાયર અરર જોઈએ તો જ એ ચૂક જૂમિમા કદપતરુઓની કાટિમા ગણી શકાય.

પ્રભુના પછી આવે છે શ્રીમન્તાઈ. એ શ્રીવંતાઈ પણ જે અનીતિ કરી જાણે લુચ્ચાઈ કરી જાણે, અમાશી કરી જાણે અને અધું કરવામાં અ ચકો ન ખાય, એને મળે એવી માન્યતા હોય તો તે જૂવ જારેલી માન્યતા છે.

જેનું પુણ્ય હોય, તેને શ્રીમન્તાર્ધ મળે. જેનું પુણ્ય હોય, તેની શ્રીમન્તાર્ધકે પુરવ ન હોય તો મને તેટલી અનીતિ, લુચ્ચાઈ, બદમાશી વગેરે કહે, તે છતાં પણ તે મને નહિ; કદાચ જૂખ્યા પણ મરવું પડે, જો એમ ન હોય તો લૂચારા જૂખ્યા ન રસડતા હોય અને માયકાંગના વળીરા અંગવામાં મેળગી વસતા ન હેત. એના પણ બાળાનો છવે છે, કે જેમને ખાવાનું મેળવવા માટે ફાફાં માગ્યા પડે છે.

સદ્મી પુરુષથી મળે છે એમ માનવાને બદલે સદ્મી દુશીઆરીથી જ મળે છે એમ માનવું, તે બ્રમણ્ય છે. જ્યારે એવું અભિમાન આવે કે, ‘આ સદ્મી મને મારી દુશીઆરીથી જ મળી છે.’ ત્યારે એ યા’ કરવું કે ‘મારી માલેનો જ દુશીઆર, જે બળરમથી દુ રંગી અબો તે જ બળરમા ગુમાવી આબો !’ માટે ભાગ્યની પ્રધાનતા, આ રીતે અહીં ભાગ્ય યાદ આવે, તો સદ્મી મેળવનારો જે મદ આવે છે તે ન આવે પુરવના ચે જે શ્રીમન્ત બનનાર જો ને ત્યાગી હોય તો કલ્પવૃક્ષ છે શ્રીમાન ખાવા બેસે ત્યારે એની સાથે દેવવાય જન્મનારા હોય. ખીલને ખસડાવવામ એ રાજ્ય હોય. આ સિવાય પોતાને માટે મધ્યાનધ મીળે બનાવ રાની એકનો ખાનારો અને દીન-દુખિને યાદ પણ નહિ કરનારો. પેદારો શ્રીમાન એ કલ્પવૃક્ષ નથી.

શ્રીમન્તાર્ધમા શ્રીમન્તને કલ્પવૃક્ષ બનાવવાની નાકાત નથી પણ શ્રીમન્તાર્ધની માથે જો ત્યાગ હોય, તો તે એને કલ્પવૃક્ષ જેવો બનાવી શો છે. ત્યાગી શ્રીમન્તની રહેણાંકહેણી જોનયાલ, વર્તાવ, ખાવું-પીવું, દ્રવું ફરવું એ વગેરે મધુ એવું હોય કે જે જુએ તેને લાગે કે, આમ આદમીને શ્રીમન્તાર્ધ મળી જ જોઈએ. આવનાર શ્રીમન્તા જો નહિ મળે તો કાને મગશે ?’ એ શ્રીમન્ત માટે ત્યાગ એ મદાય ન છે અને જે શ્રીમન્ત ત્યાગી હોય તે જ શ્રીમન્ત આ દુનિયામાં એ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષ જેવો ગણાય છે.

આથી સ્પષ્ટ છે કે, કલ્પતતુ રૂપબનીને સ્વ-પર ઉપકારી બનવા ઇચ્છતા થીમન્તે, ઉદારતા ગુણને અવસ્ય કેળવી લેવો જોઈએ: એમ થશે તો જ, સ્વ-પરના ઉપકારને માટે, પોતાને પૂરના પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત થયેલી સદ્ભીનો સદ્બળ્ય કરી શકાશે, આ મિત્રાચ ઉદાર નહિ બનતાં સદ્ભીની મૂર્ખામાં જ રહેરાગે, તો તો કલ્પતતુ બનવાને બદલે કંટકતતુ જ બની જનારો, એ સુનિશ્ચિત વાત છે.

પાંચમો સદાચાર, બનની સાથે ક્ષમા. બધા એટલે શારીરિક સામર્થ્ય કે કૌનત, એ વીર્યાન્તરાયના ક્ષયોપસમાદિથી પ્રાપ્ત થની વસ્તુ છે. આત્મામાં અનન્ત બળ છે. જેટલું આવશ્યક ખસે, આવશ્યક જેટલું પેલું પડે, તેટલું બળ વધારે હોય. ઉદ્ધમાતો મયાવવાથી બળ મળે છે, એ વાત અનીતિથી સદ્ભી મળે છે, એના જેવીજ ખોટી છે. બળવાન હોવા છતાં પણ પ્રમગે જે ક્ષમા જાગે, તે કલ્પતતુ કે બળ હોય અને ક્રોધને ઉત્પન્ન કરનારો પ્રમગ આવી સાગે, છતાં પણ તે અવેશગણો બને નહિ. વગર પ્રસંગે તો સૂનેલું ફૂટડું પણ બનવું નથી. એની સામે એને બળ પેદા કરે એવી કોઈ વસ્તુ આવે તો જ એ બસે એ રીતે વગર પ્રસંગે આવેશ ન આવે, તેમાં મદત્તા નથી પ્રસંગે પણ આવેશ ન આવવો એજ બળ સાથેનો જરૂરી સદાચાર છે.

ઉત્તમ આત્માની એ મદત્તા ■ કે, ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય તેવો બનાવ બને તો પણ એ મમ ખામ. ગુસ્સાને આવવા દે નહિ અને આરી જાત તો પણ એને સંજળ થવા દે નહિ, સામાને નદિ મારતા પોતાનું માથું ફેટવું એ પણ ગુસ્સાને સંજળ થવા દીધો કહેવાય એ તો અસદનશીલતા છે ગુસ્સો આવી પણ બળ, તોય બેડે બેડે સદ્-વિચાર કરી તેને કાઢવો જોઈએ.

ગાળ દેનારો સામેો યતુ, એ ખરો યતુ નથી પણ આ અન્તર યતુ-ક્રોધ એ ખરો યતુ છે બદારનો યતુ, એ તો નામનો યતુ છે. જે પ્રથમગુણ આદિના યોગે ઉત્તમ દશા હોય, તો બદારનો યતુ,

તો ઉપકારીની ગરજ સારનારો નિવડેઃ કારણ કે, ઉપસર્ગોના પ્રસંગે આત્મા હૃદયગત પ્રથમવૃત્તિ આદિના યોગે ધણાં ધણાં અશુભ કર્મોને, તેમજ મક્ષીનતાઓને દાળો નિર્મૂલ બને છે.

આથી આપણે તો એ જ માનવું જોઈએ કે, જદારને દુશ્મન, એ તો વગર પૈસાનો ધોતી છે. એના ઉપર ક્રોધ કરવો એ કદાપણ નથી. આ વિચારતાં સમજારી કે, બળવાન માટે ક્ષમાશીલતા એ સદાચાર છે. સમર્થ જો પ્રશાન્ત હોય, તો તે પણ આ જૂમિ ઉપરનો એક કલ્પતરુ જેવો જ છે.

આ પાંચને આ જૂમિ ઉપરનાં કલ્પતરુઓ તરીકેની ઓળખ આપતાં આ શબ્દોમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે:

‘જ્ઞાની વિનીતઃ સુમગઃ સુશીલઃ
પ્રમુત્તવદાન્ ન્યાય્યવચપ્રવૃત્તઃ ।
ત્યાગી ધનાદ્યઃ પ્રશમી સમર્થઃ
વંચાપ્યમી મૂર્ધિષુ કલ્પવૃક્ષાઃ ॥

એટલે : જ્ઞાન સાથે વિનીતતા જોઈએ, સુમગતા સાથે સુશીલતાં જોઈએ, પ્રભુતા સાથે નીતિમતા જોઈએ, ધનાદ્યતા સાથે ઉદારતા જોઈએ અને સમર્થતા સાથે પ્રશમતા જોઈએ. વિનીતતા, સુશીલતા, નીતિમતા, ઉદારતા અને પ્રશમિપણું, એ પાંચ સદાચારો છે.

આ પાંચ સદાચારો જ્યાં સુધી જીવનમાં નહિ આવે ત્યાં સુધી સાચી શાન્તિનેા ઝાંખો પણ અનુભવ નહિ થાય. જીવનની શાન્તિ જોઈતી હોય, મરણની સમાધિ જોઈતી હોય અને પરલોકની સુન્દરતા જોઈતી હોય તેમજ પરિણામે મુક્તિ જોઈતી હોય, તો જીવનમાં મજેલી ઉત્તમ સામગ્રીઓને તે તે પ્રકારના સગાચારોથી વાસિત બનાવી કલ્પવૃક્ષની મીઠી, શીતળ ઝાવાનેા અનુભવ કરવા પ્રવૃત્તશીલ બનવું જોઈએ.

તેજ અને છાયા :

યુવકો તેમ જ વડીલોને
દુઃખાગ્નિદર્શન

૭

‘યુવાવસ્થા’ એ એવી અવસ્થા છે કે, એનો દુરુપયોગ નહીં થાય છે અને સદુપયોગ બાળે જ થાય છે. જે અવસ્થા જોધા કામો કરવામાં સહેજે વપરાઈ જવાનો સંભવ હોય, તેનો ખાસ વિચાર કરવો જોઈએ. યુવાવસ્થા કરતાં બીજી અવસ્થાઓનો દુરુપયોગ થવાનો સંભવ ઓછો છે, માટે યુવાવસ્થાના સદુપયોગની વિશેષતા વિચારણા કરવી જોઈએ.

કેાઈ પણ સારા કામને માટે જાત્યાવસ્થા અથવા વૃદ્ધાવસ્થા નકામી છે એમ નહિ; પરંતુ યુવાવસ્થામાં જેવી રીતે સારાં પણ કાર્યા ધર્મ થકે છે, તેવી રીતે બીજી અવસ્થાઓમાં પ્રાપ્ત ધર્મ થકતાં નથી જેવા પ્રકારે યુવાવસ્થા પમાર કરી હોય, તેવી છાયા વૃદ્ધાવસ્થામાં પ્રાપ્ત પડે છે.

કારણ કે, યુવાવસ્થા એ જીવનના તેજસ્વી છે, એટલે એ, જેવું તેજ હોય તેવી છાયા, વૃદ્ધાવસ્થામાં પ્રાપ્ત પડે છે. જો કે,

તેનું તેજ કેવલ પ્રકાશક ક્રાંતિનું રહે તેનું નથી, એવું બાપુ સંભા-
વ્ય છે કે, એ તેજ કેટલીક વેળાએ સ્વ-પરતે ભાષકર રીતે વિનાશનું-
અન્યકાનું-કારણ બને છે. અને એથી એની છાયા પણ તેજ
રીતે અનર્થરૂપ બને, માટે જ વૃદ્ધાવસ્થાને જો સુધારવી હોય,
તો યુવાવસ્થાને સુધારવી એ પહેલું જરૂરી છે. અને
યુવાવસ્થાને મારી રીતે પસાર કરવી હોય, તો એ માટે
બાલ્યાવસ્થાને સુધારવી જોઈએ. પણ હરેકને બાલ્યવસ્થામાં
સારા જ સંસ્કારો મળ્યા હોય, હરેક યુવાનનો બાલ્યકાળ સુર
વાતાવરણમાં જ પસાર થયો હોય, એવું હજી નહિ એટલે જોએને
બાલ્યકાળમાં સુદર સંસ્કારો પ્રાપ્ત થયા નથી, તેઓ પણ પોતાની
યુવાવસ્થામાં સાધવા જોઈું સાધી શકે એ આપણો ઇરાદો છે

જીવનની સાર્થકતા સાધવાને માટે કેમ વર્તતા બધ યવું જોઈએ,
અને કયા પ્રકારના વર્તનને અપનાવી લેવું જોઈએ, એ જો ધ્યાનમાં
આવી જાય, તો ધણા યુવાનોનું જીવન સુધરી જાય તેમ છે.
વધુમાં માતા-પિતાદિ વડીલોને પણ સમજાઈ જાય કે, આપણે આપણાં
સંતાનો કે આશ્રિતો આદિનું જીવન અમુક દિશાએ વળે, એ પ્રકા-
રના પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. બાળકોને સુધારવા એ માતાપિતા વડીલો
આદિના હાથની વાત છે જ્યારે યુવાનોએ સુધરવું, એ તેમની
મુનસીની વાત છે.

બાળકોને સુધારવામાં માતાપિતા આદિની ઈચ્છાથી કામ થાય, પણ
યુવાનોની સુધારણા તો તેમની મુનસીની ઉપર મોટો આધાર રાખે છે.
મોટે ભાગે તો યુવાનો પોતે જ સમજે તો સુધરે. યુવાનોના ખ્યાલમાં
જો આવી જાય કે, ‘આપણે આપણા જીવનને ખચિત બદલાવ કરી
રહ્યા છીએ-’ તો તેમનામાં જીવન સુધારવાની તમજા પ્રગટે. અને
જ્યારે જીવનને સુધારવાની તેમનામાં તમજા પ્રગટે, ત્યારે તેઓ

જીવનને ખમગ કરતા અટકી જાય, જીવનને સન્માજે વાળે અને યુવાવસ્થા દ્વારા સાધવાજેનું સાધે.

વૃદ્ધોએ અને વાલીઓએ નિશ્ચય કરવો જોઈએ કે, ‘યુવાનોને સુધારવાની વાત બંને તેઓની મુનશરી ઉપર મૂકીએ, પણ બાળકોને તો સુમરંકારોથી વંચિત નહિ જ રાખવા. યુવાનોને માટે પણ એવાં સાધનો જોઈએ કરવાં, એવી યોજનાઓ ધડતી, કે જેથી તેઓ આપો-આપ સાફ-ખોટું સમજે અને ઉ-માર્ગથી પાછા વળી સન્માર્ગમાં જોડાઈ જાય’. આવી વ્યવસ્થા વૃદ્ધોએ કરવની રહી, કદાચ વૃદ્ધો સન્માજે નહિ હોય, તો પણ એમનું લોહી ઠંડું હશે એટલે ઉ-માર્ગે બહુ નહિ હોય. યુવાવસ્થાના ખૂરા અનુભવોથી પશ્ચાત્તાપની સાગણી વૃદ્ધોમાં જાગી હશે, એમ ધારીને આ સૂચન કરાય છે.

બાકી બાળ્યવસ્થામાં જેવા મરંકારો મળ્યા હશે અને યુવાવસ્થા જેવી વિતાવી હશે, તે મુજબ વૃદ્ધાવસ્થામાં વિચારો આવવા એ રાખાવિક છે: છતાં તેમને થયેલા અનુભવોનો લાભ આપીને તેઓ બાળકો અને યુવનો ઉપર સારી છાયા પાડે, એવી આશા રાખવાની રહી ધણીસર જે શિખામણથી નથી સુધરતા, તે અનુભવે સુધરી પણ જાય છે, અનુભવ માણ્યને ઘડે છે. વૃદ્ધોએ ધણા અનુભવો કર્યા હોય છે, માટે તેઓ એનો સદુપયોગ કરી બાળકોને સુધારે અને યુવાનો ઉ-માર્ગે જતા અટકે એવી યોજનાઓ ચોળે, એ જ તેમને જાજતું ગણાય.

આજના યુવાનોમાં જે કુટિ હોય, તેનો અપવસ તેમના વાલીઓને માથે જાય છે, આજે જેઓ યુવાનોને માટે ફરીવાદ કરતા આવે છે, તેમને પૂછવું પડે કે ‘એ કરે છે તે ઠીક નથી કરતા એ સાચું’, પણ એમનું જીવન સુધરી જાય, એમનું જીવન બગડે નહિ. એ માટે તમે વિચાર કર્યો હતો કે ‘એમના જીવનને સુધારવા માટે તમે શું શું કર્યું હતું. વાર ?’

યુવાની, એ એવી વય છે કે, એ વખતે ઉત્સાહ રોક્યો રોકાતો નથી. યુવાવસ્થામાં સાગણીઓનું પૂર જોડે છે. એ સાગણીઓનું પૂર બદલાવસ્થામાં જેવા સંસ્કારો મળ્યા હોય તેવું જોડે શુભ સંસ્કારો મળ્યા હોય, તો શુભ સાગણીઓનું પૂર જોડે. અને અશુભ સંસ્કારો મળ્યા હોય, તો અશુભ સાગણીઓનું પૂર જોડે' એ વય જ એવી છે કે, 'કાઈકને કાઈક કરવા જોઈએ' એમાર્ગનો વખત હોય. મુશ્કેલીવાર વરમાદ પડતો હોય, તે વખતે નદીઓમાં પૂર ચડી આવે છે એ અવસર પાણીના પૂરને યેગ દિશાએ વળનારાઓ જ દુનિયામાં ડાહ્યા ગણાય છે. પૂર રોક્યું મોકાવું નથી, માટે તેને રોકવાનો પ્રયત્ન કરનારા માન્યુઓ ડહાપણુ વિનાના ગણાય છે એ જ રીતે યુવાવસ્થામાં સાગણીઓનું પૂર આવતું, એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે: પણ જ્યારે ઉર્મિ, સાગણી, કે ભાવનાના પૂર જોમ-બધ વહેવા મ કે, ત્યારે એને યોગ દિશાએ વળી લેવા જોઈએ. કેમકે એ વય એવી છે. માટે એ ઉર્મિના પૂરને વહેવા દેવા, પણ ડહાપણુ એ રાખતું કે, એ પૂર જ ઉત્તમ કામ બાપે.

નદીના પૂરને અટકાવવાની મહેનત કરાય, તો તે ન અટકે. કેટલીક વાર તો નદીનાં પૂર પડાડના પડાડ બેગીને પણ વડી જાય છે. એ પૂરને કેવળ રોકવાની મહેનત કરી, એ ફેગટ છે એ રોક્યું રોકાય નહિ ત્યારે એ પૂરથી નુકસાન ન થાય અને સાબ ઉદારી થાય. એ માટે ડાહ્યાઓ પૂરને વડી જવાના અનેક માર્ગો ખોલી નાખે. નીકા બનાવી ને જ્યાં એની જરૂર હોય છે ત્યાં લઈ જાય છે. વેગમધ અવતા પૂરનો સદુપોય કરવે એ હાથની વાત છે. પણ એને રોકવું એ હાથની વાત નથી. તેમ યુવાવસ્થા માં ઉર્મિઓના પૂર જીન્ટે, અનેક પ્રકારની ભાનાઓ ઉત્પન્ન થાય, ત્રિયાગનો ધોધ. બધ પ્રવાહ વહેવા માટે તે સ્વાભાવિક છે: એને કેવળ રોકવાની

મહેનત કરતી એ મૂર્ખાઈ છે કારણ કે એ પૂર પલ્લુ રોકી શકતું નથી. છતાં એ પૂરને યોગ્ય દિશાએ જરૂર વળી શકાય છે અને એમ કરનામાં જ ક્ષમણ છે. આથી યુવાનસ્થાના વહેજેા સ માગે' વળે એવી જ યોજનાઓ હિતેચ્છુઓએ ધડતી જોઈએ

શક્તિ છે, શક્તિ ખીની છે, અમલના દાર ઉપડ્યા છે પછી યોગ્ય દિશાએ વાળનાર નહિ મળે, તો એ ગમે તે માગે' વગરે મટે એ સારા માગે' વળે એવી યોજના ધડતી એ હિતચિતકોનું કાર્ય છે માત્ર 'જુનાનીયા ખરાબ છે, જુનાનીયા ઉદ્ધત છે—એમ જ કહ્યા કરનારા અને વિવેકપૂર્વક યોજના નહિ કરનારાઓ, જુનાનીયાઓને જીવે માગે' જવામાં કેટલીક વાર ઉત્તેજન આપત રા નિવડે ■ એને તમે એમજ કહ્યા કરશો તો એ મહેશે કે, 'અમારા અંતર અનાજ એમ કહે છે, માટે અમે એમ કરીએ છીએ અમને એ સાર લાગે છે' આવા અનસરે બચ્ચુ મૂચ રહેશે છુટ્ટો ગમ ખરી, પલ્લુ આ યુનાન મૂગો નહિ રહે એ તો પોતે કરે છે, તેને સર પૂરવાર કરવાનો પ્રયત્ન કરશે

કારણ કે એને બાળપણમાં સરકારો એના મળ્યા છે વર્તમાનમાં દારનારા એવા મળ્યા છે અને એની છુદ્ધિમાં, જે સર લાગે છે, તે તેઓ કરી રહ્યા છે ત્યારે શાલુ તરીકે આપણું કામ એ કે 'બોલુ શુ અને સાં રુ—એ અ યુનાનોને સમજાવી દેવું એથી જે પરિવર્તન શક્ય હશે, તે એની મેળે આવશે તાત્કાલિક પરિણામની આશા નહિ રાખવી સાં થશે એમ ધારીને જે કંઈ અવસરોચિત દિતકર હોય તે યોગ્યપદ્ધતિથી કહેવું અને જે એમ કહેવામાં આવશે, તો તેનું કાંઈ પણ સુદર પરિણામ આવ્યા વિના નહિ રહે

બલ્યકાળમાં તો મોટામાં મોની યોગ્યતા હોય, બળકતે ઉઠે કહો તો ઉઠે બેસે કહો તો બેસે, જા કહો તો આદરો જાય, નહિતર

ખૂણે ઊભો રહી રહે પણ સામે ન થાય. જુદોને શરમ આવે અથવા ભયથી આધા જાય જ્યારે યુવાનો એસાડયા એસે નહિ, ઉઠાડયા ઊડે નહિ, ધોકેડયા જાય નહિ અને હાથથી કરે નહિ. જરાક ઉતારણ થાય તો રમખાણ મચાવે, એમને યોજના પૂર્વક સમજાવવા જોઈએ. એમને સમજાવવા હોય, તો કુશળતા વાપરવી પડે. એને ચૂપ કહે એ ચૂપ ન થાય. આ અવસ્થા જ એવી છે. અંદર જીવાનીનો મદ એટલો છે. તેને કાળમાં લઈ એનો દુરપયોગ ન થાય અને મદ, મદ રૂપે ન રહેતાં સાચા સ્વાભિમાનના રૂપમાં ફરી જાય તેમ જ શક્તિનો સદુપયોગ થાય, એવી યોજના ધડવી જોઈએ. એમની જીદમાં સારું અને ખોટું ઉતારવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. દિલકર શું અને અદિલકર શું? એ એમને સમજાવી દેવું જોઈએ.

પૂર્વ કાળ અને વર્તમાન કાળની વચ્ચે આજે દિનપ્રતિદિન અન્તર પડતું જાય છે. એટલે પૂર્વ કાળના યુવાનોનાં જીવન, ધર્મ-કળાના યોગે આપ મેળે સન્માને વળી ચૂકેલાં હતા, કારણ કે : પૂર્વ કાળમાં યુવાની આવતાં પહેલાં બીજી કળાઓની સાથે ધર્મકળા પણ શીખવવાની પ્રથા હતી. સર્વ કળાઓમાં ઓછપ હોય તો ન્યાલે, પણ ધર્મ કળાનું અજ્ઞાન ન ચાલે, એ પૂર્વકાળની માન્યતા હતી. આજે જેમ મનાય છે કે, ‘રાજ્ય ભાષા જલ્દયા વિના ન ચાલે’ તેમ પૂર્વે મનાતું કે, ‘માણસ ધર્મ કાળથી અજાણ્યો રહે એ ન ચાલે.’ આ આપ દેશની ઉત્તમ માન્યતા હતી, એટલે જાણપણથી જ ધર્મનું શિક્ષણ મળતું અને વાતાવરણ પણ એવું હતું કે સુસંસ્કારો મળે. આમ છતાં પણ અયોગ્ય આદર્શોને ધર્મકળા ન પરિણમે, એ જીદી વાત છે. આજે એ માન્યતા લગભગ જૂસાર્ધ ગઈ છે, આજનો મોટો ભાગ ધર્મશિક્ષણ આપવાથી બેદરકાર બની ગયો છે.

દરેક યુવાનમાં અવસરે દુન્યવી સારી પણ વસ્તુ છોડી

છઞ્ને પોતાના ધર્મને સાચવી લેવાની તૈયારી હોવી જોઈએ. યુવાવસ્થાનેા દુરપયોગ થતો અડકાનીને, તેના સદુપયોગ કરવાને માટે આ પહેલો જરૂરી ગુણ છે જાત, કુળ, ધર્મ વગેરે સાચવવાને માટે દુનિયાના ભોગસુખને, ભોગસુખની સામગ્રીને અવસર આગે તજવીજ પડે તો તજવાની તૈયારી હોવી એ પણ એક પ્રકારનો સદગુણ છે.

આ બહુ જિંઘી કાટિની વાત નથી પણ બહુજ નીચી કાટિની વૃત્તિમા ઢેળવાઈ જવાથી સામાન્ય જિંઘી કાટિની વાતો પણ બહુ જિંઘી કાટિની છે એમ લાગે, તે રસાભારિક છે. આ ગુણ ઢેગરવાની વાત બને કદાચ બહુ જિંઘી કાટિની લાગતી હોય, પણ એ ચોક્કસ જ છે, જ્યાં સુધી આટલો પણ ગુણ નહિ આવે, ત્યાં સુધી ધરના, માલ મીનકતના, ભાઈ-ભાઈ વચ્ચેના, બાપ-ચિકરા વચ્ચેના કળ્યા મટવાના નથી.

નાશવત પદાર્થોને પોતાના માન્યા છે અને પોતાનું જાત તે પાલવતું નથી માટેજ માઆપ માઆપ ખરાં, પણ મારું જે રહેલું જોઈએ તે રહેલું હોય તોજ, નહિતર નહિ આ મનોદશા ધર કરતી જાય છે.

અને આ પ્રકારની મનોદશામા ઢેગરવાના જીવાનીઆએ ઉત્કાષ્ઠાત મચાવે, એમા નવાઈ પામવા જેવું નથી ત્યારે માઆપ, વગેરે વહિલો અત્યેની પોતાની ફરજ અદા કરવાને માટે, ધર્મથી નહિ ચૂકરાને માટે, અવસરે ભોગ આપવો પડે તે આપવો પણ ફરજ કે મર્યાદા ચૂકવી નહિ, ધર્મને તજવો નહિ, એટલે કે, મને તેના અન્યરે પણ ધર્મ સાચવી લેવાની ટક એ પહેલો ગુણ 'મારી નામના ફરી ? મારું કુળ કેવું ? એને કમક લાગે એવું મારે નહિ કરવું-એવો નિશ્ચય દરેક યુવાનનાં હૃદયમા હોવો જોઈએ. એથી એમ નહિ કે કુળ, જાતિ આદિના મદ કરવો, કુળમદ આદિ તો ફગાવે, પણ કુળવત્તા રક્ષણની ભાવ-

ના ખરાબ બ્યસનો, અનાયારો વગેરે દુર્ગુણોથી આત્માને અવશ્ય બચાવે છે.

અવમરે યોગ્ય નમ્રતા કેળવવી એ બીજો અત્યંત આવશ્યક ગુણ છે. અમે કાણુ ?—એમ માની નમ્રતા ન રહે, તે કામનું નહિ. અવસરોચિન નમ્રતા જરૂર રાખવી જોઈએ. યોગ્ય મર્દાંદને નહિ ચુકવાને માટે થોડો પણ ત્યાગ કરવાની જેનામાં શક્તિ હોય તેનામાં નમ્રતા જરૂર હોય.

ભાગ્ય ઉપર શ્રદ્ધા એ જીવનમાં નમ્રતા આણવા માટેનો મોટામાં મોટો ગુણ છે. જ્ઞાનિઓએ કહ્યું છે કે, 'દુનિયાના પદાર્થો ભાગ્ય વિના ન મળે. આ અનુભવમિદ્ધ વસ્તુ છે કેટલાકે મહેનત કરીને મરી જવા છતાં માંક માંક રોટલા ભેગા થાય છે. અને ભાગ્યશાળીઓ વગર મહેનતે અગર થોડી મહેનતે કમાયે જાય છે. બુદ્ધિશાળી નોકરી કરે છે અને બુદ્ધિના ખારદાન શેઠ હોય છે. એ બુદ્ધિશાળીને પૂછીએ કે, 'તમારા જેવા બુદ્ધિશાળી આના નોકર ? તમારા શેઠ કેવા ?' પેલો કહેશે કે, 'સારા ભાઈ સારા !' કારણ કે શેઠને ખરાબ કહાની ખમર પડે તો ગકગડીયું મળે, એનો ખ્યાલ છે. બખરમાંથી હંશિયાર રોતો આવે અને બીનહંશિયાર પણ ભાગ્યશાળી મૂજ મરડના આવે. આ ભાગ્ય ખર્ ? કે નહિ ? ભાગ્ય ન હોય, તો બુદ્ધિશાળીને નોકરી કેમ અને બુદ્ધિના ખારદાનને શેઠાઈ કેમ ? મહેનત કરનારને સૂકો રોટલો કેમ અને બેસી રહેનારને ઉત્તમ સામગ્રી કેમ ? જવાનમાં કહેવું પડશે કે, ભાગ્ય. ભાગ્ય ઉપર વાસ્તવિક શ્રદ્ધા હોય તો આક્રમના વખતે પણ સંતોષ ટીકે, અને એથી પ્રસન્નતા અને નમ્રતા જળવાઈ રહે.

એટલે કે: અવસરે ઉચિતતા પૂરવુંકની યોગ્ય નમ્રતા અને પ્રસન્નતા એ બીજો ગુણ છે. ભાગ્યની શ્રદ્ધા હોય તો આ ગુણ પ્રગટે

સ્થિર રહે અને જીવનને હિજલે પૈસા વગેરે મળે ત્યારે જ નહિ, પણ પૈસા જાય, અનુકૂળતા જાય ત્યારે પણ જેનામાં પૂર્વેક્ષિત પહેલો ગુણ ટકી ન રહે તેનામાં વસ્તુતઃ ખીજો ગુણ પણ ન ટકી શકે.

પહેલો ગુણ નથી એથી દુગુંજો વધ્યા છે અને એથી પ્રસન્નતા ટકતી નથી. પ્રસન્નતા ગમે તે અવસ્થામાં ટકી રહે એ જોઈએ એમાં અવાતર ધણી ગુણો આવી જાય છે. અવસર યોગ્ય નમ્રતા, જ્ઞાનની શ્રદ્ધા અને ગમ ખાવાની તાકાત, એવા ધણી ગુણો આમાં સમાઈ જાય છે. ગમે તેવી આશ્વ વખતે પણ આકળ-વકળ ન થવું જોઈએ જે આશ્વમાં મુજાય, તેની યુવાની એણે જાય, આશ્વમાં ન મુજાય, અને ગમે તે દશામાં ધર્મને જાળવે તે યુવાનીને સફળ કરી શકે છે.

આશ્વમાં અદીનતા એ યુવાનોનો ‘સુદર કાંટિનો મહત્તનો સદ્ગુણ’ છે. આશ્વ વખતે પણ કાંઈ પૂજવા આવે, તો કહેવું કે, ‘દુનિયા છે, એ પણ આવે’ એ પૂઠે કે, ‘તમને એનું દુખ નથી.’ તો કહે કે, ‘ના, હું દુખમાં નથી.’ એ પૂઠે કે, ‘તમારી રાપતિ ગમ્મ ને.’ તો કહે કે, ‘જવાનું હવું તે મધુ. રહેવાનું હવું તે મારી પાસે છે.’

વાત એ છે કે ગમે તેવી દાસતમાં પ્રસન્નતા ટકી રહેવી જોઈએ એમાં જ્ઞાનની શ્રદ્ધા, નમ્રતા કેળવવાની તાકાત, વિવેકશીલતા, આદિ અવાતર ગુણો આવી જાય છે. એ હોય તો દુનિયાની આશ્વ વખતે પણ પ્રસન્નતા જાય નહિ. એક મહાપુરુષ આ મુજબ કૃપાવે છે કે, ‘કચ્છીક વાજી કચ્છીક વાજી’ એટલે માણુમ કોઈકવાર કાજી બને છે, તો કોઈકવાર પાજી બને છે, પુણ્યનો યોગ હોય ત્યારે આદમી સૌનો કાજી બની શકે છે અને પાપોદયે પાજી બને છે. પુણ્યશાલી બોલે તે બીજાઓને ગમે. ગાકુ-ધેલું બોલે તો ય પુણ્યશાલીનું બોલવું ગમે. પુણ્યની પારી તો કદી કાજી અને પાપના ઉદે કદી પાજી, એ દુનિયાના જીવોની દશા છે. પણ વસ્તુતઃ એ ‘સવ મુદ્રલકી વાજી’

ધડીમાં પાછપણું અને ધડીકમાં કાછપણું, એ વગેરે બધી પુદ્-
ગતની બાજ છે. હાથમાં લાખ આવી જાય, તો પણ આત્મા જાન-
ભૂયો ન બનવો જોઈએ. દુન્યવી સુખ સામગ્રી ચારી જાય ત્યારે
પણ દીનતા ન આવે પ્રસન્તા રહી રહે એ ગુણ છે. કાછપણામાં
કે પાછપણામાં એવા આત્માને કાષ લગતુ વગતું નથી.

આવો આત્મા આપતિ વખતે પણ દસે. દસે એટલે સમતા
ન શુભાવે, એ વિવેકી અને ગુણવાન હોય આકૃતમાં અદીનતાઈપ ગુણ
જેનામાં હોય, તેના ઉપર આકૃત આવે, અનુકૂળતાઓ રહે નહિ
અને પ્રતિકૂળતાઓ આવે, તોય એની શુદ્ધિ બહેર ન મારી જાય.
સામાન્ય રીતે આકૃત વખતે મુંઝાઈ પડેલા ધણુ ઊધુ છતું કરી
નાખે છે. એવા વખતે આકૃતમાં અદીનતાવાળાના હાથે સાફ ન
થઈ શકે તોય ઊધુ ન જ થાય એને અકળામણુ ન થાય.

યુવકોએ નિજની યુવાવસ્થાના સદુપયોગને માટે, આ રીતે
જીવનને ધડી લેતુ આવા અવસરે ખૂબ જ જરૂરી છે તો જ યુવા-
વસ્થા દ્વારા સ્વ-પરતુ હિત સારી રીતે સાધી શકાય આ
માટે યુવાનોએ શિષ્ટપુરોની—આપ્તપુરોની આઝાપૂર્વક પોતાનું
જીવન નિયમિત બનાવતુ જરૂરી છે, આપ્ત પુરોની, આઝાપૂર્વક
'ચિરંતપૂર્વક' પાલન' એ યુવકોને માટે જીવનની ઉન્નતિનો
સાચો રાજ્યમાર્ગ છે આ પ્રકારનો સદ્ગુણ જીવનમાં તો જ પ્રગટે
જ્યારે તે મદાપુરોની શિરોધાય' આઝાને વિનવીલાવે ઔચિત્યપૂર્વક
સ્વીકારીને તે મુજબ કર્તવ્યના પંથે શક્ય પ્રગતિ કરવાની હૃદયગત
બહુમાનપૂર્વકની વૃત્તિ જીવંત હોય

વર્તમાનમાં નવસંદ્ધિના સરજનદાર તરીકે જોળખાતા એ યુવકોને
ઉદ્દેશીને દુકમાં આટલુ કહી શકાય કે, 'જાગરવાનો ! મજેની આ
યુવાવસ્થાને સફલ બનાવવાને તમારે અસ્થ આટલુ કરતુ જોઈએ.'

૧. 'અવસરે ધર્મને સાચવવાને માટે દુનિયાના પદાર્થોને તજવાની તૈયારી.

૨. આકૃતમાં અદીનતા,

૩. સાચા માલિકનો સ્વીકાર કરીને તે માલિકની આજ્ઞા સમજી, એનેા અમલ કરવાની તૈયારી અને અમલ કરતાં પણ ઔચિત્યને મૂકવાનું નહિ.'

'જ્યારે સ્વતંત્રતાના નામે જે સ્વચ્છન્દતા સેવાઈ રહી છે તેને છોડવા અને શિષ્ટ પુરુષોની આજ્ઞાધીનતા સ્વીકારવા તૈયાર થશો તો તમારા માટે આ સહેલું છે, દૃઢ મનોબળ તમારામાં છે, પણ તેના દુરુપયોગ ના થઈ જાય માટે ખૂબ ચેતીને વર્તવું, અને કલ્યાણને ચાહતા હો. યુવાનીને સુંદર પ્રકારે સંરક્ષણ જનાવવા ઇચ્છતા હો, તો તમારે સમજવું જોઈએ કે,

'આ દુનિયાના પદાર્થો મારા નથી. રાખ્યા રહેવાના નથી : કાં એ જવાના, કા મારે એને મુકીને જવાનું. આવા નાશવત પદાર્થોમાં મુજાઈને મારે મારા ધર્મને ચૂકવેા જોઈએ નહિ. 'વડિલોની ધુલિ જગડી હોય અગર ગમે તે કારણ હોય, એ જો અમુક વસ્તુએ આપવાને ન ઇચ્છતા હોય, તો મારે ન જોઈએ. એવા પદાર્થો પુરુષ વિના મળતા નથી. મારે પુરુષ હોત તો મને જરૂર મળત મારે માથે આકૃત આવી છે, તો મારે અવસર જોઈ ઇચિત નમ્રતા ડેખાવી જોઈએ. મદનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, લાગ્ય ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ. ગમ ખાવાની તાકાત ડેખાવી જોઈએ.

'કોઈ આપણને ન આપે, કોઈ આપણને ન સંધરે, તો માનવું જોઈએ કે, એ આપણા પૂર્વે કરેલા દુષ્કર્મોના દોષ છે. આ બધા પદાર્થો મેળવવા, ભોગવવા, કાજી જનવું, પાજી જનવું, એ બધી પુદ્ગલની બાજી છે. આત્માને એની સાથે કાંઈ લાગવું વળગવું નથી.'

આમ સમજીને દુનિયાની ગમે તેવી આફત આવેત્યારે પણ સમતામાં રહેવું જોઈએ. એવા વખતે મુંઝાઈને પ્રસન્નતા ખેલી ન જોઈએ.

યુવાનોએ આ ઉપરાંત આ પણ સમજી લેવું કે, ‘શ્રી વીતરાગ પરમાત્મા એ જ સાચા માલિક છે : કેમકે તે પૂર્ણ છે, ખામી વિનાના છે. આપણે ખામીવાળા છીએ, માટે આપણે એ તારકને માલિક તરીકે સ્વીકારવા જોઈએ. એ તારકને માલિક તરીકે સ્વીકારીને એમની આજ્ઞાને જાણવા માટે ઉત્સુક જનવું જોઈએ. આજ્ઞાને જાણ્યા પછી, એનો અમલ કરવાને સજ્જ જનવું જોઈએ. અમલ કરવાને સજ્જ જન્યા પછી, અમલ કરવામાં શૂંચ ન થઈ જાય તેની કાળજી રાખવી જોઈએ. કેવળ આત્મકલ્યાણ નિમિત્તે ચાલી નીકળતાં પહેલાં, ઉપકારિના ઉપકારને પણ યાદ કરવો જોઈએ. શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની આજ્ઞા મુજબ માતા-પિનાદિનો ત્યાગ થઈ શકે, પણ એમના ઉપકારને ભૂલાય નહિ. અર્થાત-ઔચિત્ય જરૂર જાળવવું જોઈએ. ઔચિત્ય જાળવવાની પણ શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની જ આજ્ઞા છે એ રીતે ઔચિત્ય જાળવીને મોહ રૂપી દુશ્મનની સામે યુદ્ધ ખેડી લેવાની આજ્ઞાનો અમલ કરવાને નીકળવું અને પ્રાણુનાં કદ આપે તો પણ મોહરૂપી દુશ્મનને હરાવ્યા સિવાય પાછા ફરવું નહિ. માલિકની આજ્ઞાનો અમલ કરવામાં સર્વે સર્વનો ઉપયોગ કરી દેવો.’

જેનામાં આ પ્રકારની ભાવના કે ગુણો નથી, એ મેળવવાની મહેનત નથી, એ ગુણો પ્રાપ્ત થાય એવી ઇચ્છા નથી, એઓ કેવળ નામના જ યુવકો છે. એમને મળેલી યુવાવસ્થા એજે ગઈ કહેવાય. માટે જ આ ચાર ગુણો આવે, તો યુવાવસ્થા સારામાં સારી રીતે સફળ થઈ એમ ગણાય.

સાધ્યને માર્ગે:

સહવિચાર, ઉદાસ્તા, મહાચાર
અને સહિષ્ણતા

૮

આ વિશ્વમાં એક નાસ્તિકદર્શન સિવાય સઘળાંય આસ્તિકદર્શ-
નોએ, શરીરથી જિજ્ઞાસે આત્માનાં અસ્તિત્વનો કાઈને કાઈ પ્રકારે
સ્વીકાર કર્યો છે. 'મંસારમાં જે એક દેહમાંથી બીજા દેહમાં અને એક
ભવમાંથી બીજા ભવમાં પરિભ્રમણ કરે છે, તે આત્મા છે, શરીર
એ આત્મા નથી, પણ આત્મા એ, શરીરથી સ્વતંત્ર વસ્તુ છે, આત્મા
એ આપણે: પણ શરીર, એ આપણે નહિ. જો કે, આસ્તિકદર્શનોએ
શરીરથી જિજ્ઞાસે આત્માનું અસ્તિત્વ અવશ્ય સ્વીકાર્યું છે, પણ
તેમાંય આત્માના સ્વરૂપને લગતી ઘણી ગરજ નથી અને એથી તત્ત્વ-
વર્ણનમાં પણ એાછી જિજ્ઞાસા નથી.

સઘળા આસ્તિક દર્શનકારોને શરીરથી સ્વતંત્ર એવા આત્માનું
અસ્તિત્વ જ એવાત તે માન્ય જ છે. અને આથી જ 'ઉત્પત્તિ
સાધવી હોય નો આત્માની સાધવી, આત્માની ઉત્પત્તિ એજ સાચી

જિત્તિ છે અને બાહ્ય પદાર્થોની ઉત્પત્તિ કરવામાં જ પ્રયત્નથી ન રહે-
વાથી નુકસાન થાય છે'—આ સિદ્ધાંત પોતપોતાની સમજ મુજબ
સૌએ સ્વીકાર્યો છે આપણે, જો આત્મા ન હોત અને શરીર હોત,
તો 'બાહ્ય પદાર્થોની ઉત્પત્તિમાં ઉત્પત્તિ છે'—એમ જરૂર માનત, પણ
ત્યારે આપણે એ શરીર નહિ પણ આત્મા છીએ, ત્યારે તો એ
વાત નિશ્ચિત જ છે કે, શરીર આદિ બાહ્ય પદાર્થોની ઉત્પત્તિ પાછળ
ધેંદા બનવું અને આત્માની ઉત્પત્તિને જૂની જવી, એ કદાપણ બપું
નથી, પણ સર્વથા નુકસાન કરનારું જ છે.

આજે તો કેટલાંક દર્શનો લુપ્તપ્રાય થઈ ગયા છે અને કેટલાક
દર્શનો નિર્મળ બની ગયા છે, તેમજ દુનિયા જડવાદ તરફ વેગથી
ધમી રહી છે આથી આત્મા આદિના સ્વરૂપને લગતી અને આત્માની
ઉત્પત્તિ સાધવાના ઉપાયોને લગતી ચર્ચાએ લગભગ બંધ પડી ગઈ
છે આના યોગે જનસમાજને, 'આપણે કોણ ? આપણી પ્રગતિ કે
ઉત્પત્તિનો સાચો રાહ કયો ? અને એના સાધનો કયા હોઈ શકે ?'
આ વગેરે વિચારવાની પૂર્વે જોવી તક મળતી હતી, તેવી તક મળતી
નથી આથી જ આજે આત્માના સ્વરૂપની અને આત્માની ઉત્પત્તિની
વાતો નવી હોય એવું જનસમાજના મોટા વર્ગને લાગે છે કેટલાકોને
તો આત્માને બગેની વાતો સામગ્રતા પણ મૂકવણુ થાય છે પણ
એમ થતું, એ આવા સન્નેગોમાં શક્ય છે કારણ કે, વર્તમાનમાં
એવા નાસ્તિકમતપ્રચારકો નથી, કે જેઓ પૂર્વકાળની માફક
આત્માના અસ્તિત્વનો વિરોધ કરતા હોય અને એવા અસ્તિક દર્શન-
નવાદીઓ પણ થોડા જ હશે, કે જેઓ આત્માની સિદ્ધિ માટે
ચર્ચાએ કર્યા જ કરતા હોય ! આજના નાસ્તિકોની ચર્ચાએ પાયા
વિનાની છે અને અસ્તિક દર્શનવાદીઓમાં પણ ઘણે અંશે શીયિતતા
આવી ગઈ છે

આવી સ્થિતિમાં પણ, આપણે જે દેશમાં જન્મ્યા છીએ તે આ આર્પદેશના રૂઢ સંસ્કારોનો એ પ્રતાપ છે કે, આર્પદેશમાં જન્મ-પામેતાઓમાંનો મોટો ભાગ આત્માના અસ્તિત્વને સ્વીકારનારો છે: હવે ભગ સૌ બોલે ॥ ૧, ‘જીવ મયે અને ખોખું’ પડ્યું રહ્યું.’ આથી આપણે માનીએ છીએ કે, અહીં સૌને આત્માના અસ્તિત્વની વાતમાં તો વાંધો નથી; એટલે આપણે, ‘આત્મા ॥ અને તે પણ શરીરથી ભૂરો ॥’-એવું માનનારા છીએ. એમ માનીને જ અહીં વિચારણા કરી એ છીએ: આથીજ આત્માનાં અસ્તિત્વની સિદ્ધિ માટે અહીં વધુ જણાવવાની જરૂર રહેતી નથી.

કહેવું જોઈએ કે, આત્માને માનનારને આત્માની ચિન્તા ન થાય, આત્માને માનનારને આત્માના સ્વરૂપના કે આત્માની ઉન્નતિના વિચારો પણ ન આવે, તો એ સામાન્ય દોષની કમનસિમી નથી. એવી કમનસિમીથી બચી જવાય, એવી કમનસિમી હાલત દૂર થાય, એ માટે જ આત્માની ઉન્નતિ સાધવી એ ફટકી જરૂરી છે, એ વાત વિચારવાની છે. આત્માની ઉન્નતિ સધાય તોજ આપણો સાચો ઉદ્ધાર થાય, એ વાત ઠમાવવાની ખૂબજ જરૂર છે. આત્માની ઉન્નતી કરવાના વિચારો એ દ્વારા પ્રગતિનો રાહ તેમ જ તેના ઉપાયો દર્શાવતાં પહેલા, આત્માની ઉન્નતિ ફટકી જરૂરી છે, એ વસ્તુ દર્શાવવી આવશ્યક છે: એટલે એ પ્રથમ દર્શાવીને તે પછીથી ઉપાયોની વાત કરવાની રહે તે સ્વાભાવિક છે.

‘આત્માની ઉન્નતિ કરવા સિવાય આ ઉત્તમ માનવજીવનને પામ્યાની સાચકતા નથી જ’-એ વસ્તુ જ્યાં સુધી બરાબર ન સમજાઈ જાય, ત્યાં સુધી આત્માની ઉન્નતિના ઉપાયો જનસમાજ સાંભળશે નહિ અને કદાચ રદિ આદિના કારણે સાંભળશે તો પણ એ ઉપાયોને સદ્દર્શ નહિ: માટે સૌથી પ્રથમ, ‘આત્માની ઉન્નતિ એજ ઉત્તમ માનવજીવનની

સાચકતા.'—આ સમજવું જોઈએ: આ સમજવા પછી એ સમજનારા, જરૂર એની ઉત્પત્તિના ઉપાયોને હૃદયપૂર્વક સાંભળશે, વિચારશે સદ્દશે અને શક્તિ મુજબ એ ઉપાયોનો જીવનમાં અમલ પણ કરશે, બાકી એ વસ્તુઓ સમજવા વિના જોટની વાતો કરાય, એ બંધીય લગભગ એકડા વિનાનાં મોંઝા જેવી જ નિવડે.

આજે આપણે જોઈએ તો જણાશે કે, બાહ્ય વસ્તુઓને મેળવવાનો અને સાચવવાનો મનુષ્યે પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે અને પશુઓ પણ પ્રયત્નો કરે છે. મનુષ્યમાં વિશેષ બુદ્ધિ હોયને તેના પ્રયત્નો બ્યવરિયત દેખાય છે, જ્યારે પશુ આદિના પ્રયત્નો તેવી રીતે દેખાતા નથી બાકી બાહ્ય વસ્તુઓને મેળવવાનો અને મળેલી બાહ્ય વસ્તુઓને સાચવવાનો પ્રયત્ન તો મનુષ્યોમાં જેમ ચાલુ છે, તેમ પશુઓમાં પણ ચાલુજ છે. મનુષ્ય કહેવાવા છતાં પણ પશુઓની માફક વર્તીને, તો મનુષ્યપણું મળ્યું એની વિશેષતા નથી રહેતી. 'આત્મા જ એક ભવમાથી બીજા ભવમા પરિભ્રમણ કરે છે અને આ શરીર આદિ બાહ્ય વસ્તુઓ એની સાથે જઈ શકતી નથી'—આવી રિયતિ હોવા છતાં પણ, વિનશ્વર વસ્તુઓ પાછળજ જે, બુદ્ધિ, શક્તિ અને સમય ખચે, એ અટ્ટાની જ કહેવાય, સમજદાર તો તે કહેવાય, કે, જે નાશવંત વસ્તુઓની ઉન્નતિ પાછળ ન પરતાં આત્માની ઉન્નતિ સાધવાનો પ્રયત્ન કરે.

'બાહ્ય વસ્તુઓને મેળવવાનો અને મેળવેલી બાહ્ય વસ્તુઓને સાચવવાનો ગમે તેટલો પ્રયત્ન થાય પણ એક દિ' અર્હોથી રીતે જવાનું છે' આ તો નહીં જ છે અર્હોથી મરિને જવાની વાતમા તો કાષ્ઠથી પણ ધનિકાર થઈ શકે તેમ નથી, અને જ્યાં જવાનું ત્યાં, અર્હો જે મેળ્યું અને સાચ્યું તે બધું સાથે આવવાનું નથી ઘણી મહેનતે અને ઘણાં પાપો કરીને અર્હો જે કાષ્ઠ મેળવાય છે, અને સચવાય

છે, તેમાંનું આત્મા સાથે કાંઈ જ આવવાનું નથી.

આપણે અહીં કાઈ પણ સ્થળેથી આવ્યા છીએ આ વાત નહીં છે. કાંઈક જગ્યાએ પણ કાંઈકેય ન ક્યું હોત, તો આ ફેરફાર જે દેખાય છે તે ન દેખાત એક શ્રીમત, એક મરીત એક રાજા એક પ્રજામત, એક શેઠ, એક નોકર એક સાધનસ પત્ર, એક સાધનહીન એક સચક્ત, એક અચક્ત. આ બધા ફેરફાર દેખાય છે, તે એ જ સૂચવે છે કે, કાંઈક જગ્યાએ પણ કાંઈક કરીને આવ્યા છીએ, સાથે સાથે પોતપોતાની ઇચ્છાથી અહીં આવ્યા છીએ એમ પણ નથી આવતું પડ્યું છે માટે આવ્યા છીએ ઇચ્છાથી આવવાનું હોત, તો આજે દુનિયાભરમાં પ્રાણિમાનમાં જે ફેરફાર દેખાય છે, તે દેખાત નહિ.

આપણે આવ્યા, એ આપણા હાથ બહારની વસ્તુ હતી એમ માની લાઇએ, પણ 'અહીંથી ક્યા જવું' એ આપણે સમજીને અને યોગ્ય રીતે વર્તનારા બની જઈએ તો આપણા હાથ બહારની વસ્તુ નથી. આપણે સમજીએ તો, અહીંથી ક્યા જવું, -એ પ્રાપ્ત આપણા હાથની વસ્તુ છે સારી કે બોની જે જગ્યાએ જવું હોય, ત્યાં આપણે જઈ શકીએ, કારણ કે, જેવો પ્રયત્ન તેવું પરિણામ, એ નહીં વાત છે. સારી દિશાએ જેટલો પ્રયત્ન થાય તેટલો લાભ થાય અને બીધી દિશાએ જેટલો પ્રયત્ન થાય તેટલી હાનિ થાય.

'આત્મા એ જ આપણે છીએ'—એ વસ્તુ બરાબર સમજાઈ જાય, અને એમ પણ સમજાઈ જાય કે, 'બાહ્ય વસ્તુઓને એળે છોડાવો અને મળેલી બાહ્ય વસ્તુઓને સાચવ્યા કરવાનો પ્રયત્ન નકામો છે, તેમ જ આત્મ સુધારની પ્રવૃત્તિ કરવી જરૂરી છે'—તો સારી જગ્યાએ જ જવાનો પ્રયત્ન થાય સારી જગ્યાએ જવું એ પણ આપણા હાથની વાત છે, એનો અર્થ એવો તો નથી જ થતો કે, આપણી ઇચ્છા માનવી જ સારી જગ્યાએ જવાય સારી જગ્યાએ જવું હોય તો આત્મ

સુધારના પ્રયત્નમાં લાગવું જોઈએ આત્મસુધારના પ્રયત્નમાં નહિ લાગતાં, બાહ્ય-ભૌતિક વસ્તુઓને મેળવવાના અને સાચવવાના પ્રયત્નોમાં પડાય, તો સારી જગ્યાએ જવાની ઇચ્છા હોવા છતાં પણ, અને આપણા જ દાસની એ વાત હોવા છતાં પણ, ખરાબ જગ્યાએ આપણે ફરજિયાત જવું પડે.

આત્માના સુધાર માટે, પૂર્વ જુમિકારૂપે આટલું જણાવીને દહે તેની પ્રગતિના રાહમાં મદાયશ્રુત તેનાં સાધનોનો અઢી આપણે વિચાર કરી લઈએ. સૌ પહેલી વાત એકે, આત્માના દિતને જગાડનારી વસ્તુઓને વળ્યં માનવી, એ આત્માની ઉન્નતિ માટેની યોગ્યતા છે : આત્માની ઉન્નતિ સાધવી હોય તો પહેલી આ લાયકાત જોઈએ. માટે જ મળી ગયેલી બાહ્ય વસ્તુઓને ભોગવવા ખાતર ભોગવવી, એ પણ હડાપણ નથી. શરીરથી માંડીને સધળીય વસ્તુઓ પર છે : એને મારી માનીને ભોગવવી, રાગપૂર્વક ભોગવવી, એ આત્માના અધઃપતનનો માર્ગ છે : અને એને વળ્યં ક્રોધિની માની એનાથી શક્તિ મુજબ બચવું અને પરની સહાય વિના જ મુખમયપણે છવી શકાય એવી અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવાના કલ્યાણકારી પ્રયત્નમાં એનો ઉપયોગ કરવાને મથવું, એ જ આત્માની ઉન્નતિનો ઉપાય છે.

એટલે કે, ‘ શરીરથી માંડીને દુન્યવી સધળીય વસ્તુઓ પર ■ : એને પોતાની માની રાગપૂર્વક ભોગવવી, એ આત્માની અવનતિનો ઉપાય છે, અને એ વસ્તુઓને વળ્યં માનીને, યથાશક્તિ એનો ત્યાગ તથા સદુપયોગ કરવો, એ આત્માની ઉન્નતિનો ઉપાય ❷ ’

આ યોગ્યતા આવે એટલે આત્માની ઉન્નતિના ઉપાય તરીકે ચાર ગુણો સદ્વિચાર, સદ્વિષ્ણુતા, સદાચાર અને ઉદારતા મેળવવાની સહેજે વૃત્તિ જાગે અને આ ચાર ગુણો વાસ્તવિકરૂપે આવે, એટલે થોડી-ધણી પણ આત્માની ઉન્નતિ જરૂર સાધી શકાય. પછી સધળીય

પર વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવાનું સહેલું થઈ પડે. આ ચાર ગુણોની જરૂરિયાત સમજાય, એ માટે આટલી ભૂમિકા કરવી પડી; કારણ કે, વળ્યું વસ્તુઓનો વળ્યું તરીકે અને ઉપારેય વસ્તુઓને ઉપારેય તરીકે સમજાયા વિના, આ ગુણો પણ વાસ્તવિક રીતે આવતા નથી. સામાન્ય પ્રકારના ઉત્તમ ગુણોને કે ઉત્તમ ક્રોટિના ગુણોને જીવનમાં લાવવા હોય, તો એ સમજી જ લેવું જ જોઈએ કે, ‘આ શરીર આદિ સધળું જ પર છે અને એ પ્રત્યે મમત્વ રાખવું, એ આત્માને ડુબાવવા માટે જ છે.’

જેમ આપણે આપણું જલું ઈચ્છીએ છીએ, તેમ બધા જીવોનું લયું ઈચ્છવું—એ સદ્વિચાર છે આ પ્રકારનો સદ્વિચાર એ બીજા સુર વિચારોને માટે આકર્ષણ છે. આના યોગે બીજા સદ્વિચારો ખેંચાઈ આવે છે. ‘કાંઈ પણ જીવના ભૂંડાની લાવના સ્વપ્ને પણ નહિ આવવી જોઈએ અને સૌના લખાની લાવના સદાને માટે જીવન્ત બની જવી જોઈએ

વાસ્તવિક રીતે આવેલ સદ્વિચાર, તે આત્માઓના અંતરમાં જ પ્રગટે કે, જે આત્માઓનાં વિવેકચક્ષુ ખૂલ્યાં હોય કે ખૂલવાની તૈયારીમાં હોય અને જેનામાં દુન્યવી સ્વાર્થની કામના ધણી મોગી પડી હોય કેમકે સૌના લખાની લાવના, દુનિયાના કેવળ ઐહિક સ્વાર્થમાં મૂક બનેલામાં, લક્ષ્મી કે શરીરને માચરવા માટે ભોમવવા માટે કાળા-ધોળા કરનારામાં ન આવે, એટલે આત્મા સિવાયની બંધી વસ્તુઓને જોણે પર માની હોય તેનામાં જ આ સદ્વિચાર જાગે, તેમજ સ્થિર રહે.

પણ આ પહેલો ગુણ સદિષ્ટતાના યોગે ટકી રહે છે. માટે બીજો ગુણ સદિષ્ટતા છે. આવી પડેલી આફતને સહન કરી લેવાની જેનામાં ટેવ ન હોય, એ સદ્વિચારને ટકાવી ન શકે. ગમે તેવી આફત આવે, પણ તેને જો સમજાવે સહવાની ટેવ હોય, તો જ સદ્વિચાર ટકવો સહેલો. સદ્વિચાર હોય તો

સદિષ્ટતા કેળવાય અને સદિષ્ટતા હોય તો સદ્વિચાર ટકે. વાત-વાતમાં ગુસ્સો આવે તો સદ્વિચાર ટકે નહિ. સદિષ્ટ આત્મા ભલે, પોતાની મિત્રકત કાઢી ઉઠાવી ન જાય એ માટે પ્રયત્ન કરે, છતાં કાઢ મિત્રકત ઉઠાવી જાય તો એના પ્રત્યે દુર્ભાવ લાવી એનું બૂકું ન ચિંતવે, મએયું પાછું મેળવવાનો પ્રયત્ન કરે છતાં પણ સામાના કિતની પરવા એનાં હૈયામાંથી જાય નહિ. દુનિયાના ધન વગેરે પદાર્થો વળ્યું સમ-જાયા હોય, સદ્વિચાર હૃદયમાં બેઠો હોય અને સદિષ્ટતા કેળવી હોય, તોજ એવાં પ્રસંગે દુર્ભાવ ન આવે.

વળી આ પ્રકારની ઉત્તમ કોટિની સદિષ્ટતા સદાચારી જ જાળવી શકે, માટે ત્રીજો ગુણ સદાચાર. આચારશુદ્ધિ રૂપ જીવનના મુખ્યસ્થંભને ટકાવી રાખનાર સદાચાર છે. આના યોગે દરેક પ્રકારના સદ્ગુણો વિકાસને પામે છે. વિચારોની કે ભાવ-નાની શુદ્ધિ તેમજ સદિષ્ટતાની જડ આમાં રહેલી છે. સાચેજ સદાચાર, એ વ્યવહાર અને ધર્મ બન્નેને દીપારનાર મહાન ગુણ છે, અને દુરાચાર, એ વ્યવહાર અને ધર્મ બન્નેને લજવનાર દુર્ગુણ છે. સદાચારી કુળદીપક છે અને દુરાચારી કુળમાં ક્ષંક રૂપ છે.

સદાચારને ટકાવવા માટે ઉદારતા બેઝએ. કાઢના પણ બે.ગોપ-ભોગમાં કામ લાગી શકે એવા પદાર્થોને માટે ‘કાઢનું’ મારે નહિ ભોગવવું, પણ મારું સૌ ભોગવો’—એ જાતિની મનોવૃત્તિ એ ઉદારતા છે. જેનામાં આવો ઉદારતા ગુણ હોય, તેનામાં કાઢનું પડાવી લેવાની કે પચાવી પાડવાની ઈચ્છા ન હોય. પોતાનું મૌના ઉપયોગમાં આવો, એજ એની ઈચ્છા હોય. જરૂર પડે અને ખીજની વસ્તુ લેવી પડે તો લે, પણ એ વસ્તુને જગાડવાની કે પચાવી પાડવાની જદાનત એનામાં ન હોય. તેમજ પોતા પાસે જે હોય તે ખીજના ઉપયોગમાં આવી જાય

તો એ નાપુરુષ ન થાય આવા પ્રકારની ઉત્તમ ક્રોટિની ઉદારતા વિના મદાયાર ટકી શકે નહિ આ રીતે આ ચારે ગુણોની એક-મીઠા સાથે મક્કાએલ સફલતા છે

આ ચારેય પ્રગતિના સાધનરૂપ સદ્ગુણોને જીવનમાં અમથી જનાવવાને સારુ આપણા આત્માને સત્વશીલ જનાવવો જોઈએ જ્યાં સુધી આત્મામાં એ જાતિના પરિણામ ન જાગે અને સત્ત્વ ન આવે, ત્યાં સુધી એ જાવના અને સત્ત્વ કેળવાય તેવા પ્રયત્નો કરતા રહેવું જોઈએ, તેમજ જે આત્માઓ સત્ત્વશીલ જનીને આ આત્મકત્યાણુકર માર્ગની આરાધના કરનારા હોય તેમની સેવા કરવી જોઈએ અને એ માર્ગને મદદ કરવા તૈયાર થનારા આત્માઓની અનુમોદના કરવી જોઈએ ! વળી પોતાનું આત્મસત્ત્વ ખીલવવાને માટે, છેવટ કાંઈ ન અને તો પણ સદ્વિચાર, સદ્વિજ્ઞાના, સદાયાર અને ઉદારતા,—એ ચાર ગુણો વાસ્તવિક રૂપમાં કેળવી સેવા જોઈએ

આ ચાર સદ્ગુણો જેનામાં યથારિચતપણે આવી જાય, તેનો આત્મા અવનતિને પામે નહિ અને એની ઉન્નતિ-પ્રગતિ થોડા કાળમાં થાય સર્વ પૌદ્ગલિક પદાર્થોનો સર્વથા ત્યાગ, જ્ઞાની પુરુષે એ દર્શાવેલા વિધિ મુજબ કરવો, એ આત્માની ઉન્નતિ કરવાનો પ્રયત્ન ઉપાય ■ માત્ર એ માટે થોડો પણ થોડા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ આવા પ્રકારના પ્રયત્નો વિના જીવનમાં શાન્તિ આરવાની નથી, અને આ વિના જીવનનાં મહેજે ખરાબે ચઢતા વાર નહિ લાગે કારણ કે, જે આત્મામાં ખીજાનું બહુ ઈર્ષ્યાવાનો સદ્વિચાર નથી હોતો તે આત્મામાં બહુ ખૂટા વિચારો હોય છે જો આજની દુનિયામાં આ પ્રકારે સદ્વિચાર આદિ ગુણોનું વાતાવરણ ફેલાવા પામે તો અવશ્ય પરિવર્તન થાય

આ ચાર સદ્ગુણોને ખીલવવા હોય, આત્મસત્ત્વને વિકસાવવું

હોય અને ધામે ધામે પણ આત્માની ઉન્નતિ સાધવી હોય, તો દુનિયાની બધી અદિતકર પૌદ્ગલિક વસ્તુઓને પર માનવી જોઈએ. જ્યાંસુધી એ માન્યતા નહિ થાય અને નાશવંત પદાર્થોમાં આંધળું મમત્વ રહેશે, ત્યાં સુધી સમાધિપૂર્વક જીવાશેય નહિ અને સમાધિપૂર્વક મરાશેય નહિ. જન્મ્યા રોતા રોતા, જીવીએ પણ રોતા રોતા અને આ રીતે મરવું પડે તો મરવાના પણ રોતા રોતા.

રોતા . જન્મ્યા એમાં તો નિરૂપાય હતા, પરંતુ હમતા હસતા સમભાવે જીવવું હોય અને હસતા હસતા સમાધિમય અવસ્થાને ભોગવતા મરવું હોય, તો દુનિયાના પૌદ્ગલિક પદાર્થોને પર માની, એ સર્વનો સર્વથા ત્યાગ કરવાનું ન બની શકે તો પણ, ઉવટમાં ઉવટ સદ્વિચાર, સદ્વિજ્ઞતા, સદાચાર અને ઉદારતા,—આ ચાર સદ્ગુણો ખીલવવા જોઈએ. આટલું થાય તોય દસીને સમભાવે જીવાય અને દસીને સમાધિપૂર્વક મરાય. ટુંકમાં એટલું જ કે, આ રીતે સાધ્યને માગે જાતિ કરીને વર્તમાન જીવનને વધુમાં વધુ સુંદર બનાવવું, કે જેથી મૃત્યુ, રવ કે પરને માટે મહોત્સવરૂપ બની શકે.

જગતા રેભે :

માનવ સમાજને
ઠત્તવ્યનો સાફ

૯

હું ખના લેઈ વિનાના, સપથ' અને સાચત સુખને સાધવા
માટેના સર્વોત્તમ સામગ્રી માત્ર આ મનુષ્યજાતમાં જ મળી શકે
છે અને માટે જ મનુષ્યો વિશ્વના સઘળા જીવોમાં ઉત્તમ ક્રોડિના
જીવો તરીકે ઓળખાય છે. આમ છતાં, એ વાત પણ ધ્યાનમાં
રાખવાની જરૂર છે કે વિશ્વના સઘળા જીવોમાં ઉત્તમ ક્રોડિના
જીવો તરીકે ઓળખાતા મનુષ્યો પણ જો કર્તવ્યશીલ ન હોય, તો
એમના જેવા અધમ ક્રોડિના જીવો પણ બીજા કોઈ બની શકતા
નથી. આથી ઉત્તમ ક્રોડિમાં આવેલા જીવો ઉત્તમ ક્રોડિમાં કયમ
રહે અને અધમ ક્રોડિમાં ચાલ્યા ન જાય, એ માટે યનિમદ્વાપુરુ
ષોએ, મનુષ્યજાત વ્યવસ્થા, મનુષ્યો કવી કવી રીતે વર્તવું જોઈએ—એનું
વર્ણન કરવાનો ખૂબ ખૂબ પશ્ચિમ ઉદ્દેશ્ય છે અને એ દ્વારા
'જગતા રેભે'નો રોન દિનરાત કેવળ ઉપદેશવૃત્તિથી તેના
આપતા રહ્યા છે.

સંસારમાં આ એક એવી જાન છે, કે, જે ધારે અને સમજે
તો પોતાનું અને બીજાનું પણ બધું કરી શકે અને કર્તવ્ય બૂને તો
પોતાનું તેમજ દુનિયાના જીવોનું પણ બધું કરી શકે કરનાર
બન્યા વિના રહે નહિ; જ્ઞાનિમહાપુરુષોએ, જે માનવ જાતના
કર્તવ્યનો વિચાર ન કર્યો હોત, તે મહાપુરુષોએ જે આત્મત્રેયને
સાધવા માટે માનવજાતના કર્તવ્યનો ભાગ ન દર્શાવ્યો હોત અને
એ ભાગને જે બીજા પણ ઉપકારિઓએ જીવંત ન રાખ્યો હોત,
તો દુનિયામાં સુધારવાને.—સાચા સુખની વાસ્તવિક અને પરિપૂર્ણ
સાધના કરવાનો ભાગ, આ સંસારમાં વિષમાન હોત જ નહિ.

સત્યપુરુષોનું—જ્ઞાનિમહર્ષિઓનું કાર્ય તો ઉપદેશ દેવાનું છે, પણ
ઉપદેશને અમથ તો સૌને પોતાને જ કરવાનો છે. કરવા યોગ્ય
વસ્તુને તે રૂપે અને તજવા યોગ્ય વસ્તુને તે રૂપે સમજાવી દેવી,
વસ્તુને વસ્તુગતે દર્શાવી, એ જ્ઞાનિપુરુષોનું કાર્ય છે; પણ એ પછી
એનો અમથ કરવો, એ કાર્ય તો દરેકનું પોતાનું છે. કર્તવ્યને
અદા કરવાની વૃત્તિ ત્યારે જ પ્રગટે કે, જ્યારે જીવનની કિંમત સમ-
જાય નહિ,—જે માટે આ જીવનને જ્ઞાનિમહ પુરુષોએ ઉત્તમ કહ્યું છે,
કિંમતી કહ્યું છે, તે વસ્તુ સમજાય નહિ, હેપે જાય નહિ ત્યાં સુધી
સરી પણ વસ્તુને ઉકરકે ફેંકી દેવા જેવી સ્થિતિ થાય, તો તે
સ્વાભાવિક નથી.

દુનિયાના સધળા જીવોને સુખની ઇચ્છા છે; સંસારમાં કોઈ
જીવ એવો નથી, કે જેને સુખની ઇચ્છા ન હોય, સૌને એકમાત્ર
સુખ મેળવવાની ભાવના છે. આવી ભાવના જેમ પોતાને માટે છે,
તેમ સૌને માટે થઈ જાય તો કલે દુનિયા ફરી જાય ‘મારે
દુઃખ નથી જોઈતું’ પણ સુખ જોઈએ છે, તેમ દુનિયાના
બધા જીવોને દુઃખ નથી જોઈતું પણ સુખ જોઈએ છે.—આટલો

વિચાર જો જરાજર આવી જાય અને હૃદયમાં સ્થિર બની જાય તો પણ માણસાઈ આવ્યા વિના રહે નહિ. માણસ માત્રમાં આ વિચાર અવશ્ય હોવો જોઈએ એનામાં આવો વિચાર કરવા માણસાઈ નથી, તે પોતાનાં જીવનને નિષ્ફળ બનાવે છે

એટલે, 'મારે દુ.ખ નથી જોઈતું પણ સુખ જોઈએ છે, તેમ દુનિયાના બધાં જ જીવોને દુ.ખ નથી જોઈતું પણ સુખ જોઈએ છે'—એ વિચાર હૃદયમાં સ્થિર થઈ જાય, તો માણસાઈ આવ્યા વિના રહે નહિ. કારણ કે, એ વિચારવાળો પોતાના સુખને માટે ખીજતે દુ.ખ દેવાને તત્પર બને નહિ પોતાના સુખને માટે ખીજતું સુખ છીનવી લેતું એ માણસાઈ નથી, પણ ખીજનાં સુખને માટે પોતાનાં સુખનો ભોગ આપવો પડે તો તે પણ આપવો એ માણસાઈ છે વિવેકપૂર્વક દુ.ખથી સુખનો એ રીતે ભોગ આપનારાઓજ, વારતવિક સુખની સાધના કરી શકે છે અને પોતાના સુખને માટે ખીજીએને દુ.ખ દેતાં આચકો નહિ ખાનારાઓ માણસાઈ ગુમાવી દે છે. અને જ્યાં એ માણસાઈ મછ, કે પછી એનામાં ખીજુ સારુ કાંઈ રહેતું નથી

મનુષ્યમાંથી માણસાઈને જોવાવનાર એક જ આ બપ'કર કાટિની જાવના છે કે, 'મારે સુખ જોઈએ અને દુ.ખ ન જોઈએ આ તે માટે મમે તે કરતું,' આ મનુષ્યપણાના મૂળમાં સડારૂપ જાવના છે 'દુ.ખ કાઢવા માટે અને સુખ મેળવવા માટે, મને મમે તે કરવાની છૂટ છે'—આવી માન્યતા માણસાઈનો નાશ કરનારી છે જ્યારે સૌ માટે એ જાવના આવે કે, 'બધાનાં દુ.ખ નાશ પામે, કોઈને પણ દુ.ખ ન થાઓ અને સૌ સુખી થાઓ'—જ્યારે માણસાઈ આવી શકે

માણસાઈ કેળવાય એ માટે, માણસાઈને વિકસાવવાને માટે 'અમે કા'ંક છીએ અને અમારું બધું છે'—એ જાવનાને બદલે

‘અમે કાંઈ નથી અમારું કાંઈ નથી’—આ ભાવના આવવી જોઈએ આ પરિવર્તન આવવું, એ મુશ્કેલ વસ્તુ છે, પણ સુખી થવા ઇચ્છનારે આ પરિવર્તન લાવવું, એ અનિવાર્ય છે. ‘અમે જ કાંઈ છીએ અને દુન્યવી સંપત્તિ સારું અમારું જ હો.’—એ ભાવનાએ તો દુનિયામાં જુદામ ગુમથો છે. ‘હું જ સારો કહેવાઈ અને દુન્યવી સારું સંપત્તિ મારું જ હો.’—એ ભાવના આજે મોટે ભાગે પ્રવર્તી રહી છે, પણ યાનિઓએ તો એવા ‘હું’પણાને અને ‘મારા’પણાને, મોહના અંત તરીકે ઓળખાવેલ છે.

‘હું’ પણામાં અને ‘મારા’ પણામાં આદમી એવો અન્ધો ખની જાય છે કે, એ ખીજ માટેનું જાન જૂએ છે. એને એ ખ્યાલજ નથી રહેતો કે, ‘હું’ જેમ દુઃખને ઈચ્છતો નથી અને સુખને ઇચ્છું છું, તેમ દુનિયાના ખીજ જીવો પણ દુઃખને ઇચ્છતા નથી અને સુખને ઇચ્છે છે; માટે મારે ‘હું’પણામાં અને ‘મારા’પણામાં જાન જૂથીને ખીજાને, ન તો દુઃખ દેવું જોઈએ કે ‘ન તો ખીજાની વસ્તુએને જૂંટવી લેવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.’ માણસાઈ વિનાના માણસો તો જોડા અનર્થો કરે, તેડા ઓછા જ છે એમ માનવું પડે. તેમનું ચાલવું હોય, તેમનું નિપજવું હોય તો, તેઓ કરતા હોય એથી વધારે અનર્થો કર્યા વિના પણ રહે નહિ.

એટલે દુઃખીજ એ છે કે, દુનિયામાંથી જો ‘હું’ પણું અને ‘મારા’ પણું જુવાઈ જાય, તો આજે દુનિયામાં ધોધમાર ચાલી રહેલા અનર્થો અટકી જાય. જો કે જધા માટે આમ જનવું એ શક્ય જ નથી. પણ જો હીક હીક પ્રમાણમાં ય એવા જને, તો પણ આજની દશામાં ધણું પરિવર્તન આવી જાય. આજે જે પાપની ભડમાર ચાલી રહી છે, તે જરૂર અટકી જાય, સત્યુત્તો તરફથી એ માટે પ્રયત્ન થતો આવ્યો છે અને થતો રહેશે; એમના એ પ્રયત્નના યોગે પુણ્યાત્માઓ

પાપથી જન્મ્યા ॥ અને જ્યારે, પાપથી જન્મવા ઇચ્છનારા જન્મી જાય-
પોતાનાં મોંઘા માનવજીવનની કિંમત સમજે તેમજ તજ્જ્યા યોગ્ય
અને કરવા યોગ્ય કાર્યોના વિવેક કરી ત્યાજ્યના ત્યાગમાં અને કરવા
યોગ્યને કરવામાં પ્રયત્નશીલ જાતી થકે, એ માટે આપણે અદિ' કર્ત-
વ્યધર્મનો સાદ માનવ જાતને ઉદ્દેશીને આપી રહ્યા છીએ.

માનવતા પામવાને માટે ઉપર કહી ભુમિકા બાદ, જે કાર્ષ કહે-
વાનું રહે છે તે જે કે, જે માનવ કર્તવ્યરૂપે આત્મપુરુષોએ ફરમાવેલા
કર્તવ્યો-કાણ્ય આચારો છે.

આ કાર્યો જીવનમાં શાંતિ આપનારાં, મરતી વખતે આત્માને
વલોપાતમાંથી બચાવનારાં અને અન્તે પરમ કલ્યાણની ઉત્કૃષ્ટ સાધ-
નામાં સહાયક થનારાં છે,

તેમાં સૌથી પહેલું કાર્ષ-ભગવતિ શ્રીતરાંગે મહિત : '
આત્માને પાપથી દૂર ખસેડીને આત્માના શુદ્ધ આદર્શને સામે
ખડે કરનાર શ્રી વીતશય પરમાત્મા છે એમનામાં નથી તો રાગ કે
નથી દ્વેષ સંસારના-કર્મનાં સંઘર્ષાં બંધનેનો નાશ કરીને જેઓ શ્રેષ્ઠ-
દશાને પામ્યા છે તથા સંસારથી તરંગનો જે માર્ગ-તેને જે રથાપી
ગયા છે, તે શ્રી અરિહંત પરમાત્મા કહેવાય. તેઓ આપણને સ્વચ્છ
આરીસાની માફક આપણી દશાનું જ્ઞાન કરાવનારા છે. તેમના સ્વરૂપને
જાણીને તેનું જે ચિન્તન કરવામાં આવે, તો આત્માને આત્માની
પીઠાન થયા વિના રહેજ નહિ. આવા પરમાત્માની આદર્શનું પાલન
કરવાનો નિશ્ચય અને તેનો શક્ય અમલ, એ એમની પરમ ભક્તિ
કહેવાય. અર્થી, પરમાત્માની ભક્તિ કરવા ઇચ્છનારે, પરમાત્માએ નિરોધ
કરેલાં કાર્યો નહિ કરવાનો અને કરવા માટે કહેલાં કાર્યો રક્ષિત
મુજબ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવાનો નિશ્ચય કરવો જોઈએ. આવો
નિશ્ચય કરનાર આત્મશાંતિએ એ તારકાની મુક્તિ આદિની પશુ

શક્યતા મુજબ સેવા-પૂજા કરવાને તત્પર બને, એ સ્વાભવિક જ છે.

બીજું કાર્ય 'સમપ્રાણિવર્ગે' કરણાં સધળાંયે પ્રાણિવર્ગે ઉપર કુચ્છાભાવ રાખવો, આ બીજું કાર્ય છે. નાનો હોય કે મોટો હોય, પોતાનો હોય કે પારકો હોય, દુશ્મન હોય કે મિત્ર હોય, સર્વ જીવો પ્રત્યે કુચ્છા રાખવી જોઈએ. આપણને જેમ દુઃખાદિ પસંદ નથી, તેમ બીજાને પણ પસંદ ન જ હોય. માટે બીજાને દુઃખાદિ દેવામાં નિમિત્તરૂપ થવું જોઈએ નહિ. પોતાના સ્વાદ માટે કે મોજ શંખ માટે અનેક પ્રાણીઓનો નાશ ન થવો જોઈએ. જ્યાં નિર્વાદ માટેય નિર્દય બનવાનું હોય નહિ, ત્યાં સ્વાદ કે મે.જશોખ માટે બીજા જીવોનો નાશ કરવો તે વિવેકશીલ માનવને શોભે નહિ કુચ્છાને અંગે પણ ધણું વિચારવા જેવું છે. દ્રવ્ય અને ભાવ એ બે જોડામાં ધણા હિંડા ઉતરવા જેવું છે.

ત્રીજું કર્તવ્ય-સર્વ જીવો પ્રત્યે કુચ્છાવાળો જેમ દુઃખ ન દે, મારે નહિ, તેમ અભય આદિનો પણ દાતા હોય. દુઃખમાથી બચાવવા શક્તી આપવું દાન પણ કરવું પડે માટે ત્રીજું કર્તવ્ય તે યથાશક્તિ દાન. જે જીવને જે કાળમાં જેની જરૂર હોય, તેને યોગ્ય સામગ્રી પૂરી પાડી પરમાત્માની ભક્તિમાં એ લીન બને અથવા પરમાત્માની આરાધના એ પાલન કરતો બને કે દુઃખ મુક્ત થાય એમ કરવું તેનું નામ દાન છે જૂખ આદિના દુઃખથી પીડાતા દુઃખીના દુઃખને દૂર કરવા માટે, આદાર, પ્રેમ આદિ પદાર્થોનું દાન કરવું, એ પણ ધર્મના મૂળને પોષનારું દાન છે.

ચોથું કર્તવ્ય-આ ત્રણ ગુણોને ટકાવવાને માટે ચોથો ગુણ 'અવલુપ્તો' જોઈએ. અનંત યાનિઓએ દર્શવિલ દુઃખને તરવાના માર્ગને પ્રરુપનારાં શસ્ત્રને સુશ્રદ્ધાપૂર્વક સાંભળવું, એ ચોથું કર્તવ્ય છે. આ મુજબ શસ્ત્રને સાંભળવાની અને સાંભળેલાને વિચારવાની પુરસદ

પ્રાપ્ત બહુ ઓછાને મળે છે. આજે તો શહેર ને ગામડાં લગભગ એકાકાર જેવાં થઈ ગયા છે પહેલા તો લગભગ દરેક ઘેર શાસ્ત્રપાંચન થતું આજે વર્તમાનપત્રનું પાંચન ચાલે છે શાસ્ત્રત્રવ-
ણનો ગુણ જવાથી સાચી ભક્તિ સાચી દયા અને સાચુ દાન એ વગેરે ગુણો નહિવત્ થઈ ગયા છે. માટે પ્રભુભક્તિ, પ્રાણિદયા અને દાનાદિ ગુણોને મેળવવા તથા ટકાવવા હોય તો, શાસ્ત્રશ્રવણ જરૂર કરવું જોઈએ.

પાંચમું કર્તવ્ય—‘વાપોદે સમીદા’ પૂર્વજીવનમાં કરેલાં અને વર્તમાનમાં થતાં પાપોનો નાશ કરવાની ઇચ્છા હોવી તે જ પાપો સેવાઈ ગયાં તેને ટાળવાની ઇચ્છા, પાપથી ડરનારને હોય જ. ક્રોધનું ખોટી રીતે પચાવી પાડ્યું હોય, તો જમને કહી દેવું જોઈએ કે, ‘તારા અજ્ઞાનનો, તારી બેહોશીનો એ લાલ લાંબો છે.’ પાપનો નાશ કરવાની ઇચ્છા હોય તો આ કરવું જોઈએ પશ્ચાત્તાપથી, એકરારથી, પ્રાયશ્ચિત્તથી અને દડથી પણ પાપનો નાશ કરવાની ઇચ્છા હોવી જોઈએ જે જે પાપો સેવાયાં હોય, તેનો ચોગ્ધ પશ્ચાત્તાપ થવો જોઈએ અને કાવિશ્વમા તે તે પાપો નહિ કરવાની ઇચ્છા હોવી જોઈએ જ્યાં પાપના નાશની ઇચ્છા ન હોય, ત્યાં પહેલા આર કર્તવ્યો વારત્તિક રીતે જીવનમાં આવે જ નહિ માટે પાપનો નાશ કરવાની ઇચ્છા હોવી અગર થવી, એ પણ બહુ જ જરૂરી છે કેમકે હિંમતથી પાપમીઠતા ચાની જવાથી અધ પનનનાં દાર ઉધડી જાય ■

છઠ્ઠું કર્તવ્ય—વિષય કથાયરૂપ ભવની ભીતિ. વિષય અને કથાય, રપથં રમ, મધ, રૂપ અને રુદ્ધ,—એ પાપો હિન્દ્રિયેના પાપ વિષયો અને ગુરસે, ધમક, પ્રપચ તથા લોભ,—એ આર કથાયો, તે મમ જે સસાર, તેનાથી ભય પેદા થવો જોઈએ પાપથી બચવા

ધૃતનારે વિષય-કષાયના સદ્વામથી જોયે બને તેમ દૂર રહેવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

સાતમું કર્તવ્ય-મુક્તિ માગ'નો અનુરાગ, જેને વિષય-કષાય રૂપ સંસાર ન ગમે, તેને મુક્તિ ગમે એ દેખીતી વાત છે. આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ એ મુક્તિ છે. એ શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રગટાવવાનો જે માગ', તેને મુક્તિમાગ' કહેવાય. એના ઉપર અનુરાગ કેળવીને તેને આચરવાને માટે પ્રયત્નશીલ બનવું જોઈએ.

આઠમું કર્તવ્ય-મુક્તિ માગ' તરફ અનુરાગ કેળવાય અથવા અનુરાગ હોય તો તે દૃઢ બને અને મુક્તિ માગે' પ્રયત્નશીલ બનવાની ભાવના તેજ બને, એ માટે સંસારના સંગથી રહિત એવા આમયુક્તો એટલે મહાવ્રતધારી નિર્મલ સાધુમહાત્માએનો સદ્-ભાવપૂર્વક સંગ કરવો જોઈએ. કારણ કે, સંગ તેઓનો હોવો જોઈએ કે જેમનો સંગ કરવાથી સંસારનો લેપ ન લાગે, સંસાર પ્રત્યે વિરાગભાવ પ્રગટે. આથી સત્પુરુષોનો સંગ કરવાથી પણ મુક્તિમાગ'ની સાધના સહેજે સુસભ બને છે.

નવમું કર્તવ્ય-વિષયવિરાગ. આત્મકલ્યાણના અર્થોએ શબ્દાદિ વિષયોના રાગને છાવનમાંથી દૂર કરવા, અર્થાત—વિષયોથી વિરક્ત મનવાળા બનવાનો પ્રયત્ન પણ જરૂર કરવો જોઈએ. જેઓ વિષય વિરાગી બને છે, તેઓ પોતાનું અને પરનું પણ સુધારી શકે છે. વિષય વિરાગી સંસારમાં રહ્યો હોય, ત્યાગી ન થયો હોય તો પણ, ધણા ખરાં પાપોથી પોતે બચી જાય છે અને બીજા પણ ધણાએને અનેકવિધ પાપોથી બચાવી શકે છે.

આ મુજબ, માનવકર્તવ્ય તરીકે સર્વ માનવમનમાંના દિલનું લક્ષ્ય રાખીને આત્મકલ્યાણની દૃષ્ટિએ 'જાગતા રેજો'ના સાદૃષ્ય

અદિં જે નવ કાર્યો ઉપદેશવામાં આવ્યાં છે. તેને પોતાના જીવનમાં જેઓ શક્તિ મુજબ દિતારે છે. તે આત્માઓ કદાચ સર્વત્યાગી ન બની શકતા હોય, તો પણ શાનિપુરુષોએ દર્શાવેલા માર્ગે શક્તિ અને સામગ્રીના પ્રમાણમાં ચારાને ધીરે ધીરે તેઓ પોતાના પરબવને સુધારનારા બને છે.

પરિણામે આવા ઉત્તમ કોટિના આત્માઓનું આ ભવનું જીવન પણ જગતના જીવોને માટે શ્રાપ રૂપ નહિ બનતાં આશિર્વાદ રૂપ બની જાય છે, આ રીતે સૌ કર્તવ્યોના પાવન દ્વારા જગતના જીવોને માટે આશિર્વાદરૂપ બનેા અને પોતાના પરબોને સુધારી પરિણામે દુઃખના લેણથી પણ રહિત, સંપૂર્ણ અને શાશ્વત સુખને પામેા એજ શુભ અભિલાષા.

સંસ્કારોના ધાવૈયાઃ મા બાપ તેમજ શિક્ષકોને
 કહેવાળેશું

૧૦

જ્યાં બાળકોનાં શિક્ષણનો પ્રસંગ હોય, બાળકોની સુધારણાનો વિચાર કરવાનો હોય, ‘આ બાળકો ભવિષ્યમાં સાચા મનુષ્યો કેવી રીતે બને અને એમનું જીવન કેવું ધડાય તો તેઓ જીવન પથ’ ત કર્તવ્યપરાયણ બન્યા રહે’,—એ વિષે વિચારવાનું હોય, ત્યાં માત્ર એકલા વિદ્યાર્થીઓને જ હિંદીને ન કહેવાય, કારણ કે, તેઓનાં જીવનની શુદ્ધિ અને અશુદ્ધિનો આધાર મુખ્યત્વે બીજાઓ ઉપર છે. પોતાનું જીવન ધડવામાં તેઓ પરત્વે છે, આથી બાળસુધારને માટે, જેમના આધારે અને જેમની નિશામાં એ બાળકોનું જીવન ધડાય છે, તેઓને જ હૃદયમાં રાખીને, તેઓની વાર્તાવિક ફરજ સમજાવવી જોઈએ.

બાળકોમાં તો, ‘જેવું દેખે એવું શીખે’ અને ‘કહીએ તે કરે,’ એ ગુણ હોય છે, એટલે જેવું દેખે એવું શીખે અને કહીએ તે કરે,

એવા ગુણનાળા બાળકોને સારા બનાવવા કે ખરાબ બનાવવા, તે તેમના વાલીઓ કે વડિયોના દાથની વાત છે, એમ સામાન્ય રીતે જરૂર કહી શકાય આ દૃષ્ટિએ એમ પણ કહી શકાય કે, જેના આશ્રય નીચે એ બાળકો ઉછરતા હોય છે, તેમના ઉપર તે બાળકોના સારા કે નરસા ભવિષ્યનો આધાર હોય છે 'જેવું દેખે એવું શીખે' અને 'કહીએ તે કરે' એ પ્રકૃતિમત સ્વભાવના પ્રતાપે મોટે ભાગે બાળકો, તેમના વડિલ, શિક્ષક, પાલકને પોષક જેવા નિવડે છે અપવાદ બધે હોય, પણ મોટે ભાગે એમ જ બને છે કે, બાળકનું જીવન, તે જેના આશ્રય નીચે હોય, તેના જેવું થકાય છે આથી બાળકોમાં જે જે ખામીઓ દેખાય, તેના દોષ માત્ર બાળકોને જ નહિ દેતા, જેમના આધારે તેમનું જીવન થકાય છે તેમને આ માટે જવાબદાર મણુવા જોઈએ આથી આ પ્રસંગે તેમની વાત પહેલી કરવી જોઈએ અને એ માટે સમજી લેવું જોઈએ કે, બાળકના દોષ માટે, બાળક કરતા, એનાં વડિલ આદિ વધુ દોષિત છે

બાળક જન્મ્યા પછીથી, પહેલું તેની માતાના આશ્રયમાં આવે છે, પછી તે પિતાના આશ્રયમાં રહે છે અને ત્યારનાદ તે શિક્ષકને સોંપાય છે જ્યાં સુધી માતા પોતાની માતા તરીકેની જોટલી ફરજો છે તે ફરજોને ન સમજે, જ્યાં સુધી પિતા પોતાની પિતા તરીકેની જોટલી ફરજો છે તે ફરજોને ન સમજે અને જ્યાં સુધી શિક્ષક પણ પોતાની શિક્ષક તરીકેની જોટલી ફરજો છે તે ફરજોને ન સમજે, ત્યાં સુધી બાળકના જીવનને ઉચ્ચ અને સરકારી ધડવામાં તેમને નિષ્ફ તા જ મળવાની કારણુ કે, બાળક તેમનું બોલાવ્યું બોલે છે, તેમને દેખાડેલા રસ્તે જાય છે અગર તો તેમની પ્રેરણા મુજબ આગળ વધે છે, અને તેમનું શીખવ્યું શીખે છે

આથી સ્પષ્ટ છે કે, જો બાળકનાં માતા પિતા અને શિક્ષક ઉત્તમ હોય, તો ઉત્તમ ક્રાંતિના સંસ્કારો પડે અને માતા, પિતા તથા શિક્ષક જો અધમ હોય તો અધમ ક્રાંતિના સંસ્કારો પડે, માટે બાળકને મુદારવા હોય, તો પહેલાં તો એ ત્રણેએ તો અવશ્ય મુદારવું જોઈએ.

માતાઓએ વિચાર કરવો જોઈએ કે, 'એક માતા તરીકે બાળક પ્રત્યે આપણી ફરજ કયી છે?' પિતાઓએ પણ બાળક પ્રત્યેની સ્વાર્થીભી ભાવનાનો ત્યાગ કરીને, 'એ કયી રીતે ઉત્તમમાં ઉત્તમ ક્રાંતિનો મનુષ્ય બને અને પોતે દુઃખ વેડીને પણ બીજાને સુખ આપવામાં આનંદ પામનારો બને'—એવી ભાવનાને અપનાવવી જોઈએ, બાળકો દ્વારા દુન્યવી સ્વાર્થ સાધવાનો ઇરાદો, માતા-પિતાને સાચા માતા-પિતા બનવા દેતો નથી. 'બાળક મોટો થઈને પરણે, વશ વધારે, સારી રીતે કમાય, રળીને ખવડાવે અને ધરતી સંપત્તિ વધારે',—એ ખરાબ ઇરાદો છે અને એ ખરાબ ઇરાદાના યોગે માતા-પિતા એનામાં જો સંસ્કારો રહે છે, તેનાથી બાળકની પરમાર્થ ભાવનાનો હોપ થઈ જાય છે. દુન્યવી સ્વાર્થની ભાવના બાળકને દિલ-માગે દોરી શકતી નથી માતા-પિતાએ જો સાચા માતા-પિતા બનવું હોય, તો એ સ્વાર્થી ભાવનાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને બાળકનું વાસ્તવિક ક્રાંતિનું ભણું થાય, એણું કરવાની ભાવનાને કેળવી લેવી જોઈએ.

આજે દુનિયામાં ધણાંય સ્ત્રી-પુરુષો એવાં છે, કે જેઓ મા-બાપ બનવાને માટે તલસી રહ્યાં છે. એ માટે તેઓ અણુગતતા પ્રયત્નો પણ કરે છે અને તેમ છતાં ધણાંય સ્ત્રી-પુરુષો, મા-બાપ બની શકતાં નથી! મા-બાપ બનવાને માટે પણ દુનિયામાં કાંઈ એવાં પાપ સેવાતાં નથી. દુનિયામાં એવા પણ ધૂતારાઓ આજે મોજ

કરે છે કે, જેઓ મા-બાપ બનવાની ઇચ્છા જાઓને જમાનીને ધૂની ખાવાનોજ ધધો કરે છે વળી મા-બાપ બનવા માટે અનેક પ્રકારની બાધા-આઘાતો પશુ રખાય છે કેટલીક વાર તો સાંભરતાં ત્રાસ ઉપજે અને મોટે બોલી રાગાય પણ નહિ, એટલા કારમા પ્રયત્નો પશુ કેટલાક લોકો મા-બાપ બનવાને માટે કરે છે, આ બધું આપણી જાણ બહાર નથી, પૈસા મેળવવાને માટે જેમ કારમા પણ અનર્થો સેવાય છે, તેમ દુનિયામાં મ-બાપ બનવાને માટે પણ કારમા અનર્થો સેવાય છે.

લોકોને મા-બાપ બનવાની આવી તીવ્ર લાલસા હોવા છતાં, એક બાળકના મા-બાપ બની ગયા પછીથી પોતાની ફરજ શી છે ? એ વિચાર તેઓને બાગ્યે જ મુઝે છે મોટે ચાપ, પરણે, કમાય, વંશ રાખે અને ધડપણમાં અમારી ચાકરી કરે, આવે! સ્વાર્થ સાધવાનો જ જ્યાં હેતુ હોય, ત્યાં-‘એ બાળક સુખરંકારી બને, નીતિમય જીવન ગુજારનારો બને, ધર્મનો સાચો આરાધક બને અને પોતાને પ્રાપ્ત થએલી સામગ્રીનો સદુપયોગ કરવા દ્વારા સ્વપરમ ધન્યારો બને’-આવે! વિચાર આવે! લમજમ અશક્ય છે.

બાળક જન્મી જન્મે છે, ત્યારે એનામાં ખામ રાત્ન હોતું નથી. એનું હૃદય કામળ હોય છે. એનું શરીર અને એની દસા એવી હોય છે કે એને એકલું મૂકીને મા દૂર જવાની દિશા પણ કરી રાખી નથી, કારણ કે, કદાચ મા દૂર જાય અને કુતરું ઉપાડી જાય, એ દસા હોય છે. આવી અવસ્થામાં બાળક મોટે બાગે મા પાસે રહે છે. તદ્દન અજ્ઞાન જેવી હાલતમાંથી જ બાળક માતાની દેખરેખ નીચે આવે છે. સુવા-મેસવાતું મા પાસે રહે છે અને બાળકને પોષણ મેળવવાનું પણ માતાના શરીરમાંથી હોય છે. આ દસામાં માતા બે ધારે તો એવા સુંદર ચંરંકારો નાખી શકે કે, જીવિતમાં બાળક

સ્વાર્થી, પેટભરું, પ્રપંચી, દમલજાજ, સ્વાર્થ માટે પારકાનું દિવ
હણનાર અને જીવનને પાપમય બનાવીને ઉત્તમ મનુષ્યમતને બરબાદ
કરનાર નિવડતાને બદલે, પરમાર્થી નિવડે, સંસારમાં રહે તો
કૃગદીપક નિવડે અને સંસારત્યાગી બને તો ધર્મદીપક નિવડે.
પણ આનું પરિણામ આવે એ મટ ફરેક માતાએ પોતાના ધર્મને સમ-
જવો જોઈએ, બાળક પ્રત્યેની પોતાની ફરજનો ખ્યાલ કરવો જોઈએ
અને બાળકનું જીવન ઉચ્ચ ને સુમંરકારી કેમ બને, એને જ એક
ધ્યેય બનાવીને એ તરફ પૂરતું લક્ષ્ય આપવું જોઈએ.

માતાઓએ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે, નાના પણ બાળકના
કાન ઉપર અરોગ્ય વાતો નહિ પડવી જોઈએ, પણ સુદર વાતોના
જ પડવા પડવા કરવા જોઈએ વડિયોએ સમજવું જોઈએ કે,
એવકું પણ બળક માતા-પિત દિની કેષ્ટાઓને રેખે છે અને એની
પણ ડાખા એના અંતર ઉપર પડે છે માતા ચાણી હોય તો જરૂર
સમજે કે, 'આ બચ્ચાને પણ અત્મા છે મારી ફરજ જેમ એના
સરીરને પાળવાની અને પોષવાની છે, તેમ એના આત્માને પણ
પાળવાની અને પોષવાની છે એટલે એ માતાએ બાળકના શરીર
કરતાં પણ તેના આત્માની કાળજી વધારે રાખવી જોઈએ.

'મારો બળક કુર્મણનો અધિકારી ન બને, સજ્જન કે ધર્મમાટે
કદિ પણ નહિ કરતા યોગ્ય પાપોની તે દોષિત ન જ બને, ગુણો
વિરોધી ન બને અને ગુણિ આ માઓનો દુષ્ટી નહિ પણ રંગી બને'
—આટલી પણ ઠાળજી એ માતા રાખે, તો બાળકમાં સુદર સંસ્કારો
પડે, પણ આજે તો લગભગ એ દયા છે કે, બાળકના કાને સારી
વાતોના પડવા પડવા તો દૂર રહ્યા પણ માઓના અને એવા જ
બીજા પણ અચાજે કાન ઉપર જરૂર પડે છે, કેટલીક માતાઓ
બાળકને દુધામણામાં ખેટાં તોફાનો અને હલકટ રમતો કરતાં

પણ શીખવે છે. કેટલીક માતાઓ તો મોજ ખાતર બાળકની પાસે નહિ કરાવવા ચોગ્ય એટલાઓ પણ કરાવે છે, કેટલીક માતાઓ તો વળી ઘોડીયામાં પોઢેલા બાળકને વહુ લાવવાની વાતો સંભળાવે છે, માતા હાલરડાં ગાય તો પણ એમાં એવી લાવનાના પડખા હોય. આ રીતે વર્તનારી માતાઓ, પોતાના સંતાનોને કયા સારા સંસ્કારો કે કયું સારું શિક્ષણ આપે ?

આજની આવી અનિચ્છનીય દશામાં બાળકને માતાની તરફથી વાર-સામા કાંઈ પણ સારું મળ્યું હોય, એ સંભાવના એટલી છે. હા, કાંઈક કંટુ બોલના સાબળવાતું અને કુએષ્ટાઓ જોવાતું મળ્યું હોય કારણ કે, આજની ઘણી ખરી માતાઓ દિવસમાં કેટલીયવાર કંટુ શબ્દો બોલતી હશે અને કુએષ્ટાઓ પણ કરતી હશે ?

આવી દશામાં બાળક હાવતું ચાલતું બને છે. પછી તે પિતાની પાસે પણ વધુ આવતું જતું થાય છે. માતા પાસેથી તો તેને કાંઈ સારું મળ્યું નથી, કાંઈકય ખરાબ મળ્યું હોય, અને એ સ્થિતિમાં પિતા પાસે આવેલો છાકરો પિતા પાસેથી પણ શું મેળવે ? બાપ બગર જાય, થાકયો પાકયો ઘેર આવે, ખીજયો હોય ત્યારે બાળકને બે-ચાર ગાળો દર્દ દે અને પછી સુષ જાય,—આવી સ્થિતિ મોટે ભાગે જોવાય છે કેટલાક પિતા છાકરાને રમાડતા અને મઝા કરાવતા પણ હશે, પરંતુ આપણે જે કહેવું છે તે એ છે કે, પિતાઓને પણ બાળકના સંસ્કારની, બાળકમાં પડતી ગુણ-અવગુણની ઊંચાની કે બાળકના વાતાવરણની તપાસ કરવાની કાં તો દુરસદ જ નથી હોતી, જેઓને દુરસદ હોય છે, તેઓને પ્રાયઃ દરકાર નથી હોતી અને કદાચ દરકાર રાખે છે તોય તેના દ્વારા સ્વાથ સાધરા પૂરતી જ. આવી દશામાં આપણે ધૃષ્ટીએ કે, બાળકો સારાં, ચાત્રીશીવ ને સરકારી નિવડે, તો આપણી એ આશા ફળે ખરી કે વાડ ?

આ રીતે માતા-પિતા પાસે હજીને બાળક પાંચ-સાત વર્ષનો થાય એટલે શિક્ષકની નિઆમાં આવે છે. એ માને કે ન માને તો પણ, મા-આપ એને નિઆમાં મૂકે છે. બાળકની ઇચ્છા વિરુદ્ધ પણ તેને નિઆને બેસાડાય છે. ત્યાં બાળકની ઇચ્છા જોવાતી નથી, કારણ કે, માઆપે એમાં ફરજ માની છે. એ ન બણે તો ખાપ-પીએ શું ? એ ચિન્તા મા-આપને હોય છે, એટલે બાળકને નિઆને મૂકવાને માટે મા-આપને કહેવું પડતું નથી. નિઆને મોકલતાં પણ, બાળકને કોઈ મા-આપ પ્રાયઃ એ સમજાવતાં નથી કે, ‘શા માટે બણવું જોઈએ ?’ માટે જાગે તો એમજ કહેવાય છે કે, ‘નહિ બણશે તો ખાશે શું ?’

જો બાળકને શિક્ષણ લેવાને માટે મોકલનાર મા-આપનો કે વડિલનો ઇરાદો માત્ર એટલો જ ન હોત અને એ સિવાયનો એટલો કે, એનો સાચો મનુષ્ય, સ્વાર્થી નહિ પણ પરમાર્થી મનુષ્ય, નીતિહીન નહિ પણ નીતિસંપન્ન મનુષ્ય અને ગુણ વિરોધી નહિ પણ ગુણ-પૂજક મનુષ્ય બનાવવાનો હોત, તો માત્ર પેટ ભરવાના અને સ્વાર્થી બનાવનારા શિક્ષણની જ યોજના ન થાત, પણ આજીવિકામાં ઉપયોગી અને એવા શિક્ષણની સાથે બીજા પણ મુશિક્ષણની યોજના થાત. આજે એવા કોઈ મુશિક્ષણ માટે કરી પણ અસર-કારક યોજના નથી. અને પાઠશાળા જેવી કોઈ સાધારણ યોજના છે, પણ તે નિર્જીવ છે, અને તેમાં પણ, બાળકને નિઆમાં મોકલવા માટેની જોટલી કાળજી છે, તેટલી પણ કાળજી પાઠશાળામાં મોકલવા માટેની નથી.

સાધારણ રીતે, હોકરો યોગ્ય વયનો થાય ત્યાં સુધી માતાનો, પિતાનો અને શિક્ષકનો રહે છે. માતાએ અને પિતાએ બાળકના જીવન માટે શું કર્યું ? એ તો આપણે જોઈએ. આવી રીતે માતા અને

પિતાની પાસે ઉછરેલા બાળકની પાસેથી એ પરમાર્થો અને સદ્ગુણો અને એવી આશા રાખતી, એનામાં માતા-પિતા અને વડિલો પ્રત્યેની ભક્તિ આદિ ગુણો આવે એમ માનવું અને એનામાં ઉત્તમ ગુણોના સંસ્કારો પાડવામાં સફળ નિવડવું. એ બધું લગભગ અશક્ય છે. એના હૃદયમાં ગુણો પેસાડવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવે, છતાં એ નિષ્ફળ બને છે.

હવે શિક્ષકનો વિચાર કરીએ, તો ત્યાં પણ એના કાન ઉપર મોટા ભાગે એક જ ધ્વનિ અથડાયા કરતો હોય છે કે, આ બધું જો સારી રીતે ભણીએ તો દુધિપાર થઈએ, કમાઈએ, ખાઈએ-પીઈએ અને સુખી થઈએ ! મા-આપે પરણવાના, કમાવાના, ખાવા-પીવાના સંસ્કારો તો નાખ્યા જ હોય અને તેમાં શિક્ષકનો પણ સહયોગ મળી જાય, પછી અધ પતન નિરવધિ બને છે.

માતા પાસેથી ખરાબ સંસ્કારો મળ્યા અને પિતા પાસેથી કાંઈ પણ મળ્યું નહિ અગરતો ખરાબ મળ્યું, છતાં પણ શિક્ષકો જો સારા મળી જાય, તો કાંઈ કે ય જીવન સુધરે. જો કે, શિક્ષકને પહેલાં મા-આપે આપેલું, મા-આપે સીંચેલું જૂસલું તો પડે, છતાંય શિક્ષક સારા મળી જાય તો સુધરવાને અવકાશ રહે છે. એ માટે- 'શિક્ષક કેવા હોવા જોઈએ અને શિક્ષક શાના અર્થો હોવા જોઈએ ?' એ પણ વિચારવું પડશે, કારણ કે, બાળકના જીવન ઉપર મોટા ભાગે જો કાંઈની પણ વધુમાં વધુ છાપ પડતી હોય, તો તે માતાની, પિતાની અને શિક્ષકની પડે છે. પેલા બે પાસેથી તો બાળક પ્રાયઃ ધણું ખરાબ લાઈને આવ્યો છે, એટલે હવે શિક્ષકનો વિચાર કરવાનો રહે છે, કારણ કે, એ ધારે તો માતા અને પિતાએ જન્મેએ નિપ-પાળવેલી ખરાબ અસરને ભૂંસીને, બાળકના જીવનને સુમંરકારી બનાવી શકે.

પૂર્વકાગમાં શિક્ષણ અને શિક્ષક બન્નેની આજ્ઞના જેવી યોજના નહોતી. પૂર્વના શિક્ષકો અજ્ઞના શિક્ષકોની માફક કેવળ પગારદાર નહિ હતા અને પૂર્વનું શિક્ષણ પણ આજની માફક કેવળ ઇલેવેન્ટીક સ્વાયંની ભાવનાને ઉત્તેજનારું નહિ હતું. પૂર્વે માતા-પિતા પોતાનાં બાળકોને અમુક વર્ગો મુઠ્ઠી શિક્ષકોને સોંપતાં. શિક્ષકો એ બાળકોને જેમ વિદ્વાન, ક્વાસંપન્ન અને હુશીયાર બનાવવા મથતા, તેમજ એ મુશીબ, સરકારી અને ગુણમંધન બને એનીય કાળજી રાખતા. માતા-પિતા, પોતાનાં બાળકોને ભણાવનાર અને સંસ્કારી બનાવનાર શિક્ષકો પ્રત્યે પૂજ્યદૃષ્ટિએ જૂએ, એમને ઉપકારિઓની કોટિના માને, એટલે શિક્ષકોનાં જીવનની, શિક્ષકોની જરૂરીયાતોની, શિક્ષકોના નિર્વાહની ચિન્તા તેઓજ રાખે. શિક્ષકોને પોતાના નિર્વાહ આદિને માટે ચિન્તા કરવાની રહેતી ન હતી. તેઓને તો એજ એક વાતની કાળજી રહેતી કે, અમારી પાસે ભણેવાઓ સાચા માનવ અને ધર્મદાતા બનવા જોઈએ, પણ અનીતિમાન, પેટભરા અને પોતાનાં હિતને માટે બીજાનું અહિત કરનારા ન જ બનવા જોઈએ,

શાસ્ત્રોમા એવા પણ પસંજો આવે છે કે જેમાં વિદ્યાર્થી જે અનીતિમાન પાકે, પેટભરા પાકે, સ્વાયંને માટે પારકાનાં હિતને દણનારો પાકે અને ગુણકીન બની ગુણવિરોધી થાય તો એથી મા-બાપને જેટલો ઉદ્વેગ અને જેટલું દુઃખ થાય તેના કરતાય વિશેષ દુઃખ પાઠકને થાય, કારણ કે એ પાઠકો સમજતા હતા કે, મારા વિદ્યાર્થીઓ એના ન પાકે એની જોખમદારી મારે માથે છે. એમના હૃદયમાં એવી ધારણા રહેતી કે, મારી પાસે ભણેવા વિદ્યાર્થીઓ કદિ પણ ઉ-માગે જનનારા નહિ જ બનવા જોઈએ.

એવા શિક્ષકો આજે પ્રાયઃ શોધ્યા પણ સાપડે તેમ નથી. આજના શિક્ષકો મોટે ભાગે પગારદાર છે. જો કે પગાર લેવા એ જ

માન ગુન્હાવાળી વસ્તુ નથી. શક્તિ ન હોય તો પગાર પણ લેવો પડે પરંતુ ‘હું’ પગારદાર છું માટે મારે પગાર પૂરતું જ લણાવવું જોઈએ’—આ વસ્તુ શિક્ષકના હૃદયમાંથી નીકળી જવી જોઈએ એને એમ થવું જોઈએ કે ‘મફત શિક્ષણ આપવા જેવા સંયોગોમાં હું નથી, માટે મારે પગાર લેવો પડે છે, નહિ તો હું પૈસાને માટે વિદ્યાને વેચત નહિ.’

આવી વૃત્તિ કેળવાઈ જાય, ‘વિદ્યા એ વેચવાની વસ્તુ નથી પણ સ્વ-પર કલ્યાણકારી વસ્તુ છે’—એવો આદર્શ નક્કી થઈ જાય, પછી એ શિક્ષક ટાઇમ (Time)ની પચાતમા ન પરે કે ગમે તેમ કરીને અમુક ગોખાવી દેવું એમ ન માને પછી તો એવું ધ્યેય જ ફરી જાય માત્ર પગાર લેવો છે માટે સમયસર હાજર થવું અને જે કાર્ક ગોખાવવાથી નોકરીમાં લાભ મળે તેમ હોય તે ગમે તેમ કરીને પણ વિદ્યાર્થીઓની પાસે ગોખાવવું,—આ ધ્યેય શિક્ષકને સાચા શિક્ષક બનાવવામાં બાધક નિવડે છે.

એકડો ઘુટાવવો, કલ્લો ને બારાખડી ગોખાવવાં, પાકને કવિતા થાક કરાવવા, બ્યાકરણ ને લેખા શીખવના એ બધા ભાષા જાણવાના સાધનો છે પણ ભાષા જાણવાની આ માટે ૨—એ વસ્તુ તો ગિબી જ રહે છે આ બધું તો એ માટે શીખવવાનું છે, કે, જેથી ભાષાને ખ્યાલ આવે, વાંચતા-લખતા આવડે અને ખીજા પૂર્વે શું લખી ગયા છે તે વાંચવા વિચારવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય શિક્ષકનું વાસ્તવિક કાર્ય તો એ જ કે, એ બધું શીખવવાની સાથે, જાણકાને સમજી બનાવીને, એમની સમજશક્તિને ખીન્વીને, તેઓ સુમરકારી બને તેવું શિખવું આપવું. ધ્યેય, ભાષાશિક્ષણ આપવું એમ નહિ હોવું જોઈએ, પણ સાથે સાથે સુસરકારો આપવાનું પણ હોવું જોઈએ.

સાચો શિક્ષક, તે, કે જે વિદ્યાર્થીઓમાં સુમરકારો નાખે

માત્ર ચેપડીઓ જ લગાવનારો અને વિદ્યાર્થીઓનાં મુસંસ્કારો તરફ લક્ષ્ય પણ નહિ આપનારો શિક્ષક, પરંતુ શિક્ષક નથી પણ એક જાતનો પગારદાર મજૂરીઓ જ છે. આ યાગના શિક્ષકોની વાત છે.

(College) કોલેજના પ્રિન્સિપલની વાત અલગ છે : કારણ કે, ત્યાં તો વિદ્યાર્થીઓ ધડાકાને આત્મા છે. ત્યાં તો વિદ્યાર્થીઓ સારા, હોય, લજ્જતના અર્થો હોય, તો વળી ભણે. બાકી તો બનું પૂછવું. કોલેજમાં જાતને જોઈએ તો જણાય કે, મોટે ભાગે વર્ગમાં પ્રોફેસર (Professors) માત્ર જળવાઈ નથી. કેટલાક તો કહે છે કે, 'પાપડી ન હોડે તો પણ ઉપકાર.' કમાસ ચાલતો હોય, પ્રિન્સિપલ બોલે જતા હોય અને વિદ્યાર્થીઓ ધમાચકડી પણ મચાવતા હોય, બધે દરેક સ્થળોમાં આમ ન હોય, પણ આવી દશા કાંઈ પણ સ્થળે હોય તો પણ, વિદ્યાને પ્રાપ્ત કરીને શિક્ષિત તરીકે ગણાવતા વિદ્યાર્થીઓ માટે આ ઇચ્છનીય નથી. આ સ્થિતિમાં આવાઓને કેળવવાની કે સંસ્કારી બનાવવાની જોખમદારી પ્રિન્સિપલને માથે છે, એમ કહી શકાય નહિ : કારણ કે એ તો ધડાકાને આત્મા છે : બહુધતવા નથી હાપ તેમના ઉપર પડે, તેવો અવકાશ હવે જ રહ્યો નથી.

એટલે કહેવા જોઈએ કે હોવાય તો બાળકોના શિક્ષકોને કહેવાય. કારણ એ ■ કે, જ્યાં કલાંગરાં છે : શિક્ષક કદાચ મારે તોય આંસુ પાડે તેવા છે. એ વખતે તોફાન કરવાને તૈયાર થાય, એવું તેમનું જીવન નથી. ગભરૂ અવસ્થામાં સોંપાય છે. આવાં બાળકોને કેળવનારા શિક્ષકો, પહેલી વાત તો એ છે કે, પગારદાર નહિ હોવા જોઈએ. બીજી વાત એ કે, પગારદાર હોય તો પણ બાળકોનાં દિતાદિતની વિવેકપૂર્ણ વિચારણા કરી શકે, બાળકોની શુદ્ધિને સમજ

શકે તથા બાળકોની બુદ્ધિમાં અમ્મત કરાવતાં કરાવતાં પણ સુસંસ્કારોનું તત્ત્વ ઉતારી શકે, એવા સમર્થ હોવા જોઈએ. અને ત્રીજી વાત એ કે, એવા પગારદાર તથા સમર્થ પણ શિક્ષકોનું લક્ષ્ય, પગાર, સમય અને એપડીઓ બાણાવવા પૂરતું જ નહિ હોવું જોઈએ, પણ બાળકોમાં સુસંસ્કારો નાખવા તરફ હોવું જોઈએ.

આજે તો પ્રાયઃ આવા કલ્યાગરાં, ગભરુ અને સંસ્કાર આપેથી વળીએ તેમ વળી શો એવાં બાળકોને માર્ટે પાંચ-પચીસ રૂપીઆના માસિક પગારદાર શિક્ષકો હોય છે. એ બીચારા કહ્યો ને બારાખડી જ ગોખાવે, વિદ્યાર્થી પણ એમ સમજી લે કે ઠીક બહુી હ્યો ! શિક્ષક પગાર જોઈએ તે પૂરતું ગોખાવે અને બાળક શિક્ષકની સોદીની બીકે બચે ! પણ એથી શુભ સંસ્કારો પડે, એના હૃદય ઉપર સુસંસ્કારોની છાયા પડે, એ અશક્ય પ્રાયઃ છે. માતા-પિતાનાં સારાં સંસ્કારો છે નહિ, છે તો બીજાં ખરાબ છે અને શિક્ષક પાસે પણ એ વાતની કાળજી નથી.

આજે શિક્ષકો જો પગારદાર ન હોત, પામાર્થિક જનિવાળા હોત, તો આ પરિસ્થિતિ ન હોતઃ ‘આપણે પગાર ન છૂટકે લેવો પડે છે’—એવું માનનારા હોત તોય આવી પરિસ્થિતિ ન હોત અને એય ન હોય, તો ‘આવા શિક્ષકો ન ચાલે’—એમ કહી દેવું જોઈએ. વળી એમને કહી દેવું જોઈએ કે, તમે કહ્યું, આંક કે અમુક એપડી જ રીખવી છો ! એ નહિ જોઈએ, તમારે એવું શિક્ષણ આપતાં આપતાં પણ બાળકોમાં સુસંસ્કારો નાખવાની કાળજી રાખવી જોઈએ. ‘નીતિ તત્ત્વ નહિ’ પાપ કરાય નહિ, માતા—પિતા સામે થવાય નહિ, અમુક-અમુક રીતે વર્તાય નહિ, અમુક અમુક વસ્તુઓ લેવાય નહિ અને અમુક અમુક વસ્તુઓ છોડાય નહિ,—આ બધું રીખવવું જોઈએ. ‘વિદ્યા, એ ગુણોની પ્રાપ્તિનું સાધન છે, પણ

પેટ પૂરવાનું કેવળ સાધન નથી;—આ વસ્તુ બાળકના હૃદયમાં ખૂબ ખૂબ ઠસાવવી જોઈએ. કેવળ પગાર સામે જ જોનારા શિક્ષકો આવું ઠસાવી શકે, એ કાંઈ રીતે શક્ય નથી.

આ બધી બાબતો ઉપરથી એ સિદ્ધ થયું કે બાળકના જીવન-ખાતરનો આધાર મુખ્યત્વે બાળકો ઉપર નથી, પણ માતા, પિતા અને શિક્ષકો પર છે. એ ત્રણના આધારે બાળકોનું જીવન ધકાય છે. બાળકો કાંઈ સ્વતંત્ર રીતે પોતાનું જીવન ધડતાં નથી. પરંતુ એનું જીવન ધડવામાં આ ત્રણેયનો દિરસો છે:—માતાનો, પિતાનો અને શિક્ષકનો. આથી શાળાઓ એટલે સ્કૂલો [Schools] કે કોલેજો વગેરે માત્ર જ્ઞાપાજ્ઞાન આપવાનાં જ સાધનો નહિ રહેવાં જોઈએ, પણ ત્યાં બાળકોનું જીવન મુંદરમાં મુંદર પ્રકારે ફળવાય એવું થવું જોઈએ.

જેઓને માત્ર પોતાનાં બાળકોને આજીવિકા ચક્રાવનારાં જ બનાવવાં છે, સ્વાર્થ સાધવામાં જ દુઃશિયાર બનાવવાં છે, નીતિમય બનાવવા કરતાં સક્ષમીની કિંમત વધારે ઓંકનારા બનાવવાં છિ અને જેઓનો શિક્ષણ આપવા-અપાવવાનો હેતુ માત્ર તેમને દુનિયાદારીમાં જ પાવરધાં બનાવવાનો છે, તેઓ આજની સ્થિતિમાં સુધારો નહિ કરી શકે. તેઓ આજના આજીવિકા માટે જ શિક્ષણ આપનારા શિક્ષકોથી બંને ચક્રાવી લે, પરંતુ જેઓની ઇચ્છા બાળકને સાચો મનુષ્ય બનાવવાની છે, તેઓ એવા શિક્ષકોને નભાવી શકે નહિ એવા પગારના જ અર્થી અને સંસ્કારોના વિચારથી થ વેગળા રહેનાર શિક્ષકોથી શુભ પરિણામ આવે, એ અશક્ય પ્રાય છે.

માતા શુભ સંસ્કારો નાખવાની દરકાર રાખે નહિ, પિતાને શુભ સંસ્કારો નાખવાની કાળજી હોય નહિ અને શિક્ષકો માત્ર પોતાની આજીવિકાને માટે જ શિક્ષણ આપનારા હોય, તેમ જ શિક્ષણમાં પણ

અમુક અમુક ત્રયોજી લાણીવવાના હોય અને પરીક્ષાર્થી પણ શિક્ષણનાં વાર્તાવિક પરિણામરૂપ સંસ્કારોની તો તપાસ જ કરવાની ન હોય, ત્યાં પરિણામ સારુ આવે જ ચાલું ?

આવી રિયલિટીમાં બાળકો દિવ્ય બને, સદ્ગુણસ્થ બને, મુદર નાગરિક બને અને મહાપુરુષ બને, એવી એવી આશાઓ રાખવી એ તો આકાશ કુસુમની આશા રાખવા જેવું છે બાળકોને જો દિવ્ય સ્વભાવના બનાવવા હોય, સારાને સુસંસ્કારી બનાવવા હોય, સદ્ગુણસ્થને પ્રમાણિક નાગરિક બનાવવા હોય, તેમજ એથી પણ આગળ જે ક્ષાત્ર યોગ્ય હોય તે મહાપુરુષ બને એવી જો અભિનાયા હોય, તો તે માટે માતાએ, પિતાએ અને શિક્ષકે-સાચી માતા, સાચા પિતા અને સાચા શિક્ષક બનવાનો સફળ પ્રયત્ન કરવો જ પડશે. એવી અભિવાધાને રાખનાર દરેક દરેક માતાએ, દરેક દરેક પિતાએ અને દરેક દરેક શિક્ષકે પણ પોત પોતાની ફરજોને સમજવી પડશે અને બાળકોના સુશિક્ષણ તથા સુમંસ્કારો માટેની જરૂરી કાળજી પણ રાખવી પડશે

ઉલટાં વહેણ :

સંતોષ ગુણને અંગે
આત્મની કલ્પના

૧૧

‘સંતોષ’ એકં મહત્ત્વનો સદ્ગુણ ગણાય છે. જે આત્મામાં સંતોષ ગુણ વાસ્તવિક રીતે પ્રગટ્યો હોય છે, તે આત્મા પોતાના આલોક અને પરલોક એમ ઉભય લોક સંબંધી કલ્યાણને સાધી શકે છે. કાંઈ સાચો સદ્ગુણ એવો હોઈ શકતો જ નથી, કે, જેને પામેલો આત્મા, પણ એ સદ્ગુણના પ્રતાપે, કમળી કમ પોતાનું આ લોક અને પરલોક એમ ઉભય લોક સંબંધી કલ્યાણ સાધી શકે નહિ. સાચા સદ્ગુણની ખૂબી જ એ છે કે, જે આત્મામાં એ જેટલા પ્રમાણમાં પ્રગટે, તે આત્માનું તેટલા પ્રમાણમાં તેો નિયમા કલ્યાણ સધાય. આથીજ મહાપુરુષો ફરમાવે ॥ કે, ‘કાઈ પણ સાચા સદ્ગુણને પામેલો આત્મા, આ લોકમાં સુખશાન્તિ પૂર્વક જીવી શકે છે, પરલોકને સુધારી શકે છે, અને અન્તે અક્ષય સુખનો બોક્તા પણ બની શકે છે.’

તત્ત્વજ્ઞાની મહાપુરુષોએ સાચા સદ્ગુણની આવી મહત્તા દર્શાવી છે. જે કાંઈ આત્મા સાચો સદ્ગુણી બને છે, તે તત્ત્વજ્ઞાની

મહાપુરુષોની આ વાતનો સાક્ષાત અનુભવ પણ નિયમા કરી રાકે છે. પરંતુ આજે તો તત્ત્વજ્ઞ મહાપુરુષોની વાતોને સાંભળવાનો, જાણવાનો અને વિચારવાનો વિચાર સરખો પણ, બહુજ જૂજ આત્માઓમાં હોય એવી પરિસ્થિતિ છે, જ્યાં તત્ત્વજ્ઞાની મહાપુરુષોની વાતોને સાંભળવા-વિચારવાનો અભિગ્રાહ પણ જૂજ આત્માઓમાં હોય, ત્યાં તેઓની વાતોનો જીવનમાં અમલ કરનારાઓ એથી પણ જૂજ સંખ્યામાં હોય તે સદજ છે તેમણે ફરમાવેલી વાતો પ્રત્યે દિન-પ્રતિદિન બેદરકારી વધતી જાય છે અને એથી પરિણામ એ આવતું જાય છે કે, ઉભય લોકનાં દિલનો ધાત કરનારા અવગુણો દિવસે દિવસે વધતા જાય છે.

આજે તો અવગુણો વધી જવાના યોગે, એ પરિણામ પણ આવી શક્યું છે કે, અવગુણોને પણ સદગુણો રૂપે માનવાનો, મનાવવાનો અને જાહેર કરવાનો પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે. એનાજ યોગે, આજે ધણાઓ ગુણાભાસેને-ગુણને ગુણ રૂપે નહિ ધરનારા અથવા દોષને પણ ગુણ તરીકે ઓળખાવવામાં કુશળતા ધરાવનારા આત્માઓને-પણ સાચા ગુણવાન તરીકે મનાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. આવાઓને સાચા સદગુણની પ્રભાવશીલતાનો અનુભવ થવો એ શક્ય નથી.

તત્ત્વજ્ઞ મહાપુરુષોએ ફરમાવેલી વાતોનો જો સરલતાથી, જિજ્ઞાસુતાથી અને આત્મકલ્યાણની ભુદિથી જ અભ્યાસ કરવામાં આવે, તો કદિ પણ આત્મ પરિણામ આવે નહિ; કારણ કે અનન્ટજ્ઞાની તત્ત્વદર્શી મહાપુરુષોના કથનમાં કશું જ અતારતપિક નથી. અનન્ટજ્ઞાની તત્ત્વદર્શી મહાપુરુષોએ જે કાષ્ઠ ફરમાવ્યું છે, તે એકાન્ત સત્ય હોવાથી એટલું જણું નિ સંકનીય છે કે, 'કાષ્ઠ પણ આત્મા જો કેવળ એ તારકાની આધારે જ સમર્પિત જતી જાય, તો તો, અન્તે અશ્વ

મુખને પમાડનારાં ઉભય લોક મંબેથી મુખને પામ્યા વિના રહે
જ નહિ !

માયા તત્ત્વન મદાપુરોએ ફરમાવેથી વાતોનો જેએને રૂચિ
પૂરંક અમ્યામ દોષ છે, તેઓ 'માયા સંતોષ ગુણની ઓળખ
કરી શકે છે.' માયુ સંતુષ્ટ જીવન, એટલે માયુ સમભાવમય જીવન.
સાચા મંતો'ની આત્માઓમાં ઉદારતા પણ દોષ, મદાચાર પણ દોષ,
ક્રોધા નિરોધ પણ દોષ અને મદ્વિચારશીલતા પણ દોષ. સંતો'ની
એટલે પોતાનું જાગવીને બેસી રહેનારો, પરાવાં દુઃખની દરકાર જ
નહિ કરનારો, મૃત્યુ-અમૃત્યુ બેવડે સરખું જ માનનારો, છુટ્ટ,
સ્વાર્થી અને અજ્ઞાન નહિ. માયો મંતો'ની તો તે, કે, જે સુખમાં
ધમંડી ન બને, દુઃખમાં માનસિક રીનામણુ જનુભવે નહિ અને
દરેક અવસ્થામાં આત્માને દિલકર પ્રગતિનો જ આગ્રહ સેવે,
જેનામા ઉદારતા, સદાચાર, ક્રોધાનિરોધ અને મદ્વિચારશીલતા-
આ ચારનો મર્વંધા અભાવ હોય છે, તેનામા વાસ્તવિક પ્રકારનો
સંતોષ ગુણ હોતો જ નથી.

આત્માને નહિ ઓળખનારાઓમા અથવા તો આત્માના દિલની
વાસ્તવિક દરકારથી રહિત આત્માઓમા, સાચો સંતોષ ગુણ દોષ
શકતો જ નથી. 'દુન્યવી સવળીજ વસ્તુઓ અને આ શરીર પણ
આત્માથી પર છે, પરનો યોગ જ મારા આત્માને દુખી બનાવ-
વનારો છે, સાનું સુખ પર વસ્તુઓના યોગમા નથી પણ
આત્માને પર માત્રથી મુક્ત બનાવવામા છે'—આ વગેરે બાતોને
જે આત્મા હૃદયપૂર્વક માનનારો હોય છે, તેવો આત્મા સાચા
સંતોષગુણને ધણા જ ઉત્તમ પ્રકારે અપનાવી શકે છે. દુન્યવી
પદાર્થોના યોગમા જ જે આત્માઓએ મુખની કદખના કરી છે, તે
આત્માઓ મોટાથી બધે 'સંતો'ની નર સદા સુખી'—વગેરે વાતો

ઓવતા હોય, પરંતુ વસ્તુતઃ તો તેઓ સંતોષી હોતા નથી, એટલું જ નહિ, પણ 'સંતોષી નર સદા સુખી'—એવી એવી હિંદીઓ ઉપર તેઓનો વાસ્તવિક વિશ્વાસ પણ હોતો નથી. સંતોષી જીવન, એ કંઈ સામાન્ય કોટીનું જીવન નથી. એ તો ઘણી જ ઉચ્ચ કક્ષાનું જીવન છે, પણ આજે જનસમાજના મોટા-વર્ગે તો સંતોષને કોઈ વિચિત્ર રૂપક જ આપી દીધું છે.

સૌથી પહેલી વાત તો આપણે વર્તમાન જગતે, સંતોષને કેવું રૂપક આપી દીધું છે, એનો વિચાર કરીશું. અને સાથે જ સાચા સંતોષી જીવનનો વિચાર પણ કરતા જઈશું.

આ જગતમાં, 'સંતોષથી સુખ છે—' એવું માનનારો વર્ગ જ સદાને માટે નાનો હોય છે. કારણ કે આ જગતના જીવોની 'સુખ કોને કહેનાય અને તે મળે સાથી ?'—પ્રિયેની માન્યતા જ કોઈ વિલક્ષણ પ્રકારની છે. કોઈએ કોઈમા, તો કોઈએ કોઈમા—એમ દુનિયાના જુદા જુદા પદાર્થોના અનુકૂળ યોગમાં જ આ દુનિયાના જીવોએ સુખની કંપના કરી છે. પણ 'સંતોષ એ સુખ છે'—આવી કંપના તો ઘણા અદ્ય આત્માઓ કરે છે 'સંતોષ સંતોષ, એ જ આ સંસારમાં અનુભવી સકાય એવું સાચું સુખ છે'—આવી કંપના જો દુનિયાના સધળા જીવોની બની જાય, તો તો આ આખું જગત, આજે જેવું દેખાય છે તેવું ન દેખાય, પણ કોઈ જુદા જ રસરૂપે દેખાય, એ દશા આવી જાય, તો તો ઠેરઠેર અનાચારો પ્રત્યે તિરસ્કાર અને સદાચારો પ્રત્યે આદરભાવ દેખાય.

દુન્યવી વસ્તુઓ મેળવરા માટેના આજના પ્રપંચો, ઝંખડાઓ અને કૂટ પ્રયત્નો તો એ સ્થિતિએ દેખાવાય દુર્લભ યદ્યપે પરંતુ આજે તો 'એ કંપના કેમવા જેની છે.'—એવો વિચાર પણ દુર્લભ યદ્યપે પડ્યો છે. આજે વિવેકચતુથી આપણે જોઈએ તો

ઊવટાં વટેણુ

પણ મમળય કે, નરવ્યાનિઓ દુનિયામાં જેને સાચું કહે છે તેવું સુખ સંતોષમાં છે.—આવી માન્યતા તો બહુજ અદ્ય આત્માઓની છે, પણ સામાન્ય રીતે સંતોષમાં સુખની કલ્પના કરનારો વર્ગ પણ બહુજ નાનો છે. જગતના જીવોની વાસ્તવિક દશાને જે નિહાળી શકે છે, જગતના જીવોની મનોદશાનું જે પૃથક્કરણ કરી શકે તેમ જ તેઓએ ફરમાવ્યું છે કે—‘જગતના જીવોની સુખની કલ્પના કાઈ એક જાતિની નથી, પણ જૂની જૂદી જાતિની છે.’

એ જૂદી જૂદી જાતની કલ્પનાઓનો મેળ સધાય અને બધા એક જ કલ્પના ઉપર નિશ્ચિત થઈ જાય, એ સમ્ય જ નથી. બધાની ભિન્ન ભિન્ન કલ્પનાઓ કઈ કઈ રીતે બ્યાજખી નથી એ સમજાવવાને માટે તો ધણો સમય જોઈએ. પણ અહીં તો જે થોડો વર્ગ ઓછ રીતે પણ ‘મંતોષમાં સુખ છે’—એવી માન્યતાવાળો છે, તેને સમજાવવાનો પ્રયત્ન છે, ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુઓના યોગમાં, સુખની ભિન્ન ભિન્ન કલ્પનાઓ કરનારો વર્ગ ધણો મોટો છે, પણ અહીં તો આપણે ‘સંતોષમાં સુખ છે.’—એવી ઓછ પણ માન્યતાવાળા નાના વર્ગને જ મુખ્યત્વે દૃષ્ટિમાં રાખીશું : કારણ કે, ‘દુનિયાના કાઈ પણ પદાર્થોનો યોગ કે વિયોગ, એ સાચા સુખનું વાસ્તવિક કારણ જ નહિ.’ એ વસ્તુ તો ખ્યાલ આપવા સાથે જ ‘કેવા પ્રકારનો સંતોષી આ જગતમાં વાસ્તવિક રીતે સુખી હોઈ શકે છે અથવા તો થઈ શકે છે.’— તે સમજાવવાનો આપણો પ્રયત્ન છે.

દુનિયામાં મોટો વર્ગ તો એવો છે, કે જે દુનિયાના પદાર્થોના અનુકૂળ યોગમાં જ સુખ માને છે અને સંતોષમાં સુખ માનતો નથી; પણ એક નાનો વર્ગ એવો એ જ કે જે સંતોષના પણ સુખ માને છે. એ નાના વર્ગની માન્યતા પણ મોટે ભાગે વિવક્ષ્ય કાટિની છે : કારણ કે, તેમનો પણ ધણો ખરો ભાગ સંતોષના સાચા સ્વરૂપને

સમજી શક્યો નથી તેઓ ને પણ સતોષ ને રીતે સમજવો જોઈએ. તે રીતે સમજ્યો નથી 'સતોષમાં સુખ'—એવું ઓધ રીતે તેઓએ માની લીધું છે, પણ સતોષનું સ્વરૂપ તેઓએ સ્વયં કંપી લીધેલું છે એ સ્વરૂપની કંપનામાં જ એવી જૂન ચર્મી ગઈ છે, કે જેના ચોગે આજે, કહેનાતો સંતોષી વગેરે પણ બહુધા વાસ્તવિક રીતે સતોષી વગેરે નથી, એમ કહેવું પડે એટલે એમાનાઓને સાચા સંતોષી જીવનનો કંઈક ખ્યાલ આવી જાય, એ માટેનો આપણો આ પ્રયત્ન છે.

જે કે, સામાન્ય દૃષ્ટિએ જોઈએ, તો તો એમ લાગવાનો સંભવ છે કે, દુનિયાનો ગણો મોટો ભાગ સતોષમાં સુખ હોવાની માન્યતાવાળો છે. કારણ કે, 'સતોષ એ સુખ છે'—એમ જો કાંઈ બોલે તો પ્રાય એનો કોઈ સીધી રીતે અને સ્પષ્ટ સંદેશમાં ઇનકાર અગર વિરોધ કરતું નથી દુનિયાનો મોટામાં મોટો અસતોષી પણ 'સતોષ એ સુખ છે'—એ વાતનો સામાન્ય રીતે ઇનકાર કરતો નથી. હિન્દુ એ પણ કહે છે કે, 'હા બાપુ! સતોષ વિના સુખ છે જ ક્યાં?'

જેઓ 'સતોષમાં સુખ છે'—એમ હૃદયપૂર્વક માને છે, તેમાંના પણ ઘણા—ખરાઓની માન્યતા તો મુખ્યત્વે એવી છે કે, 'જો કાંઈ મન્યુ ■ તે રીતસર ભોગવતું ને કાંઈ જોઈએ તે માટે બનતી બધી મહેનત કરી છૂટતું, મહેનત કરવા છતાં પણ ન મળે તો મુઠાવ નહિ, દુનિયાની વસ્તુઓના માન મનુરજ નહિ બન્યા રહેતું પણ મળે તે બધું જ મોજથી ભોગવી લેતું, રીતસર રહેતું શાન્તિ ભોગવતી, કાંઈની પચાતમાં પડતું નહિ, સાચું—ખોટું જોવા જતું નહિ, આપણે આપણા કામથી કામ રાખતું, આ યોગ્ય અને આ અયોગ્ય એવી એવી લમણફાટ આપણે નહિ.'—આવી આવી જાતની કંપનાઓને

જ તેમણે સંતોષનું રૂપ આપી દીધું છે. આ કદપના આપ્ત પુરુષોના વિચાર વહેણથી લુટી દિશામાં વહી રહેલાં ઉલટાં વહેણરૂપ છે.

આવી કદપનાઓને જ સંતોષનું રૂપ આપી દેવાના યોગે-સંતોષની આવી કદપનિક મર્યાદા બાંધી દેવાથી, આજે પરિણામ એ આવ્યું છે કે, તેઓ લણેલા-મણેલા, હુંથીયાર, શુદ્ધિયાલી અને શક્તિ-સંપન્ન હોવા છતાં પણ લગભગ જડતાલયુત્તર જીવન જીવનારાં બની ગયા છે. લગભગ જડ જેવા બની ગયેલા એ વર્ગની વસ્તુ માત્રને યોગ્ય રૂપે વિચારવાની અને સાચા-ખોટાનો તથા હિતાહિતનો વિવેક કરવાની, જે તાકાત અને જે યોગ્યતા હતી, તે દુર્બલ જવા પામી છે, કારણ કે, એણે તો માન્યું કે, 'સાચા કે ખોટાની પંચાતમાં જ પડવું નહિ ! મહેનત કરવા છતાં પણ ન મળે તો હાથવોય કરવી નહિ અને આપણી જરૂર સિવાયની બીજી કાંઈ ઉપાધિમાં પડવું નહિ ! બમ, સૌનું સૌ જાણે !' સંતોષને આવું રૂપક આપવાથી અને જીવનમાં તેનો જ અમલ કરવાથી, આમ સમજી હોવા છતાં પણ, વિવેકદષ્ટિએ લગભગ જડ જેવા બની ગયા છે. જો કે, એવાઓની આ જાતની કદપનામાં પણ અમુક અંશસારો જરૂર છે, પણ અમુક અંશ તો તદ્દન નકામો જ નહિ પણ નુકશાન કરનારોય છે.

આપણે હવે, એ જાતિ કદપનામાં જે નુકશાનકારક અંશ રહેલો છે, તેની સામે છે. તેઓ જેને સંતોષ કહે છે તે વસ્તુતઃ સંતોષ નથી, પણ કાચરતા છે, પામરતા છે અને ધણી જ હીન ક્રાંતિનું સ્વાર્થિપણું છે, આવા આત્માને પોતાના માનેલાં મુખની ઝાંખી યાવ, પણ વસ્તુતઃ તેને મુખ નથી, કારણ કે, એને જોઈતું તો મેગવણું જ છે, જોઈતું મેગવવાને માટે ગમે તેવી મહેનત પણ તેને અજ છે અને કાંઈ જો એને મૂર્ખો વગેરે કહી દે, તો એથી કરવી આપાત પણ યાવ જ છે. એટલે એને શાન્તિ તો બેડી જ છે.

એ જેટલી શાન્તિ ભોગવે છે, તે કેવળ સ્વાર્થી બન્યો છે, તેની જ ભોગવે છે. પણ એને ખમર નથી કે, આવા કાલ્પનિક સ્વરૂપવાળા સંતોષમાં સુખ માનીને તેને વળગી પડવાથી, કેટકેટલા સદ્ગુણો દમાય છે અને કેટકેટલા દુર્ગુણો પોષાય છે ?

સંતોષના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું અજ્ઞાન અને સંતોષના સ્વયં કલ્પી લીધેલા સ્વરૂપનો આગ્રહ,—આ બેના યોગે આવું પરિણામ આવે તે સ્વાભાવિક છે. ધર્મના લગભગ દરેક સિદ્ધાન્તની જાગૃતમાં બહુલતયા આવી હાલત થઈ પડી છે. ધર્મના સિદ્ધાન્તો મુનિવેદી અને શૂરવીરના હાથમાં હોવા જોઈએ. એવાએજ એને વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં જાળવી પણ શકે અને સેવી પણ શકે, પણ આજે તો એ મોટે ભાગે એવા પણ વર્ગના હાથમાં જઈ પડ્યા છે, કે જેઓ નથી તો તેના સાચા સ્વરૂપને જાળવી શકતા કે નથી તો તેનું યથાર્થ સેવન પણ કરી શકતાં

આજે તો કેટલેક અંશે એક એવો અવનત વર્ગધર્મના સિદ્ધાન્તોને ઉપલક્રીયા રીતે અને સ્વયં કલ્પિત સ્વરૂપે લઈ બેઠો છે, એ સિદ્ધાન્તો જે રૂપમાં પ્રગટ થવા જોઈએ તે રૂપમાં જનતા સમક્ષ પ્રાય. પ્રગટ થઈ શકતા નથી. સંતોષની માન્યતામાં પણ એવી જ અપદશા થઈ પડી છે. સંતોષ સામાન્ય શુદ્ધ નથી. જેનામાં સંતોષ હોય તેનું જીવન ધણી ઉચી કાર્ટિનું હોય. સંતોષ જેવો સદ્ગુણ આવી જાય અને જીવન કેવળ સ્વાર્થી, જડ અને અજ્ઞાન બની જાય, એ બે વસ્તુઓને મેળ જ નથી. પણ આજે સંતોષને કેટલાકોએ એવું રૂપ આપી દીધું છે, કે જેના યોગે તે કહેવાતા સંતોષી જીવો પ્રાય સ્વાર્થી, જડ અને અજ્ઞાન બની ગયા છે.

આવું એકલા સંતોષની જાગૃતમાંજ બન્યું છે એમ પણ નથી. અદિંસા, સત્ત્વ અને સંયમ વગેરેને મોટેમ એમ બન્યું છે. અદિંસાના

નામે, સત્યના નામે અને સયમના નામે, આજે એવી એવી પ્રવૃત્તિઓ પશુ ચાલી રહી છે, કે જે પ્રવૃત્તિઓના ઉકાલુમા ઉતરતા એમજ થાય કે, આ પ્રવૃત્તિઓને આચરનારને અને પ્રચારનારને વાસ્તવિક ક્રાંતિની અદ્વિસાનું. વાસ્તવિક ક્રાંતિના સત્યનું કે વાસ્તવિક ક્રાંતિના સયમનું જ્ઞાન જ નથી. એ માટે પશુ ધણું ધણું કહેવા જેવું છે, પશુ અદિ ન તોષની વાત છે એટલે મુખ્યત્વે સતોષનો જ નિચાર કરીશું. મતોષ, એ એવો મુણ છે કે, જો તે વાસ્તવિક સ્વરુપમા સમગ્રજ જાય અને જીવનમા આવી જાય, તો એના થોડે ગુણો આવવા માંડે અને દોષો જાગવા માંડે આપ-ધુને પશુ દેખાય કે, સતોષના ગુણો આવતા જાય છે અને દોષો નીકળતા જાય છે. પશુ આતો સતોષનું સ્વરુપ એનું કાઠનું કે, જે કાષ્ટ પશુ ધર્મમાં મળે નહિ કે કાષ્ટ પશુ તત્ત્વજ્ઞાનીના કથનમા હોય નહિ !

સતોષમા આવું જની જવાથી, દશા એ ચર્ષકે, જે ગુણથી પોતે પોતાને મહાન જનાવવા માગતા હતા, તે ગુણને ઉધા રુપે પકડવાથી પોતે હુદ્ જની ગયા. એ નિચારા એવી જૂનજૂનામણીમા ફસાઈ ગયા કે, એકદમ તો પાછા નીકળી શકે જ નહિ આ જૂનજૂનામણી વસ્તુ સ્વરુપનો વાસ્તવિક વિવેક કરવાની શક્તિને તથા ચોખ્ખતાને દબાવી દે છે અને કેટલીક વાર તો પરમ ઉપકારી એરા આત્મ પુરુષોની ઉપકારક વાતો પશુ એવાઓને મુજ ઉપજાવનારી હોય તેવી લાગે છે. જરુરીયોતો ઉપર કાષ્ટ મૂક્યો નથી, તૃષ્ણા ઉપર કાષ્ટ મેળવ્યો નથી, ઇચ્છાઓ ઉપર અંકુશ રાખ્યો નથી અને અમુક વસ્તુઓને મેળવવાની ઇચ્છા નહિ કરવી કે મહેનત નહિ કરવી એવું કાષ્ટ છે નહિ, વાત તો માત્ર એટલી જ છે કે, મેળવવાની મહેનત કરવા છતાં પશુ ન મળે તો મુઝાવું નહિ, હાથ વોચ કરવી નહિ !—એટલે મેળવવાને દિ. ૯

માટે અવસર આજે પારકાનું ભૂંડું કરવું પડે તેમ હોય તો પારકાનું ભૂંડું કરવાનું હિતું જ રહે છે. આમ હોઈને, એમ કહેવું એ જ વધારે ચોક્કસ અને બંધબેસતું ગણાય કે, એવા કાષ્ઠપનિક સંતોષને વગગી પડેલો, ગ્રામ પારકાનું સારું કરવામાંથી ખાતમ થઈ જાય છે અને એ પારકાનું ભૂંડું તો કયે જ જાય છે. એની દુનિયા ઘટી નથી, પણ વધી છે. એની દુનિયામાં એ એવો ગુંથરાઈ ગયો છે કે, એને પારકું બહુ તો કાંઈ કરવું જ નથી કેમકે, એણે તો નહીં ક્યું છે કે, ‘આપણે કાંઈની વાતમાં પડવું નહિ!’ સ્વાથે સરતો હોય, પોતાની જરૂરીયાત પૂરી થતી હોય, તો ગમે તેની વાતમાં પડે પણ એ સિવાય નહિ.

હકીકત એ છે કે જેની ઇચ્છાઓ આધીન થઈ ગઈ હોય, જીવનની જરૂરીયાતો ઉપર જેણે કાબૂ મેળવ્યો હોય, અને આત્માને દિતકર પ્રવૃત્તિઓ કરવામાં જ અપ્રમતતા કેળવવાનો જે પ્રયત્ન કરી રહ્યો હોય તે આત્મા જગતથી સાચો અળગો બન્યો અને સંતોષી થયો એમ કહેવાય.

પણ એ દશા જેનામાં નથી એવાઓનાં જીવન ત્રિશંકુ જેવા બની જાય છે. એવાઓનો દુનિયાની સાથેનો સંબંધ ઘટતો નથી પણ વધે છે. એમનો સંતોષ પ્રત્યેનો બહુમાનભાવ દેરની સ્વાથે પૂરતો જ છે, એટલે એવાઓ સંતોષને માને પણ તેના સાચા સ્વરૂપથી તે અજાણ્ય હોય અને વધારામાં સંતોષનું ખોટું સ્વરૂપ કદાપી લે એટલે પરિણામે સંતોષ વિષેની કદ્દપનાથી જ પોતે અધીર અને દોઢડાણા બની જાય છે આવા વર્ગને આપણે સમજાવવા જઈએ તો એ સમજાવવાની પણ ગ્રામ ના જ પાડે કારણ કે એ તો સાચા-ખોટાના વિવેકની વાતને ઝંઝટ માને અને કહી દે કે, ‘એ ધમાલ અમારે નહિ જોઈએ’ આ સાચું ને આ ખોટું, એ ધાધણ તમે

ક્યાં કરો ? અમને એવી અશાંતિ પસંદ નથી. અમે તો અમને જે ઠીક લાગ્યું છે તે કરીએ છીએ અને સારા-ખરાબની કે સાચા-ખોટાની પંચાતમાં પડતા નથી ! ' આમાં એણે સુખ માન્યું છે એની ના નથી, પણ એ સાચું સુખ નથી. વાસ્તવિક રીતે સુખ નથી, પણ અજ્ઞાનના ધરતું એ મદાદુઃખ છે.

જે સાચું સમજવાને તૈયાર નથી, સાંજગવાને તૈયાર નથી, તે વસ્તુતઃ સંતોષી નથી પણ અસંતોષી છે. આજે પોતાની અમુક કષ્ટપનાઓ ઉપર જ મદાર બાંધીને બેસી ગયેલાઓ અને સંતોષના નામે સિદ્ધાંતનાં સાચા-ખોટાપણને સમજાવનારી સામગ્રીથી પણ દૂર રહેવામાં મગ્ન માનનારાઓ, બંને પોતાને સંતોષી માનતા હોય, પરંતુ વસ્તુતઃ તેઓ સંતોષી નથી પણ અસંતોષી જ છે. જે સંતોષી હોય, તે માત્ર 'મહેનત કરવા છતાં પણ ન મળે તો મુંઝવું નહિ, હાથવોય કરવી નહિ.' આટલું જ નહોતો કરીને બેસી ન જાય. એક તરફ જે એમ કહે કે, 'હું સંતોષી છું' અને બીજી તરફ જે પોતાની જરૂરીયાતોને પણ વધારતો જાય, તે સંતોષી નથી. સંતોષ ગુણ, એ વસ્તુતઃ માનસિક સંયમ છે. જેનામાં સંતોષ હોય, તેનું મન સંયમ કે કામ્ય વિનાનું ન હોય એ ન બને. આવા સંયમી આત્માએ પોતાની જરૂરીયાતોને ખૂબ ખૂબ સંકેતી લીધી હોય.

આથી સંતોષ ગુણ પ્રાપ્ત કરવાને માટે, સૌથી પહેલાં બોગવૃત્તિ ઉપર કાપ મુકવો જોઈએ. જેટલો બોગવૃત્તિનો અભાવ, તેટલો જ સંતોષ વધારે અને બોગવૃત્તિ જેટલી તીવ્ર, તેટલો અસંતોષ વધારે. ન મળે તે મુંઝાવું નહિ, એ સ્થિતિમાંથી કાચપણટ કરી સંતોષી આત્માએ, મેળવવાની ઈચ્છા ન થાય એ સ્થિતિ ઉપર આવી જવું જોઈએ. મહેનત કરવા છતાં પણ ન મળે તો એથી ગમરાવું

નદિ, આ માટે સંતોષી આત્માએ હઝગએ ઉપર અંકુશ મુકેલો એ ખૂબ જ આવશ્યક છે.

જ્યાં સુધી હઝગએ ઉપર આશિક પલ્લુ અંકુશ આવી જાય નદિ, ત્યાં સુધી સંતોષ આવે નદિ અને અસંતોષ જાય નદિ. હઝગએ ઉપર અંકુશ ત્યારે જ આવે, કે જ્યારે હૃદયમાં જે ભોગની વૃત્તિઓ ભરેલી છે. તેના ઉપર કાબૂ આવી જાય. ભોગવૃત્તિ, એજ અસંતોષને ઉપજાવનારી મૂળભૂત વસ્તુ છે, એમ લાગી જવું જોઈએ. પછી તો નિર્વાહ માટે જરૂરી એવી પલ્લુ કાઢ વસ્તુ નદિ મળે, તો પલ્લુ દુ.ખ નદિ યાય. આજના ઢેઢવાતા મંતોષિઓએ તો ભોગવૃત્તિને તેજ રાખી છે અને એથી એ બીચારા મુદ્ર તેમજ પામર બની ગયા છે.

સંતોષને અવમયી અવગ્ર પાડી ઘટાય તેમ છે નદિ. મન ઉપર, વચન ઉપર, અને દરેક પ્રવૃત્તિ ઉપર સંવમ કેળવવાનો પ્રયત્ન યાય, તોજ સાચો સંતોષ ગુણ પ્રગટે. સંતોષ ગુણ માણસને હીઝરો મનાવી દેતો નથી, પણ ઉઠાર બનાવી દે છે. એની જ્ઞાનસંપાદન કરવાની ભાવના દગાઈ જતી નથી, પરંતુ ખીંચી નીમ્લે જે, એનામાથી અમત્વના ત્યાગનું અને મત્વ આદરનું જોમ એમરી મળું નથી, પણ વધી જાય છે. આજે મંતોષના નાગે હીઝરાપણું રાખું છે, જ્ઞાન સંપાદન કરવાની ભાવના લુપ્તપ્રાય થઈ ગઈ છે અને અસત્વના ત્યાગ તથા સત્વના આદરમાં ફેરગ મનસ્વિના આવી જવા પામી છે.

આવા પ્રકારનો સાચો સંતોષી કૃષ્ણ ન હોય. જે કૃષ્ણ હોય, તેનામાં સંતોષ હોય નદિ. કારણ કે, કૃષ્ણતા એ એવી જાતિનો દુર્ગંધ છે કે, એ પ્રાય સદગુણને આવવા દે નદિ કૃષ્ણતા, એ એવો દોષ છે કે, દયાગુ આદમી ને દયાગુ રહેવા દે નદિ, સત્વવાદીને તે સત્વવાદી રહેવા દે નદિ તેમજ પ્રમાણિકને તે પ્રમાણિક રહેવા દે નદિ. સારામાં મારા

ગુણને દરી લે અને ભયંકરમાં ભયંકર દુર્યોગને ખીતરી દે, એવો એ કારમો દોષ છે.

કૃપણતાનો દોષ કાઢવાને માટે અને ઉદારતાનો સદ્ગુણ કેળવવાને માટે, વસ્તુતઃ બહુ પ્રયત્ન કરવો પડે તેમ નથી. માત્ર સાચી સમજણ આવી જવી જોઈએ. જેનામાં સાચી સમજણ આવી જાય, તે પરમ ભાગ્યશાલી છે. જે જેમ છે તેને તેમ માનવું એનું નામ સાચી સમજણ. આ ઉદારતા, એ સંતોષ ગુણને દર્શાવનારી વસ્તુ છે. ભોગવૃત્તિ કાળમાં આગ્યા વિના આ બને નહિ.

સંતોષ ગુણ, જેનામાં આવી જાય, તે રંક પણ ચક્રવર્તી કરતાંય વધારે સુખી, એમ તત્ત્વજ્ઞાનિઓએ જે કહ્યું છે, જે અનુભવના ઉદ્ગારો કાઢ્યા છે. એ અનુભવના ઉદ્ગારોને પચાવવા હોય, તો આ સંતોષ ગુણના સાચા સ્વરૂપને જીવનમાં પરિણિત બનાવવું જોઈએ. એનો અનુભવ જેમ જેમ કરીએ તેમ તેમ સુખનો સાક્ષાત્કાર થયે જ જાય બાકી આવા પ્રકારના સંતોષહીન અને અસંતોષની જવાબમાં સળગતા આત્માઓને સુખ ન હોય. એની પાસે લક્ષ્મી હોય તો તે નિરંતર તીજેરી તપાસ્યા કરે. છાપરાતું નળીયું ખખડે અને લક્ષ્મીમાં ગાંડોથેયો બનેલો એ બાકડે રાત્રે એને નિરાંતની જાંખ આવે નહિ અને દહાડે કદિ તે ઝંખીને બેસે નહિ.

અસંતોષની આ આતશને ધૂનવવા માટે યાની પુરોગે સાચા સંતોષના શીતળ જળ સરોવરમાં માણવાનું ઉપદેશ્યું છે, આટલું બનશે તોય અસંતોષને સંતોષરૂપ યાની લેવાયી બચી ચકારો અને સાચી કાઠિના સંતોષ ગુણને મેળવવાનો પ્રયત્ન થશે. જેનામાં ગુણ આવી જાય, તેનું કદાચ કોઈ લઈ જાય કે બગાડી પણ જાય, તોય એ તો એમ કહે કે, મારું મારી પાસે છે. મારું ઉપાડી જવાની કે બગાડી નાખવાની અન્ય કોઈ તાકાત ધરાવી ચકતું નથી કે કોઈ કોઈનું વસ્તુતઃ

બગાડી શકતું નથી 'આ રીતના તત્ત્વનાનમા તે માનનારો હોય, આ પ્રકારનાં જ્ઞાની બાપ્પા તત્ત્વજ્ઞાનના સ્વરૂપને સમજનારો કદિ પણ બાપ્પયોગે પ્રાપ્ત થતી વસ્તુઓને આત્માથી પર માન્ય વિના રહી શકતો નથી અને એથી તેનામા દુન્યવી પદાર્થો પ્રત્યે ભયંકર ક્રોધિની મમતા હોતી નથી. અને આ રીતે જ્યારે મમતા ધટે છે, ત્યારે બોમટિના સયમ પૂર્વક આત્મકલ્યાણકર પ્રવૃત્તિઓમાં સમભાવે પ્રવલ્ન થીત રહેવા રૂપ આ સંતોષ ગુણ, અનુપમ રીતે વિકસી શકે છે. સંતોષ ગુણનું આ સાનુ સ્વરૂપ છે સંતોષ ગુણને અંગે જ્ઞાનની કલ્પના આવીજ હિલ્લટા વહેણ રૂપ બની છે તે વહેણમા પસટો આણુવાનો આ પ્રવલ્ન સફળ બનો એજ, શુભાભિલાષ.

૨ સ ઝ ૨ છાં

‘કેટલાક બાધપ્રદ’

કથા પ્રસંગો

૧

મનોનિગ્રહનું મહત્ત્વ

મનની જતિઓને છતવી એ, જીવનશુદ્ધિ માટે આવશ્યક છે. તે વિના જીવનમાં પાપબીજતા કે કાર્ષ પશુ પ્રકારનો સુંદર સંયમગુણ પામી શકતો નથી. આથી જ ઉપકારિ આમ પુરોએ મનને આધીન રાખવા માટેના ઉપાયો બતાવવામાં ખૂબ ઉપકાર શુદ્ધિ રાખી છે. તેઓએ મનોનિગ્રહને સાડુ, એટલે મનને કેવી રીતે કાણુમાં રાખી શકાય, તે સમજાવવા માટે રાજ અને શેઠના પુત્રનું એક દૃષ્ટાંત શાસ્ત્રોમાં સમજાવ્યું છે. એ દૃષ્ટાંત તેના બાવમાં વાંધો ન આવે અને ઝેર મૂળ આશયનો સ્પષ્ટ રીતે ખ્યાલ આવે તે રીતે અર્ધ મૂકાય છે.

એક સાચા ત્યાગિપુત્રોનો બકત રાજા, પોતાની રાજસભામાં રાજપુત્રોની વચ્ચે, સાચા ત્યાગીઓની એટલે-દિંસા, જૂઠા, ચેરી, મૈથુન અને પરિગ્રહ વગેરેથી જેઓ સ્વયં સર્વથા નિરાળા હોય, જેમ બને તેમ તેના સંસર્ગથી દૂર રહી અન્યને પણ લાગના સુખનો

આસ્વાદ ચખાડનારા હોય, તેઓની હંમેશાં પ્રશંસા કરતો હતો કે, 'ધન્ય છે તે ત્યાગી પુરુષોને ! તેઓ જ પૂજવા લાયક, માનવા લાયક અને શરણું લેવા લાયક છે, કે જે ત્યાગી આત્માઓ પોતાના મનને તેમજ ઇન્દ્રિયોને વશ કરીને હજારો આત્માઓને સન્માગે' જોડી રહ્યા છે.'

એક શેઠનો દીકરો, કે જે મોજાદી રીતે પોતાનું જીવન પસાર કરતો હતો. તેને આ વાત રુચી ન હતી. તે એમજ માનતો હતો કે, 'મન કાળુમાં રહે એ વાત જ ખોટી છે. મન જેવી ચંચળ, ક્ષણે ક્ષણે પરિવર્તન પામતી વસ્તુને કાળુમાં રાખવી, તે તદ્દન અસંભવિત વસ્તુ છે.'

આની સામે રાજાનું કહેવું એ હતું. કે, 'તત્ત્વજ્ઞાની, અને વસ્તુ-સ્વરૂપને યથાર્થપણે જાણનાર સર્વશીલ મહાત્માઓ પોતાના ચિત્તને બરાબર કાળુમાં રાખી શકે છે.'

રાજાએ તે શ્રદ્ધિપુત્રને સમજાવવાનો ધણો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ તેણે ફક્તમોઢી માન્યું નહિ. બીજી તરફ રાજા શ્રદ્ધિપુત્રને કોઈપણ ઉપાયે સન્માગે ખમાડવા ઇચ્છતો હતો, એટલે શ્રદ્ધિપુત્રને મનોનિમ્ન-હોના ખ્યાલ આવે તે માટે રાજાએ એક મુક્તિ રચી.

રાજાએ તે શેઠના દીકરાની સાથે પોતાના એક વિશ્વાસુ પુરુષને ગાઠ મિત્રાચારીમાં યોજાવેા, જ્યારે તે બન્નેને પરિપૂર્ણ ગ્રામ બંધાર્થ ગયો, ત્યારે રાજાએ પોતાના નામથી અંકિત એવી મુદ્રિકા આપીને તે રાજપુરુષને સમજાવ્યું કે, 'શેઠના દીકરાના અવકારોની સાથે એ જાણે નહિ તેવી રીતે આ મુદ્રિકા મૂકી દેવી.'

પેલાએ તેમ કર્યા પછી રાજાએ દરેક પીતાબેા, કે, 'મારા નામથી અંકિત થયેલી મુદ્રિકા ગુપ્ત થઈ છે, તે જેને મળી હોય

તેણે તુનં આપી જવી ! આટલી જાહેરાત કરવાં છતાં પણ જો કાંઈ નહિ આપી જાય અને જોનાં ધરમાંથી નીકળશે, તેને મૃત્યુદંડની શિક્ષા ફરમાવવામાં આવશે !’

ફેટલાક દિવસો વીત્યા બાદ, રાજાએ પોતાના પુરોએ નગરની જડની સેવા આદેશ કર્યો. રાજાના નોકરોએ નગરની જડની સેવાનું કામ શરૂ કર્યું, અને રાજાની આજ્ઞા મુજબ પેલા શેઠના ઘેરથી જ તેની શરુઆત કરી. શેઠના દીકરાના અલંકારના ડબ્બામાંથી એ મુદ્રિકા હાથમાં આવી. આ અવસરે રાજાના માણસોએ કહ્યું કે, ‘આ શું ?’ શેઠનો દીકરો તે જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યો, આશ્ચર્ય ચક્તિ થઈ તેણે કહ્યું કે ‘હું કાંઈ જ જાણતો નથી, મેં ચોરી કરી નથી.’

પણ એનું કહ્યું કાંઈએ ન ગણકાયું, તેને પકડીને રાજપુરોએ ફેરફાર કર્યો. આ બાબત—પેલા મિત્ર બનેલા રાજપુરુષ તે ઐદિપુત્ર પાસે આગ્યો. ઐદિપુત્રે તેને આજીજી કરી રાજાને સમજાવવા કહ્યું. પેલાએ કહ્યું, ‘બીજું તો નહિ, પણ મૃત્યુ સિવાયની ગમે તે શિક્ષા કરવાને હું રાજાને સમજાવીશ.’

શેઠના પુત્રે કહ્યું, ‘એટલું થાય તોય બહુ.’ રાજપુરુષે ત્યારબાદ રાજાની પાસે જઈ પોતાના મિત્રને માટે અશ્વદાનની માગણી કરી. રાજાએ થોડીક આનાકાની કરી, અને છેવટે રાજાએ આમ કહ્યું કે, ‘કાના વિનાના પિત્રાના વાડકામાં ટેક કોંઠા સુધી, જરા પણ ખાલી ન રહે તેમ તેણે જરીને, તેમાંથી એક પણ ટીપું નીચે પડે નહિ એ રીતે તે વાટકો હાથમાં લઈ, સમગ્ર નગરમાં ફરીને ઐદિપુત્ર જો રાજસભામાં રજુ કરે, તો તેને છોડવામાં આવે, અન્યથા, મૃત્યુદંડની શિક્ષા થશે.’

આ વાત, પેલાએ જઈને શેઠના પુત્રને કહી સંભળાવી. શેઠના

દીકરાએ જોયું કે જીવતા રહેવાનો જીજ્ઞે કાંઈ ઉપાય નથી, એટલે એણે તે પ્રમાણે કરવાની પણ તૈયારી ખતાવી.

તે દિવસે રાજાએ સારાએ શહેરને સુંદર રીતે શણગારાવ્યું. જ્યાં ને ત્યાં ગાનતાન; નાચ-ઢોખાવ, રૂપ રંજ, વગેરેની એવી યોજના કરવામાં આવી કે, યોગીને પણ પોતાનું ચિત્ત સ્થિર રાખવું મુશ્કેલ થઈ પડે, આવી રીતે જ્યાં પાંચેય ઇન્દ્રિયોના વિષયોની સામગ્રી ભરપૂર બનાવવામાં આવી હતી, ત્યાં કાંઈ પણ સ્થાને દૃષ્ટિ નહિ ફેરવતાં અને કાંઈ પણ શબ્દ તરફ ધ્યાન નહિ આપતાં, કેવળ હાથ-માંના કટોરા ઉપર જ ધ્યાન રાખી, આખા નગરમાં ભીંતે તે શેઠનો દીકરો એક પણ જાંટો નીચે પડવા દીધા વિના જોવા ભરેભો હતો તેવો ને તેવો જ તેણે કટોરો હાથમાં લઈને રાજ-સભામાં હાજર થયો.

રાજાએ પૂછ્યું 'તે' નગરમાં શું જોયું ? તારું મન આટલું બધું તને આધીન કેમ રહી શક્યું ?' મરજીની મળતી બધી જવાના યોગે આનંદમાં આવી ગયેલા તે ઐષ્ટિપુત્રે કહ્યું 'મનને મેં આધીન રાખ્યું' અને ખાત્રી હતી કે, જરાયે મન ખર્યું તો મોટી આપત્તિ છે, મરજીના ભવના યોગે અને જીવનને સાચવવાની ઇચ્છાના પ્રતાપે, મારા મનને મેં જરા પણ ખમવા દીધું નથી !'

રાજાએ અવસર પામીને તેને પોતાની માત્રી વાતનો ખ્યાલ આપવા તે વેળા સ્મિતપૂર્વક કહ્યું કે, 'જ્યારે મારા એક જ મરજીની બીંતિથી તારાં મનને આટલા બધા આનંદના તેમજ વિષય સુખનો પ્રસંગોની વચ્ચે પણ તું વશ રાખી શક્યો ! ત્યારે જે તરજાની મદાપુત્રો, એક વખતના જ મરજીને નહિ, પરંતુ ભવિષ્યનાં પણ અનંતા મરજીને જોઈ શકતા દેવ, તેઓનું મન જગતના જડપદાર્થોના સંયોગોથી લોભાવ ખડું ?'

શેઠને! દિકરે! વરગુસ્વરૂપ સમજ્યો. એણે પોતાની ભૂલને! પચા-
તાપ કરતાં બેઠે દાય જોડીને કશું કે 'આપના જેવી ઉપકાર ભુદ્ધિ
જગતમાં જોઈ નથી. મને આ કારીગરીથી ન સમજાવ્યો હોત, તો
આપ અને ગુરૂઓ મને તેટલી મહેનત કરત, તો પણ તરંગી એવો
હું, એક પણ વાતને માન નહિ. આપના જેવા જગતમાં મારા
કોઈ પણ ઉપકારી નથી.'

આરીતે મનની શુદ્ધિ મનની શાન્તિ કે મનને નિમગ્ન ત્યારે જ
આવે કે, જ્યારે ભવિષ્યની ચિન્તા આત્મામાં જાગૃત થાય અને
પોતાના ભૂત અને ભાવિનો વિવેક પૂર્વક વિચાર કરનાર સાચા
વિચારથીયે ધર્મ બનાવ.

૨

ધર્માત્માની ઉદારતા

ઉદારતા એ માત્રે ધર્મભાવિત આત્માઓની મહામૂલ્ય જીવન-
સંપત્તિ છે. ઉત્તમકોટિની શાનીભાષી ઉદારતાને પામેલા ઉદાર આત્માએ
પોતાના ઉદારતા ગુણદ્વારા પાપીને પણ ઉગારી લેનાર બને છે.
ધર્માત્માની ઉદારતા આથી જ હૃદયની ગંભીરતા અને ધીરતામાંથી
પ્રગટેલી પરિભસરૂપ છે. ગુનેગારને શિક્ષાથી જાગૃત, યોગ્ય રીતે
મહાય આપી, તેને ઉન્નતિના માર્ગે દેરી જવામાં ધર્મજીવી
પુણ્યવાનોની કસોટી રહેલી છે.

આવા જ પ્રકારની કસોટીનો અવસર એક ધર્માત્મા શેઠને આપ્યો
હતો. તે શેઠના દેવામાં ધર્મ પરિણમેલો હતો. તેમણે આત્માને

ઝાળખ્યો હતો સ્વપરના બેઠો એમને ખ્યાલ હતો કુસ્તા,
તુચ્છત્વ કે સકિન્નમનોત્પત્તિ એમનામા ધર્મની આરાધનના પરિ
સ્થામે નષ્ટપ્રાય થયા હતા.

એક વાર પર્વતિયિએ એ શેઠ પૌષ્ઠ કરવા માટે જે દિવસે
ઉપાશ્રયે ગયા, તે જ રાતના તે શેઠના ધરમા ચોરા પેલા, ચોરાએ
ચોરી તો કરી માલમતા તો ઉઠાવી, પરન્તુ રાજ્યના નોકરાએ
ચોરાને પકડયા.

શેઠ બીજે દિવસે ગેર આવ્યા, તેમને ખબર મળી કે ‘ધરમા ચોરી
થઈ છે, પણ બાળ્યયોગે ચોરા પકડાઈ ગયા છે અને રાજ્યના
નોકરા તેમને બાધીને લઈ ગયા છે’ આથી એ શેઠ શુ ચોરામુ
અને શુ બાધી રહ્યું ?’ એ તપસવાને ધન ચોખ્યા એમને તો ચારોના
માથે આવી પડની આકૃતની ચિન્તા થઈ ચોરાને બદીખાનેથી
છાડાવવાને એ તદ્દપર બન્યા શેઠે વિચાર કર્યો કે, ‘ચોરાને છાડાવ્યા
વિના મારાથી જમાય કેમ ? મારા ધર્મને આ ન જાણે’

પોતાની તીજેરી ઉઘાડી, એમાંથી હીરા-માણેક વગેરે કાઢી અને
એનો થાળ લઈને શેઠ રાજ પાસે ગયા રાજને એ હીરા-માણેકનો
થાળ ભેગ ધરીને શેઠ પેલા ચોરાને છાડી દેવાની વિનંતિ કરી

રાજએ કહ્યું કે, એમ ન થાય’ શેઠે કહ્યું ‘પણ એ ન છૂટે,
ત્યા મુઠ્ઠી મારાથી ખરાય નહિ,’ આનું નામ સાચી ઉદારતા
અપકારિ ઉપર પણ ઉપકાર કરવાથી સામો જો ચોખ્ખો હોય તો
ચોરીને ઉત્તેજન નથી મળતું પણ ચોરી નામશેષ થય છે

શેઠના આગ્રહથી રાજએ ચોરાને છાડી મૂકવાની આજ્ઞા પોતાના
પુરુષોને ફરમાવી એટલે રાજનોકરાએ બદીખાનામાં જઈને ચોરાને
છાડયા અને આથી ઝાડયા એની વાત કરી ચોરા ત્યાથી સીધા જ

શેઠનાં દર્શન કરવાને આવ્યા. હાથ જોડી, માથું નમાવી, તે ચોરો શેઠનાં પગે પડ્યા.

ચોરોએ શેઠને કહ્યું કે, ‘આપ પરમ ઉપકારી છો. આપ કહો તેમ અમે કરીએ.’ શેઠ પ્રસન્નતાપૂર્વક માયાળુ શબ્દોમાં કહ્યું કે, ‘હવે ચોરી ન કરશો. તમારે જે જોછો તે મારી પાસેથી લઇ જાઓ.’ તે દિવસથી સાચે ચોરો ચોરી કરતા મટી ગયા. સન્નિધિ જાતા. આત્મ નામ ધર્માત્માની સુહૃદ્વતા. ઉદાર જીવનનું આ સાચું પ્રતિબિંબ કહેવાય.

‘આવી રીતે કરવાથી ચોરીને ઉત્તેજન મળે છે-’ એમ માનવું એ હૃદયની હુદ્વતા છે. આથી લક્ષ્મીની ગાદ મૂર્ચ્છામાં હસાવાના યોગે અનેક દુઃખોને આધીન બનેલા આત્માઓ, દીન આદિને સહાય કરવાને પણ તૈયાર નથી બનતા, માટે જ મોટે ભાગે એવું કહેવાય છે કે, જુએ મરતાઓને પણ સાધનસમ્પન્નોએ સદાય ન કરી, અર્થાત્ અર્થ કારણથી જ મોટે ભાગે પાડોશીઓ પણ ચોરી કરનારા બન્યાં છે. એમ વર્તમાન વાતાવરણમાંથી જોઇ શકાય છે.

૩

પ્રાયશ્ચિત્તનો અધિકારી

એક ધર્માત્મા શ્રીમન્તશેઠનાં જીવનનો આ પ્રસંગ છે.

પર્વતિય દત્તા. એ દિવસે પરમાત્માની આજ્ઞાને માથે ચઢાવનાર ધર્માત્માએ પોતાનાં પાપોની શુદ્ધિ કરવાને સાર-આવશ્યક ક્રિયા કરવાને ઉપાશ્રય-ધર્મચર્યાનામાં આવ્યા દત્તા. એક દરિદ્રી પણ ધર્મો

તે અવસરે ત્યાં ધર્મક્રિયા કરવા જ આવ્યો હતો. પણ નિમિત્ત પામીને એનામાં દુર્ઝાવના ઉત્પન્ન થઈ છે. એનામાં ચોરી કરવાની વૃત્તિ જન્મી. ધર્મનાં સ્થળોએ એ વૃત્તિ આવે, એ ધણજ ખરાબ કહેવાય, પણ પેલા શ્રાવકને એ વખતે ચોરી કરવાની ઇચ્છા થઈ, જે અશુભોદયનું જ એક પરિણામ કહી શકાય.

પાસે એક શેઠ હીરાનો હાર કાઢીને બેઠેલા હતા. પેલા દુઃખી શ્રાવકને એમ થયું કે, ‘આનું લઈશ તો કાંઈ જાણશે નહિ. શેઠ ધર્મી છે માટે હો—હા કરશે નહિ અને મારે પણ કામ થઈ જશે’

એણે શેઠનો હીરાનો હાર લઈ લીધો. વાસ્તવિક રીતે તો ધર્મને પામેલા કાંઈએ ગુન્હો નહિ કરવો જોઈએ. તેમાંય આવે સ્થળે એમ કરવું, એ તો ભયંકર ગુન્હો છે. છતાં પેલાએ હાર લઈ લીધો અને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

ક્રિયા પૂરી થયા બાદ શેઠે એમને જોયું પણ હાર જડ્યો નહિ. ઝટ વિચાર આવ્યો કે, એ લેનાર ખીજી કાંઈ નહિ હોય, પણ મારે ધર્મબંધુ હશે ? જો હું કાંઈ પણ બોલીશ તો ધર્મની કુત્તેલી થશે ધર્મને માટે કે ધર્મ સ્થાનોમાં બેસનારને માટે કાંઈને પણ કાંઈ બોલવાનું નિમિત્ત મારા તરફથી નહિ જ મળવું જોઈએ. અને મારા સ્વાર્થની ખાતર ધર્મને લાંછન મારાથી ન લગાડાય એ મને ન જાણે. આથી કાંઈ પણ બોલ્યા વિના શેઠ ઘેર ગયા.

પેલા હાર ચોરનાર ગરીબ ધર્મીએ વિચાર્યું કે ‘એ ખરો ધર્મી તમા છે, નહિતર આટલી ગંભીરતા રાખી શકે જ નહિ’. માટે એ શેઠને ઘેરજ હાર મૂકવા જવું અને જોઈતાં નાણાં ઉછીનાં લઈ આવવાં.’ આથી એ શેઠનો હાર લઈને શેઠને ઘેર જ મૂકવા ગયો. શેઠે પોતાના દ્વારને ઝાળખી લીધો. પણ એ ગંભીર હતો. એમની ધીરતા ખૂટતી નથી. પોતે સમજી ગયા કે, ‘આણે આજ્ઞાના

માર્ગ ચોરી કરી છે, નહિતર આવક ધર્મસ્થાનમાંથી ચોરી ન કરે. જરૂર એ મદદ આપનાર મુકયો દશે !'

પેલા ગરીબ સાધર્મિક ગૃહસ્થે દાર આપી રૂપિયા માત્રા, એટલે શેડે કહ્યું કે, 'તમે મારા સાધર્મિક છો ! મારા ધર્મજન્યુ છો ! મારે મારું' તે તમારું જ છે. આ આપ લાગ્યા છો તે આપની પાસે રાખો અને જોઈએ તે લઈ લાઓ !'

તેજે કહ્યું 'ના, દાર તો આપજ રાખો.' એ વખતે એની આંખમાં પાણી આવી ગયા. પણ સાચી વાત કહી ચકાની નથી તેજે બહુ આગ્રહ કર્યો, એટલે શેડે એક કબ્જીમાં દાર મૂકી, એના ઉપર તે ધર્મજન્યુ નામ લખ્યું, તે દાર શેડે તીજેરીમાં મુક્યો અને નાણાં આપ્યાં. શેડે નાણાં આપી ધરમાં ગયા એટલે, તે શેડની પત્ની જે ધર્મભાવિન હતી. ઉદારતાના વાતાવરણમાં જે ઉછરેલી હતી તેજે શેડને કહ્યું કે, 'આપણા ધર્મજન્યુને દાર રાખીને નાણાં આપવાનાં હોય નહિ. આ રીતે સાધર્મિકો માથે અવિશ્વાસ પૂરવોનો વ્યવહાર આપણને ન શોભે'

ફરી ચતુર્દશીનો પર્વદિવસ આવ્યો. કરેલા પાપની આતોચના કર્યા વિના પાશ્વિક ધર્મક્રિયા નિષ્ફળ જાય, એટલે પેલા દાર ચોરનાર આવકે ભરખમાં ઉભા થઈ કહ્યું કે; 'મેં ભયંકર અપરાધ કર્યો છે, મારે પ્રાયશ્ચિત્ત જોઈએ' એ વધુ બોલે, એ પહેલાં તો પેલા શેડ ભીત્રા યથા, એમણે કહ્યું કે, 'પહેલું પ્રાયશ્ચિત્ત મને આપો !' કારણ કે મારી ફરજ હતી કે, મારા સાધર્મિકની સ્થિતિ તપાસવી. મેં મારી ફરજ—સમગ્ર સાધર્મિકની મારે લેવી જોઈતી ખજાણી લીધી હોત, તો આ પરિણામ ન આવત.''

આતું નામ અપકારી ઉપર ઉપકાર. આ ઉદારતા ચાલી જવાથી આજે વાતાવરણમાં શુદ્ધતા, અવિશ્વાસ વગેરે પાપો ચોમેર ફેલાવો

પામી રહ્યાં છે. સાચી ધર્મિતા આખ્યા વિના આ ઉદારતા નહિ જ આવે. આજે શ્રીમાનો મોટે ભાગે આવી રિયતિમાં રહેલા પોતાના ધર્મબંધુઓ માટે કહે છે કે, ‘અમે અમારા ભાગ્યનું પાખ્યા છીએ, તેમાં અમારી મામે એમની આંખો ન હોય, એમના ભાગ્યમાં નહિ હોય, એમનું નશ્વિય બીજ માગવાનું દશે, તે બીજ માગે !’ આમાં ઉદ્દગારો ઉદારતાની સુવાસ વિનાના અંતરથી નીકળી રહ્યા છે, જે દેવામાં રહેલી પૌદ્ગલિક પદાર્થોની મમતાનાં સૂચક ચિહ્નો છે.

૪

ક્ષમાના ભંડાર

શ્રી ખંધક મુનીશ્વરનું નામ જૈન ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે નોંધાયું છે. એ મહાપુરુષ પવિત્ર હતા. અશુભ સંકલ્પ પણ એમને દેવામાં પ્રાયઃ આવેલો નહિ એમને તેનો ખ્યાલ સરખોય નહિ. છતાં પણ એમનાં પૂર્વજીવનના સાંસારિક સંબંધી રાગને એઓને અંગે અનન્યપણે તદ્દન વિપરીત કલ્પના આવી.

એક વાર એમ બન્યું કે, તે રાગ પોતાની રાણી સાથે મહેલના અરૂપે બેઠો હતો એ વખતે રસ્તા ઉપરથી શ્રી ખંધક મુનીશ્વર પોતાની મુનિયર્થા પૂર્વક જઈ રહ્યા હતા એ મુનીશ્વર રાણીના સંસારિ પણાના ભાષ્ટ હતા. આથી બહેને ભાષ્ટને ઝોળખી લીધા.

પહેલાં જે અવસ્થામાં ભાષ્ટને જોએલા, તે કરતાં અત્યારે ઘણી જ વિશદાયુ અવસ્થામાં તેણીએ, પોતાના ભાષ્ટને જોયાં. હાડકાનું બરેલું ગાડું ચાલતાં ખડખડે, તેમ શ્રી ખંધક મુનીશ્વરના હાડકાં ખખડતા

હતા. એ મદ્દાત્માએ ઉચ્ચ તપશ્ચર્યાથી પોતાના દેહને દાઢકાનાં માળા જેવો બનાવ્યો હતો. છતાં તેઓ ઉચ્ચ વિદ્યાર કરતા હતા. તે મદ્દાપુરુષને તો શરીર આવું યથા ગયું તેવું જરાય દુઃખ થતું ન હતું. પણ બેનને તો પોતાના બાઈનું દેહ દેયે રહ્યું હતું. બાઈ પ્રત્યેના મોહના યોગે તે રાજરાણીની આંખમાં આંસુની ધારા વહેવા લાગી. આ વસ્તુ રાજાએ જોઈ.

એ આંસુ જોતાની સાથે જ, શ્રી ખંધક મુનીશ્વરના અશુભોદયના યોગે, રાજાના હૃદયમાં દુષ્ટ કલ્પના જન્મી રાજાના દેયામા રાણીનાં પૂર્વ-જીવનના લક્ષ્મણ પહેવાના જીવનમાં સદામાર માટે કુચકા યથા જરૂર આ માણસ રાણીને જાર હોવો જોઈએ, માટે જ એને આવી દયામાં જોઈને રાણીને આસુ આંખ્યાં, રાજાએ તે અવમરે આ કલ્પના કરી.

રાણીને તેણે આથી પૂછ્યું નહિ, અને તેને ખબર ન પડે એ રીતે રાજાએ શ્રી ખંધક મુનીશ્વરની જીવતા ખાલ ઉતારવાને માટે, મારાઓને મોકલ્યા. મારાઓ રાજાના દુકમ મુજબ શ્રી ખંધક મુનીશ્વરની પાસે આંખ્યા, અને રાજાની આજ્ઞા તેઓને કહી સંભળાવી. શ્રી ખંધક મુનીશ્વરે આ સાંભળીને વગર આનાકાનીએ તેઓને યાત્રિથી સમભાવપૂર્વક કહ્યું કે : 'ભાઈયકી પણ તમે વધુ બલાઈ કરનારા છો ! વિના કારણ-કચા પણ અપરાધ વિના, જીવતા ખાલ ઉતારવા આવે, તેવાઓની સામે પણ દુર્ભાવિનો એક અંશેષ તેઓશ્રીના દેયામા નહોતો.

તેઓને મન ઉદારતા, ગંભીરતા કે ધીરતાની કપરી કસોટીનો આ અવસર હતો. તે મદ્દામુનીશ્વરના દેયામાં ઉદારતા-કરુણા સ્વયંભૂરમણ સાગરની જેમ ભરી હતી તેઓના હૃદયમાં એ જ એક સદૃશ્યાર સૂર્યો કે, 'આ આંખ્યા એના માથાંકે એવી આજ્ઞા કરી માટે, એમના માથાંકને આવી આજ્ઞા કરવાની જુદી મારા અશુભોદયના દિ. ૧૦

યોગે જન્મી. મારે તે ક્રોધેની અવસ્થા એકવેળાએ અપાવવા જ છે. ત્યારે મારા ક્રોધેની અપાવવામાં સદાચ કરનાર, આના જેવો બીજો ઉપકારી કોઈ નથી' ઉત્તમ કૈટિની ઉદારતા અને આત્માનુ-લક્ષિતાના યોગે મહાપુરુષોને આવી ભાવના આવે-એ સદજ ॥

શ્રી અધિક મુનીશ્વરે પોતાના શરીરની જીવતાં ખાલ ઉતારવાને માટે આવેલા તે મારાઓને એમ પણ કહ્યું કે, 'તમે કહો એવી રીતે હું ઉભો રહું' કે જેથી તમને મારી ખાલ ઉતારતાં તકલીફ ન પડે ! કારણ કે, મારી કાયા તપઘર્ષના યોગે કંઈયે યત્ન ગઈ છે,' જીવતાં ખાલ ઉતારવાને માટે આવેલાને પણ તકલીફ ન પડે, એ વિચાર તેવા મહાપુરુષોને જ આવે, જેઓ કામાના અખંડ ભંડાર હોય.

તે મહાત્માના હૃદયમાં શુભભાવનાઓ રમી રહી હતી, આ કારણે જ તેઓએ આ વિચાર કર્યો કે, 'મારું કોઈ બગાડનું નથી મારા પૂર્વકાલીન દુષ્ટત વિના મારું ખરાબ કરવાનું મામલું' કોઈમાં નથી. સામા આત્માને મારું બગાડનારી જે દુષ્ટિ સૂઝી તે મારા પાપકર્મના યોગે ખરી રીતે આ રાજ કે તેના મારાઓ-નોકરો મારું સારું કરે છે. મારા પૂર્વસચિત પાપકર્મેની ઝટ ભોગવવામાં તેઓ મને સદાચ કરે છે, આથી તેઓ મારા ઉપકારી છે'

આમ શુભ ભાવનામાં રમતા તે મુનીશ્વરનાં કર્મવિરણો જેમ દૂર દગતાં ગયા, તેમ મારવા આવેલા નિદેશ મારાઓ જાણે શરીરની ખાલને ઉતારતા ગયા. કામાથીવ શ્રી અધિક મુનીશ્વરે તે વેદનાને આમ સમજાવપૂર્વક સદન કરી અ તે શરીરની ખાલ સ પૂર્ણપણે ઉતરી અને કર્મવિરણો દૂર દગ્યા. આથી કેવળજ્ઞાનને પાત્રી તેઓશ્રી પરમધામમાં સીધાગ્યા. જ્યાં જન્મ, જરા કે મૃત્યુ, કર્મ, કાયા કે સસારના બંધનો કદિકાલે આત્માની સ્વતંત્રતાને લૂટી લેવાને સમર્થ નથી આથી પરાધીનતાના બંધનોથી મુક્ત તેઓ સાચા સ્વાધીન બન્યા

લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય

આ પાંચમા આરાની વાત છે. મદારાજ શ્રી કુમારપાસે પોતાના મંત્રી આત્રભટ્ટને એક વેળાએ પ્રસન્ન થઈને ઈનામ આપ્યું. તે ઈનામમાં કાટિદંબ, ત્રણ મુવણું કલય અને ચોવીસ જાતવાન ઘોડા હતા. મદારાજ શ્રી આત્રભટ્ટની ઉદારતા અમાપ હતી: એમની એમેર દંમેશા માયકોની લાંબી દાર એમની વાટ નેમ્નિ ઉભી રહેતી. જ્યારે તેઓ રાજદરબારમાંથી આ ઈનામ લઈ પોતાને ઘેર જવા નીકળ્યાં, એટલે માયકો તેમની પાસે આવ્યા. એમણે દાન દેવા માંડ્યું. આ રીતે ઘેર પહોંચતાં પહેલાં તો કાટિદંબ અને ચોવીસ જાતવાન ઘોડાઓ એમણે દાનમાં દઈ દીધા. અહીં ઈનામ ને અહીં દાન આવી રીતે દાન દેનારની નામના ગવાય, એમાં નવાઈ નથી. પણ વિધ્નસંતોષિ-ઓએ રાજાનો કાનમા ઝેર રેડ્યું. આત્રભટ્ટ મંત્રિએ તો આ વેળાએ રાજસભામાં પણ ઔચિત્ય તરીકે એક લક્ષ્યું દાન ક્યું હતું. આથી મદારાજ કુમારપાસે મન આમાં પોતાનું અપમાન ભાર્યું.

શ્રી આત્રભટ્ટ આથી સમજી ગયા. તેમણે મંત્રીસ્તાને જાણવીને કહ્યું કે, 'હે રાજા ! આપનો ખાર ગામના સ્વામી ત્રિભુવનપાસના પુત્ર છે ! પાંચ દુંતો અદાર દેશના માલીક એવા આપનો પુત્ર છું એટલે આટલુંય માટું દાન ચોડું છે.' આમ કહી તેમણે એ ધ્વનિત ક્યું કે, 'આપ ન ઈ ચક્ર અને દું દઈ ચક્ર, કારણ કે, આપ ખાર-ગામના સ્વામીના પુત્ર છે અને દું છું અદાર દેશના માલીકનો પુત્ર !' આ સાંભળી રાજા પણ ખૂશ થયા. વાત એ છે કે, આ કમ ઉદારતા નથી જ્યાં એ પુણ્યશાલી બદાર નીકળે, ત્યાં બિખારીઓ ખૂશ થાય. પોતાની જાતને એળખાવવાની કે ઉદાર કહેવાવવાની

એમને જરૂર નહીં પડતી. ઉગર કહેવડાવવાની એમની છત્તા પણ ન હતી રહેતી, છતાં સોઠા ઉદારતા જોઈને એમને ઉદાર કહેતા.

આવી કોટિના ઉદાર આત્માઓ સદ્મીને દાધના મેલ જેવી સમજે, ફેંકી દેવા જેવી સમજે છે, જેને સદ્મી તીજોરીમાં મૂકવી જ ગમે એ ઉદાર નહિ, પણ જેને આપવી ગમે એ ઉદાર. ઉદાર તે કે, જેને સદ્મી આવે એથી આનન્દ નહિ, પણ તે જ્યારે દાનમાં વપરાય એથી જ આનન્દ. સદ્મીને આવતી જોઈ એ નામે નહિ, પણ એનો સદુપયોગ થતો જાણી નામે, એ દસા ઉદારાત્માની દોષ. ધર્મ જો અંતરમાં પરિણમે, તો એ દસા જરૂર આવે.

સદ્મીને આવતી જોઈ નાયડુ, એ બેવડી છે, એમાં લેશ પણ ડહાપણનો અંશ નથી. ખરી રીતે એ ન હોવું જોઈએ. એક વેળા તે મંત્રીએ ભરુચમાં થી જિનમંદિર બંધાવ્યું હતું. શ્રી જિનમંદિર બંધાવે રહ્યા પછી પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે શિખર ઉપર ચઢીને એ નામ્યા હતા; નાયતાં નાયતાં તેમણે છૂટે દાથે સૌનેપાં ઉઠાવ્યાં. જે વિરોધિઓ એ રથગે મંદિર બંધાવે તેમાં નારાજ હતા, બળતા હતા. તેઓને પણ એમ થયું કે, ‘આવી પ્રતિષ્ઠા રાજ યાઓ !’ જેનામાં પરતુતઃ ઉદારતા કહેવાય એવો કોષ્ઠક અસૌકીક ગ્રુણ ધર્મ પરિણતિનાં યોગે પ્રગટ્યો હોય છે, તેઓનાં હૃદય ઉમદા હોય છે. મળેલી સદ્મીનો આર્થો જ તેઓ આ રીતે સહન્ય કરી શકે છે.

૬

ધર્મકલાનાં અમીપાન

પૂર્વકાળમાં ચૌવનકાલ આવતા પહેલા ખીછ કળાઓની સાથે ધર્મકળા પણ શીખવવાની પ્રથા હતી સર્વ કળાઓમા ઓછપ હોય તે ચાલે, પણ ધર્મકળાનું અધ્યાન ન ચાલે, એ પૂર્વકાળની માન્યતા હતી એટલે બાળપણથી જ ધર્મનું શિક્ષણ મળતું અને વાતાવરણ પણ એવું રહેતું કે, સહેજે સુસરકારો મળે આમ છતાં પણ અયોગ્ય આત્માઓને ધર્મકળા ન પરિણમે, એ જૂદી વાત છે

આને અંગે ત્રણ રાજપુરોનો એક પ્રસંગ વિચારણીય છે

એક રાજાને ચાર પુત્રો હતા રાજાએ એ ચારેયને ધર્મકળાનું પણ શિક્ષણ અપાવ્યું હતું મોટામા એ શિક્ષણ જોઈએ તેવું પરિણમ્યું નહિ, જ્યારે બાકીના ત્રણ રાજકુમારોમા જુદીની સામાન્ય પણ સારી નિર્મળતા હતી રાજા રાજ્ય વગેરેની વ્યવસ્થા કરી શકે અને ચારેયને યોગ્યતા મુજબ રાજ્ય સોંપી શકે એ પહેલાં મરણ પામ્યો આથી એ ચારમાથી મોટાના હાથમા રાજ્યની લગામ મૂકાઈ

મોટાએ રાજા જન્મા પછીથી, પોતાના ત્રણ નાના બાઈઓને એવો નાનો મરાસ આપવા માગ્યો, કે જે લેનાર અને દેનાર-બન્નેને માટે લગ્નપાત્ર ગણાય

ત્રણ રાજકુમારો જગવાન હતા તેઓ પોતાના જગથી જગતને તણ સમાન ગણતા હતા તેઓએ જોયું કે, 'વડિન બાઈ જૂન કરે છે આટનો મરાસ એ આપે, એમાં આપનાર તરીકે એમને અને લેનાર આપણને શરમ પામવા જેવું છે એમણે આટું જ આપવું એ યોગ્ય નથી અને આપણે આટું જ લેવું એ યોગ્ય નથી'

રાજ્ય પિતાનું છે. એક જ આપના દીકરા છે, બળવાન છે, કાષ્ઠ નમાલા નથી, પણ વાત એ છે કે, ધર્મકળાએ અસર કરી છે. વડિલ ભાઈએ જ્યારે માન્યું જ નહિ અને ચોખ્ખા મુજબ આપવા જોયું આપવાનો ઈન્કાર કર્યો. એટલે આ ત્રણ રાજકુમારોએ વિચાર કર્યો કે, ‘આ સંસારમાં કાષ્ઠનું જીવન ચિરરથાયી નથી, બધા મનુષ્યોને ઇષ્ટ ઐશ્વર્યની પ્રાપ્તિ પણ થતી નથી, છતાં લોકો એવા કાષ્ઠ પણ નિમિત્તને પામીને અકાલે કરના તૈયાર થાય છે, પણ એ કાષ્ઠ રીતે ચોગ્ધ નથી. આથી આપણે રાજ્યને માટે એવું તો નજ કરવું, કે જેથી પિતાનું નામ લાગે, પિતાએ અપાવેલું શિક્ષણ લાગે અને આપણા કુળની બેઆમર થાય!’ આવા વિચારના યોગે તે ત્રણે રાજકુમારોએ, પોતે બળવાન છતાં પણ, પોતાના વડિલ ભાઈની સામે થવાનું અગર તો તેનો નાશ કરીને રાજ્ય લેવાનું પમંદ કર્યું” નહિ.

તેઓએ જોયું કે, ‘ભાઈ આપણને રાજસેવક તરીકે જ રાખવા માગે છે, પણ રાજસેવક તરીકે આપણે રહીએ એમાં આપણી પણ આમર નથી અને ભાઈની પણ આમર નથી.’

આથી તે ત્રણે રાજકુમારો પોતાના પિતાના રાજ્યને ત્યાગ કરીને ચાલી નીકળ્યા. આર્ષદેશની ધર્મકળાના પ્રતાપે સામાન્ય રીતે તે કાળના સમર્થ અને શક્તિસંપન્ન આત્માઓમાં પણ એ સમજણ રહેતી કે, ‘વડિલો આપે તે લેવું’ પણ લેના માટે સામે ન થવું. એવો પણ પ્રસંગ આવે કે, વડિલની બુદ્ધિ બગડે, તે વખતે એવી રીતે વર્તવું જોઈએ, કે જેથી જાત, કુળ, કે ધર્મ લાગે નહિ.

ત્રણે રાજકુમારો ત્યાંથી, વડિલ ભાઈની સામે થયા વિના, ચાલી નીકળ્યા. રાજ વીરધવલની સેવામાં રહેવાની તેમની ઇચ્છા હતી, એટલે તેઓ ધવલકુપરમાં આવ્યા. ધવલકુપરમાં પહોંચીને

તેઓ સીધા વસ્તુપાલ મંત્રીના આવાસે ગયા. કારણ કે, તેઓએ સાંભળ્યું હતું કે, વસ્તુપાલ મંત્રી વ્યવહારમાં અતિ કુશળ છે. એ ત્રણેયનાં મુખની તેજસ્વિતાને અને સર્વાંગસુન્દરતાને જોઈને, વસ્તુપાલ મંત્રીએ માની લીધું કે, 'આ કોઈ સામાન્ય પુરોહિત નથી. પણ રાજકુમારો છે,' આથી તેમણે તે ત્રણેનો સત્કાર કર્યો અને ગૌરવ સહિત રાજસભામાં આસનો અપાવ્યાં.

એ પછી મંત્રીશ્વર થી વસ્તુપાલે સ્નેહપૂર્વક પૂછ્યું કે, 'તમે કશિયોમાં ઉત્તમ અને પુણ્યશાલી રાજકુમારો લાગે છે. કહો, ક્યાંથી અને શા કારણે તમારું અહિં પધારવું થયું ?'

રાજકુમારો ઉદ્દત નથી. તેમનામાં અવસર યોગ્ય નમ્રતાનો પણ શુભ છે. પોતાના મસ્તકને અધિક નમ્ર રાખીને રાજકુમારોએ પોતાની દકીકત જણાવી. દકીકત જણાવ્યા બાદ, તેમણે પોતે જે હેતુથી આવ્યા હતા તે હેતુ જણાવ્યો. તેમણે મંત્રીશ્વરને કહ્યું કે, 'આપનું પ્રથમસાપાત્ર નામ સાંભળીને આપનાં ચરણ કમળની સેવાને માટે અમે આવ્યા છીએ. શ્રી વીરધવળ રાજાની સેવાનો આશ્રય કરવાની અમારી ઇચ્છા છે.'

મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલ એ સાંભળીને પ્રસન્ન થયા. રાજકુમારોને ખૂબ સન્માનપૂર્વક જમાડ્યા. ઉત્તમ વસ્ત્રો, આભૂષણો અને તાંબુલ આદિથી તેમનું સ્વાગત કર્યું અને કહ્યું કે, 'તમારા જેવાનું મારે ત્યાં પધારવું દુર્લભ છે.' ત્યારબાદ રાજસભામાં જઈને મંત્રીશ્વરે, વીરધવલ રાજાને ત્રણે રાજકુમારોની દકીકત જણાવી. રાજા એ સાંભળી 'ખુશ થયો, આર્નદ પામેલા રાજાએ પણ તે ત્રણ રાજકુમારોને કહ્યું કે, 'તમે પધારી મારા આંગણને પાવન કર્યું છે, એ પુણ્યોદય સ્થલ છે. પણ એ તો કહો કે, મારે તમને કેવા પ્રકારની આજીવિકા બાંધી આપવાની છે ?'

રાજકુમારોએ કહ્યું કે, 'અમને દરેકને દર વર્ષે જન્મે લાખ દ્રમ મેળવે.' વીરધવજ રાજાના ખીજા કેટલાક ગુણો હતા, પણ સાથે કૃપણતાનો મહાદોષ પણ હતો. એ કૃપણતાના યોગે, રાજકુમારોના જવાબ સાંભળતાની સાથે જ રાજાએ પોતાનું મોટું બગાડ્યું, અને કહ્યું કે, 'એટલા દ્રવ્યથી તો હું સેંકડો સુમટો મેળવી શકું એમ છું, તો પછી માત્ર તમને ત્રણને જ એટલું બધું દ્રવ્ય હું આપી દઉં, એથી મારું કંઈ અધિક શ્રેય તમે કરી શકશો? માત્ર સેવકની ખાતર આટલા બધા દ્રવ્યનો વ્યય કરવાથી, મારો વિશેષ અર્થ સરે તેમ મને નથી લાગતું. મારે તમે તમારી ઈચ્છા હોય ત્યાં ખીજા કેટલા પણ રાજ્યમાં જઈ શકો છો.' આમ કહીને રાજાએ તાંબુલ આપી એ ત્રણેયને વિદાય આપી.

આ અવસરે શ્રી વસ્તુપાસે રાજાને એ ત્રણેયે રાખી લેવા માટે કહ્યું. પણ રાજા વીરધવજ આમે કૃપણ હતો, એટલે કૃપણતાના યોગે એ વાત તેને મળે ઉતરી શકી નહિ.

રાજકુમારોમાં નમ્રતાનો ગુણ ન હોય, તો આ વખતે અપમાન લાગ્યા વિના રહે નહિ, અને લાગ્યાની ત્રદા ન હોય 'તો સામા પ્રત્યે દુર્ભાવ આવ્યા વિના પણ રહે નહિ. પણ રાજકુમારોના આત્માને ધર્મકળા સ્પર્શેલી હતી. આ જ કારણે રાજાએ પાનનું ખીકું આપ્યું એટલા માત્રથી એ રાજકુમારો સંતૃપ્ત થયા હતા. અને પ્રસન્ન ચિત્તે ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા.

ફરતા ફરતા તેઓ રાજા વીરધવજના યતુ બીમસિંહરાજાની રાજધાનીમાં આવી પહોંચ્યા. વીરધવજ રાજાની કૃપણતા સંભળીને રાજા બીમસિંહે, દરેકને જન્મેને બદલે ચાર ચાર લાખ દ્રમ આપવાનું કહી, ત્રણેયને રાખી લીધા. આ ત્રણેયે વગર મહેનતનું લેવાની ઇચ્છા ન હતી. આથી એઓ હંમેશા પોતાના સ્વામીની આગામી

રાદ જોઈ રહેતા કારણ કે સ્વામિનું કામ કરવાની તેમની ઇચ્છા હતી. આથી રાજા પાસે તેઓ કાંઈ પણ ઉચિત સેવા બતાવવાની માગણી વારંવાર કરતા.

એક વેળાએ પ્રસંગ પામીને રાજા શ્રીભીમસિંહે કહ્યું કે, 'શ્રીભું કાંઈ કામ નથી, પણ વીરધવલ રાજા મારો શત્રુ છે અને તેને સંધિ કરવાનું કહેવડાવવા છતાં પણ તે સંધિ કરતો નથી. તેને પોતાના બળનો મદદ છે, આપણે તે ઉતારવો છે, તે તમારાથી બની શકશે વાર ?'

ત્યે રાજકુમારે રાજાની ઇચ્છાને સમજી ગયા, રાજાની ઇચ્છાને આજ્ઞા માની, તેનો અમલ કરવાને તૈયાર થયા. રાજાના ઉત્સાહને તેમણે વેગ આપ્યો, અને વીરધવલ રાજાની પાસે ફત મોકલવાનું કહ્યું. રાજા ભીમસિંહે ફત મોકલ્યો અને યુદ્ધનું આદવાન ક્યું. વીરધવલે પણ એ આદવાનનો સ્વીકાર કર્યો.

સંગ્રામના દિવસ પહેલાં વસ્તુપાલ મંત્રીશ્વરે વીરધવલ રાજાને કહ્યું કે 'હે સ્વામિન ! આપે કૃપણતાના દોષથી પેલા ત્રણ રાજકુમારોને સંધર્ષા નહિ. તેઓ રાજા ભીમસિંહની પાસે ગયા અને એ ત્રણના બળથી રાજા ભીમસિંહ આટલી મજાના કરે છે.' વીરધવલ એ સાંભળી રહ્યા. પણ હવે તો લડ્યે જ છૂટકો હતો. યુદ્ધને આગલે દિવસે ત્યારે વીરધવલ રાજા આ રીતે મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલની સાથે વાત કરીને છૂટા પડ્યા હતા. તેલ્લામાં એ વખતે પેલા ત્રણ રાજકુમારોએ મોકલેલો એક માણસ અનુતા લઈને તેમની પાસે આગ્યો અને તેણે કહ્યું કે, 'ચોદાણ્વરના સામંતપાલ વગેરે ત્રણે મુખટોએ કહે-ડાવ્યું છે કે જ લાખ દ્રમથી સંધરેલા અનેક મુખટોની સદાવથી, હે રાજા ! બાવની કાલે આપ આપનું સારી રીતે રક્ષણ કરજો ! કારણકે, આવતી કાલે સવારે સંગ્રામ શરૂ થવાનો ॥ અને પ્રથમ તમે જ અમારા અતિથિ થવાના છો !'

આ રીતે એ ત્રણ રાજકુમારોએ પહેરેલી ચેતવણી આપી આપે સરકારના પ્રતાપે ધર્મકળાના શિક્ષણને પામેલા, આ ત્રણ રાજકુમારો દુરમન હતા પણ દાના હતા બીજે દિવસ યુદ્ધ શરુ થયું. અન્ય સુબટોનો તિરસ્કાર કરતા પેના ત્રણ રાજકુમારો, બાલા લઇને મેનાને વિધતા શ્રી વીરધવલ રાજની પાસે આવી પહોંચ્યા, અને એ વખતે પણ તેઓએ કહ્યું કે, ‘અમે આવ્યા છીએ, તૈયાર રહેજો ! ધનથી સંધરેલા યોદ્ધાઓને રક્ષણ કરવાનું કહી દેજો !’

આ પછી બીજા યુદ્ધ થયું. વીરધવલ રાજની રક્ષા કરનારા ત્રણ હોવા છતાંય, પેના ત્રણ રાજકુમારોને કોઇ રોકી શક્યું નહિ તે ત્રણેએ આવીને રાજના કપાળમા બાલાના ત્રણ ધા કર્યા પછી કહ્યું કે, ‘અત્યારે તમને મારી નાખવાને પણ અમે સમર્થ છીએ, પણ જે મોઢે પાન આવ્યા છે, તે મોઢે ઢાનસા આવવાને અમે ઇચ્છતા નથી તમારા હાથનું અમે એક તાણુય લીધું છે, એ ઝાણુથી મુક્ત થવાને માટે અમે તમને જીવતા જવા દઇએ છીએ.’ આમ કહીને તેઓએ વીરધવલ રાજને ઘોડા ઉપરથી ગમડાવી મૂક્યો. પોતે જેનું લૂણ ખાય છે, તે માલીકનું લૂણ હલાલ કરેલ અને તાંબુન આપ્યાના ઉપકારને પણ જૂનવે નહિ આવા પ્રકારની હિતમ નિમકહનાલી જાળવી એ ત્રણેયે તે વેળાએ જે ઝાણુ પણ અદા કર્યું એ રૂડો પ્રતાપ ધર્મકળાના અમીપાનનો.

રાજ વીરધવલને ઘોડા ઉપરથી ગમડાવી મૂકીને, તે ત્રણ રાજકુમારો ત્યાંથી રાજના અશ્વરત્નને લઇ ચાલી ગયા વસ્તુપાલ વગેરે રાજને ઉપાડીને પોતાને રચાને ગયા પછી તો સધિ પણ થઇ ગઇ. આ પ્રસંગથી સુરોચ્ય વડિલો કે શિક્ષણના આશ્રય તળે પ્રાપ્ત કરેલ ધર્મશિક્ષણ જીવનમાં સુદરતા, તેમના બ્યવહારોની શુદ્ધિ આણવામાં કેવી સુંદર રીતે સફલ બને છે તે સમજી શકાશે.

૭

પરમાત્મામાં માનનાર।

પરમાત્માને માનનાર આસ્તિક કેવા વિચારશીલ હોય છે, એ સમજી શકાય તે માટે શ્રી નારદના વાક્યકાલનો એક પ્રસંગ છે.

શ્રી ક્ષીરકદંબ નામના ગુરુની પાસે તેમનો પોતાનો પુત્ર પવંત, રાજપુત્ર વસુ અને નારદ,—એમ ત્રણ વિદ્યાર્થીઓ અધ્યયન કરતા હતા. એકવાર, અભ્યાસના શ્રમથી શ્રમિત બનેલા તે ત્રણેય જણા રાતના અગાથીમાં સુઈ ગયા હતા. એ વખતે બે ચારણેશ્રમણોએ આકાશ ભાગે જતાં આ ત્રણને સુતેલા જોયા અને એથી તેઓ સ્વાભાવિક રીતે જ એમ બોલ્યા કે, ‘આ ત્રણ વિદ્યાર્થીઓમાંથી બે નરકે જશે અને એક સ્વર્ગે જશે ?’

શ્રી ક્ષીરકદંબ ગુરુના સાંભળવામાં આ વાત આવી. આથી તેઓ ખેદ પામીને ચિન્તવવા લાગ્યા, ‘અહો ! આરા જોવે અધ્યાપક હોવા છતાં પણ, આ ત્રણ શિષ્યોમાંથી બે શિષ્યો નરકે જશે !’ આમ ચિન્તવતા તેમણે, ‘કોણ સ્વર્ગે જશે અને કોણ નરકે જશે ?’—એનો નિર્ણય કરવાને માટે ત્રણેને એક સાથે બોલાવ્યા. દરેકને પિછતો એક એક કુકડો બાંધ્યા, અને ત્રણેયને આજ્ઞા કરી કે, ‘જ્યાં કોઈ જ ન જોઈ શકતું હોય, તેવા સ્થાનનાં જઈને તમારે આ કુકડાને મારી નાખવો !’

ત્રણેય જૂઠા જૂઠા ભાગે ચાલ્યા. રાજપુત્ર વસુ અને ગુરુપુત્ર પવંતે વેરાન પ્રદેશમાં પહોંચ્યા બાદ વિચાર્યું, કે ‘અહો આપણને કાષ્ટ જ જોઈ શકતું નથી.’ આવો વિચાર કરીને, વસુએ અને પવંતે પણ, પોત પોતાના તે સ્થાને, પોત પોતાની પામેના પિછના કૂકડાને વધ કર્યો.

શ્રી નારદે, નગરની બહાર દૂર દેશમાં એકાન્ત સ્થળમાં ગયા બાદ, વિચાર કર્યો કે, 'ગુરુએ આ બ્રાજ્ઞતમા એવી આજ્ઞા કરી છે કે, 'જ્યાં કોઈ ન જોઈ શકે એવા સ્થળે જઈને જ આ પિણ્ડા કુકડાને મારવો।' પણ અહીં તો આ કુકડો પોતે જુએ છે, કું જોઈ છું, આ ખેસરો જુએ છે, લોકપાલો જુએ છે અને કોઈ ન જુએ તો પણ જ્ઞાનિએ તો જુએ છે, કોઈ એવું સ્થાન નથી, કે જ્યાં કોઈ ન જુએ, માટે ગુરુની વાણીનું તાત્પર્ય એ જ હોયું જોઈએ કે આ કુકડાને મારવો નહિ. ખરેખર ગુરુ તો સદા ક્ષમાળુ અને હિંસાથી વિમુખ છે, છતાં તેઓએ આવી આજ્ઞા કરી છે, માટે આવી આજ્ઞા કરવામાં તેમનો હેતુ, અમારી જુદીની પરીક્ષા કરવાનો જ હોવો જોઈએ.'

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને, નારદ પિણ્ડા કુકડાને માર્યા વિના જ પાછા ફર્યા અને પોતે જે હેતુથી એનો વધ ન કર્યો, તે હેતુ ગુરુને જણાવ્યો. ગુરુએ તેમને શાખાથી આપી અને મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે, 'ત્રણમાં આ જ સ્વર્ગે' જનારો છે.'

આ પછી પેલા એ, 'ગુરુની આજ્ઞાનું બરાબર પાલન કયું છે' એમ માનતા માનતા, ગુરુની પાસે બાબ્યા તેઓએ કહ્યું કે, 'આપની આજ્ઞા મુજબ, જ્યાં કોઈ ન જુએ તેવે ઢેકાણે અમે કુકડાને મારી નાખ્યો.'

આ સાંભળી ગુરુએ તે જન્નેને કહ્યું કે, 'હે પાપિઓ! તમે પોતે જોતા હતા અને ઉપર ખેસર આદિ જોતા હતા, તે છતાં તમે તે કુકડાને કેમ મારી નાખ્યો?'

ત્યારથી માંડીને જોઈથી ગુરુએ તેમને વધુ અભ્યાસ કરાવવાનું બંધ કર્યું અને પોતે વિચાર કર્યો કે, 'આ વસુને અને પવંતને અધ્યયન કરાવવાનો મારો પ્રયાસ બંધ' મર્યો! સ્થાનબેદના કારણે

જેમ મેધજલનું એક સ્થળે મોતી થાય છે અને બીજે સ્થળે લવણ-
પણ થાય છે, તેમ ગુરુનો ઉપદેશ પણ પાત્ર પ્રમાણે જ પરિણમે છે.
પર્વત મારો પ્રિય પુત્ર છે અને રાજપુત્રવસુ મને એથી પણ અધિક
પ્રિય છે, પરંતુ જ્યારે જન્મેય જણાવ્યો નરકમાં જવાના છે, તો
પછી મારે ગૃહવાસમાં રહેવાનું પ્રયોજન પણ શું છે ?

આવી રીતે વૈરાગ્ય પામીને તેમણે દીક્ષા લીધી. પરલોકને, પાપને
કે પરમાત્માને નહિ માનનારા કે જૂઠ્ઠાનારા વિદ્યાર્થીઓ પાકતા તો,
તેમાં પુર્વકાળના ઉત્તમ અધ્યાપકો પોતાની નામોશી સમજતા. આજે
તો શિક્ષકમાં કે માતા-પિતામાં વિદ્યાર્થી કે સંતાન માટે એ જાતિની
હિતભાવના પણ ભાગ્યે જ હશે. એટલે જ આજનું શિક્ષણ જે રીતે
પરિણમવું જોઈએ તે રીતે પરિણમી શકતું નથી.

૮

સ્વપરનું સુધારનારો

પોતાનાં જીવનને સુસંસ્કારોથી નિર્મળ અને ગુણવાસિત બનાવવા
પ્રયત્ન કરે, શબ્દ, રૂપ વગેરે ભૌતિક વિષયોના રાગને કાઢવાનો,
અર્થાત્ વિષયોથી વિરક્ત મનવાળા બનવાનો પ્રયત્ન પણ જરૂર કરવો
જોઈએ. જેઓ વિષયવિરાગી બને છે, તેઓ પોતાનું અને પરનું પણ
સુધારી શકે છે. વિષયવિરાગી સંસારમાં રહ્યો હોય તો પણ એટલે ત્યાગી
ન થયો હોય તો પણ, ધણાં ખર્ચ પાપોથી પોતે જતી જાય છે અને
બીજા પણ ધણાઓને અનેકવિધ પાપોથી જત્યાવી શકે છે.

આવા પ્રકારના વિષયવિરાગી આત્માઓ કયી રીતે અવસરે

પોતાને અને પરને પણ જાણી શકે છે, તે સમજાવવાને માટે આ મુજબનું એક ઉદાહરણ છે—

એક રાજાને એક મોઢી હતો. નાના રાજાઓ પોતાના રાજા કુટુંબ માટે ખાસ મોઢી રાખતા હોય છે. એ મોઢીને ત્યાં એક સ્ત્રીરત્ન હતું. કાંઈનું કાંઈ પ્રકારનું પુણ્ય હોય, તો કાંઈનું કાંઈ પ્રકારનું પુણ્ય હોય, રાજાને ત્યાં હોય એ પ્રજાને ત્યાં ન હોય અને પ્રજાને ત્યાં હોય એ રાજાને ત્યાં પણ ન હોય, એમ બંનેનું એ કાંઈ અમંભવિત વસ્તુ નથી. પુણ્યના બેઢને અગે આવું આવું પણ બને. એ મુજબ મોઢીને ત્યાં એવી સુધીન રૂપરત્ની સ્ત્રી હતી કે, જે રાજાના વિશાળ અંતઃપુરમાં રહેલી રાજરમણીઓના અપને પણ ટપી જાય

મોઢીના ઉપર રાજાને મારી પ્રીતિ હતી. મોઢીના નિરાધિઓથી એ ન ખમાયું. દુનિયામાં કેટલાક માણસો એવા હોય છે કે, કાંઈનું બંધું કરવામાં તો સમજાયાજ નથી હોતા અને બૂકું કરવામાં જ રાજી હોય છે કેટલાક તો એવા પણ હોય છે કે, બીજાનું બૂકું કરે ત્યારેજ એમને સંતોષ થાય અને એમાં જ એ પોતાની બહાદુરી સમજે. આવા આદમીઓ દુનિયાના જીવોના વિના કારણના પણ દુસ્મન છે.

આથી કેટલાક વિદ્વાસ તોષિઓએ રાજાના કાન ભંભેયાં. અને રાજાને કહ્યું કે, ‘આપ ભલે રાજા હો ! પણ જે વસ્તુ આપના મોઢી પાસે છે, તે આપને ત્યાં પણ નથી. આપના અંતઃપુરમાં સ્ત્રીરત્ન નહિ અને આપના મોઢીને ત્યાં સ્ત્રીરત્ન એ કેમ બને ? રત્ન તો રાજાને ત્યાં શોભે, આપ રાજા અને રમણીરત્નને મોઢી બોમ્બે, એ અભુગતું કહેવાય !’ ધર્મગુરૂના સદ્વચસ કે સદુપદેશથી રહિત કેવળ પોષણ પુણ્યાઈને ભોગવનારા અજ્ઞાન રાજાઓ વિષય સુખના અતિ અભિલાષી હોય, એમાં નવાઈ પામવા જેવું કાંઈ નથી એ

રાજા પણ વિષયનો અતિ અભિલાષી હતો. એણે વિચાર આણ્યો કે, 'મારે તપાસ કરવી જોઈએ.' આવી વાત સીધી રીતે તો મોદીને પૂછાય નહિ, એટલે રાજાએ એક વાર તક સાધીને મોદીને કહ્યું કે, 'આજે મારું બોજન તારે ત્યાં છે !'

રાજા પોતાને ઘેર બોજન કરવા આવે એથી મોદીને તો ખુશી થવા જેવું, પણ મનમાં કદાચ નાખૂશી હોય તોય રાજાને ના ન કહી શકાય. મોદી ઘેર આગ્યો અને સ્ત્રીની વાત કરી. સ્ત્રી ચક્રાર હતી. એણે મધુર રસવતી તેવાર કરી. રાજા જમવા બેઠો. એ કાંઈ જમવા થોડો જ આગ્યો હતો ? એને તો મોદીની સ્ત્રીનું 'મોદું' જોવું હતું. સ્ત્રીએ તો લાજ એવી કાઢેલી કે, મોદું દેખાય નહિ. રાજા થોડું ખાધ ને આડું-અવળું જુએ. પેટી બાંધ પીરસવા આવે તોય બાણી સામું ન જુએ, પણ એની સામે જોયા કરે. એમ કરતાં કરતાં મોદું દેખાઈ ગયું. રાજાને ખાત્રી થઈ ગઈ કે, 'મારા દુનૂરીયાઓએ કહ્યું છે તો સાચું,' વળી રાજાએ વિચાર્યું કે, 'શું મારા કરતાં મારો મોદી વધારે ભાવશાળી કે જેથી એને ઘેર આવું રમણીરત્ન હોય ? ઠીક, પછી વાત.'

આવો વિચાર કરીને રાજા જમીને ઊઠ્યો અને પોતાના આવાસમાં ગયો. બીજે દિવસે મોદીને બોલાવીને રાજાએ હુકમ કર્યો કે, 'તમારે અમુક કામને માટે પંદર દિવસ બહારગામ જવાનું છે.' મોદીએ જમને પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું કે, 'રાજાએ પંદર દિવસને માટે બહારગામ જવાનો હુકમ ફરમાવ્યો છે.'

મોદીની સ્ત્રી એવો હુકમ કરવાનું કારણ સમજી ગઈ. એણે કહ્યું કે, 'આપ ખુશીથી પધારો. મારી ચિંતા કરશે નહિ ! આપ નિર્ભયતાથી જાઓ ! હું કુળવાન છું અને જે કાંઈ બનશે તેને સંભાળી લઈશ.'

મોદી બહારગામ ગયો, એટલે તેજ દિવસે મધ્યરાત્રીએ રાત્રી મોદીને ત્યાં આવ્યો. મોદીની સ્ત્રીએ એમ ચવાતું 'ધાયું' જ હતું, કારણ કે, કમીની દસા કેવી હોય છે તે એ જાણતી હતી. એ એવો અન્ધ બને કે, એને ખીજું પ્રાયઃ સૂઝે જ નહિ. રાત્રીએ સાંકળ ઠોકી, એટલે બાઇએ બારણું ઉઘાડ્યું. રાત્રીને અંદર લઇ જઇને હીડાળા ઉપર બેસાડીને, મોદીની સ્ત્રી પોતે જાણતી હતી છતાં રાત્રીને પૂછ્યું—'આપ અત્યારે કેમ પધાર્યા છો ?'

રાત્રીએ નક્કર થઇને મર્ધાદા મુકીને કહ્યું કે, 'તારી ખાતર !' આ અવસરે મોદીની સ્ત્રી કાંઇ જ બોલી નહિ. રાત્રી આવશે એમ એણે માનેલું અને એથી યુક્તિ યોગ્ય જ રાખેલી. એ મુજબ પોતાની દાસીને હુકમ કરીને મોદીની સ્ત્રીએ રાત્રીને માટે પીણું મંગાવ્યું.

એક સુંદર થાળમાં એક એકથી સુંદર પાચ ખાસાઓ ગોઠવ્યાં હતાં. દરેક ખાસાઓમાં કહેલું કેસર, બદામ, ઇલાયચી વગેરેથી સુમધુર કરેલું દૂધ ભરેલું હતું. રાત્રીએ માન્યું કે, 'કમચઃ જિંયા અને એક એકથી ચઢીયાતા ખાસામા વસ્તુ પણ એક એકથી ચઢીયાતી હશે ? પણ પીતાં પીતાં એને જણાયું કે, બધા ખાસાઓમાં વસ્તુ તો એક જ સરખી છે.' આથી તેણે મોદીની સ્ત્રીને પૂછ્યું કે 'જો બધા ખાસામાં એકસરખી વસ્તુ જ ભરવી હતી, તો આટલા બધા ખાસા બગાડવા શું કરવાને ?'

આ અવસરને પામીને મોદીની સ્ત્રીએ કહ્યું કે, 'રાત્રી ! આપને અંધાપો આવ્યો હતો, તે દેખતા કરવાને માટે મારે આમ કરવું પડ્યું !' વિષયોના ગાદરાજ હોય અથવા તો અંશે પણ વિષયવિરાગ તે સ્ત્રીમા ન હોત તો એક નગરના સત્તાધીશ રાત્રી સામે તેના મોદીની સ્ત્રી તરિકે તે, આપું બોલી શકે એ સક્ય જ નથી.

મોદીની સ્ત્રીએ અંધાધાનું કહ્યું છતાં રાજા ખીજવાયો નહિ. કારણ કે, તે કામાતુર બન્યો હતો. એણે તો મશ્કરી માનીને ફરી પૂછ્યું. કે, 'એ શું?' મોદીની સ્ત્રીએ કહ્યું: 'રાજા! જેમ તમે પાશાના રૂપ ઉપરથી અંદરની વસ્તુની વિશેષતા કદંબી, પણ અંદર વિશેષતા કરી જ ન હતી, તેમ જે ચામડી ઉપર મોઢ પામીને આપ અહીં પધાર્યા છો તેમાં એટલે-મારી આ કાયામાં, કે આપના અંતઃપુરમાં જે સ્ત્રીઓ છે તેમાં કે અંધાધનની સ્ત્રીમાં બધે જ અંદરથી એક સરખી જ દશા છે. બધી કાયાઓ માંસ અને રૂધિર આદિથી ભરેલી છે, ફેર માત્ર ચામડીનો છે, વળી આપ રાજા છો એટલે પ્રજાના પિતાતુલ્ય કહેવાયો. આપ જેવા પિતા, દીકરી ઉપર બળાત્કાર કરવાને માટે પોતાના વિશ્વાસ મોદીનો, વિશ્વાસપાત કરીને અહીં આવે, એ છાજણું ન કહેવાય.'

મોદીની સ્ત્રીના આ કથનથી રાજાનો અંધાપો ટળી ગયો, તે સમજ્યો, મોદીની સ્ત્રીની માફી માગીને તેણે કહ્યું: 'આજે તે' મને દેખતો કર્યો, પણ આ વાત કોઈને કહીશ નહિ।' મોદીની સ્ત્રીએ કહ્યું, 'સારું.'

વિચારણીય એ છે કે, મોદીની સ્ત્રી પોતાના શીશને બચાવી સફળ અને રાજાને પણ ઉન્માદમાંથી ઉગારી લેવામાં સફાવજૂત બની તેમાં તેના જીવનની પવિત્રતા જ મૂળ કારણ છે. આ પવિત્રતા વિષયવિરાગના મૂળ્ય સંસ્કારોથી દૃઢ બનેલી હતી. જ્યાં પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોની આધીનતા ભરેલી છે, ત્યાં પોતાનું કે પરનું દિલ ચવાની કદપના પણ સંભાળ્ય નથી. માટે જ ધર્મનું મૂળ વિષયના વિરાગમાં જ રહેલું છે.

નીતિનો સર્વશ્રેષ્ઠ આદર્શ

જનકયા કે અદિસા આ જ વાસ્તવિક રીતે ધર્મની જડ છે. ધર્મના અન્ય સધર્મો અનુક્રાંતે, ધર્મને વગેરેની આરાધના રાત્રિ-મદાપુરોએ આની જ કેવળ રક્ષાને માટે થોજી છે નીતિ કે પ્રમાણિકતા જેવો બ્યવહારધર્મ પણ દયાની ભાવનાથી સંકળાયેલો જોઈએ. તો જ તે ધર્મરૂપ બને છે આથી જ ધર્મશીલ આત્મા, વ્યાપારમા નીતિને નહિજ ચૂકવી એ ધ્યેયવાળો હોય અને એથી વ્યાપાર ખાતરની તનેતજાવ નહિ પણ અસરે નીતિ ખાતર વ્યાપારને તજવાની તૈયારી તેને ફગવરી જોઈએ એવા આદર્શોની નીતિ પણ દયાહીન ન હોય, પણ દયામય હોય જેને અંગે આ એક પ્રમગ છે.

એક વ્યાપારી હતો નીતિમાન વ્યાપારી તરીકેની નામના એણે પ્રાપ્ત કરી હતી એણે નણી કરેલું કે, કોઈપણ ભોગે અનીતિ કરવી નહિ અને નિશ્ચિત કરેલી નીતિનો અરો પણ ત્યાગ કરવો નહિ, પણ એવું નણી કરવામાં એનું ધ્યેય એ હતું કે, વ્યાપાર સારો ચાલે વ્યાપાર સારો ચાલે એ જ એક ધ્યેય હોવાથી, એ વ્યાપારી નીતિ-સપ્ન જની શક્યો, પણ 'નીતિ' પાલન કરવાની સાથે દયાનું પાલન પણ કરવું જોઈએ અને નીતિ પાલન પણ વરતુત

દયાના હેતુથી કરવાનું છે-’ એ વાતને જાણનારો તથા આચારનારો બની શક્યો નહિ.

પરનો દયાળુ તો તે કહેવાય કે જેનામાં આત્મદયા હોય. પરદયા પણ વસ્તુતઃ આત્મદયાને અનુસરનારી છે. આત્મદયા વિનાની પરદયા ધણીવાર સામાન્ય દયાની કક્ષામાં પણ રહેતી નથી. આત્મદયાથી જે પ્રવૃત્તિ થાય તે અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કહેવાય અને આત્મહિત-ધાતક જે કોઈ પ્રવૃત્તિ હોય તે હિંધી પ્રવૃત્તિ કહેવાય.

એ વ્યાપારીએ નહીં કર્યા મુજબ કોઈપણ સંજોગોમાં નીતિનો ત્યાગ કરવો નહિ, અનીતિ કરવી નહિ. એવી આજ્ઞા, નોકર-ચાકરાને પણ આપી દીધી હતી.

એની દુકાને ખોડે એક જ ભાવનું હતું, પણ એ ખોડે આજ્ઞના ધણીખરા વ્યાપારિઓની દુકાને હોય છે તેવું નહિ હતું. આજે તો, એક જ ભાવના ખોડો’ પણ, મોટે ભાગે ભોળાને બટકાવનારા સાધનો પેકીતું એક સાધન રૂપ જ બની ગયાં છે.

આ શેઠની દુકાને તો માલ લેવા નાનો જાપ કે મોટો જાપ, તવંગરે જાપ કે ગરીબ જાપ, સખધી જાપ કે દુરમન જાપ, ઓળખીતો જાપ કે અજાણ્યો જાપ, પણ બધાને માટે ભાવ એક જ રહેતો. એથી લોકોને પણ વિશ્વાસ થઈ ગયો હતો કે, ‘માગીશું તેવો જ માલ આપશે અને કિંમત પણ જે વ્યાજખી હશે તે જ લેશે.’

એ વ્યાપારી પોતાના ઊકરાને પણ શીખવાડવાને માટે દુકાને બેસાડતો. ઊકરો સંસ્કારી હતો. એ જાણતો હતો કે, ‘નીતિ દયામય હોવી જોઈએ. નીતિ જળવાય અને દયા ન જળવાય, તે કામનું નહિ,’ ઊકરો જોતો કે, ‘આમ એક જ ભાવ રખાય અને આ રીતે માલને જે અને જેટલો માલ માગ્યો હોય તે અને તેટલો જ માલ દગો ફટકો કર્યા વિના અપાય.’

વતંમાનમા તો એક જ ભાવ બોલનાર વ્યાપારીની વાત જ જુદી છે. વ્યાપારી આઠ કહે અને આઠક બેથી માગે વ્યાપારી ખોટું ભરતીયુ પણ બતાવે અને ખોગ સોગંદ પણ ખાઈ લે કહેશે કે, 'એક જ ભાવ છે, હેતુ હોય તો લો નહિ તો જન !' છતાં જ્યાં આઠક બીઠના માટે એટલે ભાવ બદલે, પણ આઠકે ય મનમાં સમજે કે, એક જ ભાવ એ તો કહેવા પૂરતું જ, એટલે વ્યાપારી એક જ ભાવ એમ કહે, છતાં આઠક એણે માગે જ, એવની મનોગતિ એ બાબતમાં એક, એટલે એક જ ભાવ એમ કહેનારો વ્યાપારી ભાવ બદલે એથી આજના આઠકોને પણ આશ્ચર્ય થતું નથી.

આજના મોટા ભાગની મનોવૃત્તિ એવી હોવાથી, આજની સમાધાનગતિ પણ એવી બની ગઈ છે. મોટે ભાગે બધા એમ કહે છે કે, 'એકનો દોઢ વાક તો બીજનો અડધો' પણ વાક દર્શને ?' કારણ, વ્યાપારી અને આઠક જન્મે જણા ભાવ જૂઠા બોલે છે આની માન્યતા હોવાથી, સમાધાન પણ આજે મોટે ભાગે એવી રીતે થાય છે, માટે સાચી વાતનાગતિએ તો એવા સમાધાનમાં પણ પડવા જેવું નથી રહ્યું.

એક કકડો હોય અને બે જણ પોતાનો છે એમ કહેતા હોય, ત્યારે બેમાંથી એક માથો અને એક જૂઠો હોય, છતાં આજનું સમાધાન કરનારા વસ્તુત જન્મેને જૂઠા કરાવે છે આજની તકરારનો તોડ કાઢવાનો દાવો કરનારાઓ, મોટે ભાગે એમ જ કહેશે કે, 'કકડો પોતાની માલિકીનો છે એમ જન્મે જણા કહે છે, માટે એની કિંમત ડેરવો અને જન્મેને વહેચી દો !' એટલે આ સમાધાનવાંચ્છુઓની દૃષ્ટિએ તો સાચો પણ જૂઠો જ કુર્ચો ને ૨ એવું તો ખોટાને ફાવે પણ સાચાને શી રીતે ફાવે ? આ વખતે કકડો જતો કરવો તે હા, પણ સાચાએ આજના સમાધાનમાં પડવું નહિ, એમ આજે કાલ્યાણજીતાઓને પણ કહેવું પડે છે

બન્યું એ કે, તે બાપારી મુદરથના આ નિમિષ બચવારની બહાર તેના દીકરાનાં દેવામાં પડી. 'એક જ બાપ કહેવાની અને મારો જે માત્ર માથો દેવ તે જ માત્ર આપવાની' નિતિની ઊપ ભરમત આવી તેના યુવનમાં ૫૫ ૨૬ મધ.

એક બાપરે એક બાપએ પોતાની ઝોરમાન દીકરીને એ બાપરીની દુકાને સાવ કપડું લેવાને મારે મોકલી. ઊકરી બૂલી મધ, એણે આપીને બાપારીની પામે બૂલી મધ કપડું માથું, અને બાપારીએ બાજીની કિંમત લખને આપ્યું.

ઊકરી કપડું લખને ઘેર મધ, એટલે એની ઝોરમાન મા સાલ-પીળી થઈ મધ. એણે પૂછ્યું કે, 'સાવ કપડું મંગાવ્યું હતું ને મહેં કેમ લાવી ?' પેલી ઊકરીએ કહ્યું 'હું બૂલી મધ' આવી ઝોરમાન માએ ઊકરીને બેસાડ માથો દેતા માડી અને કહ્યું કે, 'જા, મહેં કપડું પાછું આપીને સાલ કપડું લખ આવ !' ને સાલ કપડું સીધા વિના જ પાછી આવી, તો દીપી નાખીય. ઘરમાં ૫૫ નદિ પેસવા દઈ અને આવતું ૫૫ નદિ આપુ ! !'

ઊકરી રડતી રડતી દુકાને પાછી આવી. પેલા બાપારીને ઊકરીએ આજીજી પૂરક કહ્યું કે, 'મેં લાલને બદલે બૂલી મધ કપડું માથું અને તમે આપ્યું, ૫૫ મારી મા મને ઘરમાં પેસવા દેતી નથી, તો મહેરજાની કરીને આ કપડું બદલી આપો.'

બાપારીએ કહ્યું કે એમાં મારી બૂલી નથી. તે' જેતું કપડું માથું તેવું આપ્યું, માટે દવે પાછું લખને બદલી નદિ આપું.' ઊકરી કરજરવા લાગી, ખૂબ ખૂબ રડવા લાગી, કારણ કે, એના દેવામાં એની ઝોરમાન માની ખીક હતી. એણે કહ્યું કે, 'તમે દવા કરીને કપડું બદલી આપો નદિતર હું ટાટે હુંકવાઈ જઈશ, બૂલી મરીય છતાં મારી મા મને ઘરમાં નદિ પેસવા દે અને માર મારશે.'

આમ છતાં વ્યાપારીએ કહ્યું કે, 'જો મેં કપડું આપવામાં મૂક્યું કરી હોત તો જરૂર બદલી આપત. મારી એ કીર્તિ' છે. આમ જો હું કાપેલા ટુકડા પાછા લઉં, તો મારે બદલો પડે અને જો એમ બદલો જ પડ્યા કરે તો પછી મારો વ્યાપાર શી રીતે ચાલે !'

છોકરીએ ઘણી ઘણી આજીજી કરી, બહુ બહુ કહ્યું, પણ વ્યાપારીએ માન્યું નહિ. છેવટ એ છોકરી ચાકીને લયડતે પગે રડતી રડતી પાછા પગે દુકાન આગળથી દૂર ખસવા લાગી.

વ્યાપારી આ રીતે વતંવામાં પોતે નહીં કરેલી નીતિથી બ્રહ્મ થતો નહોતો, પણ દયાનો ભોગ આપતો હતો. એટલે એ નીતિની વસ્તુતઃ કિંમત રહી નહિ. એ વ્યાપારી જો નીતિના વાસ્તવિક ધ્યેયને પામેલો હોત તો, એની આવી નિર્દય મનોદશા ન હોત. છોકરીની હૃદયી વધુ કાકલૂની છતાં એ આમ ના ન પાડત. એનામાં જીવદયા કે માનવદયા જેવી વસ્તુ કેરળ નીતિ જેવા સુંદર તત્ત્વની ખાતર આ રીતે ચાલી ન જત. આ બધું છોકરો જોઈ રહ્યો હતો. એને એમ થયું કે, 'આ કયા પ્રકારની નીતિ !' શું નીતિ કે પ્રમાણિકતાની પૂઠે આવી નિર્દયતા વસી હશે વા ? આની પૂઠે તો ખરી રીતે ધર્મતા હોવી જોઈએ.

છોકરાએ કદપના કરી કે, 'જો આ છોકરીની જગ્યાએ હું હોઉં, તો અત્યારે મારી કયા હાલત થાય ?' વિવેકપૂર્વક વિચારણા કરતાં તેને સમજણ આવી, એટલે તેણે પોતાના પિતાને કહ્યું કે, 'કાઈ કદપાંત કરે અને મરે છતાં આ રીતે નીતિને વળગી રહેવું, એને શો અર્થ ? છોકરીને ટુકડો બદલી આપવાથી નીતિ ચાલી જતી નથી અને દયા જળવાય છે. માટે દયા ખાતર નીતિનો ભોગ આપવામાં નીતિ જરૂર જળવાય છે.' વ્યાપારીએ જે કયું એમાં નીતિ તો ખરી, પણ એ વ્યાપારીનીતિ. વ્યાપારીનીતિમાં દયા ન પણ હોય, જ્યારે

ધર્મ રૂપ નીતિમાં તો જરૂર દયા હોય, છોકરાએ પોતાના બાપને એમ પણ કહ્યું કે, ‘આ તે નીતિ કે કરતા ?’

બાપ બુદ્ધિચાળી તો હતો જ. છોકરાની ટીકારમાં તે સમજી ગયો. એને છોકરાની વાત બાજબી લાગી. એમ યશું કે, ‘મારા કરતાં મારો છોકરો સવાયો પાડ્યો.’ આવી અસર યવાનું કારણ એ જ કે, બાપની એવી પણ નીતિ હુઆમના ધરની નહિ હતી. જે હુઆમની નીતિ રાખી હોત અને અનીતિ ગમતી જ હોત, તો બાપને છોકરાનું કહેવું ગમત નહિ.

બાપારીએ છોકરીને પાછી બોલાવી અને કપડું બદલી આપ્યું. બાપારિને પણ લાગ્યું કે, બાપાર કરવો પડે તોય બાપારમાં અનીતિ નહિ કરવી એ શ્રેષ્ઠ અને એમાં પણ દયાને નહિ ચૂકવી એ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ખરી રીતે નીતિની સાધના પૂઠે ધર્મો કે પ્રમાણિક માનવ-માત્ર કે જેનામાં પરમાત્મા વીતરાગદેવની આગ્રાને સિરોધાર્ય સ્વીકારીને નિજનાં કલ્યાણને સાધવાની તીવ્ર અભીલાષા પ્રગટી છે,—તેણે આ નીતિ કે પ્રમાણિકતાનો સર્વશ્રેષ્ઠ આદર્શ આત્મસાત્ બનાવવો જોઈએ.

૧૦

ધર્મત્માની શોભા

સંસારમાં રહેલાઓને માટે—ત્યાગી નહિ બનેલાઓને માટે સર્વથા હિંસાનો ત્યાગ શક્ય નથી, પણ તેઓ હાલતા ચાલતા જીવનંતુને તે અપરાધ ન કરે ત્યાં સુધી તો દુઃખ દેવું જ નહિ અને બહુ

તો સૌનું જ ચિન્તાનું—એવો નિયમ કરી શકે છે. પૂર્વે રાજ્યના ધર્માત્મા મંત્રિઓ એવા પણ હતા, કે જેઓ સામે પ્રહાર ન કરે ત્યાં સુધી તેના ઉપર પ્રહાર નહિ કરવાનો નિયમ રાખતા, અને રણાગણમાં શત્રુની સામે પણ શરૂઆતમાં શત્રુને એમ કહેતા કે, ‘પહેલો પ્રહાર તું કર, હું નિરપરાધીને ન મારું’

આને અંગે આપા મંત્રીના જીવનનો એક પ્રસંગ સંભળાય છે.

એક વેળાએ તે દૂર દેશાવરથી કમાઈને ચાલ્યો આવતો હતો, તેને નિયમ હતો કે, ‘અપરાધી સિવાય નિરપરાધિ જીવને હણવા નહિ’ એને રસ્તામાં લૂટારુઓ મળ્યા પોતાને લૂંટવાને માટે લૂંટાડે એને આવેલા જોઈને એ ઊંટ ઉપરથી નીચે ઊતરી પડ્યો. કારણ કે, અપરાધ કરવા આવેલાઓ નીચે ઉઘાડતા તે કાલે આ પણ એક પ્રકારની નીતિ મનાતી કે, સામે જે સ્થિતિમાં હોય તે રીતે તેની સાથે યુદ્ધ કરવું એટલે આપાએ નીચે ઊતરીને તેઓની સામે પગનાં માંડ્યાં અને પોતાની પાસે જે પાત્ર બાણો હતાં, તેમાંનાં બે બાણોને તેણે તે વેળાએ ભાંગી નાખ્યા.

તેના આવા વર્તનથી ચક્રિત બનેલા લૂટારુઓએ તેને પૂછ્યું કે, ‘આમ કેમ?’ ચાંધાએ જવાબ આપ્યો કે, ‘મારે એકને એકજ બાણ મારવાનો નિયમ છે તમે ત્રણ જાણ્યા છો એટલે મારે ત્રણ જ બાણો જોઈએ મારા નિયમ મુજબ મારાથી એક પણ વધારે બાણનો ઉપયોગ થઈ શકે નહિ. પણ તમારી સાથે લડતા વધારે બાણનો ઉપયોગ કરવાની મને ઈચ્છા થઈ જાય નહિ અને મારો નિયમ ભાંગે નહિ, માટે તમારા ત્રણ પૂરતાં ત્રણ બાણો રાખીને, બાકીના બે બાણો મેં ભાંગી નાખ્યાં’

આપાને જોઈને પોતાની શક્તિ માટે માન હતું તેમજ સન્માન તેને પોતાની ધર્મપ્રતિષ્ઠા માટે હતું. તેના આ જવાબથી પેલા

લૂંટારાઓ સમજી ગયા કે, 'અહીં આપણું ચાલે તેમ નથી.' તેઓએ કહ્યું કે, અમારે તને લૂંટવો નથી, પરંતુ તું અમને તારી કુશળતા બતાવ. પેલા ઊડતા પટ્ટીને બાણથી માર!' "

ચાંપાએ કહ્યું કે, 'નહિ, અપરાધિને પણ હું ન છૂટકે જ માટું, તો એ નિરપરાધી પક્ષિને તો મારાથી મરાય જ કેમ ?' પછીથી તેણે લૂંટારાઓ પીડીના એક જણને તેના માથા ઉપર મોતીની માળા મૂકાવીને જોભો રાખ્યો, અને માત્ર એક જ બાણથી, પેલાને જરા પણ આંચ ન આવે એવી રીતે, મોતીની તે માળાને ઊડાવી દીધી.

આથી લૂંટારાઓ ખૂશ થયા. પછીથી વાત કરતાં કરતાં ચાંપાને ખબર પડી કે, 'આમાંના એક તો રાજા છે, પણ દુઃખદ અવસ્થામાં આવી પડવાથી જ તે આવો ધધો કરે છે.' આથી એણે પોતાની પાસેનું સમ્રાજ્ય જ દ્રવ્ય એ રાજાને આપી દીધું અને પોતે ત્યાંથી ખાલી હાથે જ ચાલ્યો ગયો.

ઉવટમાં ઉવટ ગૃહસ્થે એવો નિયમ તો રાખ્યો જ જોઈએ કે, 'હાલતા-ચાલતા નિરપરાધિ જીવોને તો દુઃખ નહિ જ હેડું,' પણ આ નિયમ કે જે ધર્માત્માનાં જીવનમાં શોભારૂપ છે તે ક્યાં પછીથી જોઈને ચાલતું પડે, સમજીને ખાતુ પડે જે-તે ન ખવાય અને જેમં-તેમ ન વર્તાય, તે રીતે મર્યાદામાં મૂકાતું પડે. જ્યારે મર્યાદાનાં બંધનમાં રહેનારું જીવન બને ત્યારે જ ધર્મિતાનો ચિરંજીવ પ્રકાશ સ્વ-પરનાં જીવનને ઉજળનારો બને. અને પરિણામે પરમજ્ઞાની પુરુષોની આગા મુજબ રતનથીની આરાધના પૂર્વક આરાધક બની શકાય.

કરકસરતા અને કૃપણતા

વૈષ્ણવીશીલ અને સદાચારી આત્મા ઉડાઉ નહિ જોઇએ, પણ ઉદાર જોઇએ. ઉડાઉ, વિવેકહીનતાથી સક્ષમી ઉડાવે છતાં સાલ ગુમાવે, એટલું જ નહિ પણ નુકસાને ય કરે. અને ઉદાર વિવેકપૂર્વક વ્યય કરી રવ અને પર—ઉભયને માટે ઉપકારક નિવડે. દુનિયામાં કહેવાય છે કે, ‘આત્મા કૃપણ ન હોવો જોઇએ, પણ કરકસરવાળો જરૂર હોવો જોઇએ.’ કરકસરમાં વિવેક છે અને કૃપણતામાં અજ્ઞાન-તાદિ દોષોનો પ્રભાવ છે.

એક કથા એ માટે સમજવા જેવી છે સસરાની અને વડુની એ કથા છે

ધરમાં તેવળું દીપું જમીન ઉપર પડી ગયું, એટલે સસરાએ તે લઇને જીતે લગાવી દીધું. વડુએ એ જોયું વડુને એમ થયું કે, ‘મારા સસરા કૃપણ છે કે કરકસરવાળા છે ? તેવના દીપાની કદી વિસાત નહોતી, છતાં એય હાથે લઇ જીતે લગાવ્યું, તો જોતું જોઇએ કે, તેઓ કરકસરીયા છે કે કૃપણ ? કરકસરીયા હોય તો સાર, પણ જો કૃપણ હોય તો તે જાડું જ બૂડું.’ આથી તે ચોર પુત્રવધુએ પરીક્ષા કરવાનો અને દુર્ગુણ જણાય તો સસરાને દુર્ગુણથી બચાવી લેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

એક દિવસ અવસર જોઈને પોતાને મૂર્છા આવી હોય એવો બાઈએ દેખાવ કર્યો. પછીથી, ‘માયું ભમી જાય છે’ એમ કહેવા માંડ્યું. ઘરમાં હો દા મચી ગઈ, કારણ કે, બાઈ સાણી અને વિવેકી ગણાતી હતી. એટલે એને માટે સૌની લાગણી હતી. ધણા ધણા ઉપાયો કર્યા, પણ બાઈએ તો એમજ કહ્યું કે, ‘મારું દરદ જરાય ધટતું નથી, પણ વધતું જ જાય છે. બધા મુંઝાયા કે, ‘હવે શું કરવું?’ બાઈએ તો એક જ કહેવા માંડ્યું કે, ‘ગમે તેમ કરીને મને મારા બાપને ઘેર મોકલી આપો!’

બાઈના એ સસરાએ એ વખતે પૂછ્યું કે, ‘આવું દરદ પૂરું’ કહી તને થયું હતું કે આજે જ થયું છે?’ બાઈએ કહ્યું કે, ‘મારા બાપને ઘેર પણ કાંઈ કાંઈ વખતે આવું દરદ મને થઈ આવતું.’ તરત જ બાઈના સસરાએ પૂછ્યું કે, ‘તો પછી કહેતી કેમ નથી? તને એ દરદ કયા ઔષધથી મટતું હતું, એ કહે ને?’

બાઈએ કહ્યું કે, ‘એ ઔષધ કિંમતી છે. એવા મહામુલ્ય ઔષધને માટે તમને કહેવું એ ઠીક નથી, એ તો મારા માબાપ હતાં. મારે માટે એમના હૈયામાં ધણું જ વાત્સલ્ય હતું, એટલે ત્યાં એ વસ્તુ શક્ય છે. કારણ કે, ત્યાં કું હીકરી છું અને અહીં હું વડુ છું. માટે મને મારા પિતાને ઘેર મોકલી આપો! એટલે ઔષધોપચાર તેઓ કરશે.’

સસરાએ કહ્યું કે, ‘હવે તારે આવું માનવાનું હોય નહિ. તું ઉપાય તો કહે! ઔષધ ગમે તેટલાં મૂલ્યવાન હોય, તોય તેની શ્રીકર શી છે?’ એટલે બાઈએ કહ્યું કે, ‘મારા માબાપ સાચાં ગોતીને લસોટીને તેનો મારા માથે લેપ કરતાં એટલે આવું દરદ તે વેળાએ થમી જતું’ બાઈને સસરાએ કહ્યું કે, ‘ઓહો!! એટલું જ ને? એમાં ક્યારની મુંઝામ ળ શા માટે?’ આમ કહીને તે બિઠ્યો અને સાચાં

મોતી લમ્બ લસોટાવવાની તૈયારી કરી. એજ વખતે બાઈ ઝટ બેડી ચમ ગમ્બ અને કહ્યું કે, 'મારું દરદ મરી ગયું'

પછી બાઈએ સસરાને કહ્યું કે, 'આ તો ફરજ આપની પરીક્ષાને માટે જ મેં કયું હતું. તે દિ' મને શકા પડી હતી કે, મારા સસરા કૃપણ છે કે કરકસરીઆ છે? કૃપણ હોય તો બહુ ખરાબ, પણ મેં જોયું કે, આપ કૃપણ નથી, પણ કરકસરીઆ છો.'

એ જ રીતે ધર્મીમાના જીવનવ્યવહારોમા ઉઠાઉપણ નહિ જોઈએ, પણ ઉદારતા અવશ્ય જોઈએ. ધર્મીમાને કાઈપણ પ્રકારનો ધર્મવ્યવહાર ઉદારતાના અભાવે દૂષિત કે ભદ્રિકાને ધર્મવિમુખ બનાવનારો ન હોવો જોઈએ.

૧૨

શીલધર્મનો વિજય

અનુકૂળતાની ભૂખ અને પ્રતિકૂળતા પ્રત્યેનો અશ્ચિન્તાન જવાં સુધી ટળે નહિ ત્યાં સુધી સદાચારનું પાલન થતુ દુ સકપ છે અનુપમ કેટિના સદાચારધર્મના પાલન માટે શ્રી સુદર્શનચેષ્ટિનું ઉદાહરણ પ્રસિદ્ધ છે.

શ્રી સુદર્શન પક્ષા શીવસંપન્ન તરીકે પકાયા હતા. શીવનો આદર્શ રજૂ કરવાને માટે, મુખ્યત્વે આ પુણ્યાત્માનું નામ પણ લેનાય છે જે પ્રસંગના યોગે શ્રી સુદર્શન આવી ઉત્તમર્મા ઉત્તમ કેટિની નામનાને પામી શકાય, તે પ્રસંગ સામાન્ય કેટિનો નથી.

પહેલેથી છેલ્લે સુધી શ્રી સુદર્શને જેવી મહામતા દર્શાવી છે અને સદાચારનાં મેવનમા જે લેણ પણ રખવના યવા દીધી નથી, તે જે બરાબર વિચારણ, તો સમજાય કે પૌદ્ગલિક અનુકૂળતાનું અધિપણું ટળ્યા વિના આમ બનવું એ શક્ય જ નથી.

એક બાઈની પ્રપંચજળથી શ્રી સુદર્શનના મહાચારની કસોટી યવા પામી હતી. શ્રી સુદર્શનની આથે ચંપા નગરીના પુરોહિતને ગાઢ મૈત્રી હતી શ્રી સુદર્શન આથે તે પુરોહિતને એવી મિત્રાચારી ધર્મ ગર્ભ હતી કે, મોટા ભાગે પુરોહિત શ્રી સુદર્શનની પાસે જ રહેતો. આના થોગે, પોતાના નિત્યકર્મોને પણ તે પુરોહિત ધણીવાર બૂરી જતો.

પુરોહિતની આ દાવત જોઈને, તેની પત્ની કપિનાએ એક વાર પૂછ્યું, 'નિત્યકર્મોને પણ બૂરી જઈને તમે આટલો બધો વખત ક્યા વીતાવો છો ?' પુરોહિતે જણાવ્યું કે, 'હું બીજે ક્યાંય નથી જતો, પણ મારા પરમ મિત્ર સુદર્શનની પામેજ હોઉ છું.'

સુદર્શનનું આટલું બધું આકર્ષણ છે, એમ જાણ્યા બાદ, 'સુદર્શન કોણ છે, ?' એ જાણવાની ઇચ્છા થતી એ મદજ છે. આથી કપિનાએ પૂછ્યું. 'એ સુદર્શન કોણ ?'

કપિનાએ જ્યારે એ સુદર્શન કોણ એમ પૂછ્યું, એથી પુરોહિતને આશ્ચર્ય થયું પુરોહિતે જવાબમાં શ્રી સુદર્શનની ઓળખ આપતા કહ્યું કે,

'સન્નોના અગ્રેષ્ઠ એવા મારા મિત્ર સુદર્શનને જે તું ન જાણતી હો તો તું' કાષ જ જાણતી નથી હવે જાણી લે ! તે ઋષભદામ ગ્રેષ્ઠિનેા પુત્ર છે. મહાશુદ્ધિશાળી એવો તે રૂપમાં કામદેવના જેવો છે અને તેની કાન્તિ ચન્દ્ર જેવી છે સૂર્ય સમો તે તેજસ્વી છે. મહાસાગર માફક તે મંબાર છે. અને ક્ષમામાં તે મુનિગ્રેષ્ઠ જેવો છે એનામાં દાન ગુણ એવો છે કે, નિન્તામણિ રત્ન યાદ આવે, માણિક્યવુ ઉત્પત્તિસ્થાન જેમ રોહણાયણ છે, તેમ સુદર્શન ગુણોની ઉત્પત્તિના સ્થાન-

રૂપ છે. વળીએ એવો પ્રિયભાસી છે કે, જાણે અમૃતનો કુંડ જોઈ
સો. ખરેખર, તે આ વસ્તુધરાનાં મુખ માટે જૂથલુ રૂપ છે, એના
ખીજ સધળા ગુણો તો દૂર રહ્યાં પણ એનામાં સદાયારૂપ શીલગુણ
બદ્ધ છે. એ ગુણચૂડામણિ સુદર્શનનું સદાયરણ લેશ પણ
રખવનાને પામતું નથી !

વિચાર કરતા આવડે તો આ પ્રસંગ પણ બોધદાયક છે. શ્રી
સુદર્શનનની મૈત્રીનું પરિણામ એ આબ્યું કે, પુરોહિત શ્રી સુદર્શનના
ગુણોથી મુગ્ધ બની ગયો. પરિચય વધે તેમ પૂજ્ય શુદ્ધિ વધે, ગુણરાગ
વધે, તે પણ સામા આત્માની એક પ્રકારની ઉત્તમતાનું પ્રતીક છે.

પુરોહિતની પ્રશંસાથી પરિણામ વિપરીત આબ્યું. ‘ગુણમાં અને
રૂપમાં જોતો જોતાં ન મળે એવા શ્રી સુદર્શન છે.’ આબ્યું સાંભળીને
કપિલા કામવિદ્વલ બની કામાતુર બનેલી કપિલાએ શ્રી સુદર્શનને
પોતાની પાસે લાવવાની ઇચ્છા કરી. અને તે શ્રી સુદર્શનની
સાથે ભોગ ભોગ્યવા તલપાપડ બની. પણ એ ઇચ્છાને સફળ કરવી,
એ કાંઈ સહેલું કામ નહતું.

કપિલા શ્રી સુદર્શનને ફસાવવા માટેની યુક્તિ શોધતી હતી. તે
દરમ્યાનમાં જ, રાગના હુકમથી પુરોહિતને અચાનક બદારગામ
જવાનું થયું.

કપિલા આ અવસરનો લાભ લેવાનું નક્કી કરીને સીધી જ
શ્રી સુદર્શનને ઘેર આવી. શ્રી સુદર્શન આમતો માને નહિ, એટલે
કપિલાએ કહ્યું, ‘આપના મિત્ર અત્યંત ખીમાર થઈ ગયા છે, માટે
જ આજે અહીં આબ્યા નથી. આપના ત્રિરૂપી તેમની ખીમારી
બેવડાઈ રહી છે અને એથીજ આપના મિત્રે આપને બોધાવી લાવ-
વાને માટે મને મોકલી છે, આપના મિત્ર આપને માફ કરી રહ્યા છે !’

કપિવાએ આ વાત એવી રીતે કહી કે, શ્રી સુદર્શને એ વાતને સાચી માની લીધી. ‘આમાં કાંઈક કપટ હશે ?’ આવો વિચાર સરખેય શ્રી સુદર્શનને આવ્યો નહિ, ‘પુરોહિત બીમાર છે એની મને ખબર નથી.’ એમ બોલતા શ્રી સુદર્શન તરત જ પુરોહિતને ઘેર ગયા. પુરોહિતના મકાનમાં પેમતાં જ શ્રી સુદર્શને કપિવાને ખૂબ, ‘મારો મિત્ર ક્યાં છે ?’ કપિવાએ કહ્યું કે, ‘આગળ જાવ ! આપના મિત્ર સૂઈ ગયા છે.’ થોડે આગળ ગયા પછી, ફરીથી શ્રી સુદર્શને ખૂબ, ‘અહીં પણ પુરોહિત નથી તો તુ તે ક્યાંક બીજે ગયા છે ?’ જવાબમાં કપિવાએ ફરીવાર કહ્યું, ‘તેઓ બીમારીને લીધે ખરન વિનાની જઆમાં સૂઈ ગયા છે, માટે તમે અંદરના મુખ ઓરડામાં જાવ તમારા મિત્ર ત્યાં છે.’

શ્રી સુદર્શનને હજુ પણ કશી શંકા પડતી નથી. સંતોજન આત્માઓ રવચં અમાથી હોય છે એટલે સામાન્ય રીતે તેઓ સામામાં માયા હોવાની શંકા કરતા નથી શ્રી સુદર્શન ઉકે અંદરના ઓરડામાં ગયા. ત્યાં પણ પુરોહિતને નહિ જોવાથી શ્રી સુદર્શને સરલ આશ્ચર્યથી કપિવાને ફરી એક વાર ખૂબ.

આ બધું કપિવાએ મકાનના બારણાં બંધ કરી દીધાં. કામને હિંમત કરનારા એનઆળા શત્રુ ક્યાં અને નિર્મજાપણે ફીડાની માંગણી કરી શ્રી સુદર્શન સધળી સ્થિતિ કળી ગયા. પરિસ્થિતિને ચક્રાર પણે માપી લીધી અને શ્રી સુદર્શને માન્યું કે, ‘આ તો મહા કપટજગ છે. હવે આમાથી જયવાને માટે જીવિને કાંઈક વિશેષ ઉપયોગ કરવો પડશે.’

સીધી રીતે સમજાવવાથી કપિના માની જાણ તેમ હતી નહિ, અને સમજાવગ જતાં ન સમજે અને પોતાનું કામ ન ચતાં ખોટા આરોપ પણ આપે આથી શ્રી સુદર્શને હસીને કહ્યું: ‘અરે મૂર્ખો !

તેં મેંટી બ્રૂવ કરી છે. જેં કામને માટે હું મને અહીં લઈ આવી છા, તે કામને માટે હું તો નકામો છું. હું નપુમક છું અને મારા પુરુષવેશથી હું છેતરાઈ છા !'

શ્રી સુદર્શનનો આ જવાબ સાલગતાંની સાથે જ, કપિવાને કામાવેશ ગળી ગયો. એ તો ઠંડી જ થઈ ગઈ. કેટલી મહેનત અને કેવું પરિણામ ! પોતાની મૂર્ખાઈનાં આ પરિણામથી વિહ્વલ થઈને, પોતાની મૂર્ખાઈ ઉપર તે નહિ ચીઠાતા, શ્રી સુદર્શન ઉપર તેણે રોષ ઠાલ્યો. અને ત્યારમાઠ જેને કપટ કેળવીને લાવી હતી, તેજ શ્રી સુદર્શનને કપિલાએ 'અહીંથી ચાલ્યો જ !' આમ કહીને ધરનાં બારણાં પોતે ઉઘાડી નાખ્યા.

શ્રી સુદર્શન કપિલાને કહ્યું કે, 'હું નપુમક છું.' એ ખરેખર, શ્રી સુદર્શન પરભીના યોગને માટે નપુમક જ હતા. કપિલાએ ખીમ-છને બારણાં ઉઘાડ્યાં, એટલે જટ શ્રી સુદર્શન બહાર નીકળી ગયા. 'નરકદ્વારમાથી બહુ થોડે મૂકાયો' એમ વિચારતા શ્રી સુદર્શન ઉતાવળે પગે પોતાને મકાને આઘ્યા. વધુમા શ્રી સુદર્શને, આવી આકૃતથી ભવિષ્યમા જમી શકાય એ માટે પ્રતિજ્ઞા પશુ કરી, કે 'નાત. પરં પરગૃહે, માત્યામિ ક્વચિદેકર' ['હવેથી કપારેય પશુ પારકાના ધરમા એકલા જવું નહિ. ']

અનાચારના આગમનનો સંભવ દેખાયો, એટલે પોતાના સદાચારને જાળવવાની કાળજીથી તેણે તત્તજ એનો ઉપાય કરી લીધો. આ રિયતિમાં આના પ્રમગે અનુકૂળતાના અર્થિને તો સદાચારને નેવે મકતા વાર ન લાગે.

શ્રી સુદર્શન નપુમક છે, પણ તે પરભી માટે, પણ વસ્તુતઃ નપુમક નથી. શ્રી સુદર્શન તો અનેક દીકરાઓના બાપ છે, પણ કપિલાને એ વાતની કશી જ ખબર, નહોતી અને એથી જ એ

આપત્તિમાંથી શ્રી સુદર્શન ઝટ છૂટી શક્યા. પણ આના પરિણામે એક નવી અને મહાકારથી આજ્ઞા ઊભી થઈ.

એકવાર એવું બન્યું કે, ચંપાનગરીના દધિરાહન રાજાએ ઇન્દ્ર-મહોત્સવ યોજ્યો હતો, તેમાં મહારાણી અમવાની સાથે પુરોહિતપત્ની કપિલા પણ હતી. આ બાળુ સુદર્શનની પત્ની મનોરમા પણ પોતાના ઇ પુત્રોની સાથે તે ઉદાનમાં આવી હતી રૂપસાવરૂપના ભંડાર સમી મનોરમાને જોઈને, કપિલાએ મહારાણી અમવાને પૂછ્યું કે, 'આ કાણુ છે ?' અમવાએ કહ્યું કે, 'શું તું આને ૫ ઓળખતી નથી ? સુદર્શનની એ ગૃહિણી છે.' આ સાંભળીને કપિલાને આશ્ચર્ય થયું. એણે કહ્યું, 'દેવિ ! જો આ સુદર્શનની ગૃહિણી હોય, તો તો આનામાં ધણી જ કુશળતા છે એમ કહેવું પડે !'

રાણીએ કહ્યું, 'કયી કુશળતા છે ?' કપિલાએ કહ્યું કે, 'એજ કે, એણે આટલા બધા પુત્રોને જન્મ્યા છે !' રાણી કાંઈ બાળુતી નથી, એટલે સમજી શકી નહિ એથી તેણે કહ્યું કે 'જો આ સ્વાધીનપતિના છે, તે શરિ પુત્રોને જણે તો તેમાં કુશળતા શી છે ?'

કપિલાએ જણાવ્યું કે, 'દેવિ ! તમારી વાત સાચી છે, પણ એ તો ત્યારે બને કે, જ્યારે પતિ પ્રત્યક્ષ હોય, સુદર્શન તો પ્રત્યક્ષ વેષમાં રહેતો પડક છે.' રાણીએ પૂછ્યું, 'એ કેમ જાણ્યું ?' રાણીના પૂજારી કપિલાએ બધી હકીકત અથથી ઇતિસૂધી તે વેળા કહી સંજાવી.

આ વાત જોઈને જ અટકી હોત તો તો વાઘો નહોતો, પણ વાત આગળ વધી રાણીએ ફરી કહ્યું. 'જો તું કહે છે તેમ હોય તો તો તું હેતરાઈ ગઈ છે ! સુદર્શન પડક છે એ વાત સાચી છે, પણ તે પરત્નીઓ માટે, સ્વત્વી માટે નહિ.' કપિલાને આ સાંભળીને અત્યંત

ખેડ થયો. એના હૈયામાં ઈર્ષ્યા જન્મી અને એણે અભયાને જણાવ્યું કે, ‘હું મૂઢ છું તે છેતરાઈ, પણ તમે તો બુદ્ધિવાળાં છો, તો બુદ્ધિશાસિની એવાં તમારામાં તો એવી આવડત છે ને?’ કપિલા ઈર્ષ્યાથી આમ બોલી, પણ કપિલાનાં એ વચનોએ, અભયામાં ગર્વ પેદા કરી દીધો.

અભયાએ કહ્યું કે, ‘મુઝે ! રાગથી જો મેં હાથ પકડ્યો હોય, તો જડ પથર પણ પીમળી જાય, તો પછી સંસારવાળા પુરુષને માટે તો કહેવાનું જ શું હોય?’ કપિલા થી સુદર્શનને ફસાવી ન શકી તેથી અભયા કપિલાને મૂખે કહે એમાં અને કપિલા ઈર્ષ્યાવાળા બને એમાં પણ અચાન અને મોહના ચાળા સિવાય બીજું કાઈ નથી. સદાચારનો સાચા પ્રેમ અંતરમાં જાગ્યો ન હોય, તો આવું બને તેમાં નવાઈ નથી.

અભયાનાં ગર્વભર્યાં વચનો સાંભળીને, ઈર્ષ્યાથી કપિલાએ કહ્યું કે, ‘હિવિ ! એવો ગર્વ ન કરો ! જો એવો ફાંકાજ હોય તો સુદર્શન સાથે રમો !’ કપિલાનાં આ કથનથી અભયાનો ગર્વ ઊંધડો વધી પડ્યો. એણે કહ્યું કે, ‘એમ છે ! તો તું સમજ લે કે, હું સુદર્શનની સાથે રમીજ ચૂકી. વિદ્યથ રમણીએએ તો, કઠોર વનવાસિએને અને તપસ્વિએને પણ ફસાવ્યા છે, જ્યારે આ તો મૃદુમનવાળો મૃદુરથ છે.’

આટલું કહીને અહંકારના આવેશમાં જાન બૂલેવી અભયાએ પ્રનિશા કરી કે રમશમિ ન ચચેનં, પ્રવિશમિ તદાડનલમ્ ।’ ‘સુદર્શનને જો હું ફસાવી ઘડું નહિ, તો હું અશિખા પ્રવેશ કરું ।’

રાણી અભયાએ પોતાના સ્થાને આવી ગયા પછી પોતાની એ કારમી પ્રતિજ્ઞાની વાત, પોતાની પાસે રહેલી પંડિતા નામની ધારમાતાને કરી.

રાણીઓની પાસે જે ધાવમાતાઓ હોય છે, તે બદુ ચતુર હોય છે. રાણીઓ ધણીખરી બામતોમાં એની મદદ અને સલાહ લે છે. અમવાએ ન્યા પ્રતિજ્ઞાની વાત કરી, એટલે તેણીએ કહ્યું કે, 'તે' ઠીક કહ્યું નહિ તને મદાન આત્માઓની ધૈર્યશક્તિની ખગર નથી. જ્યાં અન્ય પણ શ્રાવક નિત્ય પરનારી સહોદર હોય છે, ત્યાં આ મદાસત્વ ચિરોમણિ શ્રાવક એવા શ્રી સુચંનને માટે તો આ બહુ તારી ધારણા મુજબ બનવું લગભગ અશક્ય છે. હિંદુધરના મસ્તક ઉપરનું રત્ન લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હજુ સારી છે, પણ આ શ્રી સુચંનને વીનથી ભટ્ટ કરવાની પ્રતિજ્ઞા બૂઝી છે !'

આ રીતે તેણીએ કહ્યું, પણ અમવાએ તો એકજ વાત કરી કે, 'એક વાર તું સુચંનને અહીં લઈ આવ, પછી બાકીનું હું પતાવી લઈશ' પડિતા આખરતો નોકરજ અને એથી તેની તાબેદારજ હતી.

તેણે કહ્યું કે, 'એક ઉપાય છે, પર્વ દિવસે સુચંન શન્ય ધર આદિમાં કાયોત્સર્ગ કરે છે એ વખતે તેને લાવવો. જોઈએ બાકી બીજો ઉપાય નથી.' રાણીએ પણ જણાવ્યું કે, 'એ ઠીક ઉપાય ■ તું તેમ કરજો !'

આ વાતને કે-નાક દિવસે ઘડગવા, એમ કરતા કૌમુદી મહોત્સવનો સમય આવી લાગ્યો. 'કૌમુદી મહોત્સવજોડાને પ્રત્યેક નગરજને આવવું.' આવું રાજ્ય તરફથી ફરમાન નીકળ્યું. તે દિવસ ધાર્મિક પર્વનો હોવાથી, શ્રી સુચંને રાજની પાસે જઈને, ધર્મપર્વની આત્મધના કરવા માટે નગરમાં રોકાવાની આજ્ઞા માગી રાજ્યે પણ અનુમતિ આપી આથી સુચંન તે રાત્રે નગરમાં એક રથએ પૌષધ-મત લઈને કાયોત્સર્ગમાં રિથર રજા.

અમવા રાણીની ધાવમાતા પડિતા આવા જ કોઈ અવસરની

રાહ જોઈ રહી હતી. એને ખબર પડી ગયું, કે, સુદર્શન કૌમુદીમ-
હોત્સવ જોવા જનાર નથી, નગરમાં રોકાનાર છે અને કાયોત્સર્ગમાં
રાત માળનાર છે. એટલે આ તકનો એણે પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરી
લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. અભયા પાસે આવીને તેણે કહ્યું કે, 'તારા
મનોરથો આજે કદાચ પૂરાશે, માટે તુંય ઉદ્યાનમાં જમણ નહિ !'
અભયાએ પણ એ વાત કમ્પૂત કરી, અને કૌમુદીમહોત્સવમાં ન જવું
પડે એ માટે તેણે રાત્રીને કહ્યું કે, 'મારા માયામાં પીડા ઉપડી છે,
માટે હું નહિ આવું. આપ પધારો' રાત્રીએ ધાયું કે, 'એમ હશે'

અતઃપુરમાં રાણીઓની સાથે રહેનારી આવી રાજધાત્રીઓ
કપટનિપુણ હોય છે. પહેલાં ખીજ ભૂતિઓ લાવવા દ્વારા રક્ષકોને
વિશ્વાસમાં લઇને, શ્રી સુદર્શનને ભૂતિની જેમ ઢાંકીને ત્યાં લાવવામાં
આત્મા. શ્રી સુદર્શન તો કાયોત્સર્ગમાં રિયત છે, દાસતા ચાલતા
નથી, એથી ઉપાડી લાવનારને અનુકૂળતા મળી ગઈ.

શ્રી સુદર્શનને લાગ્યા નાદ પડિતા ત્યાંથી ચાલી ગઈ અને અભ-
યાએ પોતાની નિર્બળતા પ્રકાશવા માડી. પહેલાં તો વિનંતિ કરી,
પછી સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને છેલ્લે અંગરપશ કરવો, ભેટવું
વગેરે પણ કરી જોયું. અભયાએ આમ ધણી ધણી રીતે શ્રી સુદર્શનને
પોતાનો બનાવવાના અનુકૂળ પ્રયત્નો કર્યા, પરંતુ સુદર્શનના
એક રોમમાં પણ તેની અસર ન થઈ. મેરની જેમ સુદર્શન નિઃશ-
જ રહ્યાં. જડ પુતળાને જેમ કશી અસર ન થાય, તેમ શ્રી સુદર્શનના
ઉપર અભયાની કામચેષ્ટાની કશીજ અસર થઈ નહિ. તેઓ
નિર્વિઠાર રહ્યા.

શ્રી સુદર્શનની આ નિઃશલતા સામાન્ય કેટિની નથી. આત્માને
પોતાના સ્વરૂપનું વાસ્તવિક જ્ઞાન થયું હોય, જીવનમાં મયમયું સર-
પીસવું હોય અને ઇન્દ્રિયો તેમજ મન ઉપર કાબૂ કેળવ્યો હોય,

તો જ આવા ઉપસર્ગોમાં પણ જરાય ચલાયમાન થયા વિના વ્રતમાં રિથર રહી શકાય. આ નિઘસતા ધણી ઉંચી કદાની છે.

શ્રી સુદર્શનની સત્વશીલતા તત્ત્વપ્રતીતિ પૂર્વકની છે, માટે જ સદા-ચારના ઉત્તમ આદર્શની તેમનાં જીવનમાંથી ઝાંખી મળી રહે છે. કારણ કે, શ્રી સુદર્શનનો સદાચાર માત્ર શીલ પૂરતો જ છે, એમ પણ નથી. દરેક પ્રકારની પૌદ્ગલિક અનુકૂળતાઓ પરનો વિશ્વ વ્યવહારનો તેમનો દૃઢ સંકલ્પ જ તેમને આ સ્થિતિમાં સ્થિર રાખી શક્યો છે.

રાણી અભયાએ જ્યાં અંગરપર્યાદિ જેવી ભયંકર કુટિલતા આદરી એટલે શ્રી સુદર્શને મનમાં પ્રતિજ્ઞા કરી દીધી કે, 'જ્યાં સુધી આ ઉપસર્ગ ટળે નહિ, ત્યાં સુધી મારે કાયેદ્વયજન હો ! તેમ જ ઉપસર્ગ ન ટળે તો મારે અનશન હો !' આ પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક શ્રી સુદર્શન ધર્મધ્યાનમાં સુરિથર બન્યા, આ બાબત આખી રાત અભયાની કનડગત તો ચાલુ જ હતી, જ્યારે અનુકૂળ ઉપસર્ગોથી સુદર્શન જરાય ચલિત ન થયા, એટલે અભયાએ ધમકી આપવા માંડી. તેણે સાફ સાફ શબ્દોમાં કહી દીધું કે, 'કાં તો મને વશ થા ! નહિ તો મને વશ થવું પડશે ! મારી અવગણના ન કર ! મારી અવગણના કરી મને વશ ન થયો, તો સમજ કે હવે તારું મોત થવાનું છે !'

જ્યારે શ્રી સુદર્શન ઉપર અભયાની આ ધમકીની તે કાંઈ અસર થઈ નહિ. શ્રી સુદર્શન વગર મોતે મરવા ધ્વંષિતા ન હોતા પણ શ્રી સુદર્શનમાં જીવનનો લોભે ય એવે નહિ હતો કે જેથી તે જીવતરને વહાણું કરીને સદાચારને મૂકી દે.

આ રીતે લગભગ આખી રાત્રિ વ્યતીત થઈ ગઈ. અભયાએ જોયું, હવે સમય જોવા જેવો નથી. અભયાને મંજાણ થઈ પોતાની ધારણા તો પાર પડી નહિ આવી તેણે નક્કી કર્યું કે, શ્રી સુદર્શનને

કવંચિત્ કસ્યવા, શ્રી સુદર્શન દાપિત હરે તોજ પોતાને। દાપ
દંકાપ પશુ એમ ને એમ તો કાષ્ઠ માને નહિ એટલે જ્યારે
બધી રીતે નિષ્ફળ નિવડી ત્યારે તેજ પોતાના હાથે પોતાનાં
નખોથી પોતાના શરીર ઉપર વપુરાં બર્ષાં, આ પછીયા અહીં કાષ્ઠ
મારા ઉપર બળાત્કાર કરવાને માટે આન્ધો છે, એવી મોટી
તેણીએ બૂમો પાડવા માંડી

સજ્જનોને ખરાબ કરવા માટે દુર્જનો જટલું ન કરે તેટલું
ઓછું. દુર્જનો જ્યારે સજ્જનોની સામે ફાવી શકતા નથી ત્યારે
સજ્જનોના માથે કવંચ ઓઢાડ્યા વિના તેઓ રહી શકતા નથી.
પોતાનું પાપ છુપાવાને માટે દુર્જનો તે પાપ સજ્જનોના નામે
ચડાવી દેવાનો બને તેટલો કૂટ પ્રયત્ન પોતે કરે છે. બલાત્કારનો
પ્રયત્ન પોતે જ કર્યો છે, તે છતાં પણ પોતાનું પાપ છુપાવવાને
માટે અને શ્રી સુદર્શને તેની પાપમાયનાનો સ્વીકાર ન કર્યો એથી
તેનું ઘેર લેવાને માટે અભયાએ બૂમો એવી પાડી કે, શ્રી સુદર્શન
બલાત્કાર કરનાર હરે.

અભયાની બૂમો સાંભળી નોકરો ત્યાં દોડી આન્ધા પણ
આવીને જોયું તો-‘શ્રી સુદર્શન કાયોત્સર્ગમાં સ્થિર હતા.’
નોકરો ॥ સુદર્શનને પકડવાની આથી દિંમત ન કરી શક્યા.
રાણીએ રાડો પાડી, છતાં રાજ્યના નોકરોને એમ ધયું કે,
‘સુદર્શનમાં આ સંભવે નહિ.’ નોકરે જઈને રાજાને ખબર આપી,
ખૂદ રાજા દધિગ્રાહને આવીને રાણીને પૂછ્યું : ‘છ શું ?’

અભયાએ કહ્યું કે, ‘હું અહીં બેઠી હતી, એટલામાં પિરાય જ્યા
આને અકસ્માત અહીં આવેલો મેં જોયો. પાડાની જેમ ઉન્મત્ત
બનેના કામવ્યસની એવા આ પાપીએ કામકીડા માટે, અનેક પ્રકારે
નમ્રતાભરી મને આજીજ કરી, પણ મેં એને ધૂતકારી કાઢ્યો. મેં એને

કહ્યું, ‘તું’ અસતીની જેમ સતીને ધ્રુવ નહિ ! ચણાની જેમ કાંઈ મર્યાદા ચવાય નહિ,’ પણ મારું કહ્યું એણે માન્યું નહિ અને બતાવવાની તોણે મને આમ કયું’

આ પ્રમાણે કહીને અમવાએ પેલા વડુરાં બનાવ્યાં અને છેવટે કયું કે, ‘એથી મેં બૂમો પાડી. કારણ કે, અમલા બીજું કરે પણ શું ?’ રાણીએ આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં પણ, રાજાને વિચાર થયો કે, ‘સુદર્શન માટે આ સંભવે નહિ.’

શ્રી સુદર્શનને અન્તાપુરમાં ઉમેલા જોવા અને ખુદ પોતાની પદરાણીએ આરોપ મૂક્યો, રાણી એ કહ્યું કે, ‘એણે મારા ઉપર લુલ્લભ ગુજાર્યો.’ અને લુલ્લભ ગુજાર્યો હોય તેવાં ચિન્હો પણ રાજાએ જોયા, અન્તાપુર જેવું સ્થળ, સુદર્શન સ્વયં હાજર, રાણી આરોપ મૂકનાર અને દાર્શનિક પૂરાવામાં જરાય ખામી નહિ તેવાં ચિન્હો, છતાં રાજાએ વિચાર્યું કે, ‘સુદર્શન માટે આ સંભવિત નથી !’

શ્રી સુદર્શનની નામના, શીતલધર્મિતા અને પ્રતિષ્ઠાએ, ચંપાનગરીના માલિક દધિરાદન રાજાના હૈયામાં આ વાતાવરણ જીભું કયું. રાણીની દબારીમાંજ રાજાએ શ્રી સુદર્શનને પૂછ્યું ‘જે હોય તે સાચું કહો ! આમાં સત્ય શું છે ?’ ‘જ્યારે સુદર્શન તો કાયોત્સર્ગમાંજ રિયત રહ્યા. રાજાએ કરી એક વાર પૂછી જોયું પણ શ્રી સુદર્શન મૌન રહ્યા. રાણીનાં દેખતાં રાજાએ આમ વારંવાર પૂછ્યું, કારણકે સુદર્શનની ખ્યાતિ સામાન્ય કાટિની નથી. જીવન બનાવટી હોય, તો આવી ખ્યાતિ પ્રાપ્ત ન થાય.

શ્રી સુદર્શન સમજતા હતા કે, ‘હું’ બીન ગુનેગાર છું, પણ જો હું સાચી દહીકત કહી દઈં તો રાણીનું શું ? જે આપતિ મને ઇજા નથી, તે રાણી ઉપર આવે. રાણીનો શીટકાર ચાલ્યો, એની ફરજતીનો પાર ન રહે અને કદાચ એને ચળીએ પણ લટકવું પડે ? શ્રી સુદર્શન

જો ન બોલે તો એ આપત્તિ શ્રી સુદર્શનને વેઠવી પડે તેમ છે અને બોલે તો એ આફત રાણીને વેઠવી પડે તેમ છે.

શ્રી સુદર્શને વિચાર કર્યો કે, ‘આ આપત્તિને હું વેડી લઉં, એમાં મારું ધર્મિપણું કે આ આપત્તિ રાણીને માથે મારા સાચા પણુ બોલવાથી જાય, એમાં મારું ધર્મિપણું.’ અહીં અહિંસાનો વિચાર છે. અહિંસાપાલન, એ સદાચાર છે અને હિંસા એ અનાચાર છે. અહિંસાપાલનરૂપ સદાચારને જાગવવાની સદાચારી તરીકે એની ફરજ આ અવસરે જિભી હતી.

અભયાના ઉપસર્ગો સામે મક્કમ રહેવું: એ જેટલું મુશ્કેલ હતું, એના કરતાં પણ દુવે મૌન રહેવું અને આફત જિભી કરનાર તથા કલંક દેનાર એક મૂખ જીભને જાચી લેવા તત્પર બનવું, એ વધારે મુશ્કેલ છે !

શ્રી સુદર્શનની ખ્યાતિ એવી હતી કે, ‘લોક એકદમ આતું ન માને, પણ સંક્રામાં તો ગુંચવાય. મૌન રહેવામાં માત્ર આખરુ રમણાણ જવાનો જ સંભવ છે, એમ નથી, મૌન રહેવામાં માત્ર ફજેતીનો જ સંભવ છે, એમ નથી પણ મૌન રહેવાના પરિણામે યશ મળશે, એ વાત પણ નિશ્ચિત છે.

સૌ સત્વશીલ જ હોય એમ ન બને, એવું પણ બને કે જેમનામાં સત્વ એણું હોય, તેવા આત્માઓ અહિં મૌન ન જાળવી શકે. છતાં એવાઓએ પોતાની નિર્જાળતા કબૂલ કરવી જોઈએ, પણ ધર્મનું નામ આગળ કરીને ખોટી રીતે પોતાની નજાણાઈને છુપાવવાની ભાવનાથી પણ બચવું જોઈએ. ધર્મ ન નિંદાય એની કાળજી અવશ્ય રાખવી, પણ તેને નામે જાતની નજાણાઈ છુપાવવાનો પ્રપંચ કદી જ કરવો નહિ. કારણ કે સૌ સત્વશીલ હોય એવું નથી હોતું એવા પણ હોય કે જેમનામાં સત્વ એણું હોય.

શ્રી સુદર્શન અમથ દત્તા અને સાથે સદાચારના સાચા સેવક દત્તા, માટે મૌન રહ્યા. શ્રી સુદર્શને જોયું કે, ‘અભયાને આપત્તિમાં મૂક્યા વિના હું બચી શકું તેમ નથી. મારે બચવું હોય તો અભયાને આપત્તિમાં મૂકવી જ પડે. મારે માટે એ યોગ્ય નથી એટલે મારે મૌન રહેવું.’ આ રીતે સુદર્શન અભયાને આફતમાં મૂકીને છુવવા ઇચ્છતા નથી. ધીવરક્ષા માટે અભયાની કારમી કનડગત સહી, અને હવે દયાપાત્રને માટે જે આફત આવે તે સહવાને શ્રી સુદર્શન તૈયાર દત્તા.

આથી જ રાજના વારંવાર પૂજવા છતાં શ્રી સુદર્શનનું મૌન અમંત્ર જ રહ્યું, ધણીવાર પૂજવા છતાં પણ જ્યારે શ્રી સુદર્શન બોમતાં જ નથી, ત્યારે રાજને ચયું કે, કદાચ સુદર્શન દોષિત હોય, કારણ કે ‘મૌન એ બળિયારિઓનું અને ચોરોનું એક લક્ષણ છે.’ રાજને દોષની સંભાવના લાગી આથી તે ક્રોધાધીન બન્યો અને શ્રી સુદર્શનનો વધ કરવાની તેણે પોતાના માણસોને આજ્ઞા કરાવી.

જે કે રાજએ આજ્ઞા તો કરી પરંતુ તે સમજતો કે, સુદર્શન જેવા મહા સદાચારી તરીકેની નામનાને પામેલા પુરુષને આ જાતની શિક્ષા કરવી, એ સહેલું કામ નથી. પ્રજામાં ઉચ્ચેરાટ ફેલાવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે. આથી રાજએ પોતાના પુરુષોને ફરી કહ્યું કે, ‘નગરમાં આ પાપીના દોષને પ્રગટ કર્યા પછીથી જ આનો વધ કરવો.’

શ્રી સુદર્શનને શિક્ષા કરવાને માટે તૈયાર થએલા રાજને પણ, આટલી બધી તકેદારી રાખવી પડી. એ સામાન્ય વસ્તુ નથી. જે કે પૂર્વદાલના રાજએ પ્રાયઃ અનાડી નહોતા. પ્રજાનાં સુખશાંતિ આદિની પ્રસંગે પ્રસંગે દરકાર કરનારા દત્તા. પણ આ પ્રસંગમાં તો શ્રી સુદર્શને પોતાની સાદાચારિતાથી પ્રાપ્ત કરેલી લોકપ્રિયતાએ જ તેની આજ્ઞા કરવાને રાજને પ્રેર્યા હોય એમ કહી શકાય.

રાજની આજ્ઞા મુજબ રાજનોકરો શ્રી સુદર્શનને પકડીને લઈ

ગયા. શ્રી સુદર્શનના મોંઢા ઉપર મેંશનો અને શરીરે લાલ ગેરોના લેપ કર્યો ગળામાં અને માથે પણ વિચિત્ર પ્રકારની માળાઓ પહેરાવી. એ પછી એને ગધેડા ઉપર બેસાડ્યા. માથે સુપાડાનું છત્ર ધમ્મું અને આગળ પુગ્લું દોલ પીટતા પીટતા શ્રી સુદર્શનને મામમાં ફેરવવા માંડ્યા.

આમ છતાં પણ શ્રી સુદર્શન પોતાનાં ધ્યાનમાં પૂર્વવત્ સ્થિર જ રહ્યા. શ્રી સુદર્શનની સદાચાર સાથેની ધીરતા અને વીરતાનું માપ આમાં રહેલું છે. જે નગરમાં શ્રી સુદર્શન પરમ આદર પૂર્વક ફરતા, તેજ નગરમાં પોતે સર્વથા નિર્દોષ હોવા છતાંય, પોતાને કેવળ સદાચારની રક્ષા ખાતર આવી આફતના ભોગ થતું પડ્યું. કમના તરવણાને જે સમજવામાં આવે તો સમજી શકાય કે, ‘આ જન્મમાં માણસે અનાચારનો એક અંશ પણ ન સેવ્યો હોય, માત્ર સદાચારમય જીવન વીતાવ્યું હોય, તે છતાં પણ દુરાચાર સેવ્યાનું કલંક આવે, એ પણ બને કારણુ કે, તેમાં પૂર્વકાક્ષીન અશુભેદ્ય જવાબદાર હોય એટલે જ કાંઈક પ્રસંગે નિર્દોષ હોવા છતાંય દોષિન ઠરીને, તે માટેની શિક્ષા ખમવાનો વખત આવી જાય.’

સદાચારિને પણ કલંકિત તરીકેની કુનામના પ્રાપ્ત થાય. કદાચ મરણની શિક્ષા પણ ખમવી પડે અને કાંઈ જાણેય નહિ કે, ‘એ નિર્દોષ હતો.’ છતાં પણ એને તો એની ઉત્તમ સદાચારિતાનું સુન્દર ફળ મળે જ, એ નિર્વિવાદ વાત છે. આ જીવનમાં ને આ જન્મગીમાં જ દરેક સદાચારી કયંક આત્મા પછીથી નિર્દોષ તરીકે જાહેર થઈ જ જાય, એમ એકાન્તે નથી. એવું થ જાને કે, એ મરે ત્યાં સુધી લોક એને કલંકિત જ ધારે.

સુદર્શનને શ્વીએ ચઢાવવાને માટે લઈ જનાર રાજનોકરો-

એ શહેરમાં ઉદ્ધેષણા કરી કે, 'સુદર્શને રાણીવાસમાં શુદ્ધો કર્યો છે, માટે તેનો વધ કરાય છે, રાજાનો આમાં જરાય દોષ નથી'

સુદર્શનના કાનપર પણ એ શબ્દો વારંવાર આમ અથડાયા છતાં સુદર્શન એ જ રીતે અચળ રહ્યા લોકો આ બધું જોયું અને રાજા દ્વારા થએલી ઉદ્ધેષણા સાંભળી આથી લોકમાં હાહા-કાર વર્તાઈ ગયો. શહેરમાં તો એ જ વાતાવરણ કે, 'કાંઈપણ રીતે આ બ્યાજખી થતું નથી સુદર્શનમાં આવું સભવે જ નહિ.'

સુદર્શનને આ રીતે રાજપુરોએ શહેરમાં ફેરવ્યા ફરતાં ફરતાં એ બધા સુદર્શનના મકાન આગળ આવી પહોંચ્યા એ વખતે સુદર્શનની ધર્મપત્ની મનોરમાએ આ જોયું અને રાજાની ઉદ્ધેષણા સાંભળી મનોરમાને એ વેળા આ વિચાર સૂઝ્યો કે, 'કારમાં અશુભોદય વિના આ બને નહિ મારા પતિ સદાયારી છે અને રાજા પણ સદાયારાગ્રિય છે, મારા પતિ આવું કાંઈ કરે જ નહિ અને પ્રજાગ નિમિત્ત વિના રાજા પણ આવી શિક્ષા કરે નહિ. ખરેખર, પૂર્વના અશુભ કર્મનું જ ફળ ઉપસ્થિત થયું છે'

મહાસતી મનોરમા આવો વિચાર કર્યા પછીથી પૂજા કરીને કાપોત્સર્ગમાં રિથર થયા તેમ જ નિશ્ચય કર્યો કે 'જ્યાં સુધી પતિ ઉપર આવેની આ આકૃત ટળે નહિ' ત્યાં સુધી કાપોત્સર્ગમાં રહેતું અને અનશન કરતું'

શ્રી મનોરમાની આ દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા અને સુદર્શન રેઠનું પવિત્ર શીન આખરે જ્ય પામ્યા અસત્યના ગાઢ આવરણો બેઠાયાં તેમજ રાજાના મારાઓએ સુદર્શનને મારવાના જોડતા પ્રયત્નો કર્યા તે નિષ્ફળ ગયા ચૂકી પર ચઢાવતા તે તૂટી ગઈ અને તે સુવર્ણજડપુ સિદ્ધાસન થયું અને શીનવાન શ્રી સુદર્શન શ્રેષ્ઠીનો જ્ય જ્યકાર થયો

૧૩

મનની ભૂખને મારનારા

આ ભારતવર્ષમાં જ્યારે આર્થસંસ્કૃતિ પ્રધાનતા ભોગવી હતી, ત્યારે મોટે ભાગે મનની ભૂખને માટે કે તૃષ્ણાઓને કારણે રાત્ર કે પ્રાત્ર વચ્ચે રોડ કે મજૂર વચ્ચે, યા કુટુંબમાં પિતા-પુત્ર, પતિ-પત્ની, ભાઈ-ભાઈ વચ્ચે વર્તમાન યુગના જેવી લડતો ઉત્પન્ન થતી ન હતી તે સમયે મરીખીમાં પણ અમીરી ભોગવી શકાતી. કારણ કે, તત્ત્વાનની સામગ્રી તે સમયે પ્રધાનપદે હતી. તે સમયે તત્ત્વાનની વાતો પ્રત્યે સવિશેષ આદર હતો. મૂળથી સંસ્કારો જ એ કે, 'દુનિયાના પદાર્થો નાશવંત છે. એ મને તેવ બાંધ્યાનુમાર, ભોગવાય તેવ બાંધ્યાનુમાર અને જય તેવ બાંધ્યાનુમાર.' આવા સંસ્કારોના યોગે પોતાના સ્વાર્થ માટે ખીજનું ઝૂંટવી લેવાની ભાવના થતી નહિ કે કોઈને વધુ સામગ્રીવાળો જોઈને ધૂર્વા થતી નહિ.

આ પ્રકારનું ઉમદા કોટિનું તત્ત્વાન આજે પર વસ્તુઓમાં સુખ માની બેઠેલાઓને ગમતું નથી અને એથી દુનિયાના ખીજ જીવેને પીડા ઉપજવવાથી અચનારા તેમજ ખીજ જીવેને પીડા ઉપજવનારા ન બનાય તે રીતે શરીર નિર્વાહ કરીને એકાન્તે ધર્મની સાધના કરનારા તથા જન્મતના જીવેને ધર્મની સાધના કરવાની જ પ્રેરણા કરનારા જીવન જીવનારા મદાપુરોની કિંમત સમજતી નથી.

આવા મદાપુરોની દયાલિની જરૂરીયાત કે ઉપકારકતા પણ, એથી જ સમજતી નથી. પૂર્વે એમ નહિ હતું. પૂર્વે તો એ તત્ત્વાનનો અને એવા તત્ત્વાનિમદાત્માઓનો પરમ આદર થતો. કારણ કે, તે વખતે જીવો મુખ્યત્વે એના અર્થો હતા. જ્યારે આજે તો એથી ઉલટું સાચા તત્ત્વાન પ્રત્યેનો અનાદરભાવ વધતો જાય છે.

આપંસ સ્મૃતિનો પ્રતાપ કેવો હતો, એ સમજવાને માટે અને પૂર્વના કુસાચારોને જાણવા માટે, શ્રી રામાયણમાના અમુક પ્રસંગો તો ખામ વિચારવા જેવા છે. શ્રી રામચદ્રજી જેવાએ પિતાના વચનનું પાલન થાય અને પોતાના લગુનધુ શ્રી ભરત રાજ્યનો સ્વીકાર કરે, એ માટે રાજગાદીને બદલે વનવાસ સ્વીકાર્યો. આજનું શિક્ષણ પામેતો અને વર્તમાન યુગના મરકારોથી ઘડાએતો, રાજગાદીને બદલે વનવાસ સ્વીકારે એ વાત જનવી લગભગ અસંભવિત જેવી છે. કારણ કે આજે જે શિક્ષણ અને સંસ્કૃતિ વિકસને પામતા જાય છે, તેના મૂળમાં જ એર રેકાર્ડ રહ્યું છે.

શ્રી રામચદ્રજીએ રાજગાદીને બદલે વનવાસ સ્વીકાર્યો એ પ્રતાપ આપં શિક્ષણનો અને આપં સંસ્કારોનો હતો, એમ જરૂર કહી શકાય તેમ છે. શ્રી રામચદ્રને રાજગાદી છોડી વનવાસ સ્વીકારવાનું થયું એમાં નિમિત્ત તો શ્રી રામચદ્રજીની ઓરમાન માતા કૈકેયી હતા. પોતાની પત્નીની-એટલે કે, શ્રી રામચદ્રજીની ઓરમાન માતાની ઇચ્છા ખાતર, શ્રી દશરથ રાજા, શ્રી રામચદ્રજીને બદલે શ્રી ભરતને રાજ્ય આપવા તૈયાર થયા અને એ વાતને શ્રી રામચદ્રજીએ કશી પણ ગ્વાનિ વિના, કશી પણ રકઝક કર્યા વિના, એટલું જ નહિ પણ હર્ષ દર્શાવીને સ્વીકારી લીધી. આ વાત કાંઈ સામાન્ય નથી.

પોતે પાટવી અને પ્રજના માનીતા હતા પૂરેપૂરી લાયકાત વાળા આમ છતાં પણ, દશરથ રાજા ભરતને રાજ્ય આપવા તૈયાર થયા કારણકે રામચદ્રજી માટે દશરથના હૃદયમાં એવો વિશ્વાસ છે કે, 'હું ગમે તેને રાજ્ય આપી દઉં, પણ રામચદ્ર હકકાર હોવા છતાં એવા વિનીત છે કે, એક અદરેશ બોલે નહિ,' જો આવું ન હોત, તો પાટવીને વનવાસ અને નાનાને રાજગાદી, એ બંને જ નહિ તેઓ અતિ આસક્ત નહિ હતા, આપં સંસ્કારોથી

તેમની મનની ભૂખ ઉપર અમુક પ્રમાણમાં પણ અંકુશ આવી ગયો હતો એથી તેમની મનની ભૂખ આજનાઓની ભૂખના જેવી કારમી હાલતમાં નહિ હતી. જો આજના જેવી કારમી મનની ભૂખ તેમનામાં હોત તો રાજકુમાર, પાટવી, દક્ષદાર, પ્રજામાન્ય અને સાહયમીમાં ઉઠેલા એવા શ્રી રામચન્દ્રજી, નાના ભાઈની તરફેણમાં રાજગાદી છોડીને વનવાસને સ્વીકારી શકત જ નહિ.

એટલું જ નહિ, પરન્તુ શ્રી દશરથ રાજાએ જ્યારે શ્રી રામચન્દ્રજીને બોલાવીને એમ પૂછ્યું કે, ‘હે વત્સ ! પૂર્વે મારું સારથિપણ કરવાથી પ્રસન્ન થઈને મેં કેટલીને એક વરદાન આપેલું હતું : તે વરદાન અત્યારે જરૂરતને રાજ્ય આપવાને માટે તે મારી પાસે માગી લે છે.’ ત્યારે શ્રી દશરથ રાજાના એ કથનના ઉત્તરમાં શ્રી દશરથ રાજા પ્રત્યે, શ્રી રામચન્દ્રજીએ હર્ષપૂર્વક એટલે લેશ પણ વિષાદને પામ્યા વિના એમ કહ્યું કે,

‘મહા પરાક્રમી એવા મારા ભાઈ જરૂરતને રાજ્ય મળે, એવું વરદાન મારી માતાએ માગ્યું તે ઘણું સારું કયું : જો કે, આપ અને આ રીતે પુત્ર છે તે આપની કૃપા છે, પરન્તુ લોકોમાં તો આપનું અને પૂછવું એ મારા અવિનયને જણાવનારું થાય, એથી અને દુઃખ થાય છે. લોકો સમજશે કે, રામ અવિનીત છે રામને પિતાએ પૂછવું પડ્યું; એટલે આપ અને આમ પૂછો છો એવું જ અને દુઃખ થાય છે. આપ સતુષ્ટ થયા હો તો આ રાજ્ય મને તેને આપો, તેમાં આપના દાસ એવા અને નથી તો સંમતિ આપવાની સત્તા કે નથી તો નિષેધ કરવાની સત્તા ! વળી મારા ભાઈ જરૂરત છે તે હું જ છું. આપને તો અમે જન્મે સરખા છીએ, માટે મોટા હર્ષથી આપ જરૂરતને રાજ્યાભિષેક કરો !’

રામચન્દ્રજીનો આવે ઉત્તર સાંભળીને, દશરથ રાજા પણ વિસ્મય

સદિત આનંદને પામે તે સ્વાભાવિક છે. રામચંદ્રજી તરફથી આવેા સંતોષકારક ઉત્તર સાંજની પછીથી, દશરથ રાજાએ જરતને રાજ્યનો સ્વીકાર કરવાનું કહ્યું. એટલે જરતે રાજ્યનો સ્વીકાર કરવાની ના પાડી. ન્યારે શ્રી જરતે રાજ્યનો સ્વીકાર કરવાની ના પાડી, ત્યારે રામચંદ્રજીએ આમ જોકે પોતાનો દક્ષ તો જતો કર્યો, પણ ઉપરથી જરતને રાજ્યનો સ્વીકાર કરવાની -સલાહ આપતાં શ્રી જરત પ્રત્યે આ પ્રમાણે કહ્યું કે, 'હે જાહ! જો કે તમારા હૃદયમાં રાજ્યપ્રાપ્તિનો જરા પણ ગર્વ નથી, તો પણ પિતાજીના વચનને સત્ય કરવાની ખાતર તમે રાજ્યને ગ્રહણ કરો.''

જરતને રામચંદ્રજીએ જે આ કહ્યું, એના જવાબમાં શ્રી જરતે જે કહ્યું તે પણ આર્ષસંસ્કારોના અનુપમ પ્રભાવને સ્વયંવાદું છે. શ્રી રામચંદ્રજીનાં વચનોનું અવલુ કરતાંની સાથે જ શ્રી જરતની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં અને અશ્રુભીનાં નેત્રોવાળા શ્રી જરત તે વેળાએ શ્રી રામચંદ્રજીનાં ચરણોમાં પડ્યા. તે પછી અજલિ જોડીને ગદ્ ગદ્ સ્વરે શ્રી રામચંદ્રજી પ્રત્યે જરતે કહ્યું :

'હે પૂજ્ય બંધુ! મને રાજ્ય આપવું, એ પિતાશ્રીને માટે અને આપને માટે યોગ્ય છે, પરંતુ મારા જેવાએ રાજ્યને ગ્રહણ કરવું એ યોગ્ય નથી. શું આપ રાજ દશરથના પુત્ર છો અને હું રાજ દશરથનો પુત્ર નથી? શું હું આપના જેવા આર્ષને નાનો જાહ નથી? કે, 'જેથી મને રાજ્ય મળે એમાં હું ગર્વ કરું અને ખરેખરે માતૃમુખે ગણાઇને રાજ્યને ગ્રહણ કરું?'

જ્યાં આ જાતિની વિવેકપૂર્ણ ભાવનાએ હોય, આવા ઉત્તમ પ્રકારના વિચારો જ્યાં જરેલા હોય અને જ્યાં લેવા માટે નહિ પણ આપવા માટે મુશ્કેલી હોય, ત્યાં રાજ્યને માટે લગાઇએ ન જ હોય, તેમજ ભૌતિક વસ્તુઓને યેન-કેન પણ મેળવવાની ધમાચકડી હોય જ શાની ?'

આ બાળુ શ્રી રામચંદ્રજીએ જોયું કે, 'હું' અહીં હોઈશ ત્યાં સુધી ભરત રાજ્યનો સ્વીકાર કરશે નહિ.' એટલે દશરથ રાજાને રામચંદ્રજીએ પોતે કહ્યું કે, 'હું વનવાસ કરવાને જઈ છું,' આ રીતે રામચંદ્રજી વનવાસ કરવાને માટે નીકળ્યા, એટલે શ્રી ભરત પણ ઉચ્ચ સ્વરે રડવા લાગ્યા અને શ્રી દશરથ રાજા પણ રોડવચ મૂર્છા પામ્યા. જ્યાં શ્રી રામચંદ્રજી વનવાસ માટે નીકળ્યા, એટલે લક્ષ્મણજી પણ રામચંદ્રજીની સાથે રાજસુખનો ત્યાગ કરીને વનવાસે જવાને તૈયાર થયા.

આ રીતે વડીલ બાઈની સાથે સેવા કરવાને માટે જનારા, તે જ હોય કે જેણે મનની કારમી બુધ્ધિ ઉપર જીત મેગવી હોય, તે સિવાય આ શક્ય જ નથી. બાદ શ્રી લક્ષ્મણજીની માતા સુમિત્રા કે જે શ્રી રામચંદ્રજીની ઓરમાન માતા થાય, તેની પાસે શ્રી લક્ષ્મણજી રાજ માંગવા ગયા, ત્યારે શોકપના પુત્રને માટે પોતાના પુત્રને વનવાસે જવાને તૈયાર થયેલો જોઈને પણ શ્રી સુમિત્રા માતાએ ધીરજ ધરી કહ્યું કે,

'હે વત્સ ! તને શાખાસ છે : મારો પુત્ર અવશ્ય પોતાના વડિલ બાઈને અનુસરે જ.' એટલું જ નહિ, પરંતુ વધુમાં કહ્યું કે, 'પણ હે વત્સ ! હવે જવામાં તું વિશંબ કર નહિ; કારણ કે, રામચંદ્ર તો મને નમસ્કાર કરીને ક્યારનાએ અહીંથી રવાના થઈ ગયા છે, એટલે જો તું વિશંબ કરીશ, તો તારે અને એમને છેડું પડી જશે.'

શોકપના પુત્રની પાછળ જતા પોતાના પુત્રને આવી રીતે વિદાય આપનારી માતાનું હૃદય કેવા સુંદર સંસ્કારોથી ઘસાયું હશે વાત ? તે કાલે આવી સંસ્કારોની આટલી સુંદર અને પ્રબળ અસર હતી. જેમ જેમ એ સંસ્કારો જતા ગયા, તેમ તેમ એ સુંદર દયા પણ દૂર થતી ગઈ.

ત્યારબાદ જન્મથીજ જેણે રાજસુખ ભોગ્યું છે, ટાઢ-તડકા
જોવા નથી, કશી તકલીફ વેડી નથી અને જેમનું શરીર કામળ
છે, એ સીતાદેવી પણ શ્રી રામચંદ્રજીની સાથે વનવાસે જવાને
તૈયાર થયા.

આજનો યુગ, વર્તમાનનું વિદ્યામગ્નિય વાતાવણું કે આજની સ્ત્રી
સ્વાતંત્ર્યની મર્યાદાહીણી આબોહવા ગમે તે હો ! પરંતુ શ્રીમતી સીતા
તો મમજ્જાર દત્તા, મન, વચન અને કાયાથી મનીષર્મનું પાલન
કરવામાં તત્પર દત્તા. આથી શ્રીમતી સીતાજી, શ્રી રામચંદ્રજીના
વનવાસ ગમનના સ્વીકારને માટે કાંઈ પણ નહિ બોલતા, પોતે
પણ પોતાના પત્નીધર્મને અનુમરીને શ્રી રામચંદ્રજીની સાથે વનવાસે
નીકળ્યા.

શ્રીમતી સીતાદેવીએ જ્યારે શ્રીમતી કૌશલ્યાની પાસે જઈને
શ્રી રામચંદ્રજીની સાથે જવાની આજ્ઞા માગી, ત્યારે શ્રીમતી કૌશલ્યાએ
સીતાદેવીને પોતાના બોળામા લઈ લીધા અને પોતાના આશુથી
મીનાદેવીને નવરાવી નાખતા કહેવા માડ્યું કે,

‘હે પુત્રિ ! વિનીત રામચંદ્ર પિતાની આજ્ઞાથી વનમા જાય,
તો તે નરમિંદ સમા પુરૂષને માટે દુષ્કર નથી, પરંતુ તું તો
જન્મથી જ ઉત્તમ વાદનોમા લાલિત થયેલી છો, તેથી પગે ચાલવાની
બ્યથાને કેમ સહી શકીશ ? સુકુમારપણાથી કમળના ઉદર જેવું તો
તાડું અંગ છે, તે જ્યારે તાપ વગેરેથી ક્ષેયને પામશે, ત્યારે રામને
પણ કવેશ થઈ પડશે, માટે પતિની સાથે અનુગમન કરવામા તેમ જ
ખીજ પણ અનેક અનિષ્ટ કષ્ટોને સહવામાં હું તને નિષેધ કે આજ્ઞા
કાંઈ પણ કરવાને ઉત્સાહ ધરતી નથી.’

અરેખર, પતિની સાથે અનુગમન કરવું એ સતીઓનો ધર્મ છે,
એટલે એમા કૌશલ્યા નિષેધ ન કરી શકે. અને અનિષ્ટ કષ્ટો સહવાને

માટે જવાની આગા પશુ કૌશલ્યાનું વાત્સલ્યભર્યું હૃદય ન કરી શકે, તે સ્વાભાવિક છે. એટલે કૌશલ્યા નથી તો અનુગમન માટે નિષેધ કરતાં કે નથી તો કષ્ટ સહવાની આગા આપતાં.

કૌશલ્યાએ જ્યારે આ પ્રમાણે કહ્યું, ત્યારે સીતાદેવીએ પણ, પોતાના મુખ ઉપર સહેજ પણ શોકની કાલ્પિત્રા આવવા દોષા વિના, પ્રાતાઃકાળના કમળની જેમ પ્રપુષ્પ ચહેરે અને પ્રસન્ન મુખે, નમસ્કાર કર્યા બાદ આમ કહ્યું કે, 'તમારા ઉપરની મારી ભક્તિ મને માર્ગમાં કુશલને કરનારી યશે, એટલે હું મેઘની પાછળ જેમ વીજળી, તેમ આમંપુત્ર શ્રી રામની પાછળ જાઉં છું.' આટલું કહીને તેઓ શ્રી રામચંદ્રજીની પૂઠે આસી નીકળ્યા.

આ રીતે આખુંય કુટુંબ કેવું સુંદર અને વિનિતબ્ધવહારી હતું તે આ એક ઐતિહાસિક પ્રસંગ પરથી સમજી શકાય તેમ છે. તૃષ્ણાને સાચો છેદ થયા વિના, હૈયામાં જીંડે જીંડે પણ સાચી મુમુક્ષુતા આબ્યા વિના આવી સુંદર રિયતિ આવી શકે નહિ. ખરેખર મનની તૃષ્ણા એ ભયંકર દુર્ગુણ છે. અસાધ્ય અને એથી રોમચાળો છે. એ રોગને દાખ્યાં વિના, મનની જૂખને માર્યા વિના, શાન્તિ કે સમાધિ કોઈ રીતે શક્ય જ નથી.

જ્યાં મનની તૃષ્ણા વધી, પર વસ્તુઓને મેળવવાની તથા ભોગવવાની લાલસા વધી અને મુમુક્ષુતા લગભગ નષ્ટપ્રાય થઈ ગઈ એટલે આપણે જેઈ શકીએ છીએ કે, વર્તમાન સંસારમાં કારમી ધમાયકડી ઉભી યછ. જ્યાં સુધી એ મનની કારમી જૂખ ધટે નહિ અને મુમુક્ષુતા અંશે અંશે પણ આવે નહિ. ત્યાં સુધી આવી ધમાયકડી મચી રહે તો એમાં આશ્વય પામવા જેવું કાંઈ છે જ નહિ એટલે વિચાર કરવામાં આવે તો જરૂર સમજાય કે ભૌતિક-જડ પદાર્થોને મેળવવા, સાચવવા કે ભોગવવાની લાલસારૂપ મનની જૂખ એજ

આજના વર્તમાન કાલના સધળાં ચે અનર્થો, ઉલ્કાખાતો કે તોફાનોનું મુળ છે.

આ રીતે જ્યારે શ્રી રામચંદ્રજી, શ્રીમતી સીતા અને શ્રી લક્ષ્મણજી વનવાસે નીકળ્યા ત્યારે અયોધ્યાના નગરજનોએ પણ પોતાના માલિકની પાછળ રૂદ્ધ કર્યું. એઓની પૂંઠે તે લોકો ગયાં. એ બધાને પાછા વળવાને માટે શ્રી રામચંદ્રજીએ કહ્યું, ત્યારે તેઓ પાછા વળ્યા. આમાં અતિશયોક્તિ જેવું કંઈ નથી. બીજી જ મહવારે રાજગાદી ઉપર બેસનારો ન્યાયી અને પ્રજાવત્સલ માલિક વનવાસે જાય અને તેની સાથે કામળ દેહવાળા શ્રીમતી સીતાજી તથા શ્રી લક્ષ્મણજી પણ જાય ત્યારે રાજના યોગે પોતાને અનાય તેમજ ભર્પા ધરવાળા માનનારા પ્રજાજનોને અવશ્ય મનોદુઃખ થાયજ.

પૂર્વની પ્રજાને રાજ પ્રત્યેનો પ્રેમ આજના જેવો નહિ હતો. આજે તો પ્રજામાં રાજ પ્રત્યેનો પ્રેમ પણ નથી અને રાજમાં એ પ્રજાવત્સલ્ય પણ નથી. કારણ, એમરે ભડકે બળતી મન કે તૃષ્ણાની ભૂખ જ્યારે તે કાલે તે સમયે સાચે આજના જેવી ભયંકર ક્રાંતિની ન હતી. ખરી રીતે તે સમય પ્રાયઃ-અદુલ્લ તથા મનની ભૂખને મારનારા મરજીવા મહાપુરુષોનો હતો.

॥ षमोऽत्युणं अरिहंताणं ॥ -

दिव्य दृशी न

(Divine Slight)

२

: द्वितीय अंड :

: श्री निरुलिङ्गः :

અયમાત્મૈવ સંસારઃ કષાયેન્દ્રિયનિર્જિત ।
 તમેવ તદ્વિજેતારં મોક્ષમાદુર્મનીષિણઃ ॥ ૧ ॥
 વિભેષિ યદિ સંસારાન્મોક્ષપ્રાપ્તિઃ કાઠ્ઠસિ ।
 તદેન્દ્રિયજય કર્તુ સ્ફોરય સ્ફાર પૌષ્પમ્ ॥ ૨ ॥

ક્રોધાદિ કષાયો, તેમ જ શબ્દાદિ વિષયોને પરવશ આ
 આત્મા જ નવ્યં સંસારરૂપ છે, જ્યારે તે વિષય-
 કષાયો પર જ્ય મેળવનાર આત્માને જ્ઞાનિપુરુષો
 મોક્ષ કહે છે. [આથી જ] હે મુનિશ્રુ ! સંસારનાં
 દુષ્કોનો જો તને હર દોય અને તું સુકિતનાં મુખોની
 અભિલાષા શખતો હો ! તો, ઉદ્રિષ્ઠો પર વિનય
 મેળવવાને સાફ તારા ઉત્કટ પુરુષાર્થને તું કેળવ !

ધન્ય જીવન

જીવનને ધન્ય બનાવનારા
અને જાળવનારા વ્રત-નિયમો

પ્રતિજ્ઞાસ્વીકારનું મહત્ત્વ

૧

જીવનને મેળવીને તેને વીતાવનારા અનેક છે, પણ જીવનને જીવી જાણનારા ફાકજ વિરલ આત્માઓ હોય છે. જન્મ્યા, પાત્મકાલ વીતાવ્યો, યુવાનીમાં પગરણ મોડ્યા અને આ ક્રમે વૃદ્ધાવસ્થાના કરાજ પંજાઓ, તે જન્મ મેળવનારાઓને મૃત્યુની કારખી બીંસમાં બીડવાની તૈયારી કરી રહ્યા હોય છે. જન્મને પામનાર મધ્યેક આત્માઓ માટે આ પ્રકારની સ્થિતિ સદાકાલ રેંટના ચક્કી જેમ ચાલુ જ છે. આ રીતે કેવળ બોગવિલાસો, રંગરાજો કે ભૌતિક સ્વાર્થસિદ્ધિઓની પૂંઢે જીવનની મહામૂલી ક્ષણોને વેડીને જોડો સપાપ જીવન વીતાવી રહ્યા છે, તેઓનું જીવન કંગાલ દરિદ્રમૂર્તિની જેમ કે આસોઆસ લેતા ધમણની જેમ અધન્વરીતે પૂરું ચાલે છે.

આવાઓ જીવે છે, કેવળ મરવાની આજણે. જીવનને જીવનારા આ નથી પણ જીવનના સ્વત્ત્વને મારી મરી રહ્યા છે. આવા વિષમ કષાયમાં રૂપા પચ્યા રહેનારા વ્રત, નિયમ કે આચાર વિનંતા

દીનજનો ।, અનુકંપાને પાત્ર છે— આવા જાલ મરણને મેળવનારા જન્મન્યરો !

પણ જે પુણ્યવાન પુરુષો, નિજનાં જીવનને સંયમ, સદાચાર કે તપનિયમના મહામૂલા માગે ગતિ કરાવી રહ્યા છે. જીવનને જીવીને જેઓ નિષ્પાપ બ્યવહારપૂર્વક ધર્મની આચરણા-આરાધના કરી રહ્યા છે, તે ધર્મભાઓનું જીવન ધન્ય છે, મરણ પછી મહોત્સવ રૂપ છે આવા વ્રતધારી ત્યાગિ મહાપુરુષોનું. ત્યાગ કે વિરતિપૂર્વક જીવનપૂર્ણ કરી મૃત્યુને મેળવનારા આવા પ્રમુખપુરુષો પડિત મરણને પામીને મૃત્યુની ભીંસમાંથી ક્રમશઃ છૂટા પડી, તેને તરી જાય છે.

આ ઉચ્ચ કાલિના વ્રતધારિ આત્માઓ બે પ્રકારના હોય છે, તેમાં જેઓ પાપપ્રકારના પાપોથી સર્વથા મુક્ત બન્યા છે તે સર્વવિરતિધર મહાપુરુષો, પહેલા પ્રકારમાં ગણાય છે. તેઓ ઉત્તમ જીવનને જીવનારા અને જિજ્ઞાસુમત્તકે મરણને જીતી જનારા મહારથોઓ છે. જ્યારે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલા મુમુક્ષુઓ. દિંસા, જૂઠું, ચોરી, અપ્રજ્ઞ અને પરિમહના પાપભારને અમુક પ્રમાણમાં—દેશથી હળવે કરનાર હોય છે, આથી આ આત્માઓ કેવળ પાંચ ઇન્દ્રિયોના રૂપ, રસ, રસ, રસ, રસ અને સંધર્ષ વિષયોને મેળવવાની મથામણમાં મૂંઝાનારા જગતમાં રહીને આ રીતે જ્ઞાનિભાષ્યા ત્યાગમાગે મન્દમન્દ પગલીઓ પાડનારા છે.

છતાં એઓ જરૂર જીવનને ઉજ્જળનારા દેવાનુગ્રિય મહાભાગો છે. ગૃહસ્થપણમાં હોવા છતાં સંસારની બીજા બીડમાં ભીંસાતા છતાં જલપદ્મની જેમ જેઓ; અવસરે નિલેપ, નિ સંગ રહી જ્ઞાનિપ્રરૂપા ત્યાગધર્મને નિજની અર્પણપૂર્વક વળગીને જીવનની સાધના સાધી રહ્યા છે; આવા જાલપડિતમૃત્યુને મેળવનારા બહીરોનું જીવન કે મરણ સામે ધન્ય છે.

‘કૃપાના સ્વપંબૂરમણસાગર પરમ દયાળુ’ શ્રી સર્વંતપરંમાત્માએ મૃદુસ્વપણામાં રહેલા મુમુક્ષુ વ્રતધારિઓને માટે, સમ્યક્સ્વમૂલ આસ્ત્રતો, ચૌદ નિયમો અને દાન, શીલ, તપ તથા જાવ, ધર્મની આરાધના કરવા માટે અંબુક પ્રકારનાં વ્રતો કે નિત્યનિયમો ઉપદેશ્યાં છે, જે જીવન ને ધન્ય બનાવી શ્રેયના પારને પામવાને માટે સાચા માર્ગદર્શકની ગરજ સારનારા છે.

કેટલાકોની આ મમજાણ છે કે, ‘જીવનમાં સદાચાર કે આચાર શુદ્ધિની જરૂર બેશક છે, તેમાં જે મત ન હોય છે, પણ આ નિયમો લેવા કે વ્રતો ગ્રહણી પાસે પચ્ચક્રખાણ કરીને લેવા આમાં અમારું મન કબૂલનું નથી, શા સાર આવી અમક કે આખડીઓ થા અભિગ્રહો વડિલ પુરોની કે દેવ-ગુરૂની સમક્ષ સ્વીકારવા? આના કરતાં બહેનર છે કે મનને જીતીને વિના નિયમો વ્રતોને પાળવા, વળી કદાચ નિયમ લીધા પછી તે તૂટી જાય તો ધણે પાપજાર નિયમ ધરનારાના માથા પર લદાયા કરે છે, આથી નિયમ ન લેવામાં જ ડહાપણ રહેલું છે.’

આવી મમજાણવાળા કેવળ મૂર્ખાઓ નથી હોતા પણ પોતાની જાતને સમજી માનનારા ધર્મીઓ જેવા પણ આવી રીતે કેટલીક વેળાએ ગેરડહાપણ બધું બોલે છે ત્યારે અવશ્ય મનોદુઃખ અવસરે થાય. પણ ‘કર્મણાં ગદના ગતિઃ’ના સૈદ્ધાન્તિક મર્મને પામી જનારા ડહા પુરોને મનનું દુઃખ ટકી રહેતું નથી. પણ ટળી જાય છે. ખરી વાત એ છે કે, જેઓને જીવનનાં મૂલ્ય સમજ્યાં છે, ‘વ્રત કે તપ-જપ એ જીવનનું મહત્ત્વભયુ’ મૂલ્યાંકન છે’ આમ જેઓ જાણે છે, માને છે અને સમજે છે, તેઓએ પોતાના આચારોની શુદ્ધિ ટકાવી રાખવાને સાફ, સદાચાર કે સંયમને અર્ખંડપણે પાળવાને માટે, મનની દુષ્ટ, તેમજ સંયજ વૃત્તિઓના નિગ્રહપૂર્વક વડિલોની-ગુરૂજનોની કે

શિરોધાર્ય દેવગુરુરૂપ મહામાન્ય પુરુષોની સમક્ષ પ્રતિષ્ઠાએને લેવી ઘટે. તેઓનો આ જ્ઞાનપ્રણીત આચારધર્મ છે.

તે આત્માએને માનસિક વૃત્તિઓના દમનને સારૂ આ પ્રતિષ્ઠા-સ્વીકાર સાચા અંકુશની ગરજ સારે છે. લજ્જા કે મુદાહિર્ય ગુણને ટકાવી રાખી, તેનાં હસ્તાલંબનને મેળવી તે નિયમ લેનારા મહાત્મા બાવ આત્માઓ કસોટીની કપરી વેળાએ પણ સ્થિરતાપુર્વક પોતાના સ્વીકૃત નિયમોને પ્રતિષ્ઠા લીધી હોવાથી ચુસ્તપણે ટકાવી રાખે છે આ માટે તે પ્રતિષ્ઠા સ્વીકાર, પતનના પાપભારથી બચાવી આત્માને કર્મના બોજથી હળવો કરે છે. પરાધીનતાના પીંજરામાંથી તેને શીઘ્ર મુક્તિ છે. કર્મશઃ તેને આઝાદ બનાવે છે નિયમો કે પ્રતોનો સ્વીકાર એ આથી જ આઝાદી કે ઉત્તતિનો રાજમાર્ગ છે, માનવજીવનની મોઢી વસુલાત આમા બેસક રહેતી છે.

જેઓના હૈયા નબળાં પોચાં અને ચચળ છે, તેઓની જ આ યુગ છે કે, 'નિયમ લેનારા નિર્મળ છે, મજબૂત મનના માણસોને નિયમ કે આખડી લેવાની જરૂર શી હોઈ શકે ?' આની સામે કહેવું જોઈએ કે 'નિયમ નહિ લેનારા આત્માઓ જ સાચે મનની વૃત્તિઓથી છતાઈ ગયેલા, અસ્થિર, અધીર તેમજ નનગા મનના માનવો છે, એવા આત્માઓની જ વૃત્તિઓ ચચળ છે, તેને સ્વયંસા રાખવાની તાકાત તેઓએ કેળવી નથી. કસોટીની કે પ્રતિકૂળતાની યા અગવડની વિકટ ઘડિઓમા પ્રતિષ્ઠાને ચુસ્તપણે વાગી રહેવાની નૈતિક હિમ્મત તેઓમાં સ્વાભાવિક રીતે નથી.

એથી જ તેઓ આ મુજબનો લૂલો બચાવ કરે છે કે, 'આવા આડબર શા વળી ? નિયમ-નિયમમા આપણે કાંઈ માનતા જ નથી ? આપણા માટે આ કરવું છે એમા વળી ગુરૂ મહારાજની પામે કે દેવની સાક્ષિએ પ્રત કે નિયમ મદદ કરવાની જરૂર શી ?' આત્માની

માફિયે આ જાણું ન જાની શકે કે ? આપણે તો કામની પામે નિયમ લેતા કરતા જ નથી ? આ વગી શી પંચાત ? ક્યાં કામને માટે કાંઈ કરવું છે તે ? આણું કહેનારાઓને આપણે આટલું જ કહેવાનું રહે છે, 'આઈ ? તમારી વાત ખરી છે, નિયમો લેવાના ■ એ અવશ્ય પોના માટે જ. એનાથી કેવળ જાતનું કષ્ટાણ કરવાનો ઈરાદો તેને લેનારા પુણ્યવાનોનો હોય છે, પણ પોતાના દિતને કરનારી જાજતોમાં પરના એટલે અન્યનાં આલંબનની શું જરૂર નથી વાર ? અન્યના આધાર વિના વ્યવહારમાં કંઈ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે તે ખતાવશે કે ?'

પૈસો પોતાના માટે પોતાને મેળવવો છે, છતાં તે સારું કેટોકટી બીજાઓની ગરજ રાખવી પડે છે. આ જાણું શું કામથી જાણું છું છે વાર ? તો પોતાનાં જીવનની આચારો દ્વારા શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાને માટે, દેવ કે ગુરૂના આલંબનની કે સાક્ષિ બાવની જરૂર કેમ ન હોઈ શકે ? આપણાં મન એટલાં સ્થિર હજી જની શક્યાં નથી. આપણે હજી આલંબવો છીએ. હજી આપણે બેશક સાધક જીવનમાં પગથીએ પાડી રહ્યા છીએ. આપણે આરાધનાકાલ હજી સરખાતમાં છે. અભ્યાસ કરનારા આપણે હજી અભ્યાસકો છીએ. જગતના પૌદ્ગલિક પદાર્થો ક્ષણે ક્ષણે મનોહૃત્તિઓને ચંચળ, મલીન અને વિકારવશ બનાવવાને મદદ સજ્જ છે, આવી સ્થિતિમાં મનને વશ રાખનાર અને નિગ્રહમાં આણનાર દેવ કે ગુરૂની સાક્ષિએ સ્વીકારેલી પ્રતિજ્ઞા છે.

લજ્જાળુ આત્માઓને આ રીતે પોતાના આચારોની શુદ્ધિને ટકાવી રાખનારા નિયમો કે અભિગ્રહો, એ તો મહામૂવી સંપત્તિ છે. અભિગ્રહ કે નિયમ લીધા વિના પોતાના આત્માને પ્રતોમાં સ્થિર રાખનારા કાકજ વિરલ મહાનુભાવો હશે કે જેઓનું મનોમય અડમ્બલ તેમજ વિકારોને સંપૂર્ણપણે જીતી શકવાને મમથ છે.

આવા આત્માઓને માટે પણ સજ્જમાન' તરીકે પ્રતિજ્ઞાને! સ્વીકાર કરવાનો આદેશ જ્ઞાનિપુરુષોએ કર્યાઓ છે

ખાપી જેઓ નિયમ નહિ લેવામાં કહાપણ માનીને પોતાની માનસિક નિર્બંજતાને છુપાવવાનું જેરકહાપણ કરે છે, તેઓની અસ્થિરતા તેમજ તકમાધુષ્ટિનું અવસરે પોત પ્રકાશી જાય છે. જ્યારે કસોટીનો કપરો અવસર આવે છે એટલે કે, જે વસ્તુના ત્યાગમાં પોતે માને છે, પણ તેની પ્રતિજ્ઞા લેવામાં પોતે પોતાના મનોબળની દૃઢતા પર મુસ્તાક રહેવાનો ખોટો દંભ ખેલે છે, અને આ રીતે નિયમ લેવામાં જનની નિર્બંજતા છે, એમ માને-મનાવે છે પણ જ્યારે તે અમુક વસ્તુ એના વિપત્તિના અવસરે સામે આવી પડી હોય છે કે જે અવસરે એના સિવાય બીજી કંઈ પોતાને માટે આધાર રૂપ નથી હોતું ત્યારે પોતાની જાતને સાચવવાની ખાતરે બીરૂપ્યાના આ લોકો તદ્દન લાચાર બનીને બચાવ કરવાને રહેજે ઉતાવળા થઈને ખોલી ઉઠે છે કે,

‘આપણે કયા નિયમ હોતો ? આવો અવસર હોય ત્યારે આપણાથી મીઠું શું બની શકે ? આપણું મન થોડુંક પાપી છે ? આપણે કેવળ અવસર જોઈને કરી લેવું પડે’—આ રીતે બાળીશ બચાવો કરીને તેઓ ધીરે ધીરે દરેક જાનતોમાથી પ્રસંન પામીને વારંવાર છટકી જાય છે. કારણ કે, નિયમ કે પ્રતિજ્ઞાના ઐશ્વર્ય બંધનોમાં આવતું એ આ લોકોની ચંચળ અને વિકાસ્વશ જનેરી મનોવૃત્તિઓને મિલકુલ પાલવતું નથી. અને એના પર જય મેળવવાનું આત્મ સામર્થ્ય હજી એમણે કેળવ્યું કે મેળવ્યું નથી એટલે આવી દશાવાળા વર્ગની સ્થિતિ યમ, નિયમ કે પચ્ચક્ષણ જોવા આચાર શુદ્ધિના મૂળ પ્રાણરૂપ ધર્મની સાધનામાં ત્રિશકુ જેવી હોય છે આથી આવા સત્વહીલા જડ કાટિના આત્માઓ સાચે મહા-જ્ઞાનિપુરુષાની દૃષ્ટિએ અતિશય અનુકપાને પાત્ર હોય છે.

જેઓ નિયમભંગના પાપથી ડરીને કે પાપના ભયનો વદેમ રાખીને કોઈ સ્વિમ નિયમજલ લેતા નથી તેમજ નિયમ લેવાની વાતથી દૂરને દૂર રહેવામાં પોતાની જાનમુવાસતી માને કે કેમની રચા છે, તેઓને કેટલુંક કહેવું હાલ આ અવમરે આવશ્યક થઈ પડશે કારણકે, યન ભંગના ભયનું આજે જે દુષ્પરિણામ કેવળ નિયમ કે યનની શન્યતામાંજ આપ્યું છે, તે અતિશય દુ ખદ છે. આથી જ આવા વાતાવરણને એપી રાગની જેમ ફેલાતુ અટકાવવાને સાફ સાધનતરીકે એતવણીનો માદ આપવાની જરૂર જોઈ થઈ છે

હકીકત એ છે કે, નિયમની પાલનામાં અડગતા હોવી ધટે, તે સાફ આદમચદ્દા મામથ્યું કેળવવાની આવશ્યકતા છે આ વગેરે સમજ આપના માટે નિયમભંગના પાપો મુમજરી, તેનો ભય કેળવવાની દિનશુદ્ધિએ ઉપકારી મદાપુર્યોએ ઉપદેશ આપ્યો છે પણ 'નિયમેનો કે નતોનો સ્વીકાર જીવનમાં જૂઠાણ છે, તેમજ ધર્મદ્રમાઓનો મુખ્ય આચારધર્મ છે' આ દિતકર વાત નિયમના ભંગમાં મદાપાપ છે,' આપું આપું જોવીને નિયમોથી આપા રહેવામાં માનનારાઓએ કરી જૂઠવી જોઈએ નહિ

બાકી 'આપણે તો ભાઈ નિયમ લેવાથી ડરીએ છીએ કારણ કે નિયમ ભાગી જન તો પાપ સામે આપોપણા લેવી પડે !' આપું જોવાનારાઓ કેવળ પોતાની જાતપરની અચદ્દા કે આદમવિશ્વાસના અજાણે જ ખયાવરૂપે જ આપું જોલે છે, અને તે પણ 'જીવનમાં અવિરતિત મદાપાપ ઝેરી ટીકાની જેમ આત્માને કેરી રહ્યું છે માટે વિરતિ જરૂરી છે' આ સીધી સાદી શાસ્ત્રીય સમજની અજાનતાના કારણે જ, કેમ કે, અજાન એ મદામોટું શક્ય છે. ખરે જ આના જેવું કષ્ટ બીજુ એકેય નથી.

કેટલીક વાર એવું બને છે, કે જેઓને વિરત કે સંવધી જીવનની

કશી કિંમત સમજાઈ નથી. જેઓ અવિરતિના પાપરસથી રંગાઈ ગયા છે, અને જેઓ ધર્મની કે ધર્મનાં નૈતિક બંધનોની બાબતોમાં તદ્દન હીનીપોત્તી—નબળા મનોદશા ધરાવવામાં જ રેવાઈ ગયા છે, તેઓ જ પોતાની જાતના બચાવરૂપે ધાર્મિકતાના શુદ્ધ વાતાવરણને ડોળી નાખવાને માટે આવી આવી વાતો કરી રહ્યા છે.

એટલે નિયમ લેવાની વાત આવતા તેના ભગતી કે પાપભયની વાક્યતુરાઈના અટાપટા ખેનનારાઓને નિયમની જ પડી હોતી નથી, એવાઓને તો પોતાનાં જીવનની પાપરસિકતાને છૂપી રીતે આ બ્રહ્માને પોષતી છે, તેમજ ધર્મી ગણાતાઓના વર્ગમાં પોતાનું સ્થાન સ્વાર્થત્યાગની કિંમત ચૂકવ્યા વિના આ લોકોને ટકાવી રાખવું છે. એટલે જ નિયમ લેવામાં પાપનો ફર તેઓ આમળ કરે છે, પણ નિયમ નહિ લેવાથી શાસ્ત્રે મહાપાપ જતાવ્યું છે તે મહત્વની વાત તેઓ ધરાદાપૂર્વક સંકાઈથી ભૂલી રહ્યા છે.

જે શાસ્ત્રનાં વચનોને તેઓ નિયમ લેવામાં તેના ભગતું પાપ જતાવી નિયમો કે પ્રતોની આડે ધરે છે, તે જ શાસ્ત્રના પારગત મહાપુરુષો ઉપદેશો છે કે ‘નિયમોના સ્વીકારમાં જ આત્મકલ્યાણ છે, એક સમયની પણ અવિરતિ કલ્યાણની કામનાવાળાઓને ન જ હોવી ધટે. પ્રતિજ્ઞા કે નિયમના સ્વીકાર વિના અનાદિકાલીન અવિરતિનું પાપ કદી દોષ નહિ નિરતિયારપણે યથાવિધિ પાળવાના શુભ અધ્યવસાયથી નિર્દોષતાપૂર્વક શક્તિમુજન ગુરુસમક્ષ જેઓ નતોને સ્વીકારે છે, તે સત્વરથી આત્માઓ છે, પ્રતનો સ્વીકાર કરનારા પાપજીરૂ તે આત્માઓ કદાચ પ્રતના પાલનની તીવ્ર અભિલાષા છતાં પ્રતિકૂળ સંયોગોમાં ચૂકે, કે ભૂલે નિયમોમાં અવિધિ કે અતિયાર તેઓને લાગે તો પણ આ રીતે પ્રતના પાલનમાં દૃઢ નિશ્ચય રાખનારા તે આત્માઓ, અદ્વય પ્રાયશ્ચિત દ્વારા

વ્રતભંગના પાપભારથી સહેજે હળવા બને છે કારણ કે, 'કદ લઘુચ્ચ' અવિધિ કે અતિયાર સેવન હોવા છતાં પણ ધર્મ કરનાર લઘુ પ્રાયશ્ચિત્તને પામે છે, જ્યારે 'ચક્ષુઃ ગુરુચ્ચ'—જાગ અતિયાર કે અરિધિના ડરથી ધર્મવ્રત કે નિયમો રૂપ વિરતિ વિનાના આત્માઓ ગુરુ પ્રાયશ્ચિત્તની શિક્ષાને પાત્ર કરે છે.'

નિત્ય નિયમોની નોંધ

૨

આથી ધર્મશીલ સમજી આત્માઓએ જીવનને ઉભાગવા માટે જીવનનું તરીકે ઓછામાં ઓછા આટલા નિયમોનું પાલન નિત્ય અવશ્ય કરવું જોઈએ. જે વિના ધર્મિતા કે યાનિકાપ્તી માનવતા પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી પ્રત્યેક વિચારક મુમુક્ષુએ આત્મકલ્યાણની પ્રતિષ્ઠા, શ્રી વીતરામપરમાત્મા પ્રરૂપિત માર્ગની આરાધના માટે મન વાણી કે કાયાના યોગેને આ રીતે ધર્મશુદ્ધિ તેમજ વ્યવહાર શુદ્ધિના પાલન રૂપ નિયમોમા અવશ્ય જોડી દેવા જોઈએ. જે નિયમો શિક્ષા સૂચન તરીકે ટુંકમાં આ મુજબ છે:—

૧. હ મેઘા દેવ-ગિનપૂજા, દેવદર્શન તેમજ ગુરુવંદન કરવું. સામગ્રીના અભાવે જમી આદિના દર્શન કરીને પણ આના મહત્ત્વને અર્પણ જાગરવું

૨. સવારે ઓછામાં ઓછું નવકારણીનું પઠ્યક્રમાંલ અને સાંજે યોગિદાર, તિવિદાર અથવા ઔષધ આદિના કારણે દુઃખિદાર, આથી ઓછું ન જ હોવું ધરે.

૩. શ્રી વીતરુમ પરમાત્માની વાણી, ગુરુમહારાજના મુખથી દરરોજ સાંભળવી, કદાચ વધુ સમય ન મળે તો ઉપાત્રપે જઈ એક ઘડી (૨૪ મિનિટ) પૂ. સુવિદીત મુનિરાજની પાસે જઈ ધર્મકથા કરવી.

૪. બની શકે તો દરરોજ, નહિતર ઓછામાં ઓછા મહિનામાં ૨૫ સામાયિકા કરવા. તેમાં ધર્મનું વાચન રાખવું. ધાર્મિક અભ્યાસ તેના રહસ્યાર્થની વિચારણા પૂર્વક કરવો તેમજ ધર્મિક સૂત્રોનો સ્વાધ્યાય કરવો અને ધર્મધ્યાન રૂપ નવકારવાલી વગેરે મન, વાણી અને કાયાની એકાગ્રતા પૂર્વક મળવાં.

૫. જુગાર, વેશ્યામમન, મદિરા-દારૂ-તાડી વગેરે ફરી પીણા, શિકાર, પરત્વી ગમન, ઘર ફાડવા કે વિશ્વાસઘાત દ્વારા થા બંધકર કાઢિના લોક વિરૂદ્ધ રાજદ્રોહનાળા ચોરીના પાપો, માસ, ઇડા, વગેરે પરમાટીનો ઓરાક આ સાત મહાબ્ધસનોને સર્વથા જીવન પર્્યંત ત્યજી દેવા. જુગારમાં જો કે અનેક પ્રકારની માનસિક અસ્થિ-રતાના કારણરૂપ સદ્ગાના વહેપારો પણ મળ્યાં છે, તે આજના બજારોમાં આ બ્યાપાર પ્રતિષ્ઠિતોનો અને આનંદદારનો બ્યાપાર મળ્યાં છે, છતાં પણ તેના પ્રકારના વહેપારો મદાપેશનું નિમિત્ત બનીને જીવનમાં પરિગ્રહનો કે લાક્ષણિક અનિષ્ટ એવું ન લગાડી દે, તે પહેલાં સાવચેતીપૂર્વક ત્યજી દેવામાંજ સાચું કદાપણ રહેતું છે.

૬ રોજના વપરાશની વસ્તુઓ અને જરૂરિયાતોની હ મેશા નોખ રાખવી પ્રમાણ જેમ બને તેમ મર્યાદાપૂર્વક સંકેત્યમાં રાખવું સાજ સવાર તેને યાદ કરી લેવું.

૭ આઠમ, ચૌદશ, સુદિ પાચમ, આ રીતે માસિક પાચતિથિએ ઉપવાસ, આયબીલ કે એકાસણ ઓછામાં ઓછું કરવું, બીજી પાચ તિથિઓમાં બેસણ અથવા ઉચટે પોરશીનું પચ્ચકખાણું સનારે, તેમજ સાંજે ચોવિહારનું પચ્ચકખાણું કરવું.

૮ કંદમળ, (ખટાટા, ચક્રોપા, માજર, આદુ, લસણ, મગા) વામીઅત્ર, કાચા દૂધ દહિં કે છાશ સાથે કરોળ અનાજ. મેથીનાં તથા લીલાં બોળ અથાણાં વગેરેના ત્યાગ પૂરંક આદાર શુદ્ધિ જાગવી, કેમકે, બોજનની કે ખાનપાનની શુદ્ધિથીજ વિચારોની, શરીર કે વચનની શુદ્ધિ મોટે ભાગે ટપી રહે છે. આથી બની શકેતો ધર સિવાય બજાર કાષ્ટ પણ વસ્તુ, ચઢા, બજણા, નારતો સોડા, લંબન વગેરે ખાવા પીવાનો વ્યવહાર જ ન રાખવો.

૯ ચઢા, પાન, સોપારી વગેરે વ્યસનરૂપ ન બને તેની શરીરના મંભીર રોગની જેમ કાળજી રાખવી. તેમજ બીડી, ચલમ, દુ-કો કે સીગારેટ વગેરે વ્યમનોની બીજોને જીવનપર તત્પર દેવી ચરમાતના નાના વ્યમનો કે નજીવી આદતો જતે દિવસે બપોર કાઢિના દુબ્ધ-સનો બની જાય છે પરિણામે ધર્મ કે વ્યવહારની શુદ્ધિમાં સડો પેસી જાય છે અર્થાં અને કામપુરુષાર્થ બગડે, એ તો એક મામુની તુકશાન, પણ જીવનનું મદત્તવ જેના યોગે છે એવો ધર્મ પુરુષાર્થ તદ્દન વિજીતી જાય છે, આ મોટું તુકશાન બેકું છે માટે કાષ્ટ પણ પ્રકારે વ્યમનમાત્રનો શોખ ન જ હોવો ધટે

૧૦ મહિનામાં બે પૂર્વ દિવસોએ ખાસ નિવૃત્તિ મેળવીને, ધર્મ-ધ્યાનમાં ગંદેવા માટે, સમાધિમય જીવનની શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવાને ધર્મ-રથાનમાં રહીને ચાર પ્રહર કે આઠ પ્રહર પૌષધમાં માળવા જેઠાએ, તેવા પ્રકારના આત્મસામર્થ્યને કે મનોજગતી અડગતાને કેળવ્યા સિવાય દીધા પોચા મનોજગવાળા આત્માઓ આ પ્રકારે નિવૃત્તિના રસને મેળવી શકતા નથી

૧૧ શ્રી વીતરાગદેવ, ધર્મ તેમજ ધર્મરથાનો જેના કે, મદિર, હિપાત્રય, જ્ઞાનસાળા, પાઠસાળા, અને સુવિહીત નિમ્નન્થ સાધુ, માધવી કે જે ગુરુપદના ચિરોધાર્ય રથાને છે, તેમજ સમાન ધર્મવાળા

સાધર્મિભાષ્યો-આ ઉત્તમ અને ગંગામયા જેવાં પવિત્ર ધર્મક્ષેત્રો છે. આ ક્ષેત્રોની સેવા, ભક્તિ, પૂજા અર્થાં વગેરે દ્વારા પોતાની તન, મન અને ધનની સંપત્તિનો દરરોજ લાભ લેવો જોઈએ. કેાઈ પણ પ્રકારનો શકિતને ગોપવવારૂપ દભ, આ સ્થાનોની ભક્તિમા ન હોવો જોઈએ આમ કરવામા એટલે કે આ સ્થાનોની સેવા-ભક્તિમા શકિત ગોપવવામાં આત્મવચનાનું પાપ સેવાઈ જવાનો સંભવ છે. જેના પાપભારથી છૂટતુ આત્માને માટે થણુ દુષ્કર બને છે. આથી લક્ષ્મી કે ધન, ધાન્ય જેવી અમુન વસ્તુ-ઓની ખાતર આવા ઉત્તમ ધર્મક્ષેત્રોની ભક્તિના પ્રવ લાભથી વચિત ન જ રહેવું ધટે.

૧૨ નિરપરાધી ત્રસ જીવને મારવાની બુદ્ધિથી જાણી જોઈને નિરપેક્ષપણે મારવા નહિ. કૂતરાં ગિલાડા, વાહરા, પોપટ વગેરે તિયંચોને પાળનાના નહિ. દયાબુદ્ધિયે કદાચ આગ્રિત તરીકે રાખવા પડે એ અપનાદ રૂપે ગાડી, ટંખા આદિમાં જોડલી સવારી તે ઘોડા, બળદ ઉપાડી શકે અને એ હેરાન ન થાય તેટલી સવારી ઉપરાંત એસવુ નહિ કુવા, તળાવ, કે નદીમા નહાવા પડવુ નહિ, પાણી અણુગળ કદી વાપરવું નહિ પાણીના ગોળા, ઘડા, વગેરે એ હા કરવા નહિ. પીધેવું ઠામકોટુ કરીને રાખવું. વળી તે તે સ્થાનોને મદદવાથી દાંકવા જોઈએ. આમ કરવામા જોમ ધાર્મિક દષ્ટિએ જીવરક્ષાનો હેતુ સમાયેલો છે તે રીતે વ્યવહારિક દષ્ટિએ આ વસ્તુ નિર્મેળ સભ્યતા પૂર્વકની છે, સરળ સ્વચ્છ અને નિર્મળ મન વાણી અને કાપાની પ્રવૃત્તિ કે રીત રિવાજ હોવા એ ધર્માત્માઓનો શુદ્ધ વ્યવહાર છે.

૧૩ કોઈ આપત્તિમા મૂકાય તેવા પ્રસંગે પાચ કે પચીમની રકમના સ્વાર્થની ખાતર પણ જીવું બોવવું નહિ. કોઈના પર વમર વિચારે ગંભીર ગુનાનું આજ મૂકવુ નહિ. ધર્મના કે દેવના સોચન કદી

ખાસના નદિ. આવા-એવનો ખાસથી ધર્મ કે ધર્મના નાયક જેના સોફાતર તાગક રચાનો પ્રત્યેનો દરખનો જનુમાન ભાવ યિયિય બને ॥ તેમજ તેઓ પ્રત્યે અગ્રદા કે અગ્રિમાવ પેદા થાય તેવું વાનાવરણ જન્મે છે.

૧૪ માસાત કે પરંપરાયે આપણી જાત માનીથી જેમા ન હોય તેની વસ્તુને સેવાની ગતિ કે પ્રગતિ કદી રાખરી નદિ. આ પ્રકારની પ્રગતિથી અનિતિ કે વિશ્વાસઘાતદ્વારા દુશિયારી પૂરક સ્થામાના ભોગપણને એરસાબ લખને જે કાંઈ મેળવવું એ પણ એક પ્રકારની ચોરી કહેવાય. ધાર્મિક દૃષ્ટિએ આ એક ગભીર ગુન્હો ગણાય છે. ધર્મની સત્તાના શાસનનો ગુન્હો એ અતિશય જોખમ છે. કમંમતા એની શિક્ષા કરે છે. શિક્ષા થવામા કદાચ દેર-વિસળ હોઇ શકે પણ અધેર નથી એ નિશક છે

દપાય રહેવે કે દાણની ચોરી કરવી એ પણ રાજ્યનો ગુન્હો ગણાય. રાજ્યમતાની સામે તેના વદિવટને અમે ગમે તેટલી ફરિયાદો હિમી હોય, છતાં આ રીતે પોતાના બે-પાયના લાભની ખાતર એના ગેરવદિવટના બદલાને આવી છૂપી ચોરીઓ કરવામા નૈતિક દૃષ્ટિએ પણ એક પ્રકારની હથકટ મનોદસા જ કહી શકાય. આમ કરવામા હઠાપણ કે વ્યવહારકુશળતાનો પણ સદતર અભાવ જ ગણી શકાય. ગેરવદિવટની વાતો કેવળ બચાવ પૂરતી જ છે. પોતાના વ્યાપાર વ્યવસાય કે જીવનવ્યવહારોમા, ધાર્મિક, નૈતિક કે સામાજિક દૃષ્ટિએ પોતે સ્થામાઓની સાથે કઈ રીતે વ્યવહાર કરે ॥ એ જેને જેવાની પ્રાયઃ ધુરસદ નથી, તેમજ સામાની માથે અનેક પ્રકારની લૂટણીતિ પોતાના સ્વાર્થ ખાતર આચરનાર આવા વ્યવહારમેયા માણુએને પોતાની આ જુનેને સુધાર્યા પહેલાં રાજ્યમતાની લૂટણીતિના નામે શબ્દોની ચાનગાજી રમવી એ તદ્દન અનિચ્છનીય ॥

વળી કાઈની પણ યાપણ ઝોળવવી નહિ. તોલ માન માપાં જૂઠાં કે ફેરફાર કરવા નહિ. આપવા લેવાના વ્યવહારમાં સ્થામાને ઠગવાની બુદ્ધિથી અપ્રમાણિકતા કદી કરવી નહિ. પાપભીરતા પૂર્વક પ્રમાણિકતા તેમજ નીતિ ગુણને કેળવવો.

૧૫ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું, અથવા પોતાની પરણિત સ્ત્રી સિવાય અન્ય મધ્યમાયે સ્ત્રીઓ જેમ કે, વિધવા, વેશ્યા કે સધવા, યા કુમારિકા-પરસ્ત્રીને માતા કે બહેન સમાન સમજીને યોગ્ય અને મર્યાદા પૂર્વક વ્યવહાર રાખવો. માવજત કે સેવા શુશ્રૂષાના કારણ સિવાય પરસ્ત્રીનો સ્પર્શ પણ નહિ કરવો. આ એક મહત્ત્વની પણ ગંભીર જવાબદારી, સદાચારમય જીવનની પવિત્રતામાં માનનારને માટે ધાર્મિક દૃષ્ટિએ રહેલી છે. સત્યતા, યુગપરિવર્તન કે જમાનાના નામે આ વસ્તુની સામે જે એકા કઢાય છે કે હસીને બ્રહ્મચર્યની રક્ષાના મૂળ પ્રાણભૂત આ વાતને માટે જે લખાણ-બોલાણ છે, તે ખરેખર અધ.પાતનનું અંતિમ સિમાચિહ્ન છે.

વર્તમાનમાં જે અનાચારો વધતા પ્રમ.જુમાં પ્રસરી રહ્યા છે તેનું કારણ સંયમ, સદાચાર કે બ્રહ્મચર્યના પાલન માટેની શિથિલતા તેમજ તેની મર્યાદાની જાગવણી માટેની માનસિક નિર્બળતા છે. વળી અન્ય સ્ત્રીવર્ગ સાથે મદ્દવાસમાં વારંવાર આવવું નહિ. ખામ એકાન્ત પ્રસંગો પાડવા નહિ, લગ્નની જાનો વગેરેમાં સ્ત્રી કે પુરુષોની સાથે ભોજન વા શય્યા કરવી નહિ. બિભત્સ ચિત્રો, નાચ ગાનના જવમાઓ વગેરે જોવા નહિ; શૃંગારિક કે સામાજિક નયનો વાચવી નહિ. મૃદ્ધિ વિરુદ્ધ કર્મ, હસ્તમેયુન કે કૃત્રિમ રીતે વીર્યદાન કદી કરવો નહિ. વિષય સેવનના અશુભ સંકલ્પો છોડે કે તરતજ મનને બીજી પ્રવૃત્તિઓમાં જોડી દેવું. પૂર્વકાલીન પવિત્ર મહાપુરુષોનાં જીવનોની વિચારણા અથવા અન્ય વૈરાગ્ય અને શાન્ત રસના પોષક

તેનું મૂળ કારણ સંવત્સર ધર્મ કે વિષય વૈરાગ્ય માટેનો ઉદાસીન-
ભાવ રહેલો છે. આ વાતાવરણમાં ત્યારે જ પક્ષટો આવે કે, ન્યારે
જાનિ ભાખ્યા સદાચાર પ્રત્યે તેમજ સદાચારરત સાધુ મહાપુરુષોના
પ્રત્યે હૃદયનો બહુમાનભાવ પેદા થાય [આ પેદા કરવા માટે જ
અહિં દુકમાં આચારેન્ની નોંધ માર્ગદર્શન આપનાના હેતુથી જ મૂક-
વામાં આવી છે.]

૧૬ જરૂરિયાતો ઝોઘી કરીને, લાજ, સરમ કે દાક્ષિણતાના
ખોટા ખરચાઓ છોડી દઈને, આપણે પહોંચી વળીએ તેટલા પ્રમા-
ણના ખરચાઓને નહિ કરીને પરિમદનું પરિમાણ રાખવું, કે જેથી
અનીતિ, વિશ્વાસઘાત કે ધર્મ ભૂનીને વહેપાર-વ્યવસાયો કરવાનો પ્રયત્ન
ન જ આવે એટલે સૌએ પોતાના વાર્ષિક ખરચાઓની ઉચિત
મર્યાદા બાધી, પરિમદનું પરિમાણ નક્કી કરી દેવું જોઈએ,
સોજ કે લાલસાદૃષ્ટ મદાપાપનાં અનિષ્ટોને સમજી જેમ બને
તેમ જીવનને સતોપના આનંદમાં જ મદાલનારું બનાવી
દેવું જોઈએ. સ્વાધીનતા કે સ્વતંત્રતાનાં મુખ્યત્વે જાણી પણ ત્યારે જ
થશે કે ન્યારે મનથી પણ પરિમદની મમતા કે મૂઝાઈ આઘી
ખસશે, નહિતર જેમ જેમ પૈસો, પરિવાર કે માનપાન વધશે, લાભની
આશિ થશે તેમ અસતોષ, અચાન્તિ, કબ્જા અને વેરવિરોધના રિષ,
મૂઝાઈ-મમતાના ડંખને વધુ તીવ્ર બનાવશે. પરિણામે આત્મસમાધિ
મરી જશે, આત્માનો ભાવમાણ નિર્જીવ જનશે, પછી બાકી રહેશે
શું ? જે દશે તે દેવ જ મૃત્યુ પાછળના જલસાઓ જેવા ભપકાઓ !
ન્યારે તે અવસરે આત્મા પોતાનું મમતું ગુમાવીને બેડો દશે !

માટે જ પરિમદ-સોજનાં મદાપાપથી સર્વથા મુક્ત બનવાની
તૈયારી સદા જાગૃત બનીને રાખી લેવી જોઈએ. વળી પરિમદનાં
પરિમાણ ઉપરાંત વ્યાપાર કરવો, નહિ, તો જ પરિમદનું

પરિમાણ રાખ્યું તે કાર્યમાધક બને, બાકી એક બાજુ છાદાપૂર્વક પરિમાણની મર્યાદાથી અધિકનો વ્યાપાર મૂર્ખાવશ બનીને ચાલુ રાખવો જ્યારે બીજી બાજુ ‘અધિક થશે તો ધર્માદા કરીશું!’ આ ખોટો બચાવ જાતની આખર જાળવવા દાઢ રૂપે રાખવો આ વરતુ એક પ્રકારની બનાવટ બની જાય છે.

પરિમિતનું પરિમાણ કે નિયમમર્યાદા આત્માને પરિમિતમૂર્ખાના કે ભોજના ભયંકર પાપથી બચાવી લેવા માટે છે. જ્યારે આમ કરનારને માટે આ ધ્યેય ફળતુ જ નથી, જતો દિવસે તે આત્મા અતિપરિમિતી અને મદા આરંભી બની જાય છે, છતાં એ પોતાની જાતને ધર્મી તરીકે ઓળખાવવા માટે, પરિમાણથી અધિક દ્રવ્યદ્વારા ધર્માદા કરવાને લલચાય છે, પણ આ ધર્માદા કરવાની વૃત્તિ પણ ક્યાં સુધી ટકશે? નિયમને ઢાઢ પણ રીતે આમ કરીને પણ પાળવો એ ભાવના પણ કેટલો કાળ ટકી રહેશે વાર? કેમકે મૂળ વિનાના વૃક્ષની ગોબા કે સૌન્દર્ય વિદુશ્ચા શરીરનો ભપકો જેમ ક્ષયજીવી છે તે પ્રકારે મૂર્ખાત્માના ધ્યેય વિનાનો પરિમિતપરિમાણનો સંકલ્પ કે નિયમ જતો દિવસે જૂલાઈ જતાં તેના જીવનમાંથી અવશ્ય અદૃશ્ય થઈ જશે.

માટે પરિમિતનાં પરિમાણને નિયત કરી લેનારા ધર્માત્માએ આટલું એની પૂઠે ઉત્તરતન તરીકે પાળવું જ રહ્યું કે—

- (૧) પરિમિતના પ્રમાણ ઉપરાંત વ્યાપાર કરવો નહિ.
- (૨) વ્યાપારમાં ધારવા કરતાં લાભ વધુ મળ્યો તો તે અભિમિતનો ભંજ ન થાય તે માટે તે અધિકનો ધર્મકાર્યમાં સંદુપયોગ કરવો.
- (૩) પણ પરિમિતના ધારેલ પ્રમાણમાં નામ વગેરે બદલીને આટું અવળું કરી મમતા-મૂર્ખાના મદા પાપને સેવવું નહિ.
- (૪) જીવદયા જાળવીને તૈયાર વરતુના વ્યાપારથી બની શકે તો આજીવિકા ચલાવવી.

(૫) લેણદેણનો વ્યવહાર ચોક્કસ રાખવો, અધિક વ્યાજ સામાની મુશ્કેલ પરિસ્થિતિનો ગેરવાજ વજરે દ્વારા લઈ લેવામાં વ્યવહારની અશુદ્ધિ રહેલી છે પરંપરાયે ધર્મશુદ્ધિ ટકી શકતી નથી માટે તે પણ ત્યજ દેવ બેઠવે.

(૬) કોઈના આજીવિકાના અંતિમ સાધનો, ઉદર નિર્વાહની નિત્ય ઉપયોગી જરૂરિયાતો વગેરેને પડતી તેના પેટ પર પાડુ મારી લેણું પતાવતું નહિ બની સહે તેના આવી દીનદશાવાળાને અનુકૂળ પાથી ચોક્કસ શક્તિ મુજબ આપીને છૂટું થવું સારું, પણ લોભથી આવાઓની સાથે વ્યાપાર નહિ કરવો.

(૭) કોઈની પાસેથી કદાચ લેણું પતે એવું ન હોય તો તે લેણ વાગી રહ્યો મમતા ત્યજ તેને વેચિશવી દેવામાં જ ધર્માત્માનું ધ્વજાપણ રહેલું છે પણ તેનો સદ્બોધ થાય તેની અનુમોદના કરવી.

(૮) કોઈના નવારસીયા, ઉચ્છેદીયા કે સત્તાપ ઉપભવનારા મેલા ધન કે માલમીલકાતને રાખવા નહિ કે જેથી જુદા અવસ્થાનો યા ધર્મને હારી જવાનો પ્રસંગ ન આવે કારણ કે, આવા ધન-માલમીલકાતને મેળવીને માલદાર બનેલાઓ પ્રાય કરીને મતિમગ્ન બની ધર્મવિમુખ થાય છે પરિણામે જીવનની સાચી ધર્મમીલકાતનો સર્વનાશ કરી આવ્યાર પતિત જીવન જીવી દુર્ગતિમાં ભય છે જ્યાં વસ્તુ નજરે પડે અનુભવાવી એક સાધ્ય છે શાસ્ત્રકારોએ પણ આ દેશનો તેમજ તેના અંતિમ કટુ પરિણામનો ખ્યાલ રાખીને આના ત્યાગ મટે મૃદરથોને ઉપદેશ આપ્યો છે જગત કદાચ આવા દ્રવ્યને લેવાનો ખાસ અવસર આવ્યો તો તેના જ નામથી તીર્થરંધાનમાં જોઈશ્રી આદિ દેવમંદિરના ધર્મકાર્યમાં તે દ્રવ્યનો સંપૂર્ણ વ્યય કરવો જેથી તે ધર્મરંધાનના આલબનને પામી અનેક પુણ્યલાભ આપનારો ધર્મની પવિત્ર ક્રિયાઓ દ્વારા જીવનને સુધી શકો.

(૯) ધર્મની યોગ્ય પ્રમાણના કે મદના વધે, સમજના ધર્મ જુ સમૃદ્ધ બને-આ સર એટલે કે, કેવળ વ્યાજ એક ઉમદા આશયથી ધર્મ-કારણ સદ્ગુરુદયોએ સાર્વજનિક લોકોપયોગિકાર્યોમાં સ્વાસ્થ્યશાન મનઃશય કરવો જેથી ધર્મ કે ધર્મકાર્યમાં મટે જનસમજના ધર્મ-સંમુખ અધિક જોડેને જનમાન જાવ ઉપલે પરિણામે પરિણમ જન ધર્મના વાસ્તેની તે

દેહોને ઓળખ થાય. જે આ કાળમાં મેદામાં મોટે લાભ કદી રહાય. પણ આ સખાવતનાં સર્વજનિક કાર્યો પોતાની બદાઈ, માનપાન કે લાજવન જરાતાની મેદા જનિઓથી ન જ થવા થટે.

એકંદરે આ વ્રત-નિયમો જીવનની શુદ્ધિના અંગભૂત આવશ્યક આચારો છે. બ્યવહારની શુદ્ધિ દ્વારા ધર્મશુદ્ધિ માટે આ કે આના જેવા નિયમો માનવજીવનને પ્રાપ્ત કરનારા આત્માઓને માટે કરણીય મોર્ટિના છે. સુંદર પ્રકારના આચારોથી જો જીવન વિકસેતું નહિ હોય, તેમજ વ્રત નિયમોની સૌરભથી જીવન મુલાસિત જતી મહેકતું નહિ હોય તો તે માનવ જીવનની કિંમત શું હોઈ શકે ? સૌરભ કે વિકાસના સંસ્કારોથી સંહિત અસ્થવ પુષ્પોની કિંમત કાંઈએ આંખી છે વા ? દેવવિહુલાં મંદિરો શૂન્યવત્ જતી કેવળ ભયંકર અટ્ટહાસ્ય કળાં પોતાની સુંદરતાને ગુમાવી બેસે છે, તે રીતે પોતાનાં આચારોનાં સૌંદર્યથી હુંટાઈ ગયેલા પવિત્રતાવિહુલા આ માનવ પ્રાણિયો જન્મીને મરવાને માટે ફરી પાછા તૈયાર જ હોય છે ! ! જીવનનું સત્વ કે સર્વસ્વ, આથી જ સદાચાર તેમજ સંવય છે. જેની સાધના ઉદારતા, સદિષ્ટતા અને સમભાવથી થઈ શકે છે.

આ ચાર મહામૂલ્ય સાધન માર્ગની યથાશક્તિ સેવા ઉપાસના કરવા માટે મુમુક્ષુ જીવોએ ઉપરોક્ત વ્રતનિયમોને હમેશા આરાધવા જોઈએ. અપ્રમત્ત જતી, મન, વાણી, અને કાયાનાં યોગેને અશુભ વૃત્તિ તેમજ પ્રવૃત્તિઓમાંથી રોકી આ ધર્મમાર્ગની સાધના પૂઠે અવસ્થા જોડી દેવા જોઈએ. કલ્યાણનો આ પવિત્ર માર્ગ છે. શાન્તિ સુખ, કે આનંદની મોજ આની યથાવિધ સેવા દ્વારા પ્રાપ્તવ્ય જને છે. આ અથવા આના જેવા સુંદર પ્રકારના વ્રત—નિયમોના પાલન મિથાવ કદી કાલે કાંઈ પ્રાપ્ત થવાનું નથી. આચારશુદ્ધિ એજ વિચારોની શુદ્ધિને આણનારી છે. અધ્યાભાવ કે જે શ્રી સર્વજ પરમાત્માએ પ્રરૂપેલ તત્વોનો રૂચિભાવ

આત્માના જનમૃત કરે ॥ તેને રિયર રાખનારા પ્રાપ્ત આ વ્રત
નિયમો ॥ આથી જ જ્ઞાન અને દર્શન ગુણને દીપાવનાર ચરિત્ર ગુણની
મહત્તા વ્યવહારીક ॥

જ્યારે જ્ઞાનિમહાપુરુષોની સેવાને મેળવનારા અજ્ઞાન આત્મા
ઓ સસાર સાગરના પારને પામી શકે છે પણ તે ક્રિયાદારા થા
આચાર ધર્મની આરાધના દ્વારા, પણ તે સિવાય એટલે કે
ક્રિયાની પાલના વિના નહિ જ. અર્થાત્ તેની પાલના અવશ્ય
હોવી જ જોઈએ એટલે ક્રિયા સવયવ કે આચાર વિના કદી
નહિ ચાલી શકે માટે આચાર શુદ્ધિના નિર્માણ જળ સિંચન
દ્વારા વિચાર—જ્ઞાન શુદ્ધિય ધર્મવૃદ્ધિના મૂળાવા વિકાસને મેળવી
પ્રયુક્ત અને છે તેમજ પામજે છે અને ક્રમશઃ થક, શાખાઓ,
પ્રશાખાઓથી સમૃદ્ધ તે ધર્મવૃદ્ધ, પરમમુખના ધામરૂપ મુક્તિના
અક્ષય-નિરાનાય સુખરૂપ રૂસને આપનાર બને છે

ગૃહસ્થનાં ધર્મ વ્રતો

[બાર વ્રતો તેમજ ચૌદ નિયમો]

૧

અમૃત એ જીવનનું સંજીવિની તત્ત્વ છે, જ્યારે વિષ એ વિનાશ છે- આ લોકભ્યવદાર સર્વને અનુભવ ગ્રાસ્ય છે, આ સત્યનો અપભ્રાંશ કરવાનું સાદસ કદી કાષ્ટ બુદ્ધિમાન કરી શકે તેમ નથી. જ્યારે સર્વગ્રાની મહાપુરોનો લોકોત્તર વ્યવહાર આ મુજબ માર્વજનીન સત્યને પ્રરૂપે છે કે, 'ધર્મ' એ અમૃત છે. તેમ જ પાપ એ આત્માનું મૃત્યુ છે- આ કારણે પાપમય જીવન ખરી રીતે મૃત્યુનો મહાઅંધકાર છે, અનન્ત જન્મ મરણની પરંપરાની વૃદ્ધિનું મૂળ મન, વચન અને કાયાના આ પાપઆપારો છે. જેનાં સાધનો મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, વિષય, ક્રપા અને પ્રમાદ-આ પાંચ આશ્રવો છે. આથી આ આશ્રવરૂપ પાપદારોને રોકવાનો-ત્યજ દેવાનો સદુપદેશ મહાત્માનિ પુરોહોએ જગતના જન્ય જનસમાજને કથાણુના પરમાર્થપંથ તરિકે ફરમાવ્યો છે.

મંસારનાં સર્વત્યાગી નિર્ગ્રન્થ મહાપુરો, જેઓ પાંચ મહાવ્રતો દ્વારા સાધુ-શ્રમણ જીવનમાં શ્રી સર્વગ પરમાત્માએ ફરમાવેલા સર્વ પ્રકારનાં પાપોની ત્રિતરૂપ સર્વવિરતિમય ઉત્કૃષ્ટ ધર્મની આરાધના કરી રહ્યા છે, આ જન્મદ્વંદ્વ ત્યાગિ પુરોહો, આથી જ પાપ વ્યાપા-

રેને મન, વચન અને કાયાથી કરવા, કરાવવા અને અનુમોદવાની નિવૃત્તિ દ્વારા નિષ્પાપ જીવન જીવી રહ્યા છે. આથી આ નિર્મલ્ય મહાત્માઓ, રાગ-દ્વેષ, મોહ-મમતા, વિષય-કપાય વગેરે દુન્દોનાં અનિષ્ટોત્પન્નવાના કલ્યાણકર રાજમાર્ગે ગતિ કરી અનેક ભગ્યજીવોને શ્રી વીતરાગદેવ કથિત ધર્મવાણી દ્વારા સન્માનના સદ્ગુપ્દેશ આપી નિજનાં જીવનને ઉત્તરજનના ઉપકારી મહાપુરુષો છે.

જ્યારે સર્વપ્રકારે સંસારસંગનો ત્યાગ નહિ કરી શકનારા ગૃહસ્થો, જેઓ આસક્તિના યોગે વિષય-કપાયની સર્વ રીતે ત્યાગ્યતા સ્વીકારવા છતાં ચારિત્ર મોહનોય કર્મની આધીનતાના કારણે દેશથી પાપોની વિરતિ કરનારા હોય છે. આ પ્રકારની રિધિતિમાં રહેલા દેશ વિરતિધર આત્માઓને બાર વ્રતરૂપ દેશવિરતિધર્મ આરાધ્યકોટિનો ગણાય છે. આ બારવ્રતોમાં પાંચ અણુવ્રતો, ત્રણ ગુણુવ્રતો અને ચાર શિક્ષાવ્રતો રહેલા છે. સર્વવિરતિ ધર્મમાં પાંચ મહાવ્રતો છે, અને દેશવિરતિધર્મમાં તે પ્રતો અણુ-સ્થૂળરૂપ છે. જ્યારે ત્રણ ગુણુવ્રતો અને ચાર શિક્ષાવ્રતો આ પ્રકારે સાતવ્રતો, ઉપરોક્ત પાંચ અણુવ્રતોના રક્ષણ માટેના ઉત્તરવ્રતો છે.

આ બારવ્રતોને સ્વીકારનારા ગૃહસ્થ-શ્રાવકો, વ્રતોને અંગે નિયમ, ધ્યેય અને તેની સમજૂતી આ પ્રકારે ક્રમશઃ રાખીને વ્રતોનું પાલન કરી શકે છે, જેની દુર્લભ રૂપરેખા અહીં મૂકી છે. *

૧ 'અપરાધી કે નિરપરાધી, સ્થૂળ કે સૂક્ષ્મ, ત્રાસ યા બાદર પ્રત્યેક પ્રાણિમાત્રનું મન, વચન કે કાયાથી મારે અદિત ન કરવું' આ જ એક ધ્યેયને સ્વીકારીને આ પ્રકારે જીવનમાં યથાસક્તિ પ્રાણિનાયના કારણરૂપ આરંભ-સમારંભોમાંથી નિવૃત્તિ મેળવી શકે છે. જેમ કે, પાણી ગળવામાં થતના રાખ્ખી, પાણી વગેરેના કામ ઉઘાડા મૂકવા

નહિ, એંદાં રાખવા નહિ, સડેલાં ધાન્ય કે લાકડાં વગેરે વાપરવા નહિ, ફૂવા, તળાવ વગેરેમાં નહાવા માટે પડવું નહિ. ઘરમાં પાણી-યારં, રસોડું વગેરે સ્થાને ચંદરવા રાખવા, વ્યાપાર આદિ મહારંભ વગેરેનાં કાર્યો ત્યજી દેવા, છતાં અસાવધનાથી કે અનિવાર્ય કારણે આરંભ, સમારંભો તેમજ ઔષધાદિ પ્રયોગોમાં હિંસા થઇ જાય તો તેની જયણા.

૨ ' પ્રિય, પૃથ્વ-હિતકારક અને નિરવદ્ય વચન સિવાય બીજા વચનો બોલવા નહિ.' આ ધ્યેયપૂર્વક જીવનવ્યવહારમાં યત્ન કરતા ગૃહસ્થે સ્થૂલ શ્રુતિવાદના ત્યાગરૂપ બીજા વ્રતનાં પાલનને માટે, કન્યા, નોકર, વગેરે સંબંધી; ઠોર તેમજ જમીન સંબંધી, વળી ચાપણને ઝાળવવા સંબંધી અને ખોટી સાક્ષી સંબંધી, આ પાંચ મોટાં જૂઠાં ત્યજી દેવા જોઇએ. કારણકે, આ જૂઠાણાં દ્વારા વૈર-વિરોધ અને અવિશ્વાસનાં મહાપાપો ઉપજે છે. આના યોગે ખોયનાર આત્મા ધણી ગાદ કરોતે બાંધી ભવાન્તરમાં દુર્ભેતિમાં ભટકે છે. એટલે બની શકે તો ગૃહસ્થે કુદૃષ્ટ વિક્ષાથી જાણી જોઇને મોઢું જૂઠું બોલવું નહિ. કદાચ અજાણપણાથી, પરાધીનતાથી કે આજીવિકાના કારણે આ વગેરેના યોગે જૂઠું બોલાઇ જાય તો તેની જયણા આ વ્રતમાં ગૃહસ્થને સ્વીકારી શકે. પણ તે અનિવાર્ય કારણોમાં જ, નિયમભંગ થતાં તેના યોગે ધીકી મનોવૃત્તિ ન થઇ જાય આ વગેરે કારણોથી જયણા રાખવાનો હેતુ છે. આ વસ્તુ દરેક વ્રતોને અંગે સમજવી.

૩ ' પરની માસિકીવાળી કાષ્ઠપણ વસ્તુ સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ-તણ માત્ર જેવી પણ ખૂબ્યા વિના ન જ લેવી, ખૂટીને લેવી તે પણ આત્માના જ્ઞાનાદિયુક્તોની પ્રાપ્તિમાં સહાયક રૂપે હોય તે જ.' આ ધ્યેયથી શ્રાવકઅમાજને માટે ત્રીજા સ્થૂલ અદ્વૈતાદ્યનિરતિના વ્રતનું

આરાધન કરવાનું છે. આ માટે ક્રિષ્ણની પડેલી વસ્તુ લેવી નહિ, રાજ્ય ચોરી કરવી નહિ,—આ પ્રકારની મર્યાદા પૂરક નિયમો લેવા ગૃહસ્થ વર્ગને જરૂરી છે. કદાચ ધણી ના પાડે તેમ ન હોય, ધણીના મનને કશું દુઃખ થાય તેવું ન હોય, નિધાન વગેરે નીકળ્યું હોય આવા પ્રમંગોમા તેમજ અજ્ઞાનતા કે પરપરાઈ, બ્યાવહારિક આજીવિકાદિ કારણોથી અદત્તભોગ થાય તેની જયણા તે રાખી શકે છે.

૪ 'આત્મા અને આત્માના જ્ઞાનાદિ મુજો આજ માટે પોતાનું' છે, આ સિવાય અન્ય સર્વનું' એ પર છે. પરનો ભોગવટો એ અના-ચાર છે, માટે સદાચારને જીવનવ્રત સ્વીકારનાર મારે માટે અનાચારોની સાધના ન હોવી જોઈએ. આથી રામ તેમજ દ્વેષ, મોહ અને મમતાના અનન્યકારણ રૂપ દેવ, મનુષ્ય અને તિર્થંચ સંબંધી અકાર પ્રકારના મૈથુન-વિષયોપભોગ મારે ત્યાજ્ય હોવા જોઈએ—' આ ધ્યેયથી ગૃહગ્રંથો રથૂપ મૈથુન વિરમણ રૂપ એવા વ્રતનું પાલન સ્વસ્ત્રી સિવાય અન્ય સધળી એ સ્ત્રીઓને માતા કે ભગિની તરિકે સ્વીકારવા દ્વારા કરે છે. કારણ સિવાય, પરસ્ત્રીના સ્પર્શાદિક કે અંગોપાંગાદિનું અવબોધન આ વગેરે પણ ગૃહસ્થાવસ્થામા પણ ધર્મની આરાધના કરનાર વ્રતધારિને વળ્યું હોવા જોઈએ તેમ જ નવપ્રકારની અધ્યયનની વાડ પણ તેને માટે પરસ્ત્રીને અંગે સાચવવાની રહે છે. આ વ્રતમાં સ્ત્રીવર્ગને માટે પોતાના પતિ સિવાય અન્ય પુરોની અપેક્ષા એ આ સમજી લેવું. મન, વચનના અમંચમના કારણે, અમાવધાનતાથી કે અન્ય અનિ-વાય કારણે આ વ્રતમાં ક્ષતિઓ કદાચ આવે તો તેની જયણા રાખવી હોય તો રાખી શકાય છે.

૫ 'પુદ્ગલમાનનો મંત્ર એ આત્માનો વિકાર છે, જડ ધરીરાદિના સંસર્ગથી તે પરની મમતા આત્માને પોતાના સ્વભાવથી પતિત કરે

છે. પરના મમત્વભાવથી આત્મા, પોતાના પોતાપણાનું શરીરાદિને વેચાણ કરીને ખુવાર થઇ બેઠો છે માટે કામપણ પ્રકારે મારે શરીર, ધન-ધાન્ય સ્વગ્નનવર્ગ વગેરે પરપદાર્થોની મૂર્ખા ટાળવી જોઇએ આથી તે પદાર્થોના સંસ્પર્શથી મારે સર્વથા મુક્ત બનવું જોઇએ—' આ એક ધ્યેયને માગે પ્રગતિ કરવાની શુભભાવનાથી સ્થૂલ પરિશદ પરિમાણ વ્રતના પાલકે ગૃહસ્થવર્ગે દરેક પ્રકારના પરિશદ્વૃત્તિ, લોભના પાપથી દૂર રહી શકાય તે રીતે યોગ્ય અર્થાદાપૂર્વક પરિમાણ કરી લેવું જોઇએ. જેથી ક્રમશઃ સર્વપ્રકારના સંગથી રહિત બની શકાય. કદાચ અગણપણાથી કે બ્યાપારાદિમાં ન ધારેલ લાભ મળી જવાથી મૂળ-વ્રતમાં ભંગ ન આવે તે કારણે આવા પ્રસંગોમાં ધ્યેયને અનુરૂપ જપણા રાખવી હોય તો રાખી શકાય છે.

૬ 'ગૃહસ્થજીવન એવું છે કે તેમાં સહેજ પણ અસાવધાની કે પ્રમાદભાવ આવી જતાં અનેક પ્રકારના પાપખંધો આત્માને ભારે કરી નાખે છે, આ કારણે જેમ બને તેમ ગમનાગમન વગેરે ક્રિયાઓમાં પણ હું પાપખંધથી ન દંડાઉં એ રીતે મારું જીવન હોવું જોઇએ—' આ ધ્યેયપૂર્વક ગૃહસ્થપણામાં રહેલા વ્રતધારી આવડે આ છટ્ટા દ્વિપરિમાણવ્રતમાં દશે દિશામાં પોતાના જવા આવવાનું યોગ્ય પરિણામ રાખવું જોઇએ. કદાચ નિરૂપાયે તાર દપાલ છાયાં કે માણસો મારફત પરિમાણથી બદારના દેશોની સાથે સંદેશાની લેવડ દેવડ કરવી પડે તેમજ અકસ્માત બ્યાધિ કે પરવશતા ઇત્યાદિ કારણે જપણા રાખવાની જરૂર જણાયે તે રાખી શકાય છે.

૭ 'આત્મા શુદ્ધ ચેતન્યસ્વરૂપ છે, જડ વસ્તુઓ કે આધિભૌતિક પદાર્થોના ભોગોપભોગ આ આત્માનો સ્વભાવ નથી પણ વિભાવ છે. પ્રકૃતિ નથી પણ વિકૃતિ છે. આથી જેમ બને તેમ બાહ્ય પુદ્ગલોના ભોગ કે ઉપભોગનો ત્યાગ મારે આત્માના મૂળ સ્વભાવની પ્રાપ્તિ

માટે કરવો જોઈએ.’ આ ધ્યેયથી વ્રતધારી મુમુક્ષુઓએ જોખ અને ઉપજોખ એટલે ખાવા પીવાના તેમજ પહેરવા ઝોઢવાના પદાર્થોનું ચોખ પરિમાણ યાવજીવને માટે સ્થૂણરીતે અને દરોજને માટે ચોદ; નિયમો ધારવા, અભક્ષ્ય અનંતકાલનો ત્યાગ, ભક્ષ્ય કે પેય પદાર્થોમાં પરમિતતા ૧૫ કર્માદિનેનો ત્યાગ વગેરે દ્વારા પાલન કરવું જોઈએ. આમાં શરીરની પરાધીનતા, અજાણપણું કે ઔપધાદિના કારણે જપણા રાખી શકાય છે, જેથી વ્રતભંગ થવાનો પ્રસંગ ન આવે.

૮ ‘અનાદિ કાલીન પ્રમાદના અવ્યાસથી આત્મા વારંવાર વિષય કષાય કે વિકલ્પાદિ પ્રમાદોના યોગે ભયંકર પાપને ખાંધી અપાર સંસાર સાગરમાં નિરથંક અટવાઈ રહ્યો છે પરિણામે રૌદ્ર દુઃખોની પરંપરાથી પીડાઈ રહ્યો છે અને પરાધીનતાની વેદનાથી સંતપ્ત બની ગયો છે.’ આ કારણે મારે આ સંસારના ભ્રમણને ટાળવા માટે વિકલ્પા વગેરે પ્રમાદોને સર્વથા ત્યજ દેવા જોઈએ. પણ કદાચ સંસારમાં પરવશતાથી રહેલા મારે માટે આજીવકાદિ કારણોને અંગે મન વાણી કે કાયા દ્વારા પાપના બંધથી બંધાવવું પડે તે અનિવાર્ય છે, પણ નિરથંક રીતે વિષય કે કષાયની ખોટી આધીનતા તેમજ વિકલ્પા વગેરે દ્વારા કે અશુભ-દુષ્ટ સંકલ્પ-વિકલ્પો કરીને હું ન બંધાઉં’ આ ધ્યેય-પૂર્વક ગૃહસ્થોને આઠમું અનથ દંડ વિરમણ નામનું વ્રત સ્વીકારવાનું હોય છે. આમાં સાત મહાવ્યસનોનો ત્યાગ, નાટક, એટક, સીનેમા વગેરે નહિ જોવા, શોખની ખાતર મેના, પોપટ વગેરે લિય-ચોને નહિ પાળવા, શય્યો તલવાર, ખંદૂક, વગેરે બની શકે તેા ઘરમાં નહિ રાખવા, રાખવાની જરૂર હોય તેા વ્યવસ્થિત રીતે એકાન્ત સ્થાનમાં રાખી મૂકવા, ચપ્પુ, કાતર કે સડી છત્તાદિ ઘરમાં જ્યાં ત્યાં રખડતા નહિ મૂકવા, વધારે પડતી નિદ્રા, રાત્રકથા છત્તાદિ

ઠયાઓમાં રસિકતા, કે જેના પરિણામે અનેક પ્રકારના ઘોર હિંસા-
જન્ય આરંભ-સમારંભોની વાચિક કે માનસિક પ્રસંગ થવાનો પ્રસંગ
આવે; આ સમયે તમજુ દેવું જોઈએ તેમ જ ખોટી દાક્ષિણ્યતા કે શરમથી
પાપરૂપ ઉપદેશો, પ્રેરણાઓ કે શિખામણો આપવી જોઈએ નહિ.

આમ ઉપદેશ આપવામાં ઉપકારિ મહાપુરુષોનો એજ એક હેતુનો
શુભાશય રહેલો છે કે, ‘માનવજાત જેવાં દેવદુર્લભ જીવનને પામીને
ધર્મશીલ ગૃહસ્થો, ઉદારતા અને કરુણા ભાવથી વાસિત બનવા જોઈએ.
ઉદારતાની મીઠી લહેરોમાં માણુનારા ધર્મદાતાને કદિ કાલે કેવળ માન-
વોના જ લૌકિક દિતની ભાવનાથી પ્રેરાઈ અન્ય નિર્દોષ, અનપરાધી
બિચારા અજ્ઞાન જીવોની હિંસાનું પાપ નિરર્થક ન લાગી જાય’
માટે જ દુષ્ટ ધ્યાન, રાજકથાદિ વિક્રયાઓ, ખોટી દાક્ષિણ્યતા ઇત્યા-
દિથી અન્યોને કેવળ લૌકિક-પૌદ્ગલિક જડ પદાર્થોની રાગ-દ્વેષની
વૃદ્ધિજનક ક્રિયાઓમાં પ્રેરણા કરવી, આ વગેરે અનર્થદંડનો ત્યાગ
કરવાનો માર્ગ તેઓશ્રીએ પરમ કરુણાવૃત્તિથી પ્રેરાઈને જગતને ઉપ-
દેશો છે, આમાં જ સાચી ઉદારતા કે દયાદ્રવિતા રહેલી છે. જ્યારે એક
બે કે અનેક માનવોના કેવળ દુઃખની સ્વાર્થની લાગણીજન્ય વિવિ-
ધતાથી દોરાઈ, સંખ્યેય નહિ પરંતુ અસંખ્યેય કે અનંતા જીવોના નાશની
પ્રવૃત્તિઓમાં માનવોને જોડવામાં કે શક્તિ હોવા છતાં તેમાંથી નિવૃત્ત
નહિ બનાવવામાં સંકુચિતતા, સ્વાર્થજડતા કે નિર્દયતા જ રહેલી છે.

■ ‘રાગ અને દ્વેષ, કે જે સંસારદુઃખની જડ છે, જેનાથી
જન્મ, મરણ, આધિ બ્યાધિ કે ઉપાધિનાં મહાદુઃખો જન્મી ચૂક્યા
છે. હજી જીવી રહ્યા છે, અને જેની અસ્તિતાના જ કેવળ
એક આસંબનથી જીવશે. તે, રાગ-દ્વેષના ગાઢ વમળમાંથી આત્માને
મુક્ત બનાવવા માટે મમતાના ત્યાગ દ્વારા સમભાવદયાની પરિણતિથી
જીવનને સુવાસિત રાખવું ખૂબ જરૂરી છે આથી ધર્મિએ ગૃહસ્થ-

પણામા રહેવા છતાં આ મમતા, કે જે આત્માની સ્વભાવસ્થિતિ કે આત્મશાન્તિની માયી પ્રેરણાદાત્રી છે, તેની સાધના માટે દિવસની ૬૦ ધડિઓમાંથી, ૨૪ કલાકોમાંથી વધારે કદાચ ન બની શકે તો બે ધડિ એટલે ૪૮ મીનીટના કાલમા મન, વાણી કે કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિઓના નિરોધ દ્વારા શુભપ્રવૃત્તિઓ આચરવી 'સમતા'ની પ્રાપ્તિ માટેનો આ અભ્યાસકાન્દ ૩ આ નવમું મામાયિકન્ત નામે ઓળખાતું શિક્ષાન્ત કહેવાય છે.

સામાયિકમા સમભાવથી ભાવિતદયાને કેળવવાને માટે મામાયિકના પૂર્વ અને ઉત્તરકાલમા પણ ધર્મશીલ ગૃહસ્થોએ અવશ્ય પોતાની જુવાનદારી સમજી પાંચ છન્દ્રિયોના વિષયોની કે ક્રોધાદિપાપોની પ્રવૃત્તિથી દૂર દૂર રહેવાને કેળવાઈ જવું જોઈએ તો જ સામાયિક મતની સાચી સફળતા છે, અને તો જ એ સમતાભાવની પ્રાપ્તિ માટેના અભ્યાસનું પરિણામ સુખક બની શકવું સંભવિત છે કદાચ શરીરની અસમાધિ કે અનિવાર્ય સંયોગો આવે તો આમા જયણા રાખી શકાય છે.

૧૦ યાનજીવને માટે જે જે નતો, નિયમો કે અભિગ્રહો રચી રીતે કોઈપણ પ્રમાણની કસોટીનો કે આત્માના સત્ત્વની યા મામથ્યની-પરીક્ષાનો કાલ ન આવે આ રીતે લીધેલા હોય તેને અમુક દિવસોમા, સંક્ષેપથી અને આત્મસામથ્યની કે ધર્મિતાની ખીનવણીના એક ઉદ્દેશથી ટુકમા કરવાને માટે મહાત્માનિ પુરૂષોએ, દશમુ દેશાવકાશિકન્ત નામનું ખીજુ ગુણન્ત ગૃહસ્થોના ધર્મમત તરીકે ઉપદેશ્ય છે આ મતના આરાધકોએ તે તે દિવસોમાં-વર્ષ દરમ્યાન અમુક પર દિવસોમા બોગ, ઉપભોગ તેમ જ અસાર વ્યવહારની પ્રગતિઓ અને ગમન-આગમન વગેરેની દિશાઓ છત્યાદિત મર્યાદાપૂર્વક પરિભ્રમણ રાખીને સ્વાધ્યાય ધ્યાનમા આત્માના યોગોને જોડી દેવામા તત્પર

બનવું જોઈએ આમા કારણુમર ધારેન ક્ષેત્રની બહાર મોકલવું, મગાવવું વગેરે તેમ જ અમાવધાનતા ઇત્યાદિની ચતના રાખી શકાય છે

૧૧ મર્વાવિરતિ ધર્મની આરાધના સિવાય રત્નત્રયી-દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રરૂપ મોક્ષ માર્ગની કસ્યાણુકર આરાધના થઈ શકે તેમ નથી તે વિના આત્મા, કદી સ્વાધીનતાના સુખને પ્રાપ્ત કરી શકે નહિ પણ ગૃહસ્થજીવનમા સર્વ પ્રકારે આ ધર્મની આરાધના નિરતર થવી શક્ય નથી, માટે પર્વ દિવસો દરમ્યાન આ ધર્મના નમુના રૂપ આહાર, શરીર મરકાર, વ્યાપાર-વ્યવસાયના આરમ્ભ, તેમજ અમલ ઉપરોક્ત આ ચારના ત્યાગ દ્વારા આત્માના સ્વભાવ ધર્મનું પોષણ કરવું જોઈએ આ માટે અગ્નીઆરમ્ભ પૌષ્પોપવાસનત નામે ત્રીજી ગુણવત, ગૃહસ્થોને આરાધ્ય કાર્તિક ગણાય છે આની આરાધના કરનારાઓએ પર્વદિવસોમાં ધર્મસ્થાનોમા જઈને પૂ ગુર મહારાજ આદિ વડિલ પુરોનાં માનિધ્યમા પૌષ્પ મહણુ કરવો જોઈએ

સામાન્ય રીતે ધર્મસ્થાનોનું વાતાવરણ, શાન્ત, સુદર નિર્મળ અને પવિત્રતાની હવાથી ભરેલું હોય છે, જેથી ત્યા રહીને ધર્મ પ્રવૃત્તિ કરનારા આત્માઓની વૃત્તિ સ્થિર અને સ્વસ્થ સહેજે બની રહે છે, આજ એક ધર્મસ્થાનોનો મહાન ઉપકાર છે કુપમ કાલના પ્રાય ધર્મ વિમુખ વાતાવરણમા ધર્મભાવનાના ટકાવ માટે ઉપાશ્રય કે મદિરો જેવા એકાન્ત અને શાન્ત ધર્મસ્થાનો સાથે પરમ આસ બનરૂપ જો કે ધર્મસ્થાનોના આ પ્રમરના મહત્વને દૂષિત કરનારા કેટલાક અનિષ્ટ તત્ત્વો પણ પેસારો કરતા જાય છે, તેના વેગને રોકવા માટે સહૃદય ધર્મદ્રોહીઓએ ગભીરતા પૂર્વક ધટિત ઉપાયો લેવા આવશ્યક છે, જેથી ધર્મસ્થાનોની પવિત્રતા ન જોખમાય પણ આથી ધર્મસ્થાનોને માટે તેના મહત્ત્વ કે જવાબદારીનું ગૌરવ ધટે તેનું બોવવું કે સખવું વિચારક અને સબ્ય ગણુતાઓ માટે ઇચ્છનીય નથી

૧૨ પૂર્વકાત્રીન મહાપુરુષના યોગે પ્રાપ્ત થતી સામગ્રીઓને મોહનીયની પરવશતાથી ભોજ કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો, પણ તેવા પ્રસંગે તેનો જાતને માટે ઉપયોગ કરતા પહેલા ખૂબ સાવધાનતાથી તે તે સામગ્રીઓ દ્વારા સદુપયોગ કરવાની જાવના અર્થક રહેવી જોઈએ તો જ તે જાત માટેનો ઉપયોગ પણ માનવ તરીકે કે ધર્મશીલ સદ્ગૃહસ્થ તરીકે તેને જાજતો ગણી શકાય. તેમજ સુપાત્ર ગણાતા ધર્મપૂત્રીત ઉત્તમ મહાપુરુષોની ધર્મસાધનામાં સદ્વાચરુપ થતી સાધન સામગ્રીથી જ તે સાધન-સંપન્ન સુખી ગૃહસ્થ વર્ગના પુરુષાનુમધી પુરુષની પ્રતીતિ થઈ શકે છે.

આ સિવાય પોતાના ચેટ, પટારા કે સ્વજન વર્ગે ઇત્યાદિના પાલન-પોષણ કરવામાં જ પોતાના સાધનોનો ઉપયોગ કરવામાં અપત્નશીન બન્યા રહેવું તે, કેવળ ઉદરભરિતા જ કહેવાય જે પાપાનુમધી પુરુષના ઉદયને બ્યક્ત કરનારી મનોદશા કહી શકાય. આવા આત્માઓ પોતાને મળેલી સામગ્રીઓની સાચી માપીકી ભોગવી શક્તા નથી એટલે તે સામગ્રીઓને જ આધીન બની મોહમૂઢતાના કારણે વિવેકશૂન્ય જીવન પૂર્ણ કરી આ તે તે સાધનસંપન્ન ગણાતા આત્માઓ અધોગતિમાં ચાલ્યા જાય છે. આથી મળેલી દરેક દરેક સુસામગ્રીઓનો સદુપયોગ કરવામાં જ ધર્મમાઓનું સાચું મહાપણ રહેલું છે. આ સદુપયોગ ધન, ધાન્ય, વસ્ત્રપાત્ર વગેરે દ્વારા પૂર્ણ નિર્ગન્ય ત્યાગિ મહાત્માઓ; કે જે ધર્મમય જીવન જીવીને તેમજ તે દ્વારા જગતનું ક્યાણુ સાધવાની જાવના રાખે છે અને જોએ. દરેક રીતે નિર્દોષ જીવન બ્યતીત કરવામાં જ પોતાનો આચારધર્મ સમજે છે, તે પુરુષપુરુષોની ભક્તિ કરવી, તેમજ સાધર્મિક ભાષ્યોની કાર્ષણ્ય પ્રકારના બેદલાવ વિના કેવળ ધર્મ સબધથી પોતાને પ્રાપ્ત સામગ્રીઓથી તેઓની સેવા કરવી, તેઓને ધર્મની

આરાધનામાં મદ્દાવક બનવું આ પણ ખારખા અતિથિ સંવિભાગ વ્રતનો મૂળ ઉદ્દેશ છે.

આ માટે વ્રતધારી ધર્મદામાએ દાન દેનાનો, સાધુ મદ્દારાજની ભક્તિ કરવાનો, માધર્મિક બંધુઓનું વાત્સલ્ય કરવાનો અભિપ્રદ રાખવો જોઈએ. તેમજ ખાસ કરીને પૌષધ આદિ ધર્મક્રિયા કર્યા બાદ, બીજો દિવસે પારણ કરતાં પહેલાં ઉપરોક્ત મુપાત્રોની-ભક્તિ કરવાનો નિયમ રાખવો જરૂરી છે. જેથી અનાદિની પરિગ્રહ સંજ્ઞાની વજ્રથી દુર્ભેદ કિસ્તેનધીમાં આ દાનધર્મની આરાધના દ્વારા ભયંકર બોમ્બમારાથી ગાળકું પડતાં મોહની કું અને આરાપણાની મોટી સેનાનું બલ ઓધું થવા પામે છે. 'લેવું-ભેગું કરવું' વગેરે દુર્ભાવના નષ્ટ થતાં, 'ત્વજ્ઞવું, આપવું, સદુપયોગ કરવો-' આ સુંદર, પવિત્ર અને સંસ્કારી ભાવનાનું વાતાવરણ આથી જન્મે છે.

ઉપરોક્ત ખારવ્રતો કે જે ગૃહસ્થનાં ધર્મવ્રતો ગણાય છે, તેની આરાધના માટે મુમુક્ષુ ગૃહસ્થે ખૂબ સાવધાન રહેવું જોઈએ. જો કે વ્રતોમાં અનાચાર ન લાગે ત્યાં સુધી વ્રતભંગ થતો નથી છતાં અતિચારાદિ દોષો પ્રત્યે બેદરકાર ન રહેવું જોઈએ, છતાં અતિચારાદિ દોષો સાગી જાય તો તેનાથી શુદ્ધિ મેળવી લેવાને, નિયમ લેતાં પહેલાં અમુક તપ, જપ કે વ્રતને દંડ તરીકે કરવાનો સંકલ્પ કરી લેવો જોઈએ. જેથી વ્રતભંગ થવાનું નિમિત્ત પ્રાપ્ત ન થાય.

જીવનની ધર્મિતાને ઉજ્જળનારા આ વ્રત-નિયમોના પાલન માટે, ધર્મશીલ ગૃહસ્થોએ સર્વ પ્રથમ પાપબીજતા ગુણ કેળવવો જરૂરી છે. સર્વ પ્રકારના વ્રતો, ગુણો કે સંસ્કારોની ઉગમભૂમિ આ ગુણ છે. આ આવે એટલે સતોષ, સંયમ તેમજ ઉપયોગ-અપ્રમાદભાવ વગેરે ગુણોને આવતા વારનજ લાગે. કારણ કે આ બધા ગુણો ગૃહસ્થ જીવનમાં સુંદર પ્રકારની ધર્મ શુદ્ધિના, આદિ પ્રેરકબળો છે.

ધર્માત્માઓએ પોતાની જવાબદારી, પોતાનું ધર્મપણું કે પ્રતિષ્ઠિતપણું સમજી આ વ્રતધારી જીવનને સહેજ પથ દૂષિત કે કલંકિત બનાવે તે પ્રકારનાં વાતાવરણથી કે સસગંથી દૂર રહી શુદ્ધ, નિર્દોષ અને સાત્ત્વિક જીવન જીવવાને માટે યથાશક્તિ પ્રયત્નશીલ બન્યા રહેવું. તેમજ આ માટે ઉત્તમ આલબનરૂપ જિનમંદિર, ઉપાશ્રય જેવા ધર્મસ્થાનોમાં પવિત્ર ક્રિયાઓ દ્વારા ધર્મની કરણીઓ, સ્વાધ્યાય, આત્મમવેશણા વગેરે કરવામાં મદદ ભગવૃત્તિ રાખવી જોઈએ. આ દ્વારા ગૃહસ્થો પોતાની શક્તિ મુજબ સર્વંશ પરમાત્મા પ્રરૂપિત કલ્યાણ માર્ગે અગતિ કરતા ક્રમશઃ શાશ્વત સુખનો ધામમા સદા આનંદનારા બને છે.

૨

હિં સા, બૂઠ, ચોરી, અપ્રહણ અને પરિગ્રહ-મુઝ્ઝાના મહાપાપોની અભિજ્ઞવાળથી જગત ચોમેર સગળી ઊઠ્યું છે અવિરતિ તેમજ મિથ્યા-સ્વના થેન આત્માને મૂઢ બનાવી પાપના માર્ગે તરફ બળાત્કારે ખેંચી રવાા છે. વળી પ્રમાદ, વિષય અને કપાવરૂપ સાથીદારો આ બંને અવિરતિ તેમજ મિથ્યાત્વરૂપ ચિરપરિચિતોને પોતાના કરીને આત્માના ગુણો પર હલનો લક્ષ બળ છે. ઉપરોક્ત પામેય શિષ્યનો કે જે આત્માની અન્નત શક્તિ, ગુણસમૃદ્ધિ કે શાશ્વત સિદ્ધિઓને સર્વનારા કરવાનો જ અનાદિ વ્યવસાય લઈતે બેઠા છે તે ભાવ-શત્રુ સમુદાયની આ અશુભ તેમજ નાશકારક પ્રવૃત્તિઓને રોકવાને માટે ધર્મશાસને પોતાની સત્તાના સિંદાસનોને અટળ અને અચળ રાખ્યા છે, તેમજ પોતાના રણચર. અને સત્ત્વશીલ સૈનિકોને શસ્ત્ર-સજ્જ બનાવી તૈયાર રાખ્યા છે.

પુત્ર્યનાં ધર્મવતો

વિરતિ નામનો શરો સેનાધિપ આ માટે ધર્મરાજની સધળી સુદઅવસ્થાનું સંચાલન કરે છે. સધળાં પાપો, પ્રમાદો કે વિષય કપાથો દ્વારા મનવાળી તેમજ કાયાના અશુભયોગો—આ વગેરે શત્રુ-સૈન્યના મોરચાઓને દાબી દઇ, આત્માને સ્વાધીનતાના સ્વદેશમાર્ગે કૃત્ય કરાવવામાં આ સૈન્યનાયક પોતાની સધળાં શક્તિઓ ધર્મનામના પોતાના માલિકની કેવળ વફાદારીના પાલનની ખાતર ખસી રહ્યો છે. આ સૈન્યનાયક ખૂબ જ ઉદાર, ભલા મનનો તેમજ આશ્રિતો પ્રત્યેની અનદદ કરુણાદિવાળો છે. આથી એના આશ્રયે આવનાર કોઇનું પણ તે રક્ષણ કરવાને અને તેની સિદ્ધિઓની સાધનાને પાર કરવાને, તે હદ ઉપરાંત કાળજી રાખે છે, પણ તે માટેની શરનો કડક છે, કારણ કે તે રિસ્ત પાલનનો મુસ્ત હિમાયની છે. વફાદારીમાં આ સેનાધિપતિ માનનારો છે, એની પાસેથી રક્ષણ કે સેવા માંગનારા—મેળવનારાઓને તે સેવા આપે છે પણ તેના આ આદેશ છે કે,

‘મન, વચન અને કાયાથી સર્વ પ્રકારના પાપના રચા-
નોને ત્રિકાલ યોગે ત્મજ દઇ, ત્રણેય કાલની અવિરતિ—
અમંયતરિયતિનું યોગ્ય નિયંત્રણ કરી મારી કિલ્લેમધીમાં જો
આવશો ! તો તમારું સર્વ રીતે રક્ષણ થઇ શકશે, તમારા ભૂતકાળને
સુધારીને વર્તમાનમાં તમને સાવધરહિત નિર્મળ પ્રભુમાર્ગની
આરાધનામાં મદાય મળશે, તેમજ ભાવિ કાલમાં રત્નત્રયની
આરાધના સાધવામાં કલ્યાણકરમાર્ગની પ્રાપ્તિ દ્વારા સામ્યત સુખના
પરમધામ મુક્તિને તમે પ્રાપ્ત કરી શકશો !’

જે આત્માઓ આ રીતે વિરતિ નામના ધર્મરાજના સેનાધિપની
આજ્ઞાનો અમલ કરવાને માટે ઉપરોક્ત પાપોનો સર્વથા ત્યાગ કરવા પૂર્વક
સર્વ વિરતિધર્મને સ્વીકારવાને સામ્ય કેળવી શક્યા નથી; તેઓ પણ

જો પોતાના નિત્ય જીવનમાં સંરંભ, સમારંભ કે આરંભ (દિ'સા આદિ પાપોના સંકલ્પ તે સરંભ કહેવાય. તે દ્વારા જીવોને ત્રાસ આપવાની ક્રિયા તે સમારંભ તેમજ જે પાપ્યોએથી અન્ય જીવોનો નાશ થાય તે આરંભ થાય.) દ્વારા થતી પાપોની પ્રવૃત્તિઓથી દેશતઃ મર્યાદાપૂર્વક વિરતિમય જીવન બચતીત કરવાને તૈયાર રહે છે. તેઓને પણ તેના ઉદાર આશ્રય તળે રક્ષણ મળી રહે છે. પણ તે આત્માઓએ દેશવિરતિ ધર્મની પાલનને માટે કે ધર્મિતા પૂર્વકના જીવનવ્યવહારોને માટે ભોગ અને ઉપભોગના સાધનોમાં ફરરોજ અમુક મર્યાદા નિયત કરવી જોઈએ. જેથી વિરતિ ધર્મની આરાધના સાથે અવિરતિના પાપોથી સહજ રીતે સહેલાઈથી આપ મેળે દૂર થઈ શકાય. આ પ્રકારે અમુક મર્યાદામાં રહી પોતાના વ્યવહારોમાં જે નિયત બન્યું એને થી જોન શાસનમાં ચૈદ નિયમ કહેવાય છે.

જગતની ઓમેર આરંભ, સમારંભ વગેરે દ્વારા જે કાંઈ પાપ-પ્રવૃત્તિઓ નિરતર ચાલી રહી છે, તે સધળાં જે પાપ પ્રવૃત્તિઓમાં સાક્ષાત કે પરંપરાયે સર્વ આત્માઓ પોતાની સમાન ભાગીદારી નોધાવે છે. કારણ કે, ઇરાદાપૂર્વક-એચ્છિક રીતે જ્યાં સુધી તે પાપ-પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ કરીને એટલે કે, અવિરતિની કિલ્લેમ ધીમરથી છટકીને વિરતિના રક્ષણ હેઠળ જોએ નથી આવી શક્યા, ત્યાં સુધી શત્રુરાજ્યના માણસ તરીકે તેઓ અવશ્ય ગુનેગાર બનીને દોષિત ઠરે છે આથી જોએ પોત પોતાના જીવન વ્યવહારોમાં ખાન-પાન કે પહેરવા ઓઢવા યા પાથરવાની વસ્તુઓમાં ચૈદ નિયમોને ધારવા દ્વારા મર્યાદિત બની વિરતિધર્મના આશ્રયતળે આવે છે, તેઓની સલામતી અખંડ રીતે જળવાઈ છે. અને દુશ્મન કર્મસત્તાના આજ્ઞામરારથી પણ તેઓની મહામૂલી આત્મસંપત્તિ સારી રીતે રક્ષણ થાય છે.

આ વસ્તુ એટલી મંજીર નથી. સાદી બંને સીધી છે. જે વસ્તુઓના ભોગ કે ઉપભોગની ગૃહસ્થ તરીકે પોતાને જરૂર જણાય તે તે ભોગ્ય કે ઉપભોગ્ય વસ્તુઓના ભોગ કે ઉપભોગને છૂટા રાખી, આ સિવાય જગતની સુખગાંથે વસ્તુઓ કે, જે ભોગ્ય મા ઉપભોગ્ય તરીકે ઓળખાય છે, તેને આ રીતે વિરતિધર્મના પાલનને માટે, ત્યાગ કરવાની ધર્મવૃત્તિપૂર્વક ત્યજી દેવાથી તે તે વસ્તુઓને અંગેના પાપોથી તે આત્માઓ ગૃહસ્થજીવનમાં પણ જ્વળી જાય છે, અને વિરતિના પાલન કરવા દ્વારા સહેલાઈથી ધર્મના આરાધક બને છે. પણ આ બંને ત્યારે કે જ્યારે અમુક પ્રમાણમાં ઈચ્છા, લાલસા કે તૃષ્ણાઓ પર વિજય મેળવવાનું આત્મસામર્થ્ય, તે ગૃહસ્થોએ ઐચ્છિક રીતે સમજાણ પૂર્વક કેળવ્યું હોય. નહિતર પોતાના નિયમોમાંથી અવસરે અલિપ્ત થઈ જતાં તે નિયમધારિઓને વાર લાગતી નથી.

એટલે કે, ઈચ્છાઓના કે તૃષ્ણાઓના નિમજ્જ વિના જીવનમાં નિરૂપયોગી મા અનાવશ્યક મળાતી ભોગ્ય કે ઉપભોગ્ય વસ્તુઓના પણ સાચો ત્યાગ આવી શકતો નથી. તેમ જ તે ત્યાગ માટેની સદ્-ધના ઉદ્ઘાણમાંથી બહુમાન પૂર્વકની રૂચિ પણ જામત થઈ શકતી નથી. આથી જે સુખગાંથે ધર્મનુક્રાંતોની સફલતા, ઈચ્છાનિરોધરૂપ તપ-ધર્મની સફલતા ઉપર આધાર રાખે છે. માટે જ સંયમ કે વિરતિનો મુળ આધારરથબંધ તપ છે, ઈચ્છા કે લાલસાના જળ દ્વારા સંયમ કેળવાય છે, રિયરપણે ટકી રહે છે. અને ઉત્તરોત્તર વિકાસ દ્વારા અદ્વિસા ધર્મની સાધનાનું અંગ બને છે. માટે અદ્વિસા કે સંયમ ધર્મના પાલક મા પોષક પિતા તરીકે આ તપ ધર્મ છે. તેની તદ્દન સહેલાઈથી સદ્જ રીતે, તેવા પ્રકારના વિશેષ સ્વાયં ત્યાગ વિના, આરાધના કરવાની અભિલાષાવાળા મુમુક્ષુ આત્માઓને માટે આ ચૈત્ત્ર નિયમો અમૂળ જ ઉપયોગી છે. આ દ્વારા ઈચ્છાનિરોધરૂપ તપધર્મનો અભ્યાસ

કેળવાય છે. જીવનમાં-ગૃહસ્થના જીવનઅવધારોમાં રહેવા છતાં સંયમ-વિરતિ ધર્મનું પાલન થાય છે. તેમ જ અદિમા ધર્મની આરાધના થાય છે.

આ મુજબ મંગલકારી ધર્મની આટલી સીધી અને સાદી રીતે આરાધના થઈ શકતી હોવાથી આ ચૌદ નિયમોને ધારવાનું કાર્ય જે કર્તવ્ય કે ફરજ તરીકે માનીને દરેકે દરેક ધર્મશીલ ગૃહસ્થોએ દરરોજ કરવું જોઈએ. પોતાની નૈનિક કર્તવ્યતા સમજી ધાર્મિક મનોદૃષ્ટિ-વાળાઓએ આ ધર્મકાર્યમાં કોઈ પણ બદાને છટકી જવું એના જેવી આત્મવંચના કંઈ હોઈ શકે ? તેમ જ સાચા લાભથી છટકી જવાની ગેરકદાવણી ભરી રીત આ મિવાય બીજી નથી એમ કહેવું જોઈએ.

આ ચૌદ નિયમોને અંગે ટુંક સમજણ આ મુજબ છે, વિશેષ જાણના ઇચ્છનારાઓએ આ વસ્તુને ગુરૂગમથી વિસ્તારપૂર્વક સમજી લેવી. અહીં પ્રાસંગિક દિશા સૂચન તરીકે આ પ્રયત્ન છે.

૧. દિવસમાં પોતાને ભોગ કે ઉપભોગમાં (એકવેળા જે ભોગવાય તે ભોગ, એથી વિશેષવેળા જે ભોગવાય તે ઉપભોગ આ ખાવા-પીના-પહેરવા કે ઓઢવા વગેરે સપ્તણીએ વસ્તુઓને અંગે સમજી લેવું) જેટલી વસ્તુઓ આવે તેની છૂટ રાખી લઈ બાકીની વસ્તુઓનો સવારથી સાંજ સુધીના કાલ માટે ત્યાગ કરવો એટલે પોતાના ઉપભોગમાં નહિ લેનાનો પ્રતિજ્ઞા પૂર્વકનો સંકલ્પ કરવો તેને નિયમો ધાર્યા કહેવાય છે.

૨. સવારે નિયમો ધારતી વેળાએ જે જે વસ્તુઓનો ત્યાગ કર્યો હતો તેને સાંજે યાદ કરી લઈ પોતાના નિયમોને સંભાળી લેના-તેનું પાલન થયું છે કે નહિ ? તેનો કાળજીપૂર્વક વિગતવાર વિચાર કરી જવો તેને નિયમો સંક્ષેપ્ત કહેવાય છે.

૩. નિયમો ધારતી વેળાએ જે વસ્તુઓને પોતાના ઉપયોગમાં લેવાની છૂટ મળી હતી તેના ઉપયોગ ન થયો હોય, અર્થાત્ ધાર્મિક કરતાં ઓછી વસ્તુઓ ઉપયોગમાં લેનાર હોય તો તેને નિયમ સંક્ષેપની વેળાએ લાલમાં ગણવી. કારણકે, છૂટ મળવા છતાં વપરાશ વખતની પાપવૃત્તિનો ત્યાગ તેને કયો વાચી તેટલો લાભ તે નિયમધારિને મળે છે.

૪. ધર્મકાય વગેરેને અંગે નિયમોની મર્યાદા કદાચ લંઘવાનો અવસર આવે, તો ગુરૂજનો કે આત્મ પુરોના આદેશથી જે કંઈ છૂટ મેળવવી કે ભોગવવી તેને જયલુ કહેવાય છે.

૫ જે વસ્તુ મિલકુલ ઉપયોગમાં ન આવવાની હોય તેમજ પોતાને અનાવશ્યક લાગે તે વસ્તુઓને ત્યજી દેવી તે ત્યાગ કહેવાય છે, આ ત્યાગ જો કે બાબતોને માટે સરજાતમા અભ્યાસરૂપે ધર્મ તરીકે ગણાયો છે, છતાં પણ આ રીતનો ત્યાગ પણ મુશ્કેલી છે. ભાગિમા મગવાની સંભાવના હોવા છતાં સંકેતપૂર્વક તેની લાભમા કે હિતમાં માત્રને ત્યજી દેવામા કાંઈ નહિવતું સામર્થ્ય કેગવાતું નથી? એમાં પણ મનને મારવાનું સામર્થ્ય કે સત્ત્વ કેગવતું પડે છે. માટે આવો ત્યાગ પણ તપધર્મના અભ્યાસ દ્વારા મંદમ તેમજ અદ્વિસાની આરાધનાના આગે આત્માને દોરી જનારો મદામૂલો માર્ગદર્શક સાથી છે.

૬ પોતાની જરૂરિયાત પ્રમાણે સદ્વચારે ધારેલા નિયમો સાંજે સંક્ષેપીત કરી સાંજે નવા ધારવા, તેમજ સાંજે ધારેલા સદ્વચારે સંક્ષેપીત-લેવા. આ રીતે સનાતન ધારવા અને સંક્ષેપવા તેમાં ધારતી વેળાએ જે પચ્ચક્ષણ લેવાનું હોય તેને દેશાવકાશિકતું પરચક્ષણ કહેવાય છે જેનો સામાન્ય અર્થ-દેશથી આત્માને નિવૃત્તિમાં દોરવાનો આગ જે પચ્ચક્ષણ કે પ્રતિષ્ઠામા

રહેલો છે-તે પ્રતિષ્ઠા. આ પ્રતિષ્ઠાનો પાઠ મુર્મહારાજના મુખથી
યા દેવની સાક્ષિયે આ મુજબ સવાર-સાંજ ઉચ્ચારવો જોઈએ.—
દેસાવગાસિયમુવમોગપરિમોગં વચ્ચકુપાર્હ, અન્નતયણામોગેયં સદસ્તા-
ગારેયં મહત્તરાગારેયં સમ્બસમાદિવસિત્ત્રાગારેયં ચોસિરે [રામિ] ॥ ૧ ॥

જે ચોદ વસ્તુઓના ભોગ-ઉપભોગના ત્યાગ પૂરક ગણતરી
કરીને નિયમ મહત્વ કરવાનો છે, તે વસ્તુઓની સમજણ માટેની
ગાથા આ મુજબ છે—

સચિત્ત દ્રવ્ય વિગ્રહ, વાચક તંબોલ વત્ય કુસુમેષુ ।

વાહયા સયણ વિલેવણ વંમ દિતિ ન્હાણ મત્તેસુ ॥ ૧ ॥

સચિત્ત દ્રવ્ય, વિગ્રહ, વાણક, [જોડાં, પગરખાં વગેરે]
તંબોલ, વત્ય, મુર્મધી વસ્તુઓ કૂલ અતર વગેરે, વાહન, [ગાડી,
મોટર, આદિ] સયન, વિલેપન, બહાયથ, દિશા, સ્નાન, અને ભોજન,

જીવન વ્યવહારોમાં પોતાને દરરોજ ઉપયોગમાં આવતી ભોગ કે
ઉપભોગની વસ્તુઓને અર્પાદિત કરીને નિયમ ધારવાના હોવાથી તે
ગૃહસ્થો આ સિવાયના પાપોથી પોતાની જાતનું રક્ષણ કરે છે.
તેમજ અન્ય નિરપરાધિ જીવોની હિંસાના પાપથી બચી તેઓને
અભય આપી તે દ્વારા પોતે નિર્ભય બને છે અને અન્ય જીવોને
નિર્ભય બનાવે છે.

૧ સચિત્ત-જૈન શાસ્ત્રો, જેમાં જીવ માને છે, એટલે કે જે વસ્તુઓ
જીવવાળી કહેવાય છે. જેમ કે; કાચું શાક, કાચું પાણી
કાચું મીઠું વગેરે, તે અચિત્ત થઈ જાય-નિર્જીવ બની જાય
એટલે સચિત્ત ગણાય નહિ. ખાવામાં આવતા ભોજન તરીકે
ગણાતી દરેક સચિત્ત ભોજ્ય પદાર્થોની ગણતરી કરી
લેવાની હોય છે તેમજ વજન પણ રાખી લેવું જોઈએ.

૨ દ્રવ્ય-દિવસમાં જુદાજુદા સ્વાદની જેટલી વસ્તુઓ તે દરેક વસ્તુઓની ગણતરી કરી રાખતી. જે અનેક દ્રવ્યોથી બનેલી હોય પણ એક સ્વાદવાળી તૈયાર હોય તે એક દ્રવ્ય, જ્યારે સ્વાદ ખાતર બાણા પર કે મુખમાં નાંખતી વેળાએ એમાં બીજી વસ્તુઓનો સંયોગ કરાય તે અનેક દ્રવ્યો ગણાય. આની ગણતરી સંખ્યાથી કરી લેવી જોઈએ.

૩ વિગ્રહ છ બ્રહ્મ વિગ્રહો; જે દૂધ, દહિં ઘી, તેલ, ગોળ, અને કઠા-આ પ્રકારે ગણાય છે. (આની વિસ્તારપૂર્વકની સમજણ ગુરુમતીથી કરી લેવી.) વિગ્રહને ઉત્પન્ન કરનાર આ વિગ્રહ; વિકૃતિના નામથી ઓળખાય છે. આ વિગ્રહ-ઓમાંથી ઓછામાં ઓછો એક વિગ્રહનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. દરરોજ ખાવા પીવામાં છ વિગ્રહો એક સામ-દી આવતી નથી. આથી આનો ત્યાગ કાતો મૂળથી, કાચી વિગ્રહનો કે નિવિધાની વિગ્રહનો-આ ત્રણ રીતે થાય છે. શક્તિ મુજબ મનોજ્ઞ કેળવી તપ અને સંયમ ધર્મનું મહત્ત્વ સમજી આ રીતે ત્યાગ કરવો જોઈએ. ધર્મજીવનની આચાર શુદ્ધિ આ રીતે સચવાય છે. અને વિચારશુદ્ધિ પણ ક્રમશઃ કેળવાય છે. (વિગ્રહોમાં મૂળ, કાચી તેમજ વિગ્રહોના નિવિધાતા-ઉત્પાદિ સમજવાની જરૂર છે, તે સધળું વિસ્તારના અવધી અહીં જણાવ્યું નથી-માટે તેના જાણકાર ગ્રંથાંશુ વડિલ પુરો પાસેથી જાણી લેવું.)

૪ વાણુ-ઉપાનહ એટલે પચરખાં તરીકે જે ગણાતા હોય તે સધળાંને ઉપભોગનાં સાધનો; જેવાં કે-જુદ, ચંપલ, સપાટ, પાવડી, મોળાં ઇત્યાદિ ગણાય છે. તેની

ટામ, પાલખી, એરોપ્લેન, વગેરે. જલમાર્ગનાં સાધનો-જે તરતાં કહેવાય છે, જેમકે-વહાણ, સ્ટીમર, મજબા ઇત્યાદિ અને જમીન માર્ગનાં સ્વતન્ત્ર સાધનો જેને ચરતાં કહેવાય છે. જેમ કે-ઘોડા, હાંટ, હાથી, ખચ્ચર વગેરે મવારીનાં વાહનો, આજણે પ્રકારનાં વાહનોની સંખ્યા નિયત કરી લેવી. શયન-સુવા કે બેસવા માટેનાં સાધનો જેવાં કે, પથારી, ખાટલા, પલંગમ, ગાદલાં, ગોદડાં, પાટ, પાટલાં, ખુરશી, કોચ, ગાદી, ચાકળા, સાદી, શેતરંજ વગેરેની સંખ્યા ધારી લેવી.

૯

૧૦ વિલેપન-શરીરે વિલેપન કરવાની કે ચોપડવાની વસ્તુઓની ગણતરી કે વજન કરીને તેની ધારણા કરી લેવી. જેથી નિરર્થક અવિરતિનું પાપ આત્માને ભારે ન કરી નાખે. અને આત્મા કમના ભારથી થોડા ભોગે છૂટે થઈ શકે. આથી શરીરની સેવા-શુદ્ધિની ખાતર આત્મા બ્યર્થ દડાતો બચી જાય છે.

૧૧

બ્રહ્મચર્ય-દેશથી અને સર્વથી આ બેરીતે છે. પરિણીતોને માટે સર્વથા ન બની શકે તો દેશથી એટલે સ્વ-પોતાની પરિણીત સ્ત્રી સિવાય અન્ય સ્ત્રી મેવનને ત્યાગ. કૃત્રિમ રીતે વીધ નાશ કે ક્ષય કરવાની ક્રિયા એ પણ અશ્વસ્ત રૂપ ગણાય છે. તેનો સર્વથા ત્યાગ દિવસે સર્વથા મૈયુન કીડાને ત્યાગ, દરેક ધર્માત્મા ગૃહસ્થને હોવો જોઈએ. રાત્રીને માટે પણ પરિમાણ હોયું જોઈએ અને મહિનામાં અમુક દિવસો વન્ય હોવા ધટે. મનોવૃત્તિઓનો નિગ્રહ કરવા પૂર્વક બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું જોઈએ. છતાં મન કે વાણી દ્વારા થતાં વિચારો કે શબ્દોના ઉચ્ચારોની તેવા પ્રસંગ પૂરતી જાયણા.

- ૧૨ દિશા—પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર કે દક્ષિણ તથા ઉર્ધ્વ અને અધોદિશા, આ ૬ દિશાઓમાં દિવસ દરમ્યાન જવું કે આવવું થાય તેની સંભાવના પ્રમાણે માત્રલેની ગણતરી કરવી. કેરળ આમાં પોતાને સાક્ષાત જવા આવવાના માટેની મર્યાદા નિશ્ચિત કરવાની રહે છે. આ સિવાય અધિક મર્યાદા નિયત કરવાથી અવશ્ય લાભ છે.
- ૧૩ સ્નાન—સર્વાંગે સ્નાન કરવાનું હોય તે જોટલી વેળાએ કરવું પડે તેની ગણતરી રાખવી, તેમજ બીજા પણ બ્યવહારમાં જોટનું પાણી વાપરવું હોય તેનું માપ સામાન્ય રાખવું.
- ૧૪ ભક્તપાન—ખોરાક અને પાણીના વજનની આમાં ગણતરી રાખવાની રહે છે. દિવસમાં વપરાતા એટલે મુખમાં જતા ખોરાક પાણીનું વજન રાખવું. જે ખોરાક વપરાય તેની સખ્યા રાખવી જેથી વજનનું પ્રમાણ જાણી શકાય અને નિયમોને સંક્ષેપની વેળાએ સુમમતા પડે.
- આ ઉપરાંત હઠાય વગેરેના પણ નિયમો ધારવાથી, પૂર્વોક્ત ચોદ નિયમો ધારવામાં જે ઉદ્દેશ રહેલો છે, તે આરંભ કે સમારંભોથી આત્માનું જતન કરવાનો ઉદ્દેશ જળરાષ્ટ્ર રહે, આ માટે પૃથ્વીકાય આદિ પદ્ધતિના તેમજ અસિ, મધી, કે રૂપી કર્મના નિયમોને ધારવાને સાર આ પ્રકારે દુક્રમા સમજાવેલું જરૂરી છે—

૧ પૃથ્વીકાય પૃથ્વીરૂપ શરીરવાળા સજીવ જીવોના શરીરો, જેમ કે કાચી માટી, કાચું મીઠું, સુરમો, ખાર, ચુનો, પથ્થર ઇત્યાદિ ખાવા તથા વાપરવાના ઉપયોગમાં લેવાને સાર વજનથી માપ રાખી આ સચિત પૃથ્વીકાયનો નિયમ ધારવો. પણ લઘુ

જ્યામાં કે લાવવામાં આ બીજ કાઢી રીતે ઉપયોગ કરવાની આમાં જ્યારે રાખવી હેય તો રાખી શકાય.

૨ અપકાય-જલરૂપ શરીરવાળા સચિત જીવોનાં શરીરો જેમકે-જરૂ, ઠંડુ પાણી, કરા, ઝાકળ ઇત્યાદિ; સચિત જલ; તે ખાવા તથા વાપરવાના ઉપયોગમાં લેવાને સારૂ તેનું વજનથી માપ રાખી નિયમ રાખવો. પણ આમાં જરૂ, કરા વગેરે અમશ્ય છે.

૩ તેલકાય-અગ્નિરૂપ શરીરવાળા સચિતજીવોના શરીરો; જેવાં કે-દેવતા, પ્રલેકદ્રીક આસ આ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આ મચિત અગ્નિકાયનો આરંભ સપગા દીવા, સ્ટવ, બટ્ટી, ચૂસા, વગેરેથી થાય છે. આમાં અમુક મંખ્યામાં ચૂસા વગેરે રાખવાથી નિયમ ધારી શકાય છે

૪ વાઉકાય-પવન જેનું શરીર છે તે એકન્દ્રિય જીવો, -જેવા કે; વાયરો વટોળાઓ, હવા ઇત્યાદિ ગણી શકાય છે. પવનનો ઉપયોગ પંખા, લુગડા વગેરે દ્વારા થાય છે. હોંચકો, સુપડું, ધોકો, સાવરણી ડુંક, ઇત્યાદિથી તેની વિરાધના થાય છે. આથી તેનો ઉપયોગ કરવો પડે તેમ હોય તો સંખ્યાથી નિયમ ધારવો.

૫ વનસ્પતિકાય-વનસ્પતિરૂપ શરીરવાળા જીવો, તેમજ અદ્વિ તેના અચિત શરીરોનો પણ સમાવેશ થાય છે. જેમ કે, એક, બે, ચાર, ઇત્યાદિ લીલોતરી વાપરવી, અથવા એક શેર બીજેર વાપરવાનો નિયમ રાખવો. તેમ જ છેદવા, બેદવા વગેરે આરંભો મળીને કુલ વજન નિશ્ચિત કરવું. વળી અચિત વનસ્પતિના ઉપયોગમાં પણ પરિમાણ રાખવું.

સારાંશ કે, આ પાંચે એકન્દ્રિય જીવો કે જે નિરપરાધિ સ્થાવર, જીવો છે, તે જીવોને પોતા તરફથી જે લાય, ત્રાસ કે મરણ ઉપજાવનારાં કારણો મળી રહ્યાં છે. તેમાં મર્યાદિતતા કે સંયમ

કેળવવાથી અવશ્ય પથરો આવે છે. એટલે તે જીવોની વિરાધનાના પાપથી આ રીતે બચી જવાય છે. માટે સયમપૂર્વક યતનાથી બ્યવહાર રાખનાર ધર્મશીલ ગૃહસ્થો આ એકેન્દ્રિય જીવોને અભય-દાન આપી શકે છે.

૬ ત્રસકાય—હાલતા ચાવતા એ ઇન્દ્રિય, તે ઇન્દ્રિય, ચક્રિ-રિદ્રિય તેમજ પચેન્દ્રિયજીવો જેવા કે, અળસીલા, કાસ, મચ્છર, મનુષ્ય-પશુ-પંખી-માછલાં વગેરે નિરપરાધિ જીવોની નિરપેક્ષ-પણે થતી હિંસાની પ્રવૃત્તિઓમા ઉપયોગ રાખવો 'કારણુ' કે, તે જીવોના પ્રાણોનો નિરપેક્ષ રીતે નાશ કરવાથી હિંસા થાય છે, એટલે અહિંસા ધર્મની આરાધનામા એટલે અશ્ય અવશ્ય ક્ષતિ પુગે છે. તથા સારૂ ઉપયોગ જમણા એ જ ધર્મ [જમણાદ ધમ્મો] આમ શાસ્ત્રકારો રૂપદ્વ દર્શાવે છે.

વળી નિયમધારિઓને અગ્નિ, મયી અને કૃષિકર્મનાં જે સાધનો છે કે, જેના યોગે સહેજે જીવવધ થઈ જવાનો તેમજ જીવ-વધની પરપરાને વધવાનો સંભવ છે તે તે અધિકરણરૂપ સાધનોને રાખવામાં, સાચવવામાં કે ઉપયોગમાં લેવામાં અતિશય કાળજી રાખવી જોઈએ અને તેની પણ દિવમ કે રાત્રી દરમ્યાન દરરોજ મર્યાદા બાધી લેવી જોઈએ.

જે આ પ્રમાણે—

૧ આસિકર્મ—શસ્ત્ર વગેરે જે હથિયાર તરીકે ગણીતા હોય કે જે હથિયારોથી આજીવિકા ચાલતી હોય, તે તે હથિયારો વાપરવાનો પ્રસંગ જ્યારે આવે ત્યારે હથિયારોની સખ્યા ધારી લેવી જોઈએ. જેનાથી સહેજે જીવવધનો સંભવ સાદાત કે પર-પરાયે થઈ શકે તે સધગાયે સાધના આસિકર્મમાં આવી જાય

■ જેમ કે-તરવાર, બદુક ઇત્યાદિ ભોગ સંજો [જેનો અમુક અપવાદ પ્રમોગમાં કોઈ અમુકને માટે બાદ કરતાં સર્વથા ત્યાગ થઈ શકે] તેમજ ચપ્પુ, સૂડી, કાતર, મોપ, છરી, ખાડણી, પગ, સાબુ, ઘંટી, ઇત્યાદિ તથા ટાંકણીઓ, કાગળો ભરાવવાની કનીપો, વગેરે માટે જયણ રાખવી

મધીકર્મ-આજીવિકા માટે પુસ્તકો, ચોપડાઓ વગેરે લખવામાં મી-શાહીનો ઉપયોગ કરવો તેમજ તેનાં સાધનોનાં પણ જે ઉપયોગ કરવો તે મધીકર્મ, કલમ, હોદ્દર, પેન્સીલ, રેજ, પેન, ચાક ઇત્યાદિ આમાં ગણાય છે આ બધાનો જે ઉપયોગ કરવો પડે તેની સંખ્યાપૂર્વક મર્યાદા રાખી લેવી જોઈએ

દૃષ્ટિકર્મ-જેની આદિ કરીને આજીવિકા ચલાવવાનો બ્યવસાય આ બ્યવસાયમાં ઉપયોગી દળ, ક્રેય, કોદાણી, પાવકા, વગેરેની ગણના થાય છે નિયમ ધારિઓએ આ બધા અધિકરણરૂપ સાધનોનો ઉપયોગ કરવો પડે તો તેની સંખ્યાથી મર્યાદા રાખવી દિતાવડ છે

ઉપસહાર-જગતના જે જે પદાર્થો વિદ્યમાન છે, તે મધ્યાયે પદાર્થોના ભોગ કે ઉપભોગ કોઈ રીતે એક જ સાક્ષાત કરી શકવાને સમર્થ નથી. છતાં તે પદાર્થોના આરભોથી ઉત્પન્ન થતા દોષો, તે પદાર્થોના ભોગ કે ઉપભોગની લાલસા ત્યજ નહિ દોષાથી, આત્માને લાગે છે, કારણકે અવિરતિનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક તેની વિરતિ નહિ સ્વીકારેની હોનાથી તેના સધળા આરભ આત્માને જોગી રીતે લદાય છે આથી તેની ભાગીતરીથી છૂટા થવાને સાર ધર્મશીલ આત્માઓએ વિવેક પૂર્વક યોદ નિયમો વગેરેને ધારવા દ્વારા પાપારભોથી સદ્ગ-સર-જતાથી બચી જવું એજ શ્રેયસ્કર છે

શ્રી. જિનેશ્વરદેવકથિત વિરિત ધર્મના સ્વીકાર દ્વારા અગ્ન્યુતા કે અનાભોગથી ચતા પાપબંધસાથેની ભાગીદારી છૂટતા, ધર્મભાવિત મુમુક્ષુ ગૃહસ્થો, ક્રમશઃ કર્મના ભારથી હળવા થઈ, વિશુદ્ધિ મેળવી, સર્વવિગ્તિની પ્રાપ્તિ કરી, રત્નત્રયીના અખંડ આરાધકભાવને પામી, આરાધનાને કરી મહાનન્દપદના સ્વાધીન તેમજ શાશ્વત સુખનાં ભોક્તા બને છે.

જય હા વિરતિધર્મિના !

કેલ્લાક નિચારો કુંઠમાં કદચને તમા અક્ષર કરે
 તેવી રીતે આપણપુરુષોની વાળી દ્વારા પ્રચારને
 ખમ્યા દોય છે. આ સૈવાના નિચારો જે
 રીતે સમજાવેદને પામે છે, તેને મહાપુરુષોની
 સરકારી જગમાં બાહેલાં કમ્ય સુકારી
 ખાળીનાર મોતી કદિએ તો તે વાસ્તવિક છે.

મહા સાગરનાં મોતી

આત્મા અને દેહની સિન્નતાને સમજે । જોઈશું દેહ માટે થાય છે,
તેટલું આત્મા માટે થાય તો સહેજે દુખના પારને પામી શકાય ।

ઉદારતા સંસ્કાર, કોઈનું પણ જુદું ન ઈચ્છવાની બુદ્ધિ, પ્રશંસા કરવા
યોગ્યની પ્રશંસા, અને સાબળવા યોગ્યનું સાબળવું, એ આત્મશુદ્ધિના મુખ્ય
માર્ગો ।

ક્રોધને શાંતિથી, અભિમાનને નમ્રપણાથી માયાને જાતુપણાથી અને
લોભને ઇષ્ટાનિવ્રતથી છતવે । જોઈએ

આ છત્ત પૂર્વકાલીન સુકૃતના યોગે આ જન્મમાં ધર્મને પણ જુદી જાત
સુખ પૂર્વક ખાય છે, પીએ ઠે રણે છે અને વિષય સુખ ભોગવે છે પણ
ભાવિમા સુન્તોની પ્રાપ્તિ વિના શું થશે એની વિચારણા કેમ કરતો નથી ?

મનુષ્યની સર્વ શ્રદ્ધિઓ સંપૂર્ણ વિનાશી । તેમજ સંયોગો પરિણામે
વિયોગોને પેદા કરનાર તથા સોડને લત્પન્ન કરનારા છે માટે અનિત્ય
અયુક્ત અને પરાધીન એવા ભોગ સુખોથી અલગ થઈ શાશ્વત તેમજ
નિર્ભય અને આત્માધીન એવા પ્રશમ સુખને માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

જ્યાં સુધી પરની સ્પૃહા ગઈ નથી ત્યાં સુધી દુઃખ જવાનું નથી અને
સુખ આવવાનું નથી માટે જો દુખનો નાશ કરવો હોય અને સુખ મેળવવું
હોય તો પરની સ્પૃહાને ત્યજ દેવી જોઈએ

‘દશમાપના’ એ આત્મશુદ્ધિ માટે પરમ કર્તવ્ય । તેની સાધના માટે
કોઈની સાથે વેર વિરોધ કે અયોગ્ય રીતની બોલચાલ થઈ હોય તેને ખમવાવો
જોઈએ પ્રમાદ વિષય કષાય કે અચેત વિરોધથી દૃઢચની દુર્ભાવના થઈ હોય
ન બોલવાનું બોલવું હોય, તેની દશમાપના હોય ધર્માત્માને કોઈની સાથે
વેર ન હોય છતાં પણ કદાચ વિષય કષાયશ્રદ્ધિના કારણે થઈ ગયું હોય
તો તેની શુદ્ધિવિધી દશમાપના કૃપી જોઈએ

દે ચેતન । નરકગતિ તિથ્યગતિ મનુષ્યગતિ અને દેવગતિમા અગ્રણ્ય

દુઃખોને તેં અનુભવ્યાં છે. તો કદાચ ધર્મની ખાતર અલ્પ કાળમાં ભોગવવા લાગે. દુઃખોને આત્માનું અનંત સુખ મેળવવા માટે સદન કરવા કેમ સમજાવતો નથી ?

પ્રાણી જીવના માટે વાજમય મહેલમાં પ્રવેશ કરે અગર દીનની માફક સુખમાં તૃષ્ણ રાખીને ફરે તો પણ જેને રાત્ર અને રાંઠ સરખા. ❁ કિંવી કમંક્ષતા કોઈને ઊઠતી નથી. અર્થાત્ મરણ આગળ કોઈ જ સરણરૂપ નથી.

હે આત્મન ! તું સમતાનો સ્વીકાર કર અને પરિતાપનું કારણ મમતાનો ત્યાગ કર !

ફરેક રથને મોહના નાટક ને ભેતો એવો ચેતન બદારના નાટકો ભેવા માટે સાચી તથા રહે છે તેની શોધ કરે !

ભોગોને ભોગવવાથી ભોગનૃપ્ત્યા અતૃપ્ત રહે છે. કદિકાલે શાન્ત બનતી નથી ઉલટું ભોગોથી પ્રાપ્ત ભોગવૃત્તિ વધતી જાય છે.

જન્મમાં સારાપણુ ગણાતા મનુષ્યો જે અનીતિખોર બન્યા હોય તો તેનું કારણ હિન્દ્રિયોની આધીનતા છે.

મન, વાણી કે કાયાના ચોગોને સંસાર વમાવવાના કારણરૂપ ન રહેવા દેવા હોય તો ક્રોધ માન આદિ અન્તર રિપુઓને નાબૂદ કરવાને માટે પ્રયત્નરૂપ બનવું જોઈએ.

પારકી ફરજની જોડથી ચિન્તા છે તેટલી ચિન્તા પોતાની ફરજની હોત તો સંસાર આવો રેડિયાળ ન બન્યો હોત.

મદારીના કરંડીઆમાં રહેલો સર્પ જેમ નિર્વિંધ હોય છે, તેમ શી પીતરાગ પરમાત્માને ખામેલો શીર્ષત પણ મદ કે અભિમાન રૂપી ઝેરથી શદિત હોય છે.

મોહની ધાર નિદ્રામાં સુતેલા આત્માએને ભટ્ટ કરવાને માટે સાધુ-
પુરોહિ, એ ૥ પરમાત્મા તરફના 'ભગવા રમે'ની જમ મારનાશ રોળીયાઓ છે

અનાદિકાળથી આત્માને લાગેલા નૈતિકપદાર્થોના સચેત્રોને દૂર કરવાના
યથેચ્છિત પ્રયત્નો કરવા એજ સ્વાધીનતાનો શબ્દમાર્ગ છે.

ધર્મશીલ આત્મા હરીદ્રી હોય એ બનવાભેગ છે, પણ તે દીન નહિ
હોવો જોએ હરીદ્ર ન બનવું ને સ્વાધીન નથી. જ્યારે હરિદ્રાવરણમાં પણ
દીન ન બનવું, એ આત્માની સ્વાધીન વસ્તુ છે હરિદ્રતા ભૂતમાલીન
કારણાનું પરાધીન પરિણામ ॥ વર્તમાનમાં એ ધર્મને માટે કલક રૂપ
નથી પણ દીનતા એ ધર્મ કરનારનું કલક છે.

ખરે આ હઝીકત દયનીય ગણાય કે, 'સુખની શોને તીવ્ર ઇચ્છા અને
સુખ પ્રાપ્તિનો અનંતલાગી મી વીનસમ પરમાત્માએ દર્શાવેલો ઉપાય
આ બંને હોવા છતાં જગતના ડાલા ગણાતા આત્માઓ પણ કેવળ
વિવેકદીન દશામાં રહીને દુઃખના કાસોને વધ રી રલા છે અને ઉત્તમ માનવ
ભવ તેમજ અનુપમ સામગ્રીને પામીને પણ સુખની સાચી સાધનાથી
વચિત રહી ભય છે'

લક્ષ્મીથી કે અન્ય ઉત્તમ ગણાતા નૈતિક પદાર્થોની પ્રાપ્તિથી જે શાન્તિ
સમાધિ કે સ્વસ્થતા નથી તે સમાધિ શાન્તિ કે સમતાની પ્રતિષ્ઠિત પરમ તમાની
આજ્ઞા પૂર્વકના મમતાત્યાગરૂપ ધર્મની આરાધનાના પરિણામે વાય છે કારણ
કે, પૌદ્ગલિક પદાર્થોના ચોગ્રે જે અલ્પકાલીન સુખ અનુભવાય ॥ તે આત્માને
મૂઝવીને તેને પટખનાર છે જ્યારે સમતાધર્મના ચોગ્રે મળેલું સુખ આત્માને
સાશ્વત સપૂર્ણ અને નિરાળાધ સુખ આપનાર છે

તપસ્વી તે કે જે તપશ્ચર્યામાં જ્યાનદ પામે અને ખાવું પડે એને
પોતાની નબળાઈ માને, પાસલું કરે તોય તપોવૃત્તિના હેતુથી જ આવા
પુણ્યતાનો તપધર્મના મર્મને પામેલા ગણાય.

આદારના ગુલામ બની ગયેલાએને માલિક બનાવવાને માટે બધા તપોનું વિધાન છે રસ, ઝડિંદ, અને શાતાની લોલુપતા ઠાળવા માટે તપ છે તપ એટલે પૌદ્ગલિક ઇચ્છાઓ ઉપર દબ્યો

અધિક જન્મવાને માટે નદિ ખાતારા તપસ્વી નથી, પણ ખાતાની ઉપાધિને ઠાળવાને માટે થોડો સમય પણ નદિ ખાતારા તપસ્વી છે

હું મેટો કહેવાઉં કે ન કહેવાઉં પણ મારા આત્માની શાન્તિ નહિજ નવી ભેદબે એવો વિચાર આવશે એટલે પૈસા વગેરે માટેની બધી પ્રવૃત્તિઓ ઉપાધિરૂપ લાગી જશે.

દુનિયાના કોઈ પણ પદાર્થોમા જે શાન્તિ આપવાની તાકાત નથી તે શાન્તિ ધર્મવૃત્તિથી દરેક સંયોગોમા પ્રાપ્ત થાય છે

વગર દુઃખોએ અને બળતા મને તો બચાવે ધડું ઉઘડુ પડે છે, પણ એ સાચો ત્યાગ નથી, જ્ઞાનીની આજ્ઞા મુજબ ઈચ્છા પૂર્વકનો ત્યાગ કરેલો એ જ સાચો ત્યાગ છે અને એથીજ કન્યાયુ

સંયગાય પૌદ્ગલિકો સંયોગોનો વિચેત્ર એવું જ નામ મુકિત જેને વસ્તુતઃ મુકિત ગમે, તેને ગમે તેવા મુખરૂપ ગણાતા પૌદ્ગલિક સંયોગો પણ હુખરૂપ લાગે

ખાવાનું દષ્ટિય નદિ જીવનારા અને અધિક ખાવા માટે તપ કરનારા તપના આસ્વાદનો કદિ પણ અનુભવ કરી શકતા નથી.

વિના ખાધે પણ જીવી શકાય એવી ટેવ પાડવી એવું નામ તપ છે અનાદિકાળથી ખાધને જીવવાની પડેલી ટેવને મીઠાવવાને માટે તપ છે

પારખાની આજ્ઞાએજ જીવવાની આજ્ઞા એ પણ પાપ છે આત્મા

આત્માના બળે જીવનારો બને અને પારકાની પચાવથી છૂટે એજ ધર્મનું
ધ્યેય છે

મળેલી કે નહિ મળેલી પૌદ્ગલિક પરતુઓથી દૂર રહેવાની જોની
ધૃતિ નથી તે પરમાત્મામા માનનાર નથી

જે આત્મા બાલ અને આશ્ચર્યનર તપમાજ પોતાના સુધળા સામર્થ્યને
ખચી રહ્યો છે તેજ ઉચ્ચામા ઉચી કેશ્ટિનો આત્માથી છે

મન વચન અને કાયાથી કરવા કરાવવા કે અનુમેડવા રૂપે પણ
પાપથી નિવૃત્ત બનાવ્ય અને મન વચન કાયાના યે જોને ધર્મપ્રવૃત્તિ કરવા
કરવા તથા અનુમેડવામા યોગ્ય તોજ આ ઉત્તમ ભવની સુદરમા સુદર
પ્રકારે સફળતા સાધી એમ કહી શકાય.

જે સુખ મેળવતા હિંસાદિ પાપો થાય અને જે સુખને ભળવી
શખવાને મટિ પણ હિંસાદિ પાપો કર્યા વિના થાવે નહિ એવા સુખનું
અર્થિપણું પણ હું ખનું જ કારણ બને એમા આશ્ચર્ય નથી.

આપત્તિ મૂઝવે નહિ અને સર્પતિ થવા બનાવે નહિ એ શુભ ધર્મિતા-
માથી પ્રગટે

આકૃત આવે ત્યારે પણ ધર્મજ વધુ કરવો જોએ એ ભાવનાજ
આને નારા પ મી મળે અને એથીજ નવરા કોઇ પણ કામકાજ ન હોય,
એમા એ વાતો કરાવનાર કોઇ ન મળે ત્યારેજ અને ફાવે તો જ
ધર્મ કરવાનો છે' આવી માન્યતા આને મેટિભાગે થઇ ગઇ છે પણ આવી
માન્યતા કેવળ ભયકર જાણી હકીકત સાચી એ કે તકલીફ વખતે
પણ ધર્મ કરવા હિંમત કેળવે તો જ ધૈર્ય પ્રાપ્ત થાય.

આને પ્રાપ્ત સ્વયં કે સુધારક સમજાયા પોતાની ભવને અનુવનાસઓ

કેણ જુરીજ દશમાં વતે' છે અને એથીજ તેઓ ધર્મની કેણ પણ ક્રિયા
મટે તે 'વાય તોયે ઠીક અને ન વાય તોયે ઠીક' એમ જ વાત કરવાના.
પણ વ્યવહારની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિઓમાં એ લોકો જથીજ પ્રવૃત્તિઓને ચૂક્યા
વિના કરવાના જ. આવી દશાવાળા ન્યાં સુધી જનને સ્વાર્થથી પર જનાવી
પોતે સુધરે નહિ ત્યાં સુધી અન્યને શું સુધારે વાર ?

દેવ, શુર અને ધર્મની જીવનમાં જરૂર છે. એવું આજની સુધારક મળ્યાની
દુનિયાએ તો લગભગ માન્યું જ નથી, અને જીવનનો પૈકીના ધાન્યો પલ્લુ
કેણ જખને આપતિ આવે ત્યારે ચાક કરી લે કે, લગવાન મારું દુઃખ દૂર કરો !
તે સિવાય અન્ય કાંઈ મટે દેવ શુર અને ધર્મની જરૂર પ્રાય જોઈજ નહિ.

જ્ઞાનનોએ જ્ઞાન, શીલ, વપ અને લાવ એ ચાર એટલે ધર્મના
દર્શન્યા છે : પણ જ્ઞાનમાં મોટું. શીલમાં લગભગ, વપમાં દેવાણું અને લાવને
દેસબદી, આ દશાથી વિરલ આત્માઓ જ જોવા છે.

લક્ષ્મીવાળો સુખી એ બાલ્ય દષ્ટિ અને ધન ધાન્ય વગેરેની લક્ષ્મી
વિનાનો પણ કર્શન, જ્ઞાન, ચરિત્રવાળો સુખી એ આત્મદષ્ટિ.

આપતિ આવે ત્યારે ધર્મિતાની કસોટીનો અવસર પ્રાપ્ત થયો, આ
સમજને સમજાવમાં રહેવું એ આવેલી આપતિદ્વારા અનેક આપતિઓને
દૂર કરવાનો માર્ગ છે.

સંપત્તિથી સદા કરતા રહેવું અને આત્મસંપત્તિ ખીલવવામાજ
સંપત્તિને વાપરવી એના જોવા પુણ્યયોગે મળેલી સંપત્તિનો ખીલે કેણ
સદુપયોગ નથી.

દુનિયાના પદાર્થો મોટાજવું માપ કાઢનારાની દષ્ટિ દુનિયામાં જ
લમે છે. મોટાજ આત્માના ગુણોની અપેક્ષાએ અંકાય તો જ આત્મજીવો
વિકસે.

લક્ષ્મીને મારી અને સારી માનનાર તથા લક્ષ્મીમા જ મોટાઈ અને માનપાન સમજનારમા દાનગુણ આવી શકતો નથી

ઈન્દ્રિયોન્મુગ્ધો દુઃખરૂપ ન બાસે ત્યા મુખી શીવરૂપ મહાગુણને પામી શકતો નથી

ખાણુ પડે છે તે પરાધીનતા છે એમ લાગે અને ખાધા વિના જીવવાની ભાવના બગે તો તપગુણ દૂર રહી શકતો નથી

જગતના પદાર્થોમાથી મારાપણુની ભુદ્ધિ બંધ નહિ ત્યા મુખી મુવિશુદ્ધ ભાવ આવે નહિ.

લક્ષ્મીને અનર્થકારી માની એટલે દાન આવ્યું. ઇન્દ્રિયોના ભોગો દુઃખરૂપ છે, એમ લાગ્યું એટલે ગીત આવ્યું. ખાણુ એ ખોટું એમ સમજી એટલે તપ આવ્યો, અને જગતના પદાર્થો માત્ર ઉપરથી મારાપણુ ગયું એટલે ભાવ આવ્યો.

મૂર્ખાનો ત્યાગ એ દાનનો પ્રાણ છે વિષયો પ્રત્યે વિરાગ ભાવ એ શીલનો પ્રાણ છે. અનાદ્યરૂપની ઇચ્છા એ તપનો પ્રાણ છે અને એકાન્ત આત્મદૃષ્ટિ એ ભાવધર્મનો પ્રાણ છે

જગતના પદાર્થો મેળવવા સાચવવા અને ભોગવવા માટે તેમજ જગતમા મુખપૂર્વક જીવવાને માટે જોડેલો સયમ કેળવણી છે તેટલોજ સયમ જો જાનિની આજ્ઞા મુજબ પરમાત્માના જયનોની આરાધના માટે કેળવાય તો સત્ય મુખ થઈ નથી.

આચારો જગતવાથી વિચારો જગતે તે સ્વાભાવિક છે. સારા વિચારોથી સારા આચારો જન્મે છે તેમ સારા આચારો થયું સદ્વિચારોને પેદા કરવાનું સાધન છે

કુનિયાને નેટલી રેલગ્રુવનની દરકાર છે તેટલી દરકાર આત્મજીવનની નથી મારે કુનિયાની દૃષ્ટિએ ધર્મનું માપ કાઢવું એમૂર્ણતા ॥

જેમને ધર્મની આરાવનાની સામગ્રી નથી મળી એ જરૂર કમમાની
છ. પણ જો સુમત્રી મળ્યો છે તે જ્યાં જો એનો દુરપયોગ કરે છે,
તેમજ જો એનો સુપીયોગ કરવાની તક આપી જાય તો એનાથી પણ
વધારે કમમાની છે.

विपरीत किया तो ज अटके, जे आत्मा सीधी किया जेदाय
 भीधी कियाभां जेदाया विना विपरीत किया अटके नदि जेने जेधी
 दुन के हरिद्र नय पण नदि

મરવાણુ શ્રાવણ ઉ અને મર્યા પછી મઠ પાપ ઉડવાનુ નથી તો
કેના વિધાને પાપ મેલે છે અને ધર્મ પ્રત્યે બિરહાર જન્યા છે ?

જોને મરુ ન જમરુ હોય તેને મરુ ન આવે એવા પ્રયત્ન કરેલા
એકાદા ને જાણી તે મરુ ને નિયમથી મટિ જાન ન થાય એમ કરી એકાદા

અનિત્ય મરણને નિષ્ઠા લાવનારો પ્રથમ એવું નામ મુઝિ-
માર્જની આરાધના

મરણ ન જમે તો ઉનમમા ઉતમ કેવડિયું મરણ મેળવવાને
પ્રયતન કરો ! કે મરણની સાથે આત્મા સાથેના સપ્તાય જડ પદાર્થો
સાથેજો ટળી જાય !

પાપથી જલવાને માટે, નિષ્પાપ અને ધર્મમય જીવન જીવવાને માટે, મન, વચન અને ક્રિયા ઉપર જે સચમ કેળવવો પડે છે તે સચમ પાપરસિદ્ધિને કેળવવો પડતો નથી.

પાપરસિકને જે સત્ત્વશીલતા કેવળતાની જરૂર પડતી નથી, તે સત્ત્વ શીલતા પાપશીરને કેવળવી પડે છે.

પાપના પરિણામનો જેને વાસ્તવિક ખ્યાલ તે પાપશીર ન હોય એ બને નહિ

જેઓ ભવિષ્યના અનિષ્ટ પરિણામને ભણુવા છતાં પણ અવસરે નથી ઠહેળતા તેઓ સાચા રનેહી નથી

ફોર કે ન ફોર, પણ અવસરે સ્વપર હિતને ધ્યાનમાં રાખીને હિતેથી પુરુષોએ આપણા જેમી હિતશિક્ષા આપિતોને આપવાને યુક્તિ ન બોધે એ સામાને ફોર કે ન ફોર, પણ હિતયુક્તિથી અવસરભેદ ધારિત હિતશિક્ષા આપનારને તો લાભ જ યાય છે

યુદ્ધ કરનારોને પોતાના કાળજી કેટલા કઠણ બનાવવા પડતાં હશે ? ખરેખર માણસ પોતાના મનમાન્યા છાંને મેળવવાને માટે શું શું નથી કરતો ? તેમ ધર્મ જે છટ લાગી નય તો, ધર્મ માટે પણ કાંઈ પ્રાણ પશુ કરવાની તક આવી પડે, તોય એ આત્મા-ભીરતાથી પાછા ન પડે !

સુસ્તિવશી ભેઠએ તો મોહ તેમજ મમતાને મારવા પડશે અને એને માટે બીજા રાજા કે અસોની જરૂર નથી. પશુ અદિસા સયમ અને તપ રૂપ અભિવરજિના રાજોની સહાય ભેઠએ.

વૈરાગ્યનો પ્રચાર કરવો એ સાધુમહાત્માઓનું કૃપણ નથી પણ શુભલુ છે

ધર્મ ઉપર વાસ્તવિક અનુરાગ થયા વિના ધર્મની વાસ્તવિક સેવા થઈ શકતી નથી

જેમા સહાયારોને કે સહચારોને યોગ્ય સ્થાન ન હોય એમાં

સુવિચારો તેમ જ સુવિચારીઓ પ્રત્યે આદરભાવ ન દોય, એવા નવયુગની એ દાખ સંસાર વાતી દોય તો એ નવયુગને આત્મનાશનો યુગ માની દૂરથી નમસ્કાર !

પૌદ્ગલિક સાવધાને પ્રભુ કરવાને માટે મન, વચન અને કાયા ઉપર જેટલો સંયમ રખાય છે, તેટલો સંયમ એ મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરવામાં રખાય, તો આત્માનો નિરુદ્ધાર દૂર નથી.

શક્તિ અને સામર્થ્યની કિંમત તેના સુબ્યયને અંગે જ અંકાય છે. નિરુત્તિ પામવાને માટે સત્પ્રવૃત્તિ આવશ્યકી જરૂરી છે. નિરુત્તિના નામે સત્પ્રવૃત્તિને નિયેધનાશ અજ્ઞાન છે.

કહેવાય છે કે, સાધનના અમલ નમામા છે, પણ સાધ્યને સિદ્ધ કરવા માટે સાધનોની જરૂર છે અમલ શબ્દથી મૂઝાડ સાધનોના મૂલ્યને ભૂલવું ન જોઈએ.

દુરામદ કે બદામદ સાચી વાત સમજવામા મોટી આડખીલી રૂપ છે. હાં તો જ્ઞાની બને ! હાં તો જ્ઞાનીના ચાલે રહે ! પણ વગર સમજાયે જ્ઞાની દોવાનો દંભ ન સેવો !

મન, વચન અને કાયાના યોગે સંપૂર્ણપણે અક્રિય બને, એ તો મોક્ષ પામતાં પહેલાં પાત્ર દુસ્વાક્ષરના ઉચ્ચરણ જેટલા સમયમાં જ બનવાનું છે, માટે અયોગી બનવાનો માર્ગ એ જ છે કે, યોગને ઉન્માર્ગમાં વપરાતા અટકાવી દઈ સન્માર્ગમાં વાપરવા.

અક્રિય બનવું છે માટે કર્મ કાલવાનીકિયા પણ ન કરવી એમ માને તેનો સંસાર બંધ નહિં કાણુ કે, એવી માન્યતા વાળાને અક્રિય દશા પ્રાપ્ત થતી જ નથી.

વિષયોને તમે આધીન ન બનો । પણ વિષયોને તમારે આધીન બનાવો । વિષયાધીન હુમે છે અને વિષયોને આધીન રાખનાર તમે છે

સામગ્રી હોય તો આરાધના સાથે પ્રભાવના પણ થઈ શકે પરંતુ સામગ્રીનો સંવ્યય કરાય તો જ પણ સામગ્રીસંપન્ન દશામા આત્મા વિવેકી ન બને તો પાપના ભારથી તે ભારે બને ॥

સામગ્રીની દશામા સામગ્રીના સંવ્યયની ખાતો કરવી જોઈતી સહેલી છે પણ તે સ્થિતિમા જોઈએ સામગ્રીને પ્રાપ્ત કર્યા બાદ તેનો સંકુપયોગ કરનારા બનવું તેટલું કપર ॥

લક્ષ્મીનો સંવ્યય કરવાનો ઉપદેશ દેનારા મહાપુરુષોએ જ ફરમાવ્યું છે કે 'લક્ષ્મી મેળવવાની ઇચ્છા એ પાપ ઇચ્છા છે ,

ધર્મ' માટે લક્ષ્મી મેળવવાની ઇચ્છા થાય તે કરતા લક્ષ્મી મેળવવાની ઇચ્છા જ ન થાય એ વધારે સારું છે

વિષયનું વિષ એવું કયાર હોય છે કે, જ્યાં અયોગ્ય રીતે વિષ થોડું સ્પર્શ પણ આત્માના પ્રયોગને હણનાર નિવડે ॥

તેના હૃદયમા પોતાના સાચા ધર્મજન્ય પ્રત્યેક વાસ્તવ્ય બધું નથી, અને તેની કમ્પિત કરવાની ભાવના જન્ય થતી નથી તે સ્વમિનો સાચો સેવક પણ નથી સ્વામિના સાચા સેવકને પોતાના સ્વામિના સેવક પ્રત્યે પ્રીતિ કે કમ્પિત ઉત્પન્ન થયા વિના કેમ રહે !

વિષય કે કષાયોની વાસના વધે તે વેળાએ તેને સમાવનાર મળી જાય તો એ વાસના આત્માને ઉન્માદે નથી લઈ જતી પણ સંયમનાર મળતા એ આત્માને અધઃપતનના માર્ગે પસંદી જાય છે

વિકારના એક સાવનરુપ સ્ત્રીઓના એક એક અંગને કામવિષરા

આત્માએ કોઈક જુદી જુદી ક્રમનાઓથી નીરખતા હોય છે એઓને મન શ્રીઓનું શરીર મુખના નિધાન રૂપ બાસે છે એથીજ એ પ્રકારની મધ્યા-મણમા તેઓ પોતાનું આત્મ સ્વરૂપ જુદી જાય છે આથીજ એ આત્માઓ દેવ, ગુર કે ધર્મ પ્રત્યેનો શ્રદ્ધાભાવ, પાપભીરતા વગેરે સુદર સદ્ગુણોને ત્યજીને દેવજ મોહમૂઢ બની જાય છે

દુનિયાના પ્રાણીઓ નેટથી સાધના અર્થ કે કામની કરે છે, તેટલીજ એ મુક્તિ માર્ગની કરે તો તેઓનું આત્મકલ્યાણ કેમ ન થાય ?

જૂનાકાલની કર્ણીઓના યોગે વત માન રિયતિ સરભઈ છે વર્તમાનની કર્ણીઓના યોગે ભવિષ્યની રિયતિ સરભઈ રહી છે વર્તમાન રિયતિમા મારે કેમ વર્તવું ભેદએ એજ ખાસ વિચારવા જેવું છે વિચાર કેવળ ભવિષ્યનું મુધારવાને માટેજ કરવા જેવો છે જૂનાકાલનો વિચાર ભવિષ્ય કાળને મુધારવાના હેતુથીજ કરવો ભેદએ અને ભવિષ્ય માટે વર્તમાન કાળના વર્તનનો નિર્ણય કરી લેવો ભેદએ

અતઃ મુધી પણ વિષય જાસનાની ઘટિ ઉપર અડધ લાવવો નહિ અને આખું માનવજીવન વિષય વિગ્રાસમા ગુમાવવું એના જેવી અધમ મનોવૃત્તિ બીજી એક પણ નથી.

અવ્યગ્રહિત આત્માએ પોતાને મળેલી શ્રદ્ધાને ઉપયોગ આત્મકલ્યાણની સાધનામા કરે એમા કશું આશ્ચર્ય નથી કાલજ કે પવિત્ર આત્માઓનો તે સ્વાભાવિક ધર્મ છે

પોતાની બોલી મદતાર્થે જ મૂઝાઈ જનાર આત્મા અન્યની સાચી પણ ખ્યાતિ સાવળી શકતો નથી.

અન્યની સાચી પણ ખ્યાતિને સામજિકતાનું ધૈર્ય અકડ બનેલાઓમ હોઈ શકતું નથી, આથી ટલા ગણ્યતાઓ પણ કોઈક વેળા નહિ નેની વાતોમા પોતાનું અહિત કરનારા બને છે

મુલુવાનના મુલની અનુભાવના એ તો સમ્યગ્દષ્ટિ ધર્માત્માની ભાવના છે, અને મુલુવાનની પ્રશસા એ ધર્મિતાનું સુદ્ધ પ્રતીક છે એના યોગે એનો ધર્મ નિર્મળ બને છે, દીપી અને ખીલી જોઈ છે પણ જોડા મદમા આત્મમાન શ્લેષાઓ આ સાધનનો સદુપયોગ કરી શક્યા નથી

સમ્યગ્દષ્ટિ સાત જરૂર હોય, પણ કાયર નહિ. જોડાને સાથ ન આપે એ જરૂર તેમજ જોડાને હેડામા પેસવા પણ ન દે, પણ સત્યનો આગ્રહ એ હદિ ત્યજે નહિ, એની રાત્રિની પૂઠે કાયરતા ન હોય પણ સત્યમાર્ગ પ્રત્યેના અવિહાસ અનુસંગ હોય

અનુક પદ નિર્વેદ સંયોગ અને ઉપરામની શુદ્ધતાનો આધાર આસ્તિક્ય ઉપર છે મિથ્યાત્વરૂપ મલ્લ ક્ષયોપરામાદિને પામી નહિ ત્યાં મુખી વાસ્તવિક રીતે શુદ્ધ ગુણોની પ્રાપ્તિ થવી શક્ય નથી એટલે આસ્તિકતા મુલ્ય પ્રગતી શકતો નથી

સાધ્યા બળવાનો તે છે કે નેઓ પોતાના બળથી નિર્જાળોને રક્ષણ આપે છે, તેમ જ પોતે તેના દુરુપયોગથી સદા ડરતા રહે છે

બળનો ઉપયોગ પુણ્યશાલી આત્માઓએ પૌદ્ગલિક મુખોની સાધનામા કરવા કરતા, આસ્તિક મુખની સાધનામા કરવો એજ દવપર માટે એય રહેર છે

દેવતાઓની શક્તિ અચિત્ત્ય હોય છે તેઓ ધાર્યું કામ કંઈકાની સાથે નિપળવી શકે છે એ કે આવી જરા પણ મુજાવાનું નથી આવી અચિત્ત્ય શક્તિને ધરાવનારા દેવો પણ વરદત્ત મુખી નથી તેમના સિર ઉપર પણ મરણ તો ઉઘુ જ છે મોક્ષના અર્થે આત્માઓએ આવી અચિત્ત્ય શક્તિઓથી જરાપણ લેવાઈ જવું નેહ્યે નહિ. કારણ કે, તે જ શક્તિ સાચી કે ન, જન્મ, મરણ કે કર્મની સત્તા સામે ઝંઝુમનારી હોય

ધર્મસાધનના નામે શરીરના સેવક બની બેઠા તો પરિણામ યાજું જ આવશે આવરી : કારણ કે, શરીરનો મોહ અનેક અનર્થોનું મૂળ છે

તે જ્ઞાની જ્ઞાનેશ્વરનાં પદો ન જાણે છે, કે જે જ્ઞાની
મન, વચન અને કાયાથી ગુપ્ત હોય. પણ મન, વચન અને કાયાને
વધેજી રીતે વર્ણવનારો હોય તે નહિ.

સાચો સાધુ ચક્રવર્તી કરતા પણ વધારે મુખ અનુભવી સહે જી ખાદ્ય
ખાંદોના યોગમાં જ મુખ મળી રહેલા અને અતિમિત્ર મુખ શાન્તિની કલ્પન
પણ નહિ કરી શકનારા આ વસ્તુને નહિ સમજી શકે સાધુનું મુખ નિર્દોષ છે
મોટું ચેતી સાધક જી દુન્યવી મુખ સદોષ છે મોટું તે સંસારદુષ્ટ ખનુ જ કારણ છે

સંસારમાં રહેલો આત્મા એ સુદ્ધ સ્વાર્થને વશ બની મા બાપ કે
અન્ય વરિષ્ઠજનોની અવજા કરે, તો એના ભેલો કુલવ એકે નથી.

ધર્મમાં વિશ્વ એ પુણ્યશાળી આત્માને પૈતાના શિસ્તજી કરતા
પણ અતિશય દુઃખરૂપ થાય છે કારણ કે, તે આત્માને મન ધર્મ એજ
સર્વસ્વ હોય છે

ધર્મની સામે આવતા આક્રમણોને નિરાળીને ધર્મરા જી ગણાતો આત્મા
ખજાળી ન હોય, તો તેના આત્મામાં સમ્પત્તિની પણ સંકા ન છે.

શ્રી વીતશત્રુજ સાસનની સાચી સાધુવા શ્રી વીતશત્રુજ પરમાત્માની
આજ્ઞા મુજબની નિરપૃથક્તામાં જ રહેલી છે, અને એ નિરપૃથક્તામાં જ સાચી
ધર્મપ્રભાવના છે

અનુમાર્જને ખામેલા આત્માઓમાં પૂજ્યો પ્રત્યેની શક્તિ સમાનધર્મિ
આત્માઓ પ્રત્યેનો સદ્બાવ, સંસારના વૈષયિક મુખોની અસારતાનો ખ્યાલ
અને સચમી બનવા પ્રત્યેની લગતી ન હોય એ જાણે નહિ.

સુદ્ધ સંસર્ગમાં પણ ભેળતો સદ્બાવ હૃદયમાં ન બને, એ તો એક
ભાવ કરે કમનસિની ગણતરી ભેળજી

પાપના માર્ગે જ રહેલા આત્માઓને પાપમાર્ગમાંથી બચાવવાને ઉત્તમ

આત્માઓ ઇચ્છે અને સત્ય વસ્તુનું જ્ઞાન કરાવવાનો પ્રયત્ન કરે, તે પણ ધર્મપ્રત્યે અરુચિભાવ ધરનારા આત્માઓને ઝમે એ સકય નથી

એક આખમા પ્રીતિ અને એક આખમા લીલિતિ, એક આખમા અમી અને એક આખમા ઉત્તતા, ધર્મ પાસે ધર્મને જતાં આનંદ થાય, પણ ધર્મના વિરોધિને તો પોતાના ધર્મવિરોધરૂપ પાપનો ભય રહેલો જ બેઠો.

દુનિયાની ઠોઠ પણ કાર્યવાહી કરતાં જેને આત્મા યાદ આવે છે તે આત્માની ઠોઠ કાળેય દુર્જીતિ થતી નથી વ્યાપારક્રિયાત્રયેક પ્રવૃત્તિમાં આત્માને યાદ કરનારની અતિ ખમડે એ વાત અસંભવિત છે. કારણ-આત્મા જેને યાદ હોય તે પાપ કરતાય હરે અને પાપ થઈ ભય તોય તેને તેને પ્રમાણપ થાય જ

એકાન્ત દિલ્લુદ્ધિથી કરવામાં આવેલી સિક્ષા પણ સુયોગ્ય આત્માને જ ફોલે છે.

સત્ય સમબદ્ધ મયા, પછી અને પોતાની ભૂલને ખવાસ આવી અથા પછી, ખોટી મહત્તા ઠકાવી રાખવા માટે ઉભી ઉભી પ્રવૃત્તિઓ કરતી, એ ઇશાનપૂર્વક પોતાના અમૂલ્ય જીવનનો પોતાના હાથે નાશ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા જેવું છે આવા અધોગ્ય પ્રયત્નો કરનારા, ખરેખર ઉપકાર માટે પણ અધોગ્ય જ બહુાય છે આવા દુરાગ્રહિઓ ઉપર ઉપકાર કરવાનો ઉપકારિ આત્માઓની આશા પણ અર્થ બને છે

જેઓ પોતાના પાપને માટે પોતાના આત્માને નિન્દતા રીએ છે તેઓ કમે કમે પાપથી પાછા હાંકતા ભય છે

વિષયાધીનતા એ એક કારમી અમત છે. કારણ કે તેને આધીન બનેલ આત્માઓ, ભલે જ્ઞાન રીલે, વિવેક, વરવદાર અને ધર્મ ભાદિ ધર્મ બેઠે સકતા નથી.

મદિય નેમ માણસની વિવેકબુદ્ધિ અને વિચારશક્તિને ટપ્પે છે, તેમ અપના તેથી વિશેષ રીતે વિવધાધીનતા, વિવેકબુદ્ધિ અને વિચાર શક્તિને દબે છે

વિવધ વિચાર, જે એવી સોંસાતનારી વસ્તુ છે કે, નેમ જને તેમ વિવધશક્તિને ઘાલ કરનાર નિમિત્તોથી પણ માણસે દૂર રહેવાનાજ પ્રયત્નમાં રહેવું એકદમ

વિવધોથી બચવાને મદિ કરનાર કરના નિયમો ધોળવા પડ્યા છે એ જ સૂચવે છે કે, જે જલ્દી જ અવકાશ અને નક્કીથી વળગી નય એવી-વસ્તુઓ છે

ધર્મોપદેશનના ફલ જરીકે પૌદ્ગલિક મુખની માનસી-અવસ્થા જે બરેબર અયોગ્ય હજી છે એવું પરિણામ સાર નથી હોતું.

અસમર્થતા પ્રભાવે પણ સ્વર્ગ મળે છે એની ના નથી : છતાં દેવ-સોજની દેવાનનાઓના પ્રાદયી અસમર્થ સેવવામાં આવે, દુરભનેને સંકાર થાય તેવું બળ મેળવવા મદિ અસમર્થ સ્વીકારવામાં આવે તો તે સાધક નથી બાધક છે

રામ જુદા છતાં ત્યાજ મદિને રામ પ્રથમનીય અને સફલ છે અને ત્યાજ સારો છતાં પણ રામ મદિને ત્યાજ નિષ્ફલ અને અનિષ્ફળીય છે

સ્ત્રી વગેરે વિચારના સાધનોમાં યજુ સ્થિર થતા હોય તો સમજવું કે, આ દિક્રિયો મળી પુણ્યયોગે, પણ તેનો દુરુપયોગ આત્માને અધ પતનના માર્ગે ખીચી નયે

સામા પુણ્યથી મળી, પણ વિવધ-વિવાસમાં અને રમરામમાં જ તેનો અપય થાય, તો માનવું કે, જે પુણ્યમાં વિવધતા જાણીયા સન્યા છે પણ જે

લક્ષ્મી દાન, ત્યાજ કે જગતના પારમાર્થિક હિતકાર્યોમાં ખરચાય તે માનવું કે, અમીનાં જાંટપી ભરી છે.

પાપના ઉદયને પણ પુણ્ય તરીકે પસંદાવી શકાતો નથી એમ ન માનવા; પણ તેવો પુરુષાર્થ બ્રેષએ. પ્રયત્ન હોય તે અશુભ પણ શુભમાં પરિવર્તે; એ કે, નિદાનના ચોગે મળેલી સ્થિતિમાં પરિવર્તન શક્ય નથી આપી જ ધર્મના ક્ષેત્ર તરીકે પૈદ્ગમિક સુખોની પ્રાપ્તિનું નિદાન આત્માને માટે અહિતકર છે.

ગમે તેવા સંયોગોમાં પણ ઉત્તમ આત્માઓની ઉત્તમતા ઝળખ્યા વિના રહેતી નથી.

વિષય-કષાયોના અભ્યાસી આત્માને વિષય-કષાયોમાં ધોળવા, એમાં કરી જ તકલીફ નથી.

‘એ ખાય તેનું પેટ ભરાય’ એમ કહેનારા ધર્મની બાબતમાં કેવળ અનુભેદનાથી જ ચલાવી લેવા માગે એ આશય છે.

‘શબ પાસે જઈને મુઠ્ઠી ઘાટી માગવો-’એ એ રાત્રીની મરકરી મણાય તે, જે દેવ સંસારથી વારનાર ■ તે સંસાર વારકની પાસે સંસારમાં રહેવાની સદાય માગવી અને લોભ સુખની માગણી કરવી એ કથી ભવનું ટહાપણ મણાય ?

‘દિવ કે સુરની વાર્તાવિહ એળખ રહી નહિ, એઓની ભક્તિ’ આ માટે એ વિચાર જુલાઈ ગયા, અને ‘સંસારના દુષ્પ્રેયથી વરવાને એઓના વચનોની આરાધના કરવાની છે’ એ માન્યતા ચાલી ગઈ, આથી આજના ધર્મિ-આત્માઓમાં ધૈર્યનું દર્શન થતું નથી.

અનુભેદનાથી અને ચાણીથી વાત પલાવવાની હોય તે તે એ

ધર્મમાં જ છે કે જીવે કંઈ છે ? જાણમાં કેઈએ જીવને એમ કહ્યું કે મારી વની તું જાણ છે ? 'ને જાણું' માટે ધન્ય છે તને' એમ કહ્યું ? નહિ તો પછી આજ મળેલા દુઝાને જેમ જીજારી સંતાડી સંતાડીને જાણ તેમ જ શ્રીમાનો ખુલ્લે બેસી સંતાડી સંતાડીને પેટ ભરે છે, તે જિજ્ઞાસા કંઈએ છે. અને તો પોષણ કરનારો. ધર્મ ક્રિયાઓ કરનારો પણ સંયમને કદીન કદીન જ કસા કરે છે ? પણ સંયમમાં જેમણે જાતીસ પરિવર્તન વળુંવ્યા છે તેમણે જ એક વર્ષના સંયમ પર્યાયનું સુખ અત્યંત વિમાનના સુખને પણ કંઈ બધું એમ કહ્યું છે. એવું થું ?

‘પાપ કરવું, ઉન્માદે વાલવું, અનીતિ, અન્યાય અધર્મ સેવવા.’ આ છતાં પણ આપત્તિ અને જરબારી આવે ત્યારે રાડો પાડવી, એ કંઈ થયે ? પાપના કચરા અને દુષ્ટ ભાવનાઓના કચરા કાઢવા વિના આપત્તિ કદી જ દળની નથી અને ધની જરબારી કદી અટકની નથી.

જે આત્મા કમંથી ભરેલો હોય તેને જ છતી સામગ્રીએ ધર્મ માટે શક્તિ વાપરવાનું મન ન પાવ.

ધાડપાડુની શક્તિ જેની જીજ્ઞાસા એકે શક્તિ નથી ન મળે તો માગીને જાણ પણ ધાડપાડવાની શક્તિ તો કદી જ ન કરી. પેટ માટે બીજા માનવી એ નીચ ક્રિયા છે પણ તે ઋદિ લૂંટવાની શક્તિ કરતાં તે ઘણી ઉંચી છે.

એકાંતમાં બેસી આત્માને પૂછો કે, ‘ક્યાં જવું છે ?’ અને ક્યાં જવાની કારવાળ થઈ રહી છે ?’ હજી જવું દરો તો તે માટે જરૂરી કારવાળ ક્યાં વિના કેઈ પણ રીતે નહિ જાય.

છાપાંઓની જગ્યાએ પૂર્વ પુરોહિતોનાં છવનેડ લાવો, ઓપડાની જગ્યાએ જ્ઞાન, પ્રજ્ઞા અને સદાચરણ મૂકો એમાં ક્યાં એટલા આવી અને કેટલો નફો થયો એનો વિચાર કરો !

જેને ધર્મ જ્ઞાણો લાગ્યો તેને ધર્મના વિરોધિઓથી જમતને બચાવવાનું મન થાયજ. જીજારી પણ ચારી ન કરે તો જોશ નહિ અને રાહુ-કાર પણ ચારી કરે તો કેટલી તૈયાર છે. તેમ ગમે તેવો સારો માણસ પણ એ ધર્મથી વિરુદ્ધ આવનારો બન્યો તો તેની તે ક્રિયા નિન્દનીય બને છે.

ધર્મ નીતિ કે ઉત્તમ પ્રકારના સદ્ગુણોને હસવા અને વિષય સુખમાં આનંદ માનવો તે ત્યારે જ બને કે જ્યારે સદ્ કે અસદના અવિરોધ, મોહનો અધાપો દૃષ્ટ્યમાં આવ્યો હોય. વીતરામ પરમાત્મામાં માનનારમાં આ વિધિ ન હોવી જોઈએ.

સ્વાધ્યાય પાઠ

સંપત્તિ અને સાદ્યથી પ્રાપ્ત કરવાને માટે મેં શું નથી કર્યું ?
હું શું નથી કરતો ? ધનની લાલસાએ, મને પુણ્ય અને પાપ,
નીતિ અને અનીતિ વગેરેના વિચારોથી જ અજાગો રાખ્યો છે. મને
કર્તવ્યનું જ્ઞાન રહ્યું નથી. પણ મને તેટલી સંપત્તિ અને સાદ્યથી
મળી, તેથી મારા આત્માને શું ?

સંતોષ વિના ભક્તિનું કે સાદ્યથીનું સુખ ભોગવી શકાતું
નથી અને આત્માની આત્માદી મેગ્યા વિના દુઃખ માત્રથી મુક્ત
જની, સદાને માટે સંપૂર્ણ સુખના ભોક્તા બની શકાતું નથી. ખરી
સંપત્તિ તો આત્મસંપત્તિ છે. સંસારની આત્માદી સાથે આવવાની
નથી અને તે આત્માદી મેગવવાને માટે આચરેલી અનીતિ કે પાપ
રૂપ આત્માની ખરગાદી, સાથે આવ્યા સિવાય રહેવાની નથી.

ઉત્તમ એવો મનુષ્યમત્વ, વસ્તુતઃ મોક્ષની જ સાધનાનું
એક માત્ર સાધન છે. આવા મોક્ષના સાધનરૂપ મનુષ્યસ્વની પુવા-
નીને ઉપયોગ મોક્ષની સાધનામાં નહિ કરતાં, અનેક પ્રકારનાં
ભોગસુખો, કે જે ચોરસી લાખ યોનિઓ દ્વારા દેવ-મનુષ્ય-નિર્ધન્ય
અને નરક એ ચાર ગતિઓમાં વારંવાર ભ્રમણ કરતાં હું દરેક
વખતે ભોગવતો જ આવ્યો છું, તેમાં મારો આત્મા જાનમૂલો,
બની પુવાનીને દિવાની બનાવી રહ્યો છે.

સંયમના ભોગે પણ શારીરિક જળ મેળવવાને માટે હું મથી રહ્યો છું. પરંતુ આત્મજળ મેળવવાને હું વ્રતધારી બનતો નથી. ઇન્દ્રિયોને ભોગવિલાસમાંથી હું પાછી ખેંચતો નથી. પણ તેમાં રમ્યો કે પમ્યો રહું છું : મનનો સંયમ કરતો નથી. પણ તેને નિરંકુશ રીતે છુટું મૂકું છું અને બુદ્ધિને પણ આત્મનિષ્ઠ બનાવવાને સાફ પ્રયત્ન કરવાને બદલે, મારા આત્મસુખનો નાશ કરનાર તથા દુઃખમાં વધારો કરનાર પ્રવૃત્તિઓમાં ઉપયોગ કરી રહ્યો છું.

કર્તાવ્ય કે અકર્તાવ્યનો વિચાર કરવામાં, ખીજતું બહુ કરવામાં કે આત્માને ઓળખવામાં હું મારી બુદ્ધિને ઉપયોગ કરતો નથી. પણ ખીજતું સુખ પડાવી લેવામાં અને અન્યને યુક્તિપૂર્વક વ્યવસ્થિત રીતે દુઃખ દેવામાં હું મારી બુદ્ધિને ઉપયોગ કરી આત્મહત્યા કરી રહ્યો છું. અનન્તા ભૂતકાળનો અને ભવિષ્યનો વિવેકપૂર્વક વિચાર નહિ કરતાં, મારી બુદ્ધિને હું ટૂંકા વર્તમાનકાળને રોનકદાર બળવવામાં ઉપયોગ કરું છું અને એથી હું જ મારું ભવિષ્ય બગાડી રહ્યો છું.

સંસાર કે ઇન્દ્રિયોના ભોગની ભૂલભૂલામણીની જાળમાંથી નીકળવામાં, ચતુરાઈનો ઉપયોગ નહિ કરતા, દંભ અને કપટ આચરી-તાલંબાજ બની, સંસારની તેમ જ વિષયકષાયની ભપકર ભૂલભૂલામણીની જાળમાં ફમાવામાં હું મારી ચતુરાઈનો ઉપયોગ કરી, આત્મનાશ કરી રહ્યો છું.

સંયમ ધારણ કરી આત્માની શોભા વધારવામાં હું મારા રૂપગંગો ઉપયોગ નથી કરતો, જ્યારે ભોગ ભોગવવામા પાગલ બની, આત્માની શોભા ઘટાડવામાં હું મારા સૌંદર્યનો ઉપયોગ કરી રહ્યો છું.

માતા, પિતા, ભાઈ, બહેન, સ્ત્રી, પુત્ર, શરીર, ધન, ભવન અને મિત્ર—એ સર્વનો ઉપયોગ આત્મકલ્યાણને માટે નહિ કરતા મોહ, અહંતા અને મમતા વધારવામા જ કરી રહ્યો છું

મોક્ષદાયક ધર્મના આચરણમા કે શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના ધ્યાનમા મનને લગાડવાને બદલે, ભોગ, ઐશ્વર્ય (દાવત) મેળવવા, સાચવવા અને ભોગવવાના વિચારોમાજ હું મારા મનને દુઃખ-યોગ કરી રહ્યો છું.

આત્મકલ્યાણને માટે અહંતા અને મમતાનો ત્યાગ કરીને હું મમતાને ધારણ કરી શકતો નથી, ‘મારૂં શું થશે ?’ એની મને ખબર નથી આવી દશામા મારી સદ્ગતિ કેમ થાય વાર ?

હું આત્મકલ્યાણ માટે દ્રેષનો ત્યાગ કરી શકતો નથી, અન્યનો ઉત્કર્ષ જોઈ તેનો દ્રેષ કરવો છોડી શકતો નથી અને અન્યના ગુણોને ઠાંકી દેવાનું તથા અન્યના અછતા દોષોને પ્રગટ કરવાનું પણ હું બંધ કરી શકતો નથી, એ એટલી બીના છે

હું આત્મકલ્યાણ માટે કામનાઓ કે લાલસાઓનો ત્યાગ કરી શકતો નથી અને નિસ્પૃહતાનો સ્વીકાર પણ કરી શકતો નથી આત્મકલ્યાણ માટે પાપમૂળ અભિમાનને છોડી શકતો નથી અને ધર્મમૂળ સામાન્ય દયાને પણ ધારણ કરી શકતો નથી તો પછી ભાવદયા કે આત્મદયાને તો ક્યાથી જ ધારણ કરી શકું ? અને જ્યાં સુધી ભાવદયાને ધારણ ન કરી શકું ત્યાં સુધી મારૂં કલ્યાણ સંધાય પણ કયી રીતે ?

મોક્ષના ધ્યેયનો વિચાર આવેલો જ મુશ્કેલ છે, વિચાર આવે તોય મોક્ષનું ધ્યેય સમજાતું એથીય મુશ્કેલ છે, મોક્ષના ધ્યેય

માટેનું આચરણ તો ઝેથીય મુશ્કેલ છે અને મોક્ષના ધ્યેયની સાધનામાં જ ટકવું એ તો સૌથી વધુ મુશ્કેલ છે. આત્મ કારણ એ છે કે, અનાદિકાલથી આત્મા વિષય અને કષાયમાં રત બનેલો છે. આત્માને પોતાના સ્વભાવનો ખ્યાલ નથી, મોક્ષ એટલે આત્માના સ્વભાવનો પરિપૂર્ણ વિકાસ. આ વિકાસ ત્યારે જ થાય કે, જ્યારે આત્મા કર્મના યોગથી વિખૂટો બને. દર્શનમોહનીય કર્મના ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ વિના મોક્ષના ધ્યેયમાં નિશ્ચિન બનાય નહિ. જ્ઞાનાવરણીયના ક્ષય, કે ક્ષયોપશમ વિના મોક્ષના ધ્યેયની સમજણ ન આવે તેમજ ચારિત્રમોહનીય કર્મના ઉપશમ ક્ષય કે ક્ષયોપશમ વિના મોક્ષસાધક પ્રવૃત્તિઓમાં રસ આવી શકે નહિ.

આત્મા સિવાયની સર્વ વસ્તુઓને પર માનવાથી જ ધન, ભોગસુખ, આત્માના ચક્રુ રૂપ ભાસરો એટલે ઝેની મમતા ટળશે, આથી આ નિમિત્તે યતા ક્રોધ માન, માયા અને લોભ જશે. પર વસ્તુઓની મમતા જતાં, આત્મામાં સમતા પ્રગટશે અને મોક્ષ રૂપ સાધ્યમાં સુનિશ્ચિત બની, તેની સાધનામાં મન-વચન-કાયાના યોગેને યોજી શકાશે. આ સિવાય કેવળ ધન અને ભોગસામગ્રીની દયાલિમાં જ સુખ માનનારાઓને તો મમતાના ત્યાગની વાત સંભળવી પાલવે તેમ નથી.

શરીરની સેવામાંથી છૂટવું એટલે સાદા અને સરળ બનવું. સાદા બનવું એટલે જોમ બને તેમ જરૂરીઆતો ઝોઘી કરવી. જરૂરીઆતો ઝોઘી ત્યારે જ થાય, કે જ્યારે ભવબીરતા કે પાપબીરતા આવે. ભવબીરતા અને પાપબીરતા આવતાં સંદ્રિયોનો સંયમ અને મનનો સંયમ સ્વાભાવિક રીતે જ

સરળ બને. આમ પાપથી બચી શકાય અને નવો કર્મ-
બંધ પડે નહિ, અર્થાત્ સંવર થાય. એ સાથે શુદ્ધ ક્રિયા અને
શુદ્ધ ભાવનાના યોગે નિર્જરા-કર્મનાશ થાય. આ રીતે વર્તતાં.
કદાચ કર્મબંધ થાય, તો ને શુભ જ હોય. પુણ્યાનુભંધિ પુણ્યનો
એ બંધ આત્માને ઉત્તમ સામગ્રી પમાડે, છતાં એ સામગ્રી
આત્માને મુંઝવે નહિ. એ પુણ્ય જ એવું કે, આત્માનો વિરાગભાવ
વધતો જાય અને તેથી પરંપરાએ મોક્ષ સાધી શકાય.

પરપદાર્થોને તેના વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં સમજી લઈ, ત્યાગ-
ભાવનાને ઢેળવીએ તો મોક્ષ નિયત થઈ જાય. પરપદાર્થો છૂટે
નાંદ તેથી મિથ્યાત્વ આવતું નથી, પરંતુ પરપદાર્થોના યોગથી જ
જન્મનાં સુખોને સાચાં સુખો માનવાથી મિથ્યાત્વ આવે છે ને ગાઢ
બને છે. ‘પર પદાર્થોના યોગથી ઉત્પન્ન થતાં સુખો દુઃખરૂપ છે
અને એથી તે તજવા જેવાં છે’-આમ ન સમજાય તેમજ ‘મોક્ષ
સાધક કર્મ જ આચરવા જેવો અને મોક્ષ જ પામવા જેવો
છે’-એમ ન લાગે, એ જ વસ્તુતઃ મિથ્યાત્વનો પ્રભાવ છે.

‘શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની આગ્રાની આરાધના, એજ કર્મ
અને એજ ધન—’ એ મતિ નિરંતર હૃદયમાં સ્થાપન કરવા જેવી
છે. શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની આગ્રા જેના હૃદયમાં વસી, તેના
અશુભ દિન મથા અને શુભ દિન આવ્યા. પૌદ્ગલિક સુખો
ની લાલસા ડૂબાવનારી છે, એ વસ્તુ હૃદયમાં જરાજર જતી જાય,
તો કર્મની આરાધના સુંદર પ્રકારે થઈ શકે. હજારો અધર્મિઓ
વચ્ચે પણ એક કર્મી જે મજબૂત રહે, તો તેની અસર જરૂર થાય.
ભવનિવૃત્તિ અને મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે જ કર્મ છે. કર્મ તરવા માટે
છે, દુઃખવા માટે નથી. મોક્ષદાયક કર્મના સેવનથી સંસારને આગ્રા

બનાવવાને ઇચ્છાનારાઓ તો, જ્ઞાનિઓની દૃષ્ટિથી ખરબાદ થઈ રહ્યા છે.

મોક્ષદાયક ધર્મની આરાધના ઉત્તમ પ્રકારે થઈ શકે, એવી સામગ્રી મહાપુરુષે મળી છે; જે રીતસર ન વર્તાય, ઇન્દ્રિયોને આધીન બનાવ અને શક્ય રીતે બચવામાં બેદરકાર રહેવાય તો આવી દુર્લભ સામગ્રીના થોડે પણુ આત્માનું બગડે, એ નિશ્ચય વાત છે. ધર્મક્રિયા કરતાં આ વાતનો ખ્યાલ રહેવો જોઈએ. પાપના ભય વિના દેખાય માટે મોક્ષદાયક ધર્મની વાતો, એ તો આડંબર છે. અને તે આત્માને તારવાને બદલે ડૂબાવે છે. પાપના ભય વિના ધર્મશ્રિય પ્રગટી શકે કે? જેના હૈયામાં પાપનો ડર નથી, તેના હૈયામાં સાચી ધર્મશ્રિય હોય, એ અસંભવિત જ છે.

પરપદાર્થોને મેળવવાની ઇચ્છા એ અશાન્તિ અને અસંતોષને આપે છે. તેને નહિ મેળવવાની ઇચ્છા અને મળેલ પદાર્થોનો સદુપયોગ, એજ શાંતિનો રાજમાર્ગ છે. જે કાંઈ ઇન્દ્રિયોને ગમતું લાગ્યું, તે બધુંજ મેળવવાની ઇચ્છા દિન-પ્રતિદિન વધતી જાય છે. એ રીતે બધુંજ મેળવવાની ઇચ્છાથી તો પાપ વધ્યા. પરપદાર્થો મેળવવા જેવા લાગે તો સમજવું કે, હજુ કંઈ ખામી છે, આ ખામી ટળે તો જ ધાર્યું સધાય. પરપદાર્થો મેળવવાની ઇચ્છા, એજ અધર્મનું મૂળ છે. પરપદાર્થોનો પ્રેમ છે, માટે તો સત્ય સમજવું નથી સ્વ (આત્મા)માં પ્રેમ થવા વિના, અર્થાત્-આત્મદૃષ્ટિ પ્રગટવા વિના સાચી સમજ આવવાની નથી અને સાચી સમજ વિના સાચી શાંતિ મળવાની પણ નથી. પરપદાર્થો ન મળે તો મુંઝાવ અને મેળવવાના જ પ્રયત્નોમાં રહે તથા મળે તો ભોગબ્યા સિવાય રહે નહિ, એ ધર્મો નથી. જેની પરપદાર્થો

મેગવ્વાની બાવના જ નથી અને તે છતાં મળી જાય તો જે ભોગમાં દીન નહિ બનતાં તેનો ચક્ર્ય એટલો સદુપયોગ જ સાધે છે, તે હિંમતી કાટિનો ધર્મો છે.

ધર્મક્રિયાની શુદ્ધિ સમતા વિના થાય નહિ. ત્યાંસુધી પર વસ્તુની મમતાનો ત્યાગ થયો નથી અથવા પર વસ્તુની મમતા છોડવા જેવી લાગી નથી, ત્યાંસુધી સમતા આવે નહિ અને રૂએ પણ નહિ. અર્થાત્—સમતાની રૂચિ અને પર વસ્તુની મમતાની અરૂચિ, એ ધર્મક્રિયાની શુદ્ધિનું મુખ્ય કારણ છે.

ધર્માચરણમાં પોતાનો હેતુ કયો છે? અને કયો હોવો જોઈએ? તેનો હંમેશાં વિચાર કરવો. અન્યના દોષો દોષદષ્ટિએ જોવા જ નહિ. પોતાના દોષોને જોવાને માટે સતત પ્રયાસ કરવો. પોતાના દોષો જોવાથી તે દોષોનો ત્યાગ સુગમ થઈ પડે છે. વળી અન્યના દોષો જોવાના સંયોગોમાં મુકાઈ મવા હોઈએ, તો તે વખતે દોષિનની દયા ચિન્તવવા પૂર્વક કર્મજન્ય વિષમતાનો વિચાર કરવો, કે જેથી ચિત્ત મહિન ન થાય. જેવું નિમિત્ત જુએ તેવો આત્મા સ્ફટિક રત્નની જેમ મહિન કે વા નિર્મળ બને છે. કારણ કે, આપણું મનોજ્ઞ યોગિઓની જેમ મહિન વાતાવરણમાં પણ નિર્મળ રહી શકે તેવું કેળવાયેલું નથી, માટે આત્મોન્નતિની ઈચ્છાવાળાએ સારા વાતાવરણમાં રહીને, આત્મનિરીક્ષણ કરવાની ટેવ પાડી આત્મશુદ્ધિ કરવી જોઈએ.

આત્મશુદ્ધિ માટે જેમ આત્મનિરીક્ષણની જરૂર છે, તેવીજ રીતે આચારાઈ મમલા પાપના પશ્ચાત્તાપની પણ તેટલી જ જરૂર છે. પશ્ચાત્તાપ વિના આત્મનિરીક્ષણ સફળ નિવડી શકતું નથી. આપણે ગમે તેટલો આપણા દોષોનો વિચાર કરીએ, પરંતુ જ્યાં

મુધી તે દોષો તગ્નતા કે નથી તેનું હૃદયમાં દુઃખ થતું નથી. ત્યાં મુધી આત્મનિરીક્ષણ પણ દોષ ત્યાગવામાં લાગ્યે જ મદદરૂપ થઈ શકે છે. માટે આત્મનિરીક્ષણ સાથે પોતાના ન તજી શકાતા દોષોનો પશ્ચાત્તાપ પણ આત્મશુદ્ધિ માટે ખાસ જરૂરી છે. દોષોના નિવારણ માટે પશ્ચાત્તાપપૂર્વક ગીતાયં ગુરુમહારાજની પાસે દોષોને યથાર્થ રૂપે પ્રગટ કરીને આલોચના લેવી, એ પણ જરૂરી છે.

આપણે ધર્મનાં બાહ્ય સાધનોમાં જેટલું લક્ષ્ય આપીએ છીએ, તેટલું લક્ષ્ય ધર્મના આંતરિક સાધનોમાં આપતા નથી. ઉત્તમ ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવામાં આપણે જેટલું લક્ષ્ય આપીએ છીએ, તેથી કાંઈ ગ્રંથિ ઓછું લક્ષ્ય પણ સારાસારાનો વિચાર કરવામાં સ્વદોષોનું નિરીક્ષણ કરવામાં અને સ્વદોષોનો પશ્ચાત્તાપ કરવામાં આપતા નથી. તેથી તો ઉત્તમ ધાર્મિક ક્રિયાઓ પણ મોક્ષનું કારણ થવાને બદલે બંધનું કારણ થાય છે. અર્થાત્ સંસાર નાશનું કારણ થવાને બદલે સંસાર વૃદ્ધિનું કારણ થાય છે.

ઉત્તમ ધર્મ ક્રિયાઓ આપણે મોક્ષ માટે કરીએ છીએ—એમ તો લગભગ બધાજ કહીએ છીએ. પરંતુ અંતરમાં તો ધાર્મિક ક્રિયાઓથી સંસાર લીલોછમ બને એમ ધ્વંજીએ છીએ, એટલે પરિણામે નિર્જરાનાં અને પુણ્યાનુષ્ઠી પુણ્યનાં સાધનો પાપાનુષ્ઠી પુણ્યમાં પરિણમે છે. તેથી મોક્ષદાયક ધર્મના અભિલાષી માટે ધ્યેયનો વિવેકપૂર્વક વિચાર, આત્મનિરીક્ષણ અને સ્વદોષોનો પશ્ચાત્તાપ આદિ ગુણોને કેળવવાની આવશ્યકતા છે. મોક્ષના ધ્યેયથી કરાતી ક્રિયા એ ઉત્તમ ક્રિયા છે, પણ અર્થ—કામ તથા અદતા—મમતાના હેતુથી થતી ઉત્તમ ક્રિયા પણ સંસારમાં રજાવનારી છે.

માટે ક્રિયાની માથે તેનો આશય પણ શુદ્ધ જ જોઈએ. કારણ કે, ક્રિયાનો પ્રાણ તે ઉત્તમ આશય જ છે.

જ્ઞાની બનવું મહેતું છે, પણ જ્ઞાનનું રહસ્ય પામવું તે મુશ્કેલ છે : કારણ કે, મોક્ષના ધ્યેય વિના અને માનુરી તથા દેવતાઈ મુખે મિથ્યા લાગ્યા વિના, જ્ઞાનનું રહસ્ય પામી શકાતું નથી. આરા કહેવડાવવા અને પોતાને સારા મનાવવા ઇચ્છનાર જ્ઞાન પામી શકે, પણ જ્ઞાનના રહસ્યને પામી શકે નહિ. તેથી તેવાં જોને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવું તે વાસ્તવિક રીતે જ્ઞાન નથી પણ અજ્ઞાન જ છે.

પર્યોક્તે માનનારો બીજો જવાની તૈયારી કર્યા સિવાય કેમ રહી શકે ? પર્યોક્તે સુધારવાની ઇચ્છાવાળાએ આ લોકનાં નાશવત મુખેને ભોગવી લેવાની ઇચ્છાને તણ, પર્યોક્તે સુધારવાનો એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, કે તેથી વધુ વખત એ જ ભવમાથી બીજા ભવમા અને બીજા ભવમાથી ત્રીજા ભવમા—એમ ભાસમણ કરવાપણું રહે નહિ.

પાપના ઉદયે એવો પણ અવસર આવી લાગે એ સંભવિત છે કે, બાપ માથે ન રાખે, સ્ત્રી સાથે ન રહે, સંતાન પણ સંધરે નહિ અને રોદિઓ તિરસ્કારે. તોય એમાના કાંઈને ય હોય નહિ દેતા. માનવું કે, મારો પાપોદય, યા તીવ્ર ક્રોધિનો અશુભોદય છે, સાચું થયું કે, અત્યારે અશુભકર્મો ઉદયમા આવ્યાં, કે જેથી સમભાવે સદાશે ! જે આવ્યા તે તો ગયા જ અને એને સમભાવે ભોગવતાં બીજાં પણ ધણાં કર્મો જાય ! ધર્મને આલોકની મૂઝવણ નહિ અને પર્યોક્તની શીકર નહિ; કારણ કે, તેને ખાત્રી હોય છે કે, મોક્ષદાયક ધર્મથી મુક્તિ મળ્યા સિવાય રહે નહિ. મુક્તિ ન મળે ત્યાં સુધી ઇચ્છા ન હોય તોયે દેવતાઈ અને મનુષી

સુખો પીઠા છેડે નહિ : છતા ખૂમી એ કે, જેમ જેમ ધર્મિને માનુષી અને દેવતાઈ સુખો મળે, તેમ તેમ એની એ પૌદ્ગલિક કે ઐહિક સુખો પ્રત્યે અરૂચિ વધતી જાય આ પુરુષાનુબંધી પુરુષ સમજવું, કે જે મોક્ષમાર્ગની સાધનામાં વળાવે રૂપે છે

અજ્ઞાની, ભૌતિક-પૌદ્ગલિક કુખથી પ્રતિકુળતાથી કરે, જ્યારે જ્ઞાની પૌદ્ગલિક સુખની અનુકૂળતાથી કરે. અજ્ઞાની કુખનું કારણ પાપ ન સમજે, તેથી તેના નાશ કરવા પાપાચરણ કરે. જ્ઞાની કુખનું કારણ પાપ સમજે અને તેને સમતાપૂર્વક સહન કરવાથી જ તે જાન એમ સમજી સમજાવે તે સહન કરે. પર-એટલે આત્મા સિવાયના તમામ નાશવત પદાર્થો, શરીર શુદ્ધના સુખો પણ આત્મસુખથી વચિત રાખનારા હોવાથી, તેનાથી ઉદ્દેગ પામી, તેની ઝખના ત્યજી, સમ્યગ્જ્ઞાની આત્મસુખની જ ઝખનામાં રચ્યા કરે.

લાભની કસોટી તેના પરિણામથી આકરી શકાય છે, માટે આપણે દીર્ઘપરિણામદર્શી બનવું જોઈએ. અર્થ, કામ અહંતા અને મમતા તાત્કાલિક લાભદાયક લાગે છે પરંતુ સમ્યગ્જ્ઞાનિઓ કે જે દીર્ઘપરિણામદર્શી છે, તેમને તે અનર્થકારી લાગે છે કારણ કે, સુવિવેક વગર તેના સદુપયોગ થવો અસંભવિત છે અને તેથી તેના ઉપયોગ વિવેકના અભાવે ભોગમાં જ થાય છે અને ધર્મ થાય તોય પૌદ્ગલિક લાભપૂર્વક થતો હોઈને, તેના થોગે પુરુષાનુબંધી પુરુષને અને પાપાનુબંધી પુરુષ બધાય છે, કે, જે મંસારમાં રખડાવનાર છે માટે તે વસ્તુઓથી લાભના બદલે દાનિ ધણી થવાનો સંભવ છે

નાશવત વસ્તુના લાભમાં પણ આપણે આત્મિક સુખને

લક્ષ્યમાં રાખીને જ લાગ વા તુકસાનની મજૂરી કરવી જોઈએ. દુઃખની નિવૃત્તિ કરવામાં પણ આપણે આત્મિક દુઃખની નિવૃત્તિ તરફ લક્ષ્ય આપવું જોઈએ. કાંઈ આપણને ઉતરી જાય, તેથી આપણા આત્માનું કાંઈ જ અદિત થતું નથી. કારણકે આપણને ઉતરી જાય તે આપણે પૂર્વે પાપોદય, તેથી આત્મા મહિન ન બને અને સમજાવે સહી સે, તો આત્માનું કાંઈ જ અદિત થતું નથી. ઉલટું બાપેલાં પૂર્વકર્મોના નાશ થાય છે. પણ અન્યને ઉતરવાથી તો આપણા આત્માનું અદિત થાય, કારણકે ઉતરવાનું આત્મમહિનતા કે અશુભ અધ્યવસાય સિવાય હોય જ નહિ, એટલે આત્માનું અદિત થવા વિના રહેજ નહિ.

ધર્મી સંસારમાં હોય. અમુક વસ્તુ વિના ચાલે તેમ ન હોય, છતાં માને કે: ‘પુરુષ હશે તોજ મળશે.’ ધર્મીને વ્યવહારની સાધના કરવી પડતી હોય, તોય તે અમુક નિયત વખતે જ કરે એમાં પણ અનીતિ આદિનો ત્યાગ કરીને વર્તતાં જે મળે તેમાં સંતોષ માને. યોગ્ય પ્રયત્ન છતાં ન મળે તોય ખેદ ન કરે. પરપદાર્થોની વધુ ચિંતા, એ ધર્મથી પતિત કરનારી છે. માત્ર નિર્વાહ જોઈું પરિમિત મળી જાય, એટલાથી ધર્મી ગૃહસ્થ સંતોષ માને : કારણકે, અસંતોષ એ દુઃખનું કારણ છે. લક્ષ્મી આવે તો ધર્માત્મા તેને બારૂપ સમજે અને જાય તો ઓછી પંચાત એમ માને બાકી, હું આવો ને હું તેવો એમ માની દુનિયાના મદમાં છકી જનાર ધર્મમાં ટકી શકે નહિ.

આક્ષના ધ્યેયવાળો પુરુષાત્મા પાપને પુરુષ ન માને અને પાપ કરવું જ પડે તો તે ઓછું કરે, ન છુટકે જ કરે, અને તે પણ કંપતા હૃદયે કરે, તેને આજીવિકા માટે, ઉચ્ચ ધીથી ચોપડેલું ભોજન,

છિદ્ર વિનાનાં શ્વેત વસ્ત્રો અને પરના દાસપણાનો અભાવ આટલોજ પુરુષાર્થ કરવાથી વિશેષની જરૂર લાગે નહિ તેથી તે અદ્યપરિગ્રહી અને અતપારબી રહી શકશે આવા થવા માટે ઇચ્છાએ ઉપર કાણુ મેળવવાની અને જીવનને બને તેટલા વધુ સમયમાં મૂકવાની ખાસ આવશ્યકતા છે

ધન માટે ભટકવું પડે છે ધર્મધન ખોનાઇ ગયું છે માટે, ધર્મ આવ્યો તો બધું જ આવ્યું ધર્મી, લક્ષ્મીને શોધવા ન જાય, પણ લક્ષ્મી એને શોધતી આવે, પણ તે ક્યારે ? લક્ષ્મીને ઇચ્છ્યા વિના ધર્મ સેવે તો ! ઇચ્છા કરવાથી મળેની લક્ષ્મી જાય તો પણ મારે અને આવે તો પણ મારે જાય તો ઉચ્ચ જોવા ન દે અને આવે તો નીચું જોવા ન દે જાય તો શોકનો પાર નહિ અને આવે તો ઉન્માદનો પાર નહિ ધર્મી એવા શોકથી અને ઉન્માદથી પર બન્યો રહે ધર્મવાન પુરુષાત્માને જોય રીતે આનંદ જાય તો મનમ સેવે અને આવે તો સદુપયોગ કરે, પણ ભોગનો તો કીડો ન જ બને પુરુષના યોગે સદાખી મળે અને પુરુષ હોય ત્યાં સુધી ટીકે પણ સાદાખી એ સુખનું કારણ નથી જડના યોગથી મળતું સુખ નાશવત જ હોય અને એમાં મુર્ખાનારની તો દુદર્શ જ યાય માટે ધર્મીમાં આમાં ન જ મૂઝાવ પણ સમજાવમાં રહે

ઇચ્છા એ દુષ્ણ છે અને નિરિચ્છા એ સુખ છે પૌદ્ગલિક ઇચ્છા તો કરવી જ નહિ દરેકને પોતાની કાર્યવાહી જ ખરાબ યા સારી સ્થિતિમાં મૂકે છે, માટે જે સ્થિતિમાં હોયએ તે સ્થિતિમાં સંતોષથી રહેવું અને મોક્ષદાયક ધર્મને સેવના અવત્ત કરવો એટલે કે, પૂર્વ અવસ્થાની સ્થિતિનું સ્મરણ કરી, ચાતુ અવસ્થા માટે

સંતોષ માની, મોક્ષદાયક ધર્મ સેવો ! અવિષ્ણની દાનિકારક ચિંતા કરવા કરતાં, મોક્ષની અભિલાષથી મોક્ષદાયક ધર્મની ચિંતા કરવી જરૂરી છે એટલે અવિષ્ણ આપોઆપ જ સુધરશે

અર્થ અને કામનો પુરુષાર્થ પાપનો અનુમંધ બંધારી નરકે સમ્પન્ન થાય છે, ન્યારે ધર્મ અને મોક્ષનો પુરુષાર્થ પાપના અનુમંધને રોકી નિર્જરાનું કારણ બને છે, અગર પુરુષાનુગ્રહી પુરુષનો અનુમંધ બંધાવી ઉત્તરોત્તર મોક્ષે સમ્પન્ન થાય છે : માટે અર્થ અને કામની પ્રવૃત્તિમાં ધર્મ નથી, પણ પુરુષના યોગે પ્રાપ્ત થયેલ અર્થ અને કામનો સદુપયોગ એ ધર્મ છે. આ ઉપરથી સાબીત થાય છે કે, જે પુરુષાર્થ પરિણામે દુર્મતિમાં સમ્પન્ન થાય તે પુરુષાર્થ જ નથી, અને જે પુરુષાર્થ મોક્ષની નજીક સમ્પન્ન થાય તેજ વારાન્વિત રીતે સાચો પુરુષાર્થ છે મોક્ષની નજીક સમ્પન્ન જવાની તાકાત તો એક માત્ર સદ્ધર્મરૂપ પુરુષાર્થમાં જ છે.

૬૨-પરના ભેદમય સ્વરૂપથી અજ્ઞાન આત્મા, બીજાનું બંધુ કરવા ઇચ્છે તોય કમી રીતે કરી શકે ? એ આત્મા દ્રવ્ય-પરોપકાર કરી શકે, પણ જીવ પરોપકાર કરી શકે નહિ, અને સાચુ પરદિત તો સામા આત્માને દુઃખના કારણથી છોડાવવામાં છે. અમુક દુઃખ ટાળવું એ પરોપકાર છે, પણ વર્તમાન દુઃખ ટાળવા માથે તેને દુઃખના કારણોનો નાશ સાધવામાં ઉદ્વેગ બનાવવો, એ ઉત્કટ ક્રાંતિનો પરોપકાર છે. માથો ઝાની એ પરોપકાર સદેલાધથી સાધી શકે છે. પોતાના આત્માની દયા વિનાના બીજાની સાચી દયા ચિન્તવી શકના નથી, એટલે પરદિત સાધક બનવા ઇચ્છનારે પ્રથમ સ્વદિતસાધક બનવું જોઈએ. સ્વદિતસાધક નિયમા પરદિત સાધક હોય છે, ન્યારે પોતાના આત્માના દિતાદિતને નહિ જાણનાર તો જલ્દીનહુ ય ય તે ય જીવ પરોપકાર જ સાધી શકે.

લક્ષ્મી દાયના મેઘ જેવી છે. એ મોહાને નથી મળી, પણ પુણ્યને અતાપે મળી છે. પુણ્ય પુર થયા બાદ તેને રાખવા ઇચ્છે તો પણ તે રહેવાની નથી એવી નાશવત, પરાધીન અને ભવપરંપરાને વધારનારી વસ્તુમા મુઝાવુ અને તેના ભોગમા રક્ત ખતવું, એ આત્માના ધરતુ ડહાપણુ નથી પણ મોહના ધરતુ ગાંડપણુ છે.

પરંતુ એટલે પૌદ્ગલિક વસ્તુની મૂર્છાથી મૂકાવા, બદલાની આશા વિના, માત્ર આત્મકલ્યાણના જ હેતુથી રાત્રી પાછ પણ અપાય, તો તે ઉગી નીકળે જેને લક્ષ્મી માત્ર તિન્નેરીમા મૂકવી ગમે તે ઉદાર નહિ, પણ આત્મકલ્યાણ માટે આપવી ગમે તે ઉદાર. તે લક્ષ્મીને લેતાં ન નાચે પણ દેતા નાચે. ઉદારતા વિના લક્ષ્મીને સદુપયોગ ન સંભવે ‘લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવા જેવી નથી’ તેમ સમજાય તો જ ઉદારતા આવે. મોક્ષદાયક ધર્મ જે અનરમાં પરિણમે, તો જ આ દશા આવે. વર્તમાનમાં આ પ્રકારની સચી ઉદારતા કેમ આત્મની નથી ? પરંતુ વસ્તુની આસક્તિને વાસ્તવિક રીતે ત્યાગ થતો નથી માટે આથી ઉદારતાને કેળવવા માટે બાહ્ય વસ્તુઓના ત્યાગની જે જરૂર છે તે કરતા, અહંતાં મમતાના આતરિક ત્યાગની વધારે જરૂર છે. મમતા જાય તો જ સમતા આવે અને તોજ ધર્મો બનાય. આ દશા પ્રાપ્ત થયા સિવાય સાચી ઉદારતા આવે નહિ. ઉદારતા આવે તો પરંતુ અસાર લાગે અને તો જ તેનો સદુપયોગ થઈ શકે.

અનુકંપા શુદ્ધિ તો સર્વ પ્રાણી મધ્ય પ્રત્યે રાખવી જોઈએ. અનુકંપાનો કયાય નિષેધ નથી, અનુકંપાદાનમાં પાત્રાપાત્રાની વિચા-

રણાને અવકાશ નથી, પણ ભક્તિથી દેવ હોય તો અપાત્ર કે કુપાત્રનો ત્યાગ કરી પાત્રને જ દેવાય સર્વવિરતિધર, દેશવિરતિધર અને અપરિત સુખગૃહ દિષ્ટિ — એ અનુક્રમે ઉત્તમ, મધ્યમ અને જઘન્ય પાત્ર છે. દીન, દીન કે અનાય વગેરેની અનુક્રપા હોય એનામા ગુણ ન હોય તે છતાં અનુક્રપાદાનમાં ગુણ જોવાના નથી દીન-દીનને અનુક્રપાથી જનીને જરૂર આપવું થોડું હોય તો તેમાંથી થોડું આપવું પણ તેમ નહિ કરતાં બારણા બંધ કરી દેવાં ગાળો દેવી કે તેમને તિરસ્કાર કરવો, એ કર્મબંધન કારણ છે ઉપર પ્રમાણે મૌ વતે તો બિખારી પણ સુધરી જાય અને બિખારીઓમા પણ જે યોગ્ય હોય તે બિખારી મળી ધર્મી જની જાય

દુ ખી આખ સામે હોય, તેના દુ ખને દૂર કરવાની તાકાત હોય, તે જના પણ જે પોતાની તાકાતને ગોપવી દુ ખિની ઉપેક્ષા કરે, તે ધર્મ પામવાને માટે અયોગ્ય છે આત્મા આત્માએ ધર્મમા જોડાય તો ધર્મમા ટકે પણ નહિ અર્થ, કામ, અહતા અને મમતા માટે જ ધર્મને સાધન બનાવી દેનારા આત્માએ મોક્ષમાયક ધર્મની આરાધના કરવાને માટે સાચક ન થઈ શકે દુ ખી મત્તે દયા, દુ ખિના દુ ખને દૂર કરવાની કૃપા એ પણ મોક્ષમાર્ગની જ આત્મા ધના છે પણ દ્રવ્ય-દયા કરતા ભાવ-દયા ન ધરાય એ પણ ખાસ લક્ષ્યમા રાખવું જોઈએ

નિ દાથી આત્મા મનિન થાય છે નિ દા જ કરવી હોય તો પોતાના દોષોની જ કરવી, કે જેથી આત્મા શુદ્ધ અને એથી ઉન્નત બને આત્માનો વિચાર કરવો, પોતાના દોષોનું નિરીક્ષણ

કરવું, એ બધું તો પ્રાપ્ત નહિ થયું ગયું છે પોતાના દુશ્મન મણાતાની પણ નિદા કરવા આવનારને આત્મકલ્યાણની ઇચ્છાવાળાએ કહેવું જોઈએ કે 'એ મારો દુશ્મન છે એમ જાણીને એમની મારી પાસે નિદા કરો છો, પણ હું તો દુશ્મના વરતને કાઢવા ઇચ્છું છું, તેથી મહેરબાની કરીને મારી પાસે એમની નિદા કરશો નહિ.' જે દુશ્મનની પણ નિદા સાંભળવામાં રાજી ન હોય તે બીજાની નિદા કરે શાનો ?

ધર્મી પારકા દોષો જુએ નહિ અને પોતાના દોષો જોયા સિવાય રહે નહિ પારકા દોષો જોયાછે જ્યાં તોય એ ગભીરતા ધારણ કરે પરંતુ આજે તો એથી વિપરીત થઈ રહ્યું છે પોતાના છતાં દોષોની ઉપેક્ષા અને પારકાના અછતા દોષોની નિદા, આજે ચોમેર ચાલુ છે નિદાક આપણને જાગૃત કરી આત્મસુધારણા કરવામાં સદાય કરનાર છે પરમાર્થથી-તત્ત્વદષ્ટિથી વિચારાય, તો અપકારી પણ પૂર્વભવનાં કર્મો અપાવવામાં આપણને મદદ કરનાર છે

ભક્તિ એ મુક્તિનું પ્રમુખ સાધન છે, પરંતુ ભક્તિ ભાવ વાળી તો હોવી જ જોઈએ માત્ર ભક્તિને ન જુઓ, પણ ભાવને પણ જુઓ તરવું જ હોય તો ભક્તિ અને ભાવ બન્ને શુદ્ધ જ જોઈએ સારી એવી ભક્તિ પણ જો ખરાબ ભાવથી કરાય, તો તે વિષય નિવડે

‘મુક્તિના ધરાણ સિવાય કાંઈ ભક્તિ કરે જ નહિ’—એ માન્યતા કાઢી નાખવી જોઈએ મુક્તિમાં જેને વિશ્વાસ ન હોય

એ પણ ભક્તિ કરે—એમ પણ બને, બન્યું છે અને બનશે. આથી ભક્તિ સાથે તેના આશયને ય જોવો । ધર્મ એ ભાવમંગળ છે. જો શુદ્ધ ભાવે તે આચરાય, તો તે પૌદ્ગલિક સુખોના વિયોગમાં આત્માને મુક્તિવા ન દે, અને પ્રાપ્તિમાં અરૂચિ ઉત્પન્ન કરી આત્મ-સુખમાં રૂચિ કરાવી મોક્ષ અપાવે છે. ધર્મરૂપ ભાવમંગળમાં આ શક્તિ છે. દ્રવ્યમંગળમાં એ તાકાત નથી. ભાવમંગળ દુનિયાનાં ગમે તેવાં કારમાં દુઃખોને ફેડવાને, અસાંતિ ટાળી શાંતિ મેળવી આપવાને તથા આલોક અને પરલોક જન્મને સુધારી પરિણામે મુક્તિમુખ મેળવી આપવાને પણ સમર્થ છે, પણ ક્યારે બને ? આત્મસમર્પણભાવ ફેળવાય, તેની સાથે એકતા સાધવા પ્રવૃત્ત-શીલ થવાય અને આરાધનાથી વંચીત ન રહેવાય તો જ.

શ્રી હે વા ધિ હ વ પ્ર ત્યે

[મુમુક્ષુની પ્રાર્થના]

હે નાથ ! તારી અસીમ કૃપાના યોગે આજે હું તને પામી શક્યો છું. જે કંઈ કલ્યાણકર આરાધના હું કરી રહ્યો છું તેમાં તારો જ હાથ છે. આ નિરાધાર સંસારમાં એકલો અદુલો હું કેવળ તારા જ આશ્રનને મેળવીને નિજના જીવનપંથને ઉભળવાને ઉત્સુક બન્યો છું.

હૃદયનાથ ! જે વેળા તને ઝોળખીને તારી સેવા પહેલવહેલી મેં મેળવી ને તે ઉપદેશોની સાધના મેં જીવનમાં આરંભી, તે કાળે મારો ઉલ્લાસ અપૂર્વ હતો, ઉત્સાહ હૈયામાં મા'તો ન હતો, હૃદયની શુભ વૃત્તિઓના તારો અટૂટ હતા, આત્મશ્રદ્ધા અખંડ હતી, મન-વાણી અને કાયાનું જાગ કેવળ તારામાં-તારા માર્ગની સાધનામાં જ મેં રેડી દીધું હતું.

• • •

કૃપાનિલય ! તે પ્રુણ અવસરે તુજ વિના મેં અન્ય કોઈમા મારાપણુ માન્યું ન હતું. હું સમજતો હતો કે, તારાથી આ વિશ્વસ્થિતિ છે, વિશ્વમાં તું જ સર્વ કંઈ છે, તારા નિર્દેશેન મારો સિવાય અમ પામર જીવોને અન્ય કોઈ ગતિ નથી,

તેમજ તું મુજ બુદ્ધિ, સિદ્ધિ, શક્તિ અને જીવનપ્રાણ હો. પરંતુ
હે કર્ણાસાગર ! મારી તે આત્મચક્ષુ આજે કમળી સામે છે.
આજે મારી ચોમેર રાગ, - દ્વેષ, - મોહ, અને મમતાનાં ઘેર અન્ધ-
કારથી વાતાવરણ ઘેરું બન્યું છે. એ ગાઢ તિમીર પટલોમાં અટવાતો
આજે સામે જ હું જાનમૂલો જાઓ છું હું તને વિસરી ગયો છું.

કૃપામન્દિર ! નિર્ગુણ એવા મને તું આજે ભૂલી ન જા !
હું કદાચ ભૂલ્યો હોઉં તો એ મારી પામરતા-અસ્પષ્ટતા કબૂલું
છું. આ મારી તુચ્છતા, ક્ષુદ્રતા કે અમીન ક્ષતિઓ કોઈક વેળાએ
હું જાણી શકું છું. માટે જ હું તારા ચરણોમાં પડીને તને
વિનવું છું કે, મારા અપરાધોની સ્મૃતિને વિસરી તું મને તારી
અમીદૃષ્ટિથી સિંચજો !

હિતવત્સલ નાથ ! તું મને જાણ્યો છે, પરંતુ મુજ
પામરમાં એ શક્તિ કે સામર્થ્ય નથી કે તારી જાણખ હું કરી
શકું. એ હૃદયનાથ ! હું તારી પાસે ધન, વૈભવ, કક્ષરાષ્ટ્ર ઐશ્વર્ય
કે એવું કંઈ માગતો નથી, પણ હું તારા જેવા અનન્ત
અશ્વર્યના માલિક પાસે એટલું જ માગું છું કે, મને તારી
જાણખ આપ ! તારી જાણખ, તારી પીછાન કે તારી મેહોળન
એ જ મારે માટે મારું જીવનમર્વંસ છે. મુજ દરિદ્રની મહામૂલ્ય
મુડી આ તારી કૃપાપ્રસાદી છે.

અનન્ત કૃપાસાગર ! હું દીન, અનાથ કે ક્ષુદ્ર છું, એમ
મને જ્યારે જાણે છે, તે વેળાએ-કો'ક અવસરે તારા સંવરણની
ઝાંખી મને થઈ આવે છે. તે વખતે મારી આ બ્રમણને હું
સમજી શકું છું કે તારા જેવા ત્રિલોકનાથ અચરણશરણ દેવાધિ-
દેવને પામીને હું નથી દીન કે દુઃખી, નથી દરિદ્ર કે કંગાલ.

શ્રી હે વા ધિ હ વ પ્ર ત્યે

[મુમુક્ષુની પ્રાર્થના]

હે નાથ ! તારી અસીમ કૃપાના યોગે આજે હું તને પામી શક્યો છું જે કાંઈ કત્યાણુકર આરાધના હું કરી રહ્યો છું તેમાં તારો જ હાથ છે આ નિરાધાર સસારમાં એકલો અટુલો હું કેવળ તારા જ આલંબનને મેળવીને નિજના જીવનપથને ઉભળવાને ઉત્સુક બન્યો છું.

હૃદયનાથ ! જે વેળા તને ઝોળખીને તારી સેવા પહેન વહેતી મેં મેળવી ને તે ઉપદેશની સાધના મેં જીવનમાં આરંભી, તે કાળે મારો ઉત્થાસ અપૂર્વ હતો, ઉત્સાહ હૃદયમાં મા'તો ન હતો, હૃદયની શુભ વૃત્તિઓના તારો અટૂટ દત્તા, આત્મશ્રદ્ધા અખંડ હતી, મન-વાણી અને કાયાતું બધું કેવળ તારામાં-તારા માર્ગની સાધનામાં જ મેં રેડી દીધું હતું.

કૃપાનિલય ! તે પુણ્ય અવસરે તુજ વિના મેં અન્ય કોઈમાં મારાપણુ માન્યું ન હતું. હું સમજતો હતો કે, તારાથી આ વિશ્વસ્થિતિ છે, વિશ્વમાં તું જ સર્વ કાર્ત્તી છે, તારા નિર્દેશન માર્ગે સિવાય અમ પામર જીવોને અન્ય કોઈ ગતિ નથી,

તેમજ તું મુજ શુદ્ધિ, સિદ્ધિ, શક્તિ અને જીવનપ્રાણ હો. પરંતુ હે કરુણાસાગર ! મારી તે આત્મચક્ષુ આજે કમળી લાગે છે. આજે મારી ચોમેર રાગ, -દ્વેષ, -મોહ, અને મમતાનાં ઘોર અન્ધ-કારથી વાતાવરણ ઘેરું બન્યું છે. એ ગાઢ તિમીર પટલોમાં અટવાતો આજે સાચે જ હું જાનમૂલો બન્યો છું. હું તને વિસરી ગયો છું.

કૃપામન્દિર ! નિશુંલ એવા મને તું આજે ભૂટી ન જા ! હું, કદાચ ભૂંધો હોઉં તો એ મારી પામરતા-અધ્યક્ષતા કબ્બી છું. આ મારી તુચ્છતા, ક્ષુદ્રતા કે અમીત ક્ષતિઓ કાઠક વેળાએ હું જાણી શકું છું. માટે જ હું તારા ચરણોમાં પડીને તને વિનવું છું કે, મારા અપરાધોની સ્મૃતિને વિસરી તું મને તારી અમીદૃષ્ટિથી સિંચજે !

હિતવત્સલ નાથ ! તું મને જાણજે છે, પરંતુ મુજ પામરમાં એ શક્તિ કે સામર્થ્ય નથી કે તારી જાણખ હું કરી શકું. એ હૃદયનાથ ! હું તારી પાસે ધન, વૈભવ, કુકુરાષ ઐશ્વર્ય કે એવું કંઈ માગતો નથી, પણ હું તારા જેવા અનન્ત ઐશ્વર્યના માલિક પાસે એટલું જ માગું છું કે, મને તારી જાણખ આપ ! તારી જાણખ, તારી પીજાન કે તારી મહેબબ એ જ મારે માટે મારું જીવનસર્વસ્વ છે. મુજ દરિદ્રની મદામુદ્ધ મુડી આ તારી કૃપાપ્રસાદી છે.

અનન્ત કૃપાસાગર ! હું દીન, અનાથ કે ક્ષુદ્ર છું, એમ મને જ્યારે જાણે છે, તે વેળાએ-કા'ક અવસરે તારા સંવરપત્રી ઝાંખી મને ચમ આપે છે. તે વખતે મારી આ જામણને હું સમજી શકું છું કે તારા જેવા ત્રિલોકનાથ અચરણુચરણુ દેવાધિ-દેવને પામીને હું નથી દીન કે કુઝી, નથી દરિદ્ર કે કંગાલ.

પરતુ આજે મારી વર્તમાન દયા તારી કૃપાદિની અમીઠાઈ-
વિના કેવી બની રહી છે ? તેને તારા જેવા જગત્સ્રક્ષુની આગળ
હું મારી ભાષામાં પ્રગટ કરી શકું તેમ નથી-તે સામર્થ્ય
મારામાં નથી

પરમ કાર્ણિક ! તારી પાસે દીનતાપૂર્વક નહિ પણ અધિ-
કારપૂર્વક હું માગું છું કે તારી ઓળખ ફરી એક વાર તુ મને
આપતો જા તારા સ્વરૂપની આછી-પાનળી સ્મૃતિના પ્રકાશ કિરણો
મુજ પામરના આત્મા પર ફેકતો જા ! તે તારા સ્વરૂપની
પૂજના-સેવના એ જ મને મારા આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિનું અનન્ય
સાધન છે. માટે જ હું તારા ચરણોમાં આત્મસમર્પણપૂર્વક અડીન
ભાવે ફરી એક વાર પ્રાર્થું છું, કે ઓ વાત્મસ્વમૃતિ ! મને તુ તારા
સ્વરૂપની ઓળખને, તેમ જ તેની સેવા કક્ષિતાના મહામૂલ્ય
ખત્તનાને આપતો જા ! બસ આ મારી તને એકજ વિનંતિ છે

